

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A HÁROM VÁROS

ÉMILE ZOLA

P Á R I S

*

— REGÉNY —

FORDITOTTA

GERÓNÉ CSERHALMI IRÉN

I. KÖTET

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA

1898

A két kötet ára 3 frt 50 kr.

Országos Széchényi Könyvtár

ÉMILE ZOLA

*

P Á R I S

Országos Széchényi Könyvtár

1719 k.

ÉMILE ZOLÁ-tól megjelent
és minden könyvkereskedésben kapható:

A HÁROM VÁROS

I.	II.
LOURDES	R Ó M A
, Ára 3 frt	Három kötet — Ára 5 frt

✱

Országos Széchényi Könyvtár

FORDITOTTA

CSERHALMI H. IRÉN

A HÁROM VÁROS

III.

ÉMILE ZOLA

P Á R I S

★

— REGÉNY —

FORDITOTTA

GERÖNÉ CSERHALMI IRÉN

I. KÖTET

BUDAPEST

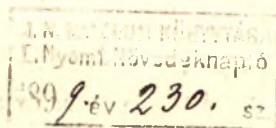
AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA

1898

EGYEDÜL JOGOSÍTOTT FORDÍTÁS

56392

Budapest, 1898. Az Athenaeum r. társulat könyvnyomdája.

I.

Egy januári reggelén Fromont Péter abbénak misét kellett mondani a montmartrei Sacré-Coeur-templomban. Ez okból nyolcz órakor már ott állott a bazilika bejárata előtti dombtetőn. Mielőtt belépett, egy pillanatig szétnézett az óriási városon, amely lábai előtt elterült.

Már két hó óta metsző hideg, fagy és havazás volt. Komor és borzogató olvadás nedvességében uszott egész Páris. Az ólomszinü, határtalan égboltról sűrű köd gyászfátyola ereszkedett az utcákra. Ugy látszott, mintha a város egész keleti részét, a munka és nyomor e külvárosait, vörhenyes füstgomolyagok borítanák, amelyeknek ködén át a gyárak és munkatelepek párázatát lehelete sejteni, míg nyugaton, a vagyon és, az élvezet városrészeiben, a csillogó köd felderült és finom, átlátszó, mozdulatlan gőzfátyollá ritkult. Alig lehetett megkülönböztetni a szemhatár kerek peremét. A házak rengeteg tömbje óriási kőhalomnak látszott, amelynek mélyedéseiben pocsolyák csillámlottak, halavány páragomolyagokkal töltve be az ürt; míg a szürke

háttérből koromfeketén domborodtak ki a magasabban fekvő utcák és az épületek ormai. Olyan titokzatos volt ez a fellegfátyolba borult város, mintha valami szörnyű pusztulás hamva takarná, mintha már félig belesüppedt volna a nyomorba, mintha a föld alá bujnék mindama rémségeken való szegényében, amelyeket óriási tömkelege magában rejteget.

Péter vékony csuhájában a szokottnál még soványabbnak és komorabbnak látszott. Amint ott állott, merően maga elé bámulva, egyszerre csak előtte termett Rose abbé, aki eddig a templom pitvarának egyik oszloppillére mögül leste.

— Csakhogy itt van valahára, kedves fiam! Szabad valamire kérnem?

Izgatott és elfogult volt. Gyanakvó, bizalmatlan tekintettel nézett körül, hogy meggyőződjék, nincs-e valaki a közelben? Aztán, mintha még a magány se nyugtatná meg eléggé, — szembeszállva a fagyos téli széllel, amely a nyílt téren átsüvöltött és amelyet ő nyilván meg sem érzett — kissé félrevonta Pétert.

— Nézze, kérem, valami szegény emberről beszéltek nekem, egy volt szobafestőről. Hetvenéves a szegény, természetesen nem tud már dolgozni és most az éhenhalással küzd a Füzfa-utca egy kis kuczkójában. Rögtön magára gondoltam. édes fiam, tudva azt, hogy bizonyosan magára vállalja a szivességet és elviszi az én nevenben

neki ezt a három frankot, hogy a száanalomra méltó öregnek néhány napig legalább betevő fatatja legyen.

— De hát miért nem adja át neki személyesen ez alamizsnát?

Rose abbé nyugtalanul fészkelődött, zavart és rémült tekintetet vetve maga körül.

— Nem, nem! Nem tehetem! Nem szabad megtennem, mindazok után, amik velem történtek. Elég kellemetlenségem volt már emiatt. Tudja jól, hogy minden tetteimet éber szemmel figyelik meg és ujjal dorgatóriumot kapnék, ha rajtacsipnének, hogy ismét alamizsnát osztogatok, anélkül, hogy tudnám, ki az, akinek adom. Igaz, hogy ehhez a nyomorult három frankhoz is csak úgy jutottam, hogy a holmimból adtam el valamit. Könyörgöm szépen, édes fiam, tegye meg nekem ezt a szolgálatot.

Péter elszorult szívvel bámult a hófehér haju papra, akinek gömbölyű, sugárderűs arczában gyermeteg nyíltságú szempár ragyogott, duzzadozó ajkai körül pedig áldott jószág örökös mosolya lebegett.

Mély keserűség tört föl a lelkéből, midőn eszébe jutott a szegénység e lelkes pártfogójának szomorú története és meg nem érdemelt kegyvesztése, amelyet, mint könyörületes szent pap, naiv jóhiszeműségével vont magára. Charonne-utczai kis földszintes lakása, melyben hajléktalan szegényeknek alapított menedékhelyet és melybe az utca

minden nyomorát befogadta, idővel valócágos botrányfészekké vált. Naivitásával és jóhiszemű ártatlanságával visszaéltek anélkül, hogy minderről csak sejtelve is lett volna. Egy szép éjjel aztán a rendőrség állított be hozzá, s a szegények menedékhelyén egy gyermekgyilkolással vádolt leányt tartóztatott le. Az egyházi hatóság szörnyen felháborodott e botrányon és arra kényszerítette az abbét, hogy zárja be haladéktalanul a hajléktalanok menhelyét. Egyuttal pedig áthelyezték őt eddigi plébániájából a montmartrei szent Péter templomba.

Tulajdonképen nem is annyira kegyvesztés volt ez, mint inkább áthelyezés. Akkoriban keményen megdorgálták és azóta szigoruan ellenőrizték minden tettét, mint ahogy azt maga bevallotta. Pedig szegény szörnyen restelte a dolgot és boldogtalannak érezte magát, amiért ezentul már csak suttyomban osztogathatta az alamizsnát, akár csak valami hóbortos, léha tékozló, aki könnyelmű pazarlása miatt pirulni kénytelen.

Péter átvette a három frankot.

— Megigérem, kedves barátom, és ezer örömmel teljesíteni fogom megbízását.

— Ugy-e, mise után mindjárt oda megy? Laveuvenek hívják a szegény nyomorultat; a Füzfa-utcza egy régi udvarházában lakik, a Mercadet-utcza szögletén errül. Majd csak odatalál. És ha nagy szivességet akar nekem tenni, úgy keressen föl ma este öt órakor a Madeleine templomban.

hogy utja eredményéről értesülhessek. Martha püspök hitszónoklatát akarom meghallgatni. Olyan jóindulatu volt mindig irányomban. Nem hallgatná meg maga is a szónoklatát?

Péter vonakodó mozdulattal válaszolt. Martha, a perzepoliszi püspök, nagy befolyásu ember volt az érsekségnél, amióta valóban geniális hittérítői sikerei révén megtízszerezte a Sacré-Coeur számára gyűjtött adományokat. Annak idején tényleg támogatta volt Rose abbét; amennyiben a szegény abbé neki köszönhette, hogy Párisban továbbra is megtörték és a montmartrei szent Péter templom plébániájára helyezték át.

— Nem tudom ugyan, ott lehetek-e a hitszónoklaton, hanem mindenesetre felkeresem önt.

Fagyasztó északi szél paskolt végig az utcán és zimankós hideg borzongott át rajtuk, amint ott álltak a borongó ködhullámok közepette, melyek az egész várost gomolygó ködtengerré változtatták. Egyszerre csak léptek hallatszottak és Rose abbé újra ébredő gyanakvó bizalmatlanságától gyötörve, észrevette, hogy egy feltűnően magas termetű, izmos férfi megy el mellettük hajadonfővel, rövidre nyírott sűrű hófehér hajjal s a lábán lázi czipővel, mint aki közel, a szomszédban lakik.

— Nem a maga bátyja ez? — kérdé az öreg pap.

Péter meg se moczczant. Egykedvűen válaszolt:

— Igen, a bátyám. Itt akadtam rá, mióta hébe-korba a Sacré-Coeurbe eljárogatok. A közvetlen szomszédságban háza van, ahol úgy tudom, ide s tova már husz esztendeje lakik. Ha találkozunk, kezet szorítunk egymással; de még nem voltam nála soha. Köztünk örökre megszünt minden rokoni kötelék. Nincs bennünk semmi közös vonás, amely bennünket összefűzne; világok választják el sziveinket egymástól.

Rosé abbé ajka körül újra megjelent szokott jószágos mosolya és kezével olyanforma mozdulatot tett, mintha azt akarná mondani, hogy a szeretet mindenható hatalmában sohasem szabad kételkedni.

Fromont Vilmos fenkölt szellemű tudós és nagyhirű kémikus volt, aki vallástagadó atheista létére visszavonult életet élt. Most Rose abbé plébániájához tartozott, mint a rábizott nyáj egyik eltévedt báránya és valahányszor a pap Fromont szakadatlan, ernyedetlen munka lázától lüktető kis házikója mellett elment, amelyben a tudós három felnőtt fiával lakott, bizonyára mindig arról álmodozott, hogyan lehetne ezt a konok atheistát Urának, Istenének visszahódítani.

— De édes fiam, — szólalt meg az abbé újra, — én magát itt tartóztatom ebben a csufkődös hidegben, pedig önnek, látom, ugyancsak nincs melege. Menjen, tartsa meg a miséjét. A viszontlátásra, este.

Aztán újra körülnézett, vajjon nem hallja-e

meg senki és könyörgő hangon, büntudatában szep-
pegő gyermekre emlékeztető arczkifejezéssel tette
hozzá :

— Egy szót se szóljon ám senki fiának erről
a kis megbízásomról. Mert még azt találják rám
fogni, hogy nem tudom, mit cselekszem.

Péter látta, mint távozik az öreg pap a Cor-
tot-utca irányában, hol nedves, földszintes lakás-
ban lakott volt, amelynek csupán a hozzátartozó
tenyérnyi kertecske adott valamivel barátságosabb
külszint.

A városra boruló köd szürke hamuleple mind
sötétebb gomolyokká sűrűsödött az északi szél le-
vegőtrázó csapkodásától. Péter végre belépett a
bazilikába.

Csordultig telt szive tuláradt ama fájó keserü-
ségtől, amelyet Rose abbé történetének lelkében
felelevenedett emlékei keltettek benne. A keresz-
tény könnyörület csufos kudarcza és maró gúnyja
ez, ami e szentéletű ember sorsában nyilatkozott
meg, akit azért büntettek, mert kenyeret adott az
éhezőknek és akinek most tolvajmódra kellett rej-
tőzködnie, hogy suttyomban adhassa tovább is ala-
mizsnáját a nyomorgóknak.

Szívében az újra felfakadt seb sajtását semmi
sem csillapíthatta; sem a szent hajlék enyhe bé-
kéje, sem a néma ünnepélyességgel tele hatalmas
templomhajó, amelynek vadonatúj csupasz kötömb-
jeit se kép, se diszítmény nem ékítette. A főhajó

bejáratát félig elsánczolta az építőgerendázat, amely teljesen eltakarta a még épülőben levő toronykupolát. E kora reggeli órában, a keskeny és magas ablakok merész ivelésű bolthajtásain átszűrődő sziürke derengésben már több mellékoltárnál könnyörgő misék szállottak az Úrhoz és a főoltáron is kigyulladtak az engesztelésre szánt gyertyák fényei. Péter nagy sietséggel fordult be a sekrestyébe és a misemondó ruhát magára öltötte, hogy a St. Vincenc kápolnájában tartandó istentisztelethez ő is hozzájárulhasson.

De az emlékek felriadt raja zsongva kerिंगett tompa zsibbadtságából felvert lelkében és mi alatt gépiesen végezte a szabályelőirta szertartásokat, egész valója csupa gyötrellemmel volt tele.

Mióta visszatért Rómából, már három hosszú esztendeje a legkinzóbb lelki fájdalomban vergődött, amely ember szívét csak dúlhatta. Hogy viszszaszerezze megingatott hitét, legelőször is azon első nagy kísérletre szánta rá magát, hogy Lourdesba zárándokol. Ott akarta keresni, ott remélte térdreborulva megtalálni a hőn fohászzkodó gyermek naiv hitét, a csecsemőkorukat élő, tudatlanságuk lelketborzongató homályában remegve meghajló népek öntudatlan vallásosságát. Hanem lelke ott még izgatottabban lázadt fel az abszurdum e dicsőítésének, a józan ész ez elfajulásának láttára. Szíve mélyén mind mélyebb gyökeret vert az a meggyőződés, hogy a jelenkor népeinek és embe-

reinek üdve és békéje nem a józan ész e balga megtagadásában rejlik.

Azután ismét a szeretet epedő szomja fogta el és egy második nagy tapasztalat szerzését kockáztatta meg. Rómába ment, hogy megnézzze, vajjon megújodhatnék-e a katholicizmus; vajjon visszatérhetne-e a kereszténység első rügyfakadásának testvéri szeretetet hirdető szelleméhez; vajjon kifejlődhetnék-e belőle a demokrácia hite, amaz új hitvallás, amelyre a halálveszedelemben forgó modern világnak szüksége van, hogy megcsillapulhasson és tovább fennállhasson.

De fájdalom, ott sem talált egyebet, mint romokat, egy kiszáradt, elkorhadt fának rügyfakadásra képtelen, korhadt törzsét, amely több tavaszt már nem remélhet. Ott sem hallott mást, csupán a beomlással fenyegető vén társadalom rozoga épületének végsőt nyikorgó, borzalmas recsegését.

Ekkor aztán visszatért gyötrő kétségek közt hánykódó, immár föltétlen istentagadásra vetemedett lelkével Párisba, hová Rose abbé hívta esengve a szegények nevében. Visszatért, hogy feledést keresve, föláldozza magát értük, hogy bennük higgyen; minekutánna hitének romjaiból csak ők maradtak meg, egyedül csak ők és szörnyű szenvedéseik. És e három hosszú esztendőn át ime napról-napra azon kellett megütköznie, hogy maga a jóság és a könyörület is kudarczot vall és csődöt mond,

hogy a felebaráti könyörület hiábavaló, nevetségessé torzított, kigunyolt balgaság.

Péter ezt a három esztendőt folyton növekvő lelki kinok közepette élte végig, melyek végre megtörték egész valóját. Hite örökre kihalt és elpusztult még az a reménye is, hogy a tömeg vak hitét a közös boldogulás céljaira tudná felhasználni. Mindent tagadott, egyebet sem várt, csupán a végső elkerülhetetlen katasztrófát: a forradalmat, a mézárhlást, a tüzvészt, mely majd a föld színéről elsöpri a bűnre és pusztulásra kárhoztatott világot. Hitetlen pap létére mások hite fölött örködve, becsülettel felelt meg hivatásának és amiatt való magasztos bűjában, hogy nem tudott akkép lemondani az ész jogáról, mint ahogy lemondott az érzékiségről meg a népek nagy megváltását szövő fenkölt álmairól, megállta mégis helyét emberül, magányos és vad fönségesség glóriáját öltve magára.

És ime, e kétségbeesett vallástagadó, akiben az a meggyőződés érlelődött tudattá, hogy amott tulnan nincsen semmi, komoly és fenséges papi magatartást tanusított, amelynek szigorát csak szívjóságának sugaras derüje aranyozta meg. Ennek folytán neuillyi plébániájának jámbor hívői közt olyan hirben állott, mint valami fiatal szent, aki az ég különös kegyeltje s imájával csodákat művelhet. Ő maga volt a testet öltött szigoru forma; a papból nem maradt meg benne semmi, csupán a külső gépies mozdulatok; olyan volt, mint egy

üres sirbolt, amelyben még a remény hamvai sin-
csenek meg többé. Hanem azért könnyben úszó
asszonyok rajongó imádattal csókolgatták csuhá-
jának szegélyét. Egy szívetfacsaró aggodalomban
vergődő anya, akinek csecsemő gyermeke kicsiny
bölcsőjében élethalál közt vivódott, zokogva könyör-
gött hozzá, hogy gyermekének gyógyulását kérje az
Urtól; mert szentül hitte, hogy Jézus ebben a
montmartrei szentélyben, ahol szeretettől izzó isteni
szívének csodás szimbóluma lángol, teljesíteni fogja
felkent papjának kérelmét.

Péter magára öltötte a misemondó ruhát és
belépett a kápolnába. Lassu léptekkel haladt föl
az oltár fokain és halk misemondásba fogott. Mi-
dőn aztán a hívők felé fordította ábrázatát, hogy
kiterjesztett karokkal áldja meg őket, szembe
tűnt beesett, szomoru arcza, a sok keserűségtől
megfogyott keskeny, szelid mosolygó ajka és a
szenvedés sötét fellegében feketéllő szeretetteljes
szeme. Nem az a fiatal pap volt ő többé, aki a
felebaráti szeretet lázától lángoló arczczal zárán-
dokolt Lourdesbe, aki apostoli lelkesedéstől átszel-
lemült vonásokkal utazott Rómába.

Kettős szülői öröklődése, amely énjében sza-
kadatlanul küzdött egymással, most szembeszökően
tükröződött vissza ábrázatán. Az apai vér, mely
hajthatatlan erőre valló homloka alatt lüktetett,
meg az anyai faj, amely szerelemre vágyó ajkaiban
izzott, tovább folytatták a harczot, az ész és szív

örökös nagy, emberi harczát e dult ábrázaton, amelyen egy-egy önfeledt pillanatban benső gyötrelmeinek zürzavaros kaosa fejeződött ki. Ajkai megvallották a szerelem és odaadás, az élni vágyás le nem csillapított szomjuságát, amelyről tudta, hogy soha többé oltani nem fogja. Hatalmas homloka pedig, ez a vár, amelynek védelmében annyit szenvedett, makacsul kitartott amellett, hogy meg nem adja magát a tévhit ostromló támadásának. Ámde ő hősiezen vivott meg önmagával, gondosan leplezgette a lét üres semmiségétől való borzalmát, amelyben lelke vergődött; megkapó fönséggel rebegte a szertartás szavait és végezte előirt mozgulatait.

És az anya, aki ott térdelt néhány imádkozó asszonynyal egy sorban, az anya, aki tőle várta a legfelsőbb helyütt való közbenjárást, aki azt hitte, hogy ő gyermekének üdvéért beszél most szemtől-szembe az istenséggel, szemeinek könnyes fátyolán keresztül angyali szépség dicsfényétől látta övezve Pétert, mint az isteni kegyelem földi hirdőjét.

Midőn áldozásnál felfedte a kelyhet, szinte megutálta önnönmagát. Lelke olyan mélyen meg volt rendülve, hogy egész multja önkénytelen volt el előtte. Minő gyermekes dőreséget tanusított ő mind a kétszer, előbb Lourdesben és később Rómában; a hit és szeretet epedő sóvárgásától emésztett gyarló ember minő szánalomraméltó nai-

vitását! Hogy is képzelhette ő, hogy lelkében a jelenkori tudomány békésen fog összeférhetni az ezer év előtti hit tanaival; mikép lehetett olyan dőre föltevésében, hogy ő, az igénytelen kis papocska, megleckézteti majd a nagyhatalmu pápát s arra bírja őt, hogy csapjon fel szentnek és az ő szavára változtassa meg az egész társadalmi rendet. Szégyenpir gyult fel arczán, amidőn elgondolta, milyen jóízűt kaczaghattak balgaságán. Meg aztán nem kevésbbé megszégyenülve röstelte a schisma létesítéséről szőtt ábrándjait is. Ujra Rómában látta magát, amint arról álmodozik, hogy olyan nagyszabásu könyvet fog írni, amelyben nyíltan szakít a katholicizmussal és a demokrácia új vallását, a salaktól tisztult, élettől lüktető, általános emberi evangéliumot fogja hirdetni.

Minő nevetséges hóbot! Schisma! Valamikor ismert ő Párisban egy nemesszívü és fenkölt lelkü abbét, aki annak idején megkísérelte volt ennek a hires, várva-várt schismának a megvalósítását. Szegény szájalomraméltó ember! Milyen szomoru s kigúnyolt munkát végzett, amelyet egyrészt fagyos közömbösséggel és általános tamáskodással, másrészt pedig maró gúnynyal és bántó meggyalázással fogadott a világ. Ha manapság új Luther támadna a földön, neki is az volna a sorsa, hogy elfeledve és éhhalállal küzdve Batignolles egy ötödik emeleti lakásán végezné be pályafutását. A schisma nem következhetik be oly népnél, amely

nem hisz már semmiben, amely már ré eglfordult az egyháztól, hogy egyebüitt keresse a reményt, a vigasztalást.

Az egész katholicizmus, sőt mi több, maga az egész keresztény vallás végleg el fog pusztulni; mert néhány erkölcsi sarktétel kivételével, az evangelium, mint korunknak megfelelő társadalmi törvény, többé nem állja meg helyét!

Ez a biztos tudat növelte Péter kinját és voltak napjai, midőn a papi csuha ólomsúlylyal nehezedett vállaira, midőn önmagát kezdte megvetni, amiért meggyőződése ellenére teljesíti a mise isteni misztériumát, mely az ő szemében csupán csak egy holt vallás élettelen formája.

Mintán félig megtöltötte volt a kelyhet a szentelt borral és elvégezte az előirt kézmosást, az oltár előtt térdelő anya lángoló fohászkodással Istenhez forduló arcját pillantotta meg újra. És e pillanatban úgy érezte, mintha őt a felebaráti szeretettől hevülő ember szent fogadalma kötné, mintha ő csakis a szenvedők kedvéért maradt volna továbbra is papnak, hitevesztett papnak, aki mások hitét az illúzió éltető kenyerével táplálja. De az a hősies önmegtagadás, az a fönséges kötelességtudás, amelyet magára erőszakolt, folyton sulycsbodó lelki küzködéssel járt. Vagy nem parancsolná-e neki azt a becsületesség, hogy vesse le a papi csuhát és térjen vissza az emberek közé?

Voltak órák, midőn fonák helyzetének tudata

utálattal töltötte őt el hiábavaló hősiekedése iránt, a midőn ismételten azt kérdezte magától, vajjon nem művelünk-e gyáva és veszedelmes dolgot, midőn türjük, hogy a tömeg tovább is babonás hitének homályában vegetáljon? Tagadhatatlan tény az, hogy tekintettel a szegény emberiség nagy nyomorára, hosszú időig föltétlenül szükségesnek látszott ez a hazug hitegetés, amely az igazságszolgáltatás és az apai örökös Istenéről, meg a tulnan való paradicsomról regél, ahol minden földi szenvedés busás kárpótlását leli. De minő bünös megrablása, minő zsarnokias kegyetlen kizsákmányolása ez a népeknek! Mennyivel férfiasabb és méltóbb cselekedet volna, ha durva erőszakkal rántanak le a hályogot a népek szeméről és erőt, bátorságot öntenének a szivükbe, hogy ha kell, még könnyek között is, de a való életet éljék? Hisz már most is azért fordulnak csupán el a kereszténységtől, mert valami emberileg kézzelfoghatóbb eszmény szükségét érzik, az egészség és az élet vallásának szükségét, amely ne a halál vallása legyen. Aznap, midőn a könyörület és a felebaráti szeretet eszménye rombadől, vele együtt porba omlik a kereszténység is. Mert az egész keresztény vallás csupán az isteni könyörület eszményén alapszik, amely jóvá teszi a sors végzetes igaztalanságait és a tulvilágon adja meg a jutalmat azoknak, akik itt lenn a földi létben szenvedtek.

Ez az eszme pedig már is romba dől. Mert

a szegények nem hisznek többé benne; ők már dühösek e hazug paradicsomra, amelynek kecsegtető ígérete oly hosszú ideig türelembe ringatta őket; már azt követelik, hogy a boldogságnak nekik is kijutó osztályrészét ne halasztzák a sirból való feltámasdas reggelére. Az egész emberiség ajkáról tör fel ez a dörgő szózat, amely igazságszolgáltatást követel, igazságszolgáltatást még ezen a földön! Igazságszolgáltatást azok számára, akik éheznek és szomjaznak, akiknek istápolásába az evangélium tizenhatsz századán keresztül belefáradt már az alamizsna is és akiknek még mindig nincs betevő falatjuk.

Midőn Péter az oltárra könyökölve megizlelte volt a kehely borát és kettétörte a szentelt ostyát, szívét még sajnóbb gyötrelmek zaklatta. Tehát most a harmadik iszonyú tapasztalat, a harmadik szörnyű megpróbáltatás kezdődik számára? A jogos-ság utolsó nagy csatája a könyörületesség ellen. E kettő egymással való elkeseredett küzdelemre fogja uszítani szívét és eszét ez óriási hamulepel fátyolával borított Páris közepett, amely tele van ismeretlen borzalmak rémeivel. Az isteneszme után való szomjas sóvárgás még mindig tusát vivott benne a fölényre jutott észszel. Hogyan és mivel fogják a tömegek misztériumokat sóvárgó szomját csillapítani? Vajjon az emberiségnek — színe-javának kivételével — maga a pusztá tudomány elegendő lesz-e arra, hogy minden vágyat lecsillapítson, min-

den szenvedést álomba ringasson és minden ábrándot kielégítsen?

És vajjon mitevő lesz maga Péter, ha majd egy szép napon kudarcot vall ez a könnyörületesség, amely három hosszú esztendő óta egyedül tartotta benne a lelket, amennyiben lefoglalta életének minden óráját és amaz illuziót keltette benne, hogy szenvedő embertársainak szenteli életét és azoknak használ önfeláldozásával? Egyszerre kicsuszott lábai alól a talaj és nem hallott semmi mást, csak a népnek, e nagy néma óriásnak felzúgó panaszt, amely igazságszolgáltatást követelve, dühögve fenyegetődzik azzal, hogy ő erőszakkal veszi ki a maga részét a boldogságból, amelyet csellel és erővel vontak meg tőle. Semmi sem késleltetheti többé a kikerülhetetlen katasztrófát, a társadalom ellenséges táborainak testvérharcát, mely a föld színéről eltörli ezt a régi világot, amely arra van kárhoztatva, hogy bűneinek halmazába örökre elmerüljön! Péter minden pillanatban a világ teljes rombadóltét várta, a vérben uszó, lángban izzó Páris pusztulását

Az erőszaktól való rettegetés és borzadás megfagyasztotta ereiben a vért; nem tudta, honnan vegye ezt az új hitet, amely megakaszthatná a veszélyt? Mert ő teljes tudatában volt annak, hogy a társadalom és a vallás eme két nagy problémája manap egygyé olvadt; hogy csak erről van szó Páris mindennapi rettenetes kenyérküzdelmében. De neki

még sokkal erősebben főtt a feje és tehetetlensége meg kétkedése még sokkal fájóbban marczangolták a szívét. Paplétére sokkal távolabb is állt a való élettől, semhogy még most meg tudta volna mondani, vaj' hol rejlik az igazság, az egészség és az élet krisztusi ígérete? Ah, milyen gyönyör, milyen boldogság az élet! Az egészségnek, a szívnek és az észnek egyaránt eleget teve, békében, nyugalomban azt a becsületes, biztos munkát elvégezni, amelynek teljesítésére a földre születünk!

A mise végére ért és amidőn Péter leszállt az oltárról, a könyben uszó anya arra haladtában reszkető kezekkel ragadta meg miseruhájának szegélyét és önfeledten, magánkívül csókolgatta, mint ahogy valami szent ereklyét csókolgatunk, amelytől az üdvösséget várjuk. Megköszönte neki azt a csodát, amelyet most szavaival művelt; hisz biztos volt benne, hogy odahaza gyógyulófélben találja gyermekét. Pétert mélyen meghatottá ez az anyai szeretet, ez a lángoló hit; de soha még fájóbban nem gyötörte őt az a kétségbeesés, hogy ő nem a mindenható Isten ama földi helyettese ám, aki nála, a nagy világerőnél, kijárhatná a halál fölfüggesztését. Hanem azért ez a szegény anya megvigasztalódva és új erőt merítve távozott és Péter néma fohászszal fordult az öntudatos, ismeretlen világerőhöz, hogy könyörüljön meg ezen a szegény teremtésen.

Miután a sekrestyében levetette volt a mise-

ruhát és újra kiért a bazilika elé, ahol a fagyos téli szél csapkodta meg orczáit, hideg borzongás futott át a testén, amint a ködleplen át merőn kutatta, vajjon a harag és az igazságtétel vihara még nem sodorta-e el Páris városát; vajjon nem következett-e még be a várva-várt végítélet, mely egy kelő reggelen úgy fogja elpusztítani az egész várost, hogy ez ólomszinü ég alatt csupán romjainak büzhödt mocsara marad fönnt emlékjelül.

Aztán föltette magában, hogy rögtön eljár Rose abbé megbizásában. Végighaladt a Norvins-utcán és a Montmartre legtetejére érve, a Füzfa-utczába fordult, melynek mohlepte házfalak mentén tekerődő meredek lejtőjén lefelé ballagott.

A három frank, mit csuhája zsebébe mélyesztett jobbja szorongatott, mély megilletődéssel, de egyuttal a hiábavaló könnyörületesség ellen való tompa haraggal töltötte el. Amint a meredek lejtőfokokon és véget nem érő lépcsőkön lefelé haladva, be-betekintett a nyomor e rozoga tanyáiba, újra megesett szive végtelen szálnalmában.

Mióta a Sacré-Coeur templom nagy építkezési munkái folytak, egész új városrész volt itt alakulófélben az ujonnan megnyitott széles utvonalak mentén. Magas bérházak emelkedtek máris a deszkakerítésekkel körülvett nagy, üres telkek és a parcellázott kertek közepett. Vadonatuj fehérségű, diszes homlokzataik még sötétebb, még komorabb színt adtak a föntmaradt ódon, omlatag házikóknak, a

vérvörös falaknak, a kétes lebujoknak, a szenvedés és nyomor e sötét és ronda épületekből álló tanyáinak, ahol az emberi állat összegyömöszölve csordákká verődik. E mai komor, borus napon sárban usztak a szekérfelvájta utak; az olvadó hó fagyos nedvességgel áztatta a falakat és iszonyu szomorúság gomolygott fel a sok szennyből és szenvedésből.

Péter, aki egész a Mercadet-utczáig került, most visszafordult és biztosra véve, hogy a házat el nem téveszti, a Füzfa-utcza egy kaszárnyára vagy kórházra emlékeztető udvarába fordult be, amelyet három szabálytalan alaku épület fogott körül. Ez az udvar tulajdonképen nem volt más, mint egy óriási szemétgödör, ahol kéthavi kemény fagy tartama alatt halomra szaporodtak a hulladékok; most pedig, hogy ez a jéggé fagyott rondaság olvadozni kezdett, ez undok, piszkos iszaptenger borzasztó büzt lehelt. Az épületek félig bedőltek; minden szögletben pinczegádorokhoz hasonló tátongó lépcsőházak ásítottak; nagy papirlapok pótolták a szennyborította ablakok üveglapjait és piszkos czondrák libegtek-lobogtak mindenütt a szélben, mint a szegénység megannyi gyászlobogói...

A házmesterlakásul szolgáló viskóban Péter csak valami szegény nyomorékot látott, aki holmi durva lópokrócz semmi néven nem nevezhető foszlányaiba volt burkolva.

— Lakik-e itt maguknál valami Laveuve neve-

zetű mesterember? Hányadik emeleten és melyik lépcsőn?

A nyomorék nem felelt, csak rámeresztette a megrémültségtől hülyén tágra nyílt, kerek szemét. A házmester bizonyára a szomszédban lebzselhetett. Péter egy pillanatig várt; aztán az udvar hátulsó részében egy kis lányt pillantva meg, ráfanyalodott, hogy lábujjhegyen átgázolja a pocsolyát.

— Mondd csak kicsikém, ösmersz te itt a házban egy Laveuve nevű vén mesterembert?

A kicsike, kinek vézna testecskéjét csupán rongyokra foszlott könnyű kis rózsaszín vászonruhácska fődte, csak úgy didergett a hidegtől és parányi kezeit fagyokozta bőrrepedések és dagاناتok éktelenítették el. Felvetette hideg-kicsipte, de így fagydermedten is csinos, finom arczocskáját.

— Laveuve, nem, nem tom', nem tom'!

És önkéntelenül is kolduló mozdulattal nyujtotta feléje szegény elgémberedett és elfagyott kis kezét. Aztán mikor Péter egy fehér pénzdarabot csusztatott beléje, vidám gödölye módjára szökdécselt keresztül az iszapos pocsolyán és éles hangon dudolgatta:

— Nem tom', nem tom', nem tom'!

Péter arra határozta magát, hogy utána baktat. A kicsike eltűnt a tátongó lépcsőházak egyikében, és Péter nyomban követte őt. Felhaladt egy sötét, büzös lépcsőn, melynek félig kitöredezett lépcsőfokai oly síkossá váltak az elhullajtott főze-

lék- és zöldség hulladékoktól, hogy a zsiros, piszkos kötélbe kellett fogódzkodnia, melynek segítségével valahogy fel lehetett kapaszkodni. De valamennyi ajtót zárva talált, hiába kopogtatott több helyütt; az utolsónál valami elfojtott mormogás volt a válasz, mintha dühöngő vadállat volna oda bezárva; tehát szépen visszafordult és az udvarra érve, egy pillanatig habozott.

Aztán a másik lépcső felé vette útját. Ott fülhasító gyerekordítás csapta meg a fülét; olyan éles, metsző sikitás, mintha valami porontyot fojtogatnának. A hang irányában szaporázva lépteit, egy nyitott ajtaju szobához ért, amelyben egy magára hagyott kis gyermek volt odakötve kis székecskéjéhez, nyilván azért, hogy onnan le ne essék. Ez ordított olyan keservesen, hogy majd elállt a lélekzete és csak úgy zöldült-kékült az arczocskája. Ennyi nyomor és elhagyatottság láttára Péter ereiben megfagyott a vér és dult lélekkel fordult megint vissza.

Lenn egy asszony vetődött utjába, aki a kötényében három burgonyával tért haza. Péter meg szólította őt, de az asszony gyanakvó pillantásokat vetett papi csuhájára.

— Laveuve, Laveuve, nem szolgálhatok. Ha a házmesterné itt volna, az tán megmondhatná. Tetszik tudni kérem, itt öt lépcső van, nem lehet ám mindenkit ismerni! Aztán meg olyan gyakran

váltakoznak itt a lakók. Különben nézze meg amott a hátulsó lépcsőn.

Az a hátulsó lépcső még rondább és rozogább volt a többinél; lépcsőfokai mind beomlottak; nedves, vizes falai olyan sikosak voltak, mintha kinos halálverejték gyöngyöznék rajtuk. Minden emeleten fojtó büz gomolygott föl a csatorna-medenczéből és minden egyes lakásból jajgatás, veszekedés, a nyomor szörnyü, undorító, rettenetes lármája hangzott ki. Az ajtók egyike fölpattant és egy férfi jelent meg a küszöbön, aki a keze köré tekert hosszú hajfonadéknál fogva vonszolta maga után a feleségét; három porontyuk pedig keserves sirás-rivással verte föl a házat.

Továbbmenet Péter valamelyik szoba nyitva felejtett ajtaján bekandikálva, elsuhanó vizióként egy vézna, kiaszott, köhécselő, fonnyadt mellü fiatal asszonyt pillantott meg, aki a szobában föl és alá tánczolt, hogy a karjain ringatott csecsemő nyöszörgését elcsitítsa, miután kétségbeeséssel tapasztalta, hogy emlőinek teje egészen kiapadt.

A szomszéd lakásban még szivetszakgatóbb látvány tárult fel előtte. Három emberi lény kuporgott ott a padlón összegubbaszkodva. Félig rongyokba burkolt, félig pedig meztelen testükről se a nemükre, se a korukra nem lehetett következtetni. Az ürességtől kongó szoba közepén egy tálból faltak mohón valami kotyvalékot, amely még a kutyának se kellett volna. Péter közeledtére alig

vetették föl a fejüket; vadállatias dörögés hangján mordultak rá és nem is válaszoltak a hozzájuk intézett kérdésekre.

Péter már vissza akart fordulni, de az utolsó emelet egy sötét kis folyosójának bejáratánál még egyszer szerencsét próbált és bekopogtatott az egyik lakásba. Egy asszony nyitott neki ajtót; kócos, fésületlen hajába ősz hajszálak vegyültek, noha alig lehetett több, mint negyven éves. Vértelen, fakó ajkai, sárgás arcából fáradtan kipislogó, ellobbant tűzü szemei végtelen kimerültségről tanuskodtak, és arcán az üldöző nyomor okozta folytonos remegő félelem és néma megadás kifejezése borongott. A papi csuha láttára nagy zavarba jött és nyugtalankodva rebegte:

— Tessék, abbé ur, tessék!

Egy férfi, akit Péter első perczen észre sem vett, egy szintén negyven esztendősnak látszó magas, vézna, tar koponyájú, ritka bajszu és szakállú, fakó, vörhenyes haju mesterember, olyan szenvedélyes mozdulattal pattant föl ültéből, mintha azzal fenyegetné a fiatal papot, hogy ott dobja ki, amerre jött. De aztán türtőztette magát, odaült a lógós asztal mellé és tüntetőleg hátat fordított neki. Kettőjükön kívül még egy körülbelül tizenegy vagy tizenkét éves lányka volt a szobában; szelid és megnyult arczu szép gyermek, akinek vonásaiban az a koravén értelmesség tükröződött vissza, amelyet a nagy nyomor érlel a gyermekben. Azt hívta

oda magához és a térdeihez ölelte; nyilván, hogy megóvja a papi csuhával való érintkezéstől.

Ez ellenséges indulatra valló fogadtatás láttára Péter szíve összefacsarodott, mert úgy az üres szobából, amelynek jéghideg volt a tüzhelye, valamint három lakójának komor, néma kétségbeeséséből a legsötétebb nyomor, a legszánandóbb inség tárult elé, de azért mégis megkoczkáztatta a kérdezősködést.

— Kérem, jó asszonyom, nem ismer ön itt a házban valami Laveuve nevű vén mesterembert?

Az asszony, aki most már szepegye bánta meg, hogy beeresztette a papot; mert látta, hogy ez sehogy sincs inyére az urának, félénken igyekezett a dolgot jóvátenni.

— Laveuve, Laveuve? Nem, nem ismerem! Te, Salvat, hallod! Tán ismered te?

Salvat felelet helyett vállat vont. Hanem a kicsike nem birt féket kötni a nyelvecskéjére.

— Theodora mama, mondok valamit... Talán az a filozofusz lesz?

— Egy volt szobafestőt, egy vén, beteg agastyánt keresek, aki most már munkaképtelen.

Theodora asszony most már tisztában volt a személyazonossággal.

— Igen, igen, az lesz! Mi itt úgy hívjuk, hogy filozofusz; itt ez a név ragadt rá, a mi környékünkön. De azért nincs kizárva, hogy becsületes polgári neve Laveuve ne lehessen.

Salvat ég felé emelt ököllel, mintegy némán tiltakozott a meglevő világrend, meg ez égbekiáltó szörnyőség ellen, a mely megengedi, hogy az agg munkásembernek, akár csak a kidőlt igavonó lónak, éhen kelljen meggebednie! De azért egy kukkot se szólt; komor, emberkerülő hallgatásába merült el újra, abba a rémes tépelődésbe, amelyből Péter belépte fölriasztotta volt. Nyilván gépész-munkás lehetett és tekintete merőn tapadt az asztalon heverő szerszámtarisznyára, amelyből valami nagy, gömbölyű tárgy dudorodott ki; bizonyára valami hazaszállítandó munka volt. Valószínűleg a hosszú, kinos munkapangáson tünődött, a rettentés tél ez utolsó két hónapján, amidőn akárminő foglalkozás után nézve, vette volt nyakába a várost. De hiába, semmiféle munkát nem kapott. Vagy tán a nyomorgó éhenkórászoknak a közel jövőben bekövetkező véres visszatörására gondolt, hogy lobbort vető merengése oly sajátságos lángot gyújtott révedező, izzó kék szemében? Egyszerre észrevette, hogy a kicsike az asztalon levő szerszám-tarisznyával babrálgat és kezdi bontogatni, hogy megnézzze, mi van benne. Megrázkódott és aztán benső felindulástól elsápadt arczczal, keserüségtől vonagló ajkakkal szólalt meg:

— Nem hagyod azt ott, Céline! Hányszor mondtam már neked, hogy a szerszámokat nem szabad bántani!

Aztán ő maga nyult a féltett bőrzacskó után

és nagy óvatossággal odatámasztotta a szék mögötti falhoz.

— Itt lakik az a Laveuve nevezetű öreg, ezen a folyosón? — kérdezte Péter.

Theodora asszony aggódó tekintete kérdően kereste a merengő férfi arcját. Ő maga ugyanis azt tartotta, hogy nem nagyon illik egy papot durván elutasítani akkor, midőn az magának annyi fáradságot vesz, hogy a szegény emberhez ellátogat; mert lehet néha náluk is keresni egy pár garast. Midőn tehát látta, hogy az ura sötét tépelődéseibe merült és rábizza, hogy cselekedjék legjobb belátása szerint, rögtön felajánlotta szolgálatait.

— Ha abbé ur parancsolja, odavezetem. A folyosó legvégében lakik. De ösmerni kell a járást, mert oda ám lépcsők vezetnek föl.

Céline mohón kapott a kínálkozó szórakozáson, lesiklott az apja térdéről és szintén kísérel szegődött. Salvat egyedül maradt a szegénység és szenvedés, az igaztalanság és fölháborodás e komor hajlékában, amely hiján volt a kenyérnek meg a meleg tüzhelynek és lángoló látományaitól kísértve, szemét merőn a szerszámzacskóra szegezte, mintha szerszámjai között rejlenék a világ gyógyirja.

Valóban sok lépcsőt kellett még mászniok, míg Péter Theodora asszony meg a kis Céline nyomában, egy szűk, padlásforma kuczkóba ért. Közvetlen a tetőzet alatt megvonuló, néhány négyszög-méternyi odu volt ez, amely oly alacsony volt,

hogy felnőtt ember nem is állhatott benne egyenesen. A világosság csupán egy parányi padlásablakon szűrődött át; de minthogy a hó annak az üvegét is elborította, tárva-nyitva kellett hagyniok az ajtót, hogy csak valamit is lássanak. Csupán az olvadó hó hatolt be ezen az ablakon és amint egy csepp a másik után lecsurgott, szürkés-barna lucsok borította a sikos kövezetet. A kemény fagy hosszú hetei után ez a sötét, ködös olvadás mindent bevont testet borzongató nedves leplével. És ebben a kuczkóban, melyben egyetlen szék, de még egy szál deszka se akadt, fetrengett Laveuve a pusztá kövezeten, undorító piszkos czondrák halmazán, mint valami döglőfélben levő állat, amely a maga szemétén haldoklik.

— Tessék, — szólalt meg Céline kántáló hangon — itt van, ez a filozofusz!

Theodora asszony föléje hajolt, hogy megnézzze, vajjon él-e még?

— Igen, úgy hiszem, még lélekzetet vesz, alszik. Óh, hiszen nagyon jól érezné magát, ha mindennap volna mit ennie. De hát édes Uram Istenem, szegénynek senkije sincs, és mikor az ember a hetven felé jár, legjobb, ha a vízbe öli magát. A szobafestők mestersége olyan, hogy már ötvenéves korukban sem tudnak létrán állva dolgozni. Eleintén csak akadt neki olyan munkája is, amit síkföldön végezhetett. Később meg az a szerencséje volt, hogy épületőrnek alkalmazták. De most ugyan-

csak lefüttyültek neki; mindenünnen elbocsátották, és két hónappal ezelőtt ide került, ebbe a nyomorult barlangba, hogy itt várja be a halált. Aháziur nem merte kitenni a szürét, ámbár nem az ő akaratján mulott. Ön azt fogja kérdezni, hogy miért nem segíyezi őt a többi lakó? Hát, kérem, néhanapján juttatunk neki egy kis boroskát vagy egy falat kenyeret. De mikor az embernek magának sincs mit ennie, hogy adhatna másnak?

Péter megborzadva bámult erre az összezsugorodott szörnyű emberi romra. Hát ez az, ami egy emberből ötven esztendő terhes munkája, nyomora és társadalmi igaztalansága után megmarad? Végre megkülönböztette a homályban az aggastyán hófehér, alakjátvesztett, összezsugorodott, kiaszott arcját. A remény nélkül való nehéz munka végleges kudarcza rítt le róla egyetlenegy emberi arcban összpontosulva.

Gondozatlan, kusza szakállá egész arcját benőtte; olyan volt, akár csak valami vén ló, amelyet nem kefélnek többé. Mióta a fogai kihullottak; fogatlanul lelógó állkapcsai egymás fölé borultak. Szemei megüvegesedtek, az orra belenyult a szájába. Olyan volt, mint valami terhes munkától kimerült, kidőlt nyomorék állat, amely már csak a végperceit várja.

— Szegény, szegény teremtés! — rebegte Péter megrázkódva. — És itt engedik őt éhen veszni, magára hagyatva, egyedül és egyetlenegy

kórház, egyetlenegy szegényház se akad, amely őt befogadta volna!

— Hja, kérem, — szólalt meg Theodora asszony a néma megadás mélabus hangján, — a kórházak a betegek számára épülnek; ez pedig szegény, nem beteg, csak erejének fogytán van. Aztán nem is valami könnyen hozzáférhető ember. Még csak a minapában is ide jöttek érte, hogy beszállítsák a hajléktalanok menedékhelyébe, de nem akarja, hogy négy fal közé zárják be; gorombán válaszol mindazoknak, akik kikérdezik, eltekintve attól, hogy iszákos és gonosznyelvű rágalmazó hirében áll. No de, hála a jó Istennek, nem sokára tul lesz szegény minden földi bajon.

Péter föléje hajolt és midőn látta, hogy Laveuve tágra mereszti a szemét, gyengéd hangon szólott hozzá és elmondta neki, hogy egy jóbarátja nevében hozott neki egy kis pénzt, amivel beszerezheti a legszükségesebbeket. A papiruha láttára az aggastyán néhány mérges szót mormogott. De bármily nagy volt is gyengesége és kimérültsége, a párisi mesterember élczelődő és gúnyolódó kedve most sem tagadta meg magát.

— Ugy? Nos hát ez esetben szívesen hörpintenék fel egy kortyocska bort, — szólalt meg érthető hangon — meg egy falatka kenyeret is enném hozzá, ha van miből, mert már két napja, hogy ételnek és itálnak színét se láttam!

Céline készséggel ajánlkozott, hogy leszalad,

és Theodora asszony Rose abbé pénzéből egy liter bort, meg egy kenyeret hozatott. Aztán elmesélte Péternek, hogy az öregnek be kellett volna jutnia a rokkant munkások menedékhelyébe, abba a jótékony intézetbe, amelynek női bizottságában Duvillard báróné elnököl; de az alapszabályok értelmében megkivánt tudakozódás valószínűleg olyan kedvezőtlen eredményre vezetett, hogy a dolog abba maradt.

— Duvillard báróné! Hisz ismerem őt, még ma elmegyek hozzá, — kiáltott föl Péter vérző szívrrel. — Lehetetlen, hogy egy ember tovább maradjon ebben a helyzetben.

Miután a kis Céline a borral meg a kenyérral visszatért, mindahárman együtt emelték fel az öreget, leültették rongyokból megvetett fekvőhelyére, megetették és megittatták, aztán odatették melléje a kenyeret. Egy nagy négyfontos kenyeret meg a bort és meghagyták neki, hogy szép lassan fogyaszsa azt el, nehogy belehaljon a mohó élvezetbe.

— Jó volna, ha abbé ur itt hagyná nekem a címét, az esetre, ha volna valami tudatni valóm, — mondotta Theodora asszony, amidőn újra odaértek lakása ajtajához. Péternek nem volt névjegye, mindahárman bementek hát a szobába. Salvat most már nem volt egyedül. Állva beszélgetett halkán, lázas gyorsasággal, ajkait szinte ajkhoz illesztve, egy körülbelül husz esztendő fiatal emberrel. Láto-

gatója szikár, barna, sörtemódra lenyirt haju és csirárdzó szakállu ifju volt, akinek ragyogó szemü, egyenes orru, vékony ajku, élénk értelmiségről tanuskodó halvány arcán piros foltok gyultak ki. Kopott, rövid kabátjában didergett a hidegtől és homlokán sötét, makacs dacz ült.

— Az abbé ur a filozofus érdekében itt akarja hagyni a czimét, — magyarázgatta szeliden Theodora asszony, akit látszólag kellemetlenül érintett, hogy az urának látogatója van.

A két férfi a papra tekintett, aztán vészjósló arczczal néztek össze. Hirtelen elakadt ajkukon a szó és mély csönd állott be a mennyezetről hullongó fagyasztó hideg légben.

Salvat nagy óvatossággal nyult újra a falhoz támasztott zsák után.

— Lemész? Ujra munkát méggy keresni?

Salvat nem válaszolt; csak arcza öltött néma, haragos kifejezést, mintha azt akarná mondani, hogy most már mitsem akar tudni a munkáról, mivelhogy őt a munka olyan hosszú ideig kitagadta volt.

— De kérlek, iparkodjál valamit hazahozni, mert tudod, hogy nincs a háznál semmi. Hány órákor jössz haza?

Salvat ismételt néma taglejtésével mintegy azt válaszolta, hogy visszajön, mihelyt csak jöhet, lehet, hogy tán soha. Bárhogy magára erőszakolta is a hősiességet, forró könyek szöktek révedező kék szemeibe, amelyekben szikrátszóró láng lobbant fel. Hevesen

magához szorította a kis Célinet és szenvedélyesen, önfeledten csókolgatta, aztán a hóna alá csapta a bőrzacskót és fiatal kísérőjével együtt távozott.

— Céline, — szólalt meg Theodora asszony, — add oda az abbé urnak czeruzáját. Tessék ide telepedni, uram, itt jobban tud írni.

Aztán, miután Péter letelepedett arra a székre, amelyről az imént Salvat fölkelte, Theodora asszony mintegy mentegetve urának udvariatlanságát, bőbeszédűen folytatta:

— Oh Uram, ő nem rossz ember, hanem rengeteg sok bajjal és nyomorral kellett szegénynek küzdenie az életben; ez tette őt olyan rideggé. Ép úgy járt ez a fiatal gyerek is, akit az imént tetszett látni. Mathis Viktor a neve. Szegény, ő se valami szerencsés csillagzat alatt született. Nagyon jó nevelésű, nagyon művelt ember; az anyjának, egy szegény özvegyasszonynak pedig, épen csak hogy kenyérre telik, az is szűken; könnyen érthető hát, hogy szegényeknek ez szeget üt a fejükbe és nem csoda, ha mindig azt hajtják, hogy az egész világot a levegőbe kéne röpíteni. Én részemről nem úgy gondolkodom; de azért megbocsátok nekik, oh, tiszta szívből megbocsátok!

Péter, mélyen érdeklődött mindemez ismeretlen és rettenetes borzalom iránt, amit maga körül tapasztalt. Nem sietett tehát a czim megírásával, hanem bizalmas vallomásokra biztatva az asszonyt, feszült figyelemmel hallgatta.

— Oh, ha tudná abbé ur, milyen sanyaru sorsa volt szegény Salvatnak! Elhagyatott lelencz volt, nem ismerte se apját, se anyját. Az országutakon kóborolt és mindenféle mesterségbe belekontárkodott, csakhogy megélhessen. Aztán a gépzsmesterséget tanulta meg. Nagyon jó munkás, biztosíthatom, nagyon ügyes, nagyon dolgos ember! Hanem már akkor is voltak forradalmi eszméi. Mindenkiel összeveszett, lázadásra akarta csábítani a többi munkásokat, úgy hogy sehol se tudott megragadni. Végre harmincz éves korában megtette azt a bolondot, hogy valami vállalkozóval átment Amerikába, ahol őt annyira kihasználták, hogy hat év mulva holtbetegen és krajczár pénz nélkül jött haza. Tetszik tudni, ő a Léonie hugomat vette volt nőül. De szegény asszony meghalt, még mielőtt az ura Amerikába vitorlázott volna és örökbe itt hagyta neki a kis Célinet, aki akkor még csak egy esztendő volt. Én akkoriban az én Labitte Tivadar nevű urammal éltem együtt, aki kőműves mesterember volt és nem dicsekvésből legyen mondva, hanem majd belevakultam a sok varrogatásba. Azért az uram csak ütött, vert, amig félholtan le nem rogytam a földre. Egy szép napon aztán azon vettem észre magamat, hogy a faképnél hagyott és megszökött egy huszéves fiatal szépséggel, aminek igazán inkább örültem, mint busultam . . . Természetesen, mikor oszt Salvat visszajött és engem egyedül talált kis leánykájával, akit el-

utazása előtt rámbizott, hát bizony a körülmények kényszerítő hatalma úgy hozta magával, hogy összeálltunk. Nem esküdtünk ugyan meg, hanem úgy-e, abbé ur, ez egyre megy?

De Theodóra kissé mégis zavarba jött, és hogy bebizonyítsa, miként ő sincs tisztességes rokonok hiján, gyorsan hozzátette:

— Hja, nekem sohasem kedvezett a szerencse. Van nekem még egy Hortense nevű nővérem, aki Chretiennot hivatalnokhoz ment nőül és akinek nagyon szép lakása van a Boulevard Rochechouart egy házában. Hárman voltunk gyerekek apám második házasságából: Hortense, a legfiatalabb, Léonie, aki meghalt, meg én, a legidősebb. Aztán van még az apám első házasságából egy Toussaint Jenő nevű fivérem, aki nálamnál tíz esztendővel idősebb és szintén gépész. Már a háboru óta mindig egy és ugyanabban a gyárban dolgozik, a Grandidier gyárban, husz lépésnyire innen a Mercadet-utczában. Csak az a baj, hogy szegényt a multkor szélhüvés érte... Én meg elvesztettem a szemem világát; azzal tettem tönkre, hogy naponta tíz órahosszat forgattam a tűt. Most már alig tudok valamit megfoldani, mindjárt könybe borul mind a két szemem. Takarítást akartam vállalni; de nem akadt; a balszerencse összeesküdt ellenünk. Így hát persze mindennek, még a legszükségesebbnek is hiján vagyunk, a legszörnyűbb nyomorba jutottunk; néha két-három napig sincs egy betevő falatunk;

úgy tengődünk mint a kutya, amelyik abból él, amit véletlenül talál utjában. No meg mindehhez hozzájárul még ez a szörnyű kemény fagy, amely két hónap óta úgy dermesztett, hogy néha azt hittük, reggelre nem ébredünk föl többé. Bizony, kérem, én sohase voltam boldog; előbb ütöttek, vertek, most meg már lefüttyültek énnekem; el vagyok már csigázva, sutba kerültem; magam sem tudom, minek élek?

Hangja reszketésbe fult, vörös szemei könybe lábbadtak és Péter érezte, mint zokog föl ezek nyomora ebben a szegény akarats nélküli derék aszszonyban, aki úgy tengi át szerelem nélkül való, véletlen esélyektől függő házaseletet, mintha már kitörölték volna az élők sorából.

— Nem panaszkodhatom Salvatra, — folytatta azután, — ő nagyon derék ember, az egész világ boldogításáról álmodozik; nem iszik; ha akad munkája, dolgozik. Csakhogy persze annyi bizonyos, hogyha nem ártaná bele magát a politikába, hát többet dolgoznék. Mert nem lehet ám egyszerre gyűlésekre is járni és a pajtásokkal vitatkozni, meg a műhelyben is dolgozni. Ebben hibás szegény, az egyszer bizonyos! Ezzel nem azt akarom mondani, hogy szegénynek nincs oka panaszkodni. Nem is képzelheti, hogy üldözi szegényt a szerencsétlenség; minden csapás egyszerre érte, földre sujtotta. Egy szent is beleőrülhetne és bizony könnyen fölfogható, hogy egy ilyen balsorstól üldözött

szerencsétlen flótás végre kijön a béketüresből és nekidühösödik. Két hosszú hónap alatt egyetlenegy jószívü emberre akadt csak, valami tudósra, aki ott fönn telepedett le a dombtetőn. Fromont Vilmos a neve annak az uri embernek. Hébe-korba az adott neki egy kis munkát, amiből néhanapján telt a betevő falatra.

Péter meglepődött azon, hogy a fivére nevét hallja emlegetni; kérdésekkel akarta faggatni Theodora asszonyt; de egy sajátságos, kényelmetlen érzés, amelybe épp annyi félelem, mint tartózkodás vegyült, némította el ajkán a szót. Célinere szegezte a szemét, aki némán állott előtte és vézna, komoly gyermekarczával bámult rá. Theodora asszony látva azt, hogy a pap rámosolyog a gyermekre, még egy utolsó megjegyzést koczkáztatott.

— Látssa, kérem, különösen ha erre a kicsikére gondol, akkor magánkivül van dühében. Imádja ezt a gyereket és ha látja, hogy szegényke éhgyomorral fekszik le, akkor meg szeretné ölni az egész világot. Olyan egy aranyos jó gyerek, olyan kitünően tanult az elemiben. Most még ruhácskája sincs, amiben iskolába járhatna.

Péter, aki ezalatt végre megírta a czimet, egy ötfrankos ezüstpénzt csusztatott a kicsike markába és hogy rövidesen gátját vesse a hálálkodásnak, sietve így szólt:

— Ha Laveuve érdekében szüksége lesz rám, tudja, hogy hol találhat. Én ma délután minden-

esetre eljárók az ügyében és remélem, hogy még az este eljönnek érte.

Theodora asszony rá se hallgatott, hanem ezer áldást rebegett, míg Céline mélyen megilletődve, hogy egy ötfrankos pénzdarabot szorongat a kezében, halkan hálálkodott.

— Oh, szegény apuska elment, hogy egy pár krajczárt kerítsen. Mit gondolsz, nem volna-e jó, ha utána szaladnék és megmondanám neki, hogy mára van már miből élünk.

A pap a folyosóra kiért, s hallotta, mint feleli erre az asszony:

— Ha azóta mindig talpon van, most már nagyon messze járhat. Tán visszajön.

Midőn Péter végre zugó fejjel és szomorúságtól elgyötört szívvel elhagyta ezt a rettenetes és nyomoruságos házat, legnagyobb meglepetésére Mathis Viktort és Salvatot újra maga előtt látta, akik a piszkos udvar egyik szögletében vonultak meg a pocsolyák büzhödt kigőzölgései közepett. Lementek, hogy ott folytassák a szobában félbeszakadt beszélgetésüket. Ujra igen halkan és oly gyorsan, szinte hadarva beszélgettek, ajkaik oly közel értek egymáshoz, hogy szinte összeforrtak. Egész valójukat a szemükben lángoló tűz izzó heve járta át.

Amint meghallották oszt a léptek neszét, ráismertek az abbéra és hirtelen fagyos nyugalmat szinelve, meleg kézszorítással váltak el, anélkül, hogy csak egy árva szót is szóltak volna többé.

Mathis Viktor Montmartre felé vette útját, Salvat pedig habozni látszott, mintha a végzettől kérne tanácsot. Aztán a véletlenre bízva magát, czéltalanul indult utnak, kiegyenesítette munkásemberre valló, kimerült és éhséggyötörte sovány termetét és a Mercadet-utczába fordulva be Párisnak tartott, hóna alá csapva szerszámos zacskóját.

Egy pillanatra Péternek kedve kerekedett volna, hogy utána fusson és odakiáltsa neki, miként ott fönn hívja a kis lánykája. De ugyanaz a kéjelmetlen érzés vett rajta erőt, mint előbb: félelem, tartózkodás és ama biztos meggyőződés egy neme, hogy a sorsot semmi fel nem tarthatja kijelölt útjában. De most már ő se volt nyugodt és higgadt; az ő lelkén se borongott már az a fagyos, kétségbeesett gyötrellem, amely ma reggel erőt vett rajta.

Midőn kiért az utca borzogató ködébe, újra érezte, mint lüktet ereiben az a régi láz, mint lobog fel szívében a könnyörület ama lángja, amely e rettenetes nyomor megpillantására újra lobbott vetett benne. Nem, nem, ez már a soknál is többszenvedés; újra küzdeni fog, meg fogja menteni Laveuet, az öröm egy sugarával fogja megaranyozni ennek a sok-sok szegény embernek a nyomorát.

E mai új tapasztalata mélyen bevésődött Péter lelkébe. Ez óriási Páris keretében, amely az imént úgy tűnt fel neki, mintha oly titokzatos és oly nyugtalanító hamvak fátyola borulna rája,

úgy érezte, mintha a kikerülhetetlen büntető igazság fenyegető Damokles-kardja lebegne fölötte. És ő az egészség és termékenység új, fényes napjáról álmodott, amely az óriási várost azzá a termékeny talajjá fogja változtatni, amelyből majd a holnap jobb világa fog felsarjadzani.

II.

Ugyanezen nap délelőttjén, valamint majdnem mindennap, a ház néhány jóbarátja bizalmaskörű villásreggelifre gyült össze Duvillardéknál. Már meg se kellett hívni őket, maguktól is eljöttek. És e ködös fagyolvadás dermesztő hideg télutói reggelen a fejedelmi pompával berendezett godot du maurroy-utczai palota a délszaki virágok legpazarabb díszében illatozott; mert a bárónénak az volt a legnagyobb kedvtelése, hogy a műkincsekkel zsufolásig megtelt fényes, magas termeket enyhe, balzsamos illatu melegházakká varázsolja, ahol Páris szomorú, ólomszínű téli nappalai lágyszélid, esőkos öleléssé válnak.

A tágas udvarra nyíló földszinti nagy fogadótermekbe üvegfalaz lépcsőházul szolgáló kis télikert vezetett, ahol két aranypaszományos, haragoszöld libériába bujtatott inas ödöngött napestig. A palota egész északi szárnyát milliókra becsült képtár foglalta el. Hasonló pazarfényű diszlépcső

vezetett fel az első emeletre. Ezen vonult végig a tulajdonképeni lakosztály mesés pompájú termeinek hosszú sora, amelyben a család rendesen tartózkodott: a biborkárpitos nagy fogadóterem, a kék, ezüstékitményü kisebb szalon, az ódon bőrkárpitokkal bevont dolgozószoba, az angol butorzatu, halványzöld falkárpitokkal bevont ebédlő, hozzá se számítva a hálósobák és öltözők légióját. A XIV. Lajos korában épült palota igazi nagyúri fenség és előkelőség pompáját mutatta, amely mintegy meghódolt és szolgálatába állott a diadalmas polgárság élvhajászó finomult izlésének, amely a pénz mindenhatóságánál fogva egy évszázad óta korlátlanul uralkodik mindenen fölött.

Delet még nem harangoztak és Duvillard báró, rendes szokása ellenére, elsőnek érkezett a kis ezüstékitményü kék szalonba. Körülbelül hatvan éves, magas és zömök, erősen hajlott orru és kövér arczu ember volt, kinek széles, husos száját ragadózó jellegü, még mindig szép fogsor ékesítette. Ámde a feje korán kopaszodott meg; ritka hajszálait feketére festette és simára borotválkozott, mióta a szakálla is megöszült. Szürke szemei bátor merészségre vallottak, csengő nevetése hódító voltát kürtölte.

Egész arcza a világ minden javainak feltétlen meghódítását és birását vallotta a lelkiismeretet és tapintatot nem ismerő nagyur fejedelmi

mindenhatóságát, aki visszaél társadalmi kasztjának jogtalanul rablott és megőrzött hatalmával.

Néhány lépést tett és megállt az ablak mellett levő remek. kosborokkal teli virágkosár előtt. A kandallón és az asztalokon ibolyabokréták leheltek illatárjukat és ő hátradőlve végig nyújtózkodott a puha, ezüsttel himzett kékselyem karosszékek egyikében, ellankasztva a mámorító virágillattól, a langymeleg, néma, álmatag nyugalomtól, amely a faliszőnyegekből szinte láthatóan szivárgott elő. Hirlapot vett ki zsebéből és átfutotta annak egyik cikkét, mialatt a körülötte elterülő palota óriási vagyonát, fejedelmi hatalommá vált befolyását hirdette és amaz egész évszázad történetéről regélt, amely őt mindenható urrá tette.

Nagyapja, Duvillard Jeromos, egy szerény vidéki ügyvéd fia, 1788-ban mint jegyzőbojtár került föl Párisba tizennyolcz esztendőskorában. Nagyon okos, értelmes, pénzszomjas és telhetetlen ember léte, ő szerezte az első három milliót. Kezdetben a nemzeti birtokokra adott felpénz-kölcsönök által, később, mint a császári hadseregek főszállítója.

Az apja, Duvillard Gergely, Jeromosnak 1805-ben született fia, volt a család igazi nagy embere, aki elsőnek székelt a godot du mauroy-utczai palotában. Midőn neki Lajos Fülöp király a bárói czimet adományozta volt, a modern pénzhatalom egyik hőse lett a juliusi uralkodás és a második császárság idejébe eső igazán botrányos, de annál

óriásibb nyereségei révén, amennyiben oroszlánrésze volt az összes nagy spekulációkban: bányáknak, vasutaknak s a Szuez-csatornának hirhedt nagy lopásaiban.

Maga Duvillard Henrik báró, aki 1836-ban született, harminczöt éves korában fogott csak hozzá az üzlethez, a háboru után való korszakban, midőn Gergely báró elhalálozott. De oly mohó, dühös pénzsomjjal fogott a munkába, hogy egy negyedszázad lefolyta alatt vagyonát jó negyedrészzel szaporította meg. Telhetetlen, minden erkölcsöt megrontó, minden jellemet megbomlasztó ember volt, aki mindent elnyelt és elkorhasztott, amihez csak hozzányult. Ezenkívül gonosz csábító is volt, aki pénzzel vásárolta a megvásárolható lelkiismereteket, mert az ugyancsak türelmét vesztő és pénzéhes demokrácia láttára megértette az új idők szellemét.

Sokkal közepesebb tehetség volt mint az apja és a nagyapja. Élvhajászó kéjencz jellemével inkább a könnyü prédát, mint a hódítást áhította. Veszedelmes ember volt, telibendőjű, diadalmaskodó szerencsefi, aki biztos kézzel dolgozott és minden kézmozdulatával milliókat söpört a kasszájába, aki pajtáskodva tárgyalt kormányokkal és a zsebébe dughatta volna, ha nem is egész Franciaországot, de legalább az egész minisztériumot.

A történelem egy százada alatt három emberöltőn keresztül benne testesült meg a pénzkirály-

ság, melyet már fenyegetett és megingatott a holnap előrelátható vihara. Voltak idők, midőn az alakja nőtt és emelkedett, óriási mérveket öltött és magának a polgári elemnek típusává fejlődött. Ama polgárságnak típusává, amely a nyolczvan-kilenczediki nagy vagyonselosztás alkalmával mindent magához ragadott, mindenben csak magamagát hízalt a negyedik rend rovására, és amely a bitorlott javakból semmit, de semmit se akart visszaadni.

Az a cikk, melyet a báró mostan valami krajczáros lapban olvasott, rendkívül érdekelte. A »Népszava« amolyan nagyhangu krakélerlap volt, amely amaz ürügy alatt, hogy a megsértett igazság és erkölcs védelmére kel, minden reggel valami új botrányt röpitett világgá, ama reményben, hogy ezzel kelendőbbé teszi a lapját. A mai reggeli számban kövér betűkkel ékeskedett ez a a czim: »Az afrikai vasutak ügye,« amely valami ötmilliós vesztegetésről, két megvásárolt miniszterről, harmincz kompromittált képviselőről szólt. Maga a főszerkesztő, a híres Sagnier, gyűlöletet, szenvedélyt lehelő cikkében kijelenté, hogy birtokában van ama harminczkét képviselő névjegyzékének, akiknek szavazatát báró Duvillard megvásárolta, midőn a parlamentben az afrikai vasutak ügye került szavazás alá és hogy ezt a jegyzéket közzé is fogja tenni. Egész regényes történetet szőttek bele ebbe az ügybe, valami Hunter nevű ember

érdekes kalandjairól, akit a báró kopójául használt és aki megszökött.

A báró nagyon nyugodtan ismételten elolvasta a nagyhangu frázisokat, megmérlegelt minden egyes szót, és ámbár egyedül volt a szobában, vállát vonogatta és a hatalmas ember nyugodt biztosságával, aki tudja, hogy a háta fedezve van és hogy sokkal befolyásosabb, semhogy aggódnia kellene, hangos szóra nyilott ajka:

— A tökfilkó, még sokkal kevesebbet tud, mint amennyit mond.

Ebben a pillanatban toppant be az első vendég, egy alig harminc négy éves, választékosan öltözött, mosolygó szemű, finoman metszett orru, göndörre süített haju szép barna ember, akinek egész megjelenése és modora valami hübele-balázsforma szórakozottságra és csapodár gondatlanságra vallott s azt a benyomást tette, mint valami ugráló madár. Ma reggel a rendesnél idegesebbnek és izgatottabbnak látszott és mosolyába aggódó rémület vegyült.

— Ah, maga az Duthil, — szólta a báró föl-emelkedve ültéből. — Olvasta?

Ezzel rámutatott a »Népszava« kezében levő példányára, amelyet, hogy zsebre vág hasson, összehajtott.

— Igen, olvastam! De hisz ez hallatlan. Hogy juthatott Sagnier a névjegyzékhez! Áruló volt hát közöttük?

A báró nyugodtan mosolygott és mulatott

Duthil titkos aggodalmán. Mint igen becsületes és majdnem szegény ember számba menő angoulêmei jegyző fia, apja kitünő hirnevének köszönhetette, hogy szülővárosa már ilyen fiatal korában képviselőül küldte föl őt Párisba, ahol vigan élte világát és az élvhajhászás és semmittevő henyélés amaz életmódját folytatta, amelyet egyetemi tanuló korában megkezdett. Hanem suresnes-utczai barátságos legénylakása, meg aztán az a számos siker, amit szép ember létére a nőtársaság ama kábító forgatagában aratott, amelyben folyton megfordult, ropant sok pénzébe kerültek. És ő, az erkölcsi érzék hiján levő ember virágos jókedvével, készségesen bocsátkozott máris bele minden megalkuvásba, minden erkölcsi züllésbe, mint könnyelmű, fölületes világfi, mint semmivel nem törődő nőlhódító, aki semmi fontosságot nem tulajdonít az ilyen szór-szálhasogató kicsinyességeknek.

— Eh mit, — szólalt meg végre a báró. — Még nyílt kérdés: vajjon megvan-e Sagniernak ez a névjegyzéke? Kétlem, mert nem is volt soha írott névjegyzékünk; Hunter nem követte el azt az ostobaságot, hogy jegyzékbe szedje az embereit. Meg aztán, micsoda nagy dolog az egész? A vállalat virul és nem történt semmi más, mint ami hasonló esetekben mindig történik.

Duthil, aki először életében aggódott komolyan, áhitattal hallgatta Duvillard szavait, mert szükségét érezte annak, hogy valaki megnyugtassa.

— Ugyebár? — kiáltott föl. — Hisz ezt mondtam magamban én is, az egész dolog szót se érdemel.

Igyekezett is visszanyerni szokott mosolyderüs jókedvét. Különben azt se tudta már jóformán, hogyan és milyen ürügy alatt zsebelt ő ennél a vállalatnál vagy tízezer frankot. Vajjon megnevezetlen határidőre szóló kölcsön, vagy a nyilvános vélemény befolyásolását célzó újságczikkezés címén-e? Hunter ugyanis nagy ügyességet fejtett ki, amidőn arról volt szó, hogy még a legkevésbé rátartó lelkiismereteknek is kimélje szemérmét.

— Szót se érdemel, — ismételte Duvillard, aki szemmelláthatólag mulatott Duthil aggodalmán, — és különben, kedves barátom, tudvalevő dolog, hogy a macska mindig a talpára esik. — Volt ön Silvianenál?

— Onnan jövök, a kicsike dühös magára nagyon. Ma reggel tudta meg, hogy a Comédie Française-nál dugába dőlt az ügye.

Lángoló harag bibora gyult fel hirtelen a báró arcán. Ő, aki oly fagyos nyugalommal, olyan csipős gúnnyal fogadta az afrikai vasutak ügyéből kifolyólag fenyegető botrányt, lába alatt ingadozni érezte a talajt és minden csepp vére lázas izgalomban égett, mihelyt erről a lányról, hatvan esztendőskorának lángoló szenvedélyéről, volt szó.

— Micsoda? Dugába dőlt? Hisz még tegnap szinte kötelező ígéretet kaptam a szépművészeti szakosztályban.

D'Aulnay Silvianének az a makacs szeszélye támadt ugyanis, hogy ő, aki eddig a színpadon csupán némelyes szépségsikereket aratott, a Comédie Française tagjául akarta magát szerződtetni. Polyeucteben Paulina szerepében akart először fellépni, amely szerepet már hónapok óta nagy buzgósággal tanulmánya tárgyává tette. Ez ugyan csak nevetséges dolog volt és egész Páris kacagott rajta, mert a kisasszony a legocsmányabb fajtalanság, s minden képzelhető bűn és élvhajzás hírében állott. De ő fitymáló nemtörődőséggel pellengére állította magát és győzelmében bizva, állhatatosan követelte ezt a szerepet.

— A miniszter nem akarta — magyarázta Duthil.

A báró nagyot nyelt dühében.

— A miniszter? Ugy? A miniszter? No majd meg fogom én ugratni ezt a minisztert.

El kellett hallgatnia, mert Duvillard báróné jelent meg a kis szalon küszöbén. Negyvenhat éves asszony léteire még mindig nagyon szép, sugár természetű, szőke nő volt. Kissé elhízott karjainak és vállainak még mindig remek idomain a selymes hófehérséget egy foltocska sem bontotta meg; csupán az arcza vesztett az üdeségéből, amennyiben kissé hervadásnak indult és biboros pir ült ki telt orczáin. Ez volt a legnagyobb keserve, élte minden órájának gyötrő gondja. Sajátságos, bűvös varázslatos, kissé hosszukás arcza, melyben kéjes álma-

tagságu kék szempár ragyogott, elárulta zsidó származását. Tunya volt, mint valami keleti rabszolganő: minden mozdulattól, még a járástól és a beszéléstől is irtózott, mintha az Isten is csak egy hárem számára teremtetten volna, hol csupán a saját személyének ápolásával foglalkozhatik.

Tiszta fehér öltöny omlott alá junói termében, elbájolóan szép és szembetűnően egyszerű fehér selyemruha.

Duthil elragadtatással üdvözölte és kezet csókolt neki.

— Ah, asszonyom, ön tavaszi derűt fakaszt a lelkemben. Páris ma reggel oly sötét és sáros.

Ekkor érkezett a második vendég, egy délczeg, szép férfi, és a báró, akit szerelmi szenvedélye folytonos izgalomban tartott, arra használta ezt az alkalmat, hogy ő maga félrevonulhasson. A szomszéd dolgozószobába vezette Duthilt e szavakkal:

— Jőjjön csak be egy pillanatra. Még egy szavam van önhöz a kérdéses ügyben. Quinsac ur, úgy-e bár, lesz oly szives és a feleségemet egy pár perczig mulattatja?

Mihelyt a báróné magára maradt az ujonnan érkezettel, aki szintén tiszteletteljesen kezet csókolt neki, mélyen és hosszasan nézett az arcába, míg szép, szerelmetes szeme könybe borult. A beálló kissé kényelmetlen csendben végre halkán azt suttogta:

— Oh, Gérard, milyen boldog vagyok, hogy egy pillanatig együtt lehetek veled. Már ide s tova egy hónapja, hogy nélkülöztem ezt a boldogságot.

Egész legendaszerű történetet rebesgetett ugyanis a világ arról, hogy mi módon vette nőül Duvillard Henrik Steinberger Justusnak, a dúsgazdag zsidó bankárnak legfiatalabb leányát. Miként a Rothschildok, úgy a Steinbergerek is kezdetben négyen voltak fivérek. Justus Párisban lakott, a másik három Bécsben, Berlinben és Londonban. És ez az ő titkos szövetkezetüknek óriási hatalmat, nemzetközi és mindenható uralmat biztosított Európa összes pénzpiaczain. Justus volt a négy közül a legkevésbé gazdag; Gergely báróban pedig félelmetes ellenfelére akadt, akivel mindannyiszor kemény tusája volt, valahányszor jelentékenyebb prédára volt kilátás.

Egy rettenetes pénzügyi összeütközés után, miután megosztzkodtak volt a zsákmányon, az a zseniális gondolata támadt, hogy mintegy borra valóul nőül adja Éva lányát Henriknek, a báró fiának. Henrik éppen akkor szenvedélyes szerelemre lobbant volt Éva akkoriban teljes virággá nyilott szőke szépsége iránt. Nőül akarta venni és az apja, aki alaposan ismerte a fiát, készséges beleegyezését adta a frigyhez, lelke mélyében pedig a markába nevetett, ismerve a komisz üzletet, mit Justus ez egyszer kötött.

Ez a házasság tényleg nagyon végzetessé vált

az apósra nézve. Midőn apja halála után a gyönyört-hajhászó kéjencz máza alól kibujt a zsákmányra szomjas ragadozó természet, melylyel a maga nagy részét kivette az uralomra jutott polgári demokráczia fékevesztett, mohó élvyszomjának kiaknázásában, Éva nemcsak hogy nem tette tönkre Henriket, aki most mindenható bankárrá lett szintén, és aki oly korlátlan ura volt a pénzpiacznak, mint eddig még soha, hanem ellenkezőleg a báró tette tönkre Évát és alig négy esztendei házasság után teljesen betelt vele.

Miután Éva gyors egymásutánban egy fiúnak és egy leánynak adott életet, férje utolsó gyermekágya óta hirtelen elidegenedett tőle. Mintha visszahatásául ama mohó érzéki vágyakozásnak, amellyel bírása után sóvárgott, mint megundorodott volna tőle, mint valami gyümölcstől, amelyet az ember eldob, mihelyt jóllakott vele. Eleintén az asszony meglepetten és néma kétségbeeséssel értesült arról, hogy a férje visszatért legénykori életmódjához és másutt keresi a szerelmet. Később pedig már heves szemrehányásokat és zajos jeleneteket sem rögtönzött, haragot sem tanusított, s alig igyekezett őt visszahódítani, hanem maga is szeretőt kerített magának. Nem tudott élni szerelem nélkül; bizonyára azért jött csak a világra, hogy szép legyen s tessék és mámoros imádatban, szerelmes ölelésekben töltse napjait. Tizenöt esztendeig állhatatosan is ragaszkodott ahhoz a szeretőhöz, kit huszonöt éves korában kerített magának és olyan szigorú

hüségét tanusított iránta, mint a milyen hűen ragaszkodott volna a férjéhez. És midőn a szeretője meghalt, e nagy csapás sulya alatt valóságos özvegyi gyászba borult szerető szive. Midőn aztán hat hónappal később Gérard de Quinsac gróffal találkozott, nem tudott ellentállni szerelmet szomjazó szive vágyának és az övé lett.

— Édes Gérard, — szólalt meg újra szerelmes anyai gyöngédséggel, látva a fiatal ember zavarát, — tán beteg volt, vagy valami kellemetlenséget titkol előttem?

Tíz évvel idősebb volt nálánál, és ez egyszer már kétségbeesetten ragaszkodott utolsó szerelméhez, mert imádta ezt a szép fiút a vénülés ellen fellázadó valójának minden izével, és kész volt harczra kelni mindennel a birásáért.

— Nem, biztosítom, — felelt a gróf, — nem titkolok semmit, hanem az utóbbi időben az édesanyám gyakran tartóztatott vissza.

A báróné aggódó szenvedélylyel fürkészte az arczát, olyan szépnek és nemesnek találta őt szabályos arczvonásaival, barna hajával és gondosan ápolt bajuszával. A gróf Franciaország legrégibb családjai egyikének volt a sarja és özvegy anyjánál lakott, akit egy kalandos hajlamu férj teljesen tönkre tett, de aki rangjának méltóságát megóvta, a Szent-Domokos-utca egy földszintes lakásában, ahol legfeljebb tizenötezer forintnyi évjáradékából élt. A fia soha nem dolgozott semmit, hanem be-

érte a köteles egyévi önkéntességgel. Aztán lemondott a katonai szolgálatról, valamint a diplomáciai pályáról is, ez egyedüli térről, amely rangjának és méltóságának megfelelőleg nyilott volna számára. Abban a szokott foglalatoskodó semmittevésben töltötte napjait, melyet a párisi szalonélet élén álló fiatalemberek élnek.

És úgy látszott, mintha az anyja, ez a gőgös-szigorúságu delnő is megbocsátandónak vélné ezt a henyélést, mintha ő neki is az volna a véleménye, hogy ilyen nemes, ősi vérből származó arisztokratának már tiltakozásképpen is vissza kell vonulnia a közügyek teréről a köztársasági kormányforma alatt. Bizonyára voltak ez elnézésnek aggasztóbb és mélyebben rejlő okai is. Gérard hét éves korában agyvelőgyuladást kapott, mely a gyöngéd anyát majd megfosztotta egyetlen fiától. Tizennyolcz éves korában pedig szívbajról panaszkodott és az orvosok lelkére kötötték Quinsacné asszonynak, hogy kimélje meg a fiát minden megerőltetéstől. Tudhatta hát, hogy milyen hazug fájának ez a nemes külseje: a délceg termet, a büszke arcz. Csupán por és hamu rejlik alatta, mit a betegség és az összedőlés örökös veszélye fenyegetett. Látszólagos férfiasága alatt egy gyenge, jólelkű lény lányos elpuhultsága rejlett, amely hajlik minden testi elzüllésre.

Az alkalommal, amidőn szerfölött jámbor anyjával a rokkant munkások menedékházába látogatott el, látta meg először Évát. Éva akkoriban egész

énjének teljes odaadásával magához bilincselte őt, és még most is el-eljárt hozzá, egyrészt mert még mindig elég kíváncsi asszonynak találta, másrészt nem tudta, hogy mi módon szakítson vele. Az anyja pedig ennek a bűnös szerelemnek szemet hunyt, amint hogy szemet hunyt sok más dőreségének is, amiket mint valami beteg, beszámíthatatlan gyermeknek, megbocsátott a fiának. Később pedig Éva egy olyan cselekedettel, amelyen az egész világ elámult, meghódította az anya szívét is.

Egyszerre csak híre járt, hogy Martha püspök a katolikus hitre térítette őt. Amit eddig nem akart megtenni a törvényes férje kedvéért, azt megtette, hogy mindörökre biztosítsa magának kedvese szerelmét. Az egész párisi társaság szeme káprázott a fejedelmi pompától, melyet e negyvenöt éves zsidónő kikeresztelkedése alkalmából a Magdolna-templomban kifejtettek. Szépsége és könyves meghatottsága mélyen megindították a szíveket.

Gérardnak ez a megható nagy gyöngédség végtelenül hízelt. Idővel aztán megunta ezt a viszonyt; oly módon igyekezett szakítani vele, hogy a légyottok megtartása idejekor rendesen kibuvót keresett. Ő most jól értette, hogy mit kérdez tőle a szép asszony esdeklő tekintete.

— Biztosítlak, — ismétlé már-már ellágyulva, — hogy az anyám egy nap se bocsátott el magától. Én természetesen nagyon boldognak éreztem volna magamat, ha . . .

A szép asszony szóltan, néma könnyöggel szegezte rá szemét és forró könnyek rezegtek hosszú pilláin. Hosszu hónapja mult már, hogy kedvese nem fogadta a látogatását a rue Matignon ama kis udvari szobájában, amely rendes találkájuk helye volt.

Gérard férfi létére is ép oly jószívü és gyenge volt, mint szép kedvese. E véletlenadta négy szemközti pillanat zavartalan, magányos együttléte fölött boszankodott ugyan, aztán mégis csak ráfanyaldott, hogy a báróné néma esedezését meghallgassa, mert nem tudott ellentállni ékesszóló hallgatásának.

— Jól van, hát ma délután, ha tetszik. Négy órakor, mint rendesen.

Halk hangon sugta oda e szavakat. De a közeledő léptek neszére fölrezzent és hátrafordult, mint akit bűnös tetten kaptak rajta. Camilla, a báróné leánya, lépett be a szalonba. Nem hallott ugyan a beszédjükből egy szót se; de a két szerelmes mosolyából, meg a szoba levegőjének hanghullámos rezgéséből mindent megértett. Tehát ismét légyottot adtak egymásnak, még pedig a mai nap folyamára, amott, abban a félreeső utcában, amelyre már régtől fogva gyanakodott. Mindnyájan zavarba jöttek és aggódó, gyűlölködő tekintettel néztek egymásra. Camilla, aki most töltötte be huszonharmadik életévét, igen barna arczbőrü, vézna, félig nyomorék, ferdevállu és kis puposka teremtés volt. Egy vonást se örökölt sem az apjától, sem az anyjától. A családi öröklődés amaz előre nem látott

eseteinek egyike volt ez, amelyeknek láttára az ember önkéntelenül azt kérdi magától: ugyan, hogy lehetséges ez? Egyetlen büszkesége gyönyörű szép fekete szeme párja és bámulatosan fekete hajkoronája volt, amely oly dusan omlott alá, hogy vézna kis alakját tetőtől-talpig beleburkolhatta volna. Hanem aránytalanul hosszú orr éktelenítette el balfelében eltorzult és összezsugorodott arczát, amelynek össze nem vágó, disharmonikus egészszé kapcsolódott vonásai hegyes állban végződtek. Finom metszésű, szellemesen gúnyos ajkairól leritt a benne összetorlódtott alattomos gyűlölet; amolyan egészen romlott szivre valló harag, amely e saját rutsága miatt dühösködő, csunya teremtésben lakozott. De az egész világon nem gyűlölt senkit se oly szenvedélyesen, mint a saját anyját, ezt az élvezet, szerelmes hajlamu asszonyt, kiben oly kevés volt az anyai érzés, aki őt soha sem szerette, soha nem foglalkozott vele és már a bölcsőben is fizegett cselédek gondjaira bízta. Ugy hogy valósággal kölcsönös halálos gyűlölet fejlődött ki e két nő között, amely az egyiknél fagyos némaságban, a másiknál szenvedélyes és tetteges ellenségeskedésben nyilvánult meg. A leány azért gyűlölte az anyját, mert az olyan szép volt és keserű szemrehányásokat tett neki, amiért nem teremtette őt is a saját képmására, hogy szépségében vetélkedhessék az anyjának a szépségével, amely most őt egészen elhomályosítja. Napjainak szakadatlanul gyötrő kinja az volt, hogy

őt senki meg nem kívánja, hogy minden férfi szerelmi
 sovárgása csak az anyjára felé szárnyal. Mivel Ca-
 milla maró gunyján kitűnően el lehetett mulatni,
 szívesen hallgatták őt és nevettek rajta; hanem
 azért minden férfi tekintete, még a legfiatalabb
 embereké is, sőt első sorban azoké, mindig csak az
 ő diadalmas szépségű anyjára tért vissza, aki nem
 akart vénülni. És ekkor Camilla vad, vérszomjas
 akaraterővel feltette magában, hogy elrabolja tőle
 utolsó szeretőjét és elvéteti magát ezzel a Gérard-
 dal, akinek hűtlen elpártolása minden bizonynyal
 sirba viszi majd az anyját. Őt milliónyi hozománya
 volt s így kérőknek nem volt szükiben; ez neki
 azonban egy cseppet se hizelgett, keserű gúnymo-
 solylyal szokta mondani: Na bizony öt millióért
 még a Salpetriérebe is elmennének leánynézőbe.
 Később aztán meg is szerette Gérardot, aki szo-
 kott jószívűségével igen előzékenyen és barátságosan
 viselkedett e félig nyomorék teremtés iránt. Gérard-
 nak rosszul esett, hogy ezt a szegény-gazdag leányt
 olyan elhagyatottnak látja; lassankint aztán meg-
 szokta azt a hálás ragaszkodást, amelyet Camilla
 iránta tanusított és szép férfi létére a hiuságát
 csiklandozta az a tudat, hogy ő ennek a terem-
 tésnek az istene és rabszolganőül látja lábainál.
 És midőn megkísérlette az anyjával való szakítást,
 aki ölelő karjaival terhére esett, már bizonyára
 megvillant benne az a gondolat, hogy elvéteti ma-
 gát a leányával, ami tulajdonképpen igen békés és

enyhe megoldása lett volna e viszonyoknak, ámbár még egyelőre magának se vallotta be ezt a szándékát. Egyrészt mert restelte a dolgot és másrészt pedig történelmi híri, előkelő neve, meg az a sok bonyodalom és könnyes jelenet, amelyet előre láthatott, feszélyezték minden cselekedetében.

Mély csend állt be a szobában. Camilla tör-nél is gyilkosabban metsző tekintete azt mondotta anyjának, hogy ime mindent tud, aztán egy fájdalmas pillantással küldte panaszát Gérardhoz. Ez meg nem tudta másképp a két asszony közötti békés egyensúlyt helyreállítani, minthogy banális bókóláshoz folyamodott.

— Jónapot, Camilla!... Ah, ez a havanna-szinü ruha!... Bámulatos, hogy a kissé sötétes árnyalatu színek milyen pompásan festenek a maga arczához.

Camilla futó pillantást vetett anyjának fehér ruhájára, aztán végignézett saját sötét öltözetén, amelyből alig látszott ki a nyaka és a kézcsuklója.

— Igen, — felelt Camilla nevetve, — én csak akkor vagyok türhető, ha nem öltözködöm fiatal lányosan.

Éva asszony, akit bántott az a sejtelem, hogy itt ily veszedelmes vetélykedés fejlődik ki, melyet eleddig még mindig nem akart hinni, kényelmetlenül fészkelődve, másra terelte a beszélgetést.

— Nincs még itt az öcséd?

— De igen, együtt jöttünk le.

Hyacinthe e szavaknál belépett és unott arcz-kifejezéssel szorított kezét Gérarddal. A husz esztendősfü anyjától örökölte halványszöke haját és keleti tunyaságra valló hosszukás arczát, az apjától pedig szürke szempárját és lelkifurdalást nem ismerő, mohó élvágýról tanuskodó élveteg ajkait. Igen rossz tanuló létére arra határozta magát, hogy semmitse fog csinálni, mert egyformán megvetett minden foglalkozást. Apjának elkényeztetett kedvencze lévén, csak a költészet és zene íránt érdeklődött és művészek, félvilági hölgyek, hóbor-tos bolondok és szélhámosok excentrikus világában élt. Olyan vétkekkel és bűnökkel henczegett, amelyeket soha el nem követett; rosszabbnak tetette magát, mint amilyen volt. Tüntetőleg kerülte a női nemet; a legfurább és legveszedelmesebb filozófiai és társadalmi eszméket vallotta; mindig egyik végletből a másikba csapott és felváltva majd kollektivistának, majd individualistának, majd meg anarkistának, pesszimistának, szimbolistának és fajtalannak csapott fel, anélkül, hogy egy perczig is megszűnt volna — természetesen előkelő illemtudásból — jó katolikusnak lenni. Alapjában véve pedig egyszerűen csak egy üresfejű, bambalelkű fiú volt.

Négy emberöltő lefolytával a Duvillard-faj erőteljes, telhetetlen és falánk vére, miután a ragadozó emberállat ílyetén három szép példányát nemzette, egyszerre, mintha vágyainak mohó kielégítése folytán kimerült volna, a korösszülött felemásba

fajult át. Ez aztán a nagy kicsapongásokra és hatalmas, erőszakos szenvedélyre egyáltalában képtelen vala.

Camilla sokkal okosabb volt, semhogy öcscsének teljes nullítását ne érezte volna. Gunyolódott felette és amint most végig nézett ránczokban leomló felöltőjén; a divatnak a romantikus korszak új feltámadását megkisértő egy újabb szeszélyén, melyet Hyacinthe a tulzásig vitt, rászólott:

— Hyacinthe, a mama hí. Mutasd meg neki a szoknyácskádát. Lánynak pompásan beillenél, nagyon szép volnál. Hyacinthe egy szót sem válaszolva, kisompolygott. Titkos, be nem vallott rettegéssel félt idősebb nővérétől, ámbár a legfajtalnabb kölcsönös vallomások bizalmas meghittsége fejlődött volt ki közöttük. Mindent elmondottak egymásnak, de hiába igyekeztek egymást e szabadszáju kitételeikkel ámulatba ejteni. Megvető tekintetet vetett a gyönyörű kosborbokrétára, amely már idejét mult, közönséges polgári divattá vált. Ő már a fehér lilium idényén is tul volt és most már a nőszíromig, a vénség virágáig, jutott el.

A két utolsó vendég majdnem egyidejűleg érkezett. Elsőnek jött Amadieu vizsgálóbíró, a család bizalmasa, egy negyvenötéves kis emberke, akire egy közelmúlt anarkistaeset irányította a közfigyelmet.

Hatalmas, szőke szakállu, semmitmondó szabályos hivatalnok arcza volt, amelynek azáltal igye-

kezett átható kifejezést kölcsönözni, hogy monoklit viselt, amely mögött szikrákat szórt a szeme. Külömben nagyon is világi ember létére az új iskola hívének vallotta magát. Kitünő pszikologus volt és egy híres munkának a szerzője, amely a kriminalista pszikológiával való gyakori visszaélést ostorozta. Szívós nagyravágyással áhítóta a népszerűséget és az uiságokban való nyilvános szereplést; mohón leste mindig a nagy port felverő esetek kedvező alkalmát, amelyek révén hirnevet szerezne.

Legutolsónak jött Bozonnet tábornok, Gérard anyai ágról való nagybátyja, egy szikár, kiaszott, sasorru aggastyán, akit a köszvény nemrég arra kényszerített, hogy nyugalomba vonuljon. Saint Privatnál tanúsított hősies magaviselete után ezredesi rangig jutott. A háboru után hűségesen megtartotta a III. Napoleonnak tett hűségfogadalmat, noha egyébiránt tisztán monarkista összeköttetései voltak. Az ő társadalmi köreiben szívesen elnézték neki ezt a katonai bonapartizmust, már azért is, mert meggyőződésteljes, mély keserűség hangján azzal vádolta a köztársaságot, hogy megölte a hadsereget. A derék ember imádta a nővérét, Quinsacnét és annak egy titkos óhaját teljesítette, midőn a bárónő meghívásait elfogadta, hogy ezzel mintegy természetesebbé és megbocsáthatóbbá tegye Gérard örökös otllételét.

Most már a báró és Duthil is kijöttek a dolgozószobából, erőltetett nevetéssel nagyokat ka-

czagva, kétségkívül azért, hogy azt higgyék, miként a lelkük egész nyugodt. Aztán mindnyájan az ebédlőbe mentek át, ahol nagy tűz égett, amelynek vidám lángjai tavaszi sugárként ragyogtak föl a világos mahagoni fából faragott, kristályüveggel és ezüsttel megrakott angol butorok közepette.

A halvány, mohzöld árnyalatu kárpitokkal bevont teremnek valami mondhatatlan bűbájt kölcsönzött a téli nap tompa fénye, és a szoba közepén álló ebédlő-asztal velencei csipkéekkel diszített asztalneműje vakító hófehérségével, valamint terítékeinek dus pompájával olybá tömörült a látásban, mintha bűvös virágzatba borult volna, e téli idényben csodaszámba menő óriási tearózsák szíromerdejében, amelyek mámorító illatot leheltek.

A báróné a tábornoknak jobbján, Amadiennek balján jelölte ki a helyét. A báró jobboldalára Duthil, baloldalára Gérard került. A gyermekek aztán az asztal két átellenes végében telepedtek le, Camilla Gérard és a tábornok, Hyacinthe Duthil és Amadien közé jutott.

A szarvasgombás főtt tojásnál rögtön megindult a bizalmas vidám beszélgetés. A párisi vilálsreggelik ama fesztelen csevegése, amely sorra veszi a tegnap és a ma kisebb, nagyobb eseményeit, az egész világ igaz és hazug viselt dolgait, a pénzpiaczi botrányokat, a politikai eseményeket, a legujabban megjelent regényt, a színházi premiért, meg mindazokat a kis történetkéket, ame-

lyeket csak suttogva lehet elmondani, és amelyeket mégis hangosan mesélgetnek. És a sziporkázó szellemeskedés e játszi könnyedsége, a néha hamisan disszonáló kaczagás leple alatt mindenki szive mélyébe zárja saját gyötrelmét, benső kétségbeesését, néha halálos vonaglássá váló kínos küzködését.

A báró szokott nyugodt orozatlanságával, elszántan maga hozta szóba legelőször a *Népszavá-*ban megjelent cikket.

— Mondják kérem, olvasták önök ma reggel Sagniernek a cikkét? Egyike legkitünőbb cikkeinek; tolla pompás, van benne költői szárnyalás, hanem milyen veszedelmes egy őrült!

Ez a kijelentés mindenkit jó hangulatra derített, mert ha senki se hozta volna szóba ezt a cikket, ólomsúlyként nehezedett volna a mai villásreggelire.

— Ismét Panama! — kiáltott fel Duthil. — Jaj csak az ne, abból már elég volt.

— Az afrikai vasutak ügye, — folytatta a báró, — olyan kristálytiszt, mint a forrás vize. Azok, akiket Sagnier fenyeget, ugyancsak nyugodtan alhatnak. Látják, kérem, az egész csak csel-fogás, hogy Barrouxt kibuktassák a miniszteri székből. Biztosra vehetjük, hogy ez ügyben legközelebb interpellálni fogják; no hiszen majd meglátják, mi-csoda hühót fognak csapni!

— Ez a botrányhajhászó és rágalmazó sajtó — szólalt meg Amadieu méltóságteljesen, — Fran-

cziaország megölő betüje. Törvényekre volna szükségünk.

A tábornok haragos mozdulatot tett.

— Minek a törvény? Ha nincs senkinek batorsága adott alkalommal azokat végrehajtani.

Rövid szünet állott be. A háznagy nesztelen léptekkel hordta körül a roston sültet. Az ebédlő enyhe, balzsamos csendjében oly zajtalan volt a kiszolgálás, hogy még a porcellán csörömpölése se hallatszott. És maguk se tudták hogyan, egyszerre csak másra fordult a beszélgetés és egy hang azt kérdezte:

— Hát újra elhalasztották a darab előadatását?

— Igen, — felelt Gérard — ma reggel halottam, hogy »Polyeucte« legkésőbb áprilisban fog csak színre kerülni. Széchenyi Könyvtár

Camilla, aki eddig csak némán foglalkozott a mellette ülő fiatalemberrel és szemeivel igyekezett őt visszahódítani, csillogó szemekkel nézett most a szüleire. Annak a darabnak a színrehozataláról volt szó, amelyben Silviane akart mindenáron először szerepelni. Hanem úgy a báróné, mint a férje a legzavartalanabb lelki nyugalmat tanusították, mert már régóta nem volt mit titkolniok egymás előtt. Évát tulboldoggá tette a délutánra kitűzött légyott. Nem gondolt semmi másra. Gondolatában már ott volt abban a kis szerelmes fészekben, mi alatt öntudatlanul vendégeire mosolygott. A báró-

nak pedig minden gondolata amaz újabb és erősebb lépések körül forgott, amelyekre avégből határozta el magát, hogy Silviane szerződését, ha nehéz küzdelem árán is, nyélbe üsse. Csak anyit mondott tehát:

— Hogy is hozhatnák színre a régi darabokat új szereposztással, amikor nincsenek színésznők?

— Oh kérlek, — felelt a báróné nyugodtan, — tegnap a vaudeville színház új darabjában Vignot Delphinének oly remek ruhája volt és a fészülködéshez, no ahhoz senki se ért olyan pompásan, mint ő!

Duthil erre — Camillera való tekintettel — kissé burkolt szavakban elmesélte Delphinének, a színésznőnek, egy szenátorral történt kalandos esetét. Aztán másik botrány került szóba, a család egy barátnőjének hirtelen halála, aki belehalt egy híres sebész brutális operációjába. Ez utóbbinak bűnvádi pere majdnem balvéget ért Amadieu kezei között. A tábornok ezt az alkalmat felhasználta arra, hogy kifejezést adjon keserüségének, bár minden átmenet nélkül történt is, és szokott módján kikelt a hadsereg jelenlegi ostoba szervezése ellen. Az ó-bordeauxi bor biboros vérként piroslott a poharak csiszolt kristályaiban; egy szarvasgombával körített őzgerincz belevegyítette kissé csipős zamatját a rózsák elhaló illatába. Erre aztán spárgát tálaltak föl, a melegházi tenyészet hajdan oly ritka korai termékét, amely most meg se lepett már senkit.

— Most már egész télen át mindig kapni spárgát, — szólt a báró fitymáló kiábrándulás hangján.

— Tehát ma délután lesz Horn hercegnő matinéeje? — kérde Gérard e pillanatban.

Camilla élénken szólalt közbe:

— Igen, ma délután, eljön?

— Nem, alig hiszem, nem mehetek, — felelt a fiatal ember zavarodottan.

— Ah, ez a kis hercegnő határozottan megbolondult. Onök tudják, hogy özvegynek mondja magát. Pedig a való igazság az, hogy férje a királyi családdal van rokonságban, igazi herceg, aki szép, mint az ifju hajnal, s egy énekesnő társaságában járja be a világot. Az asszony pedig vásott suhancznak beillő arczával Párisba tette át székhelyét, abba a hoche-uti palotába, amely valóságos Noé bárkájának illik be, ahol a kozmopolitizmus a legsajátságosab excentricitásában virágzik.

— Hallgasson, maga rossz nyelvű ember, — szakította őt félbe a bárónő szeliden. — Mi nagyon szeretjük Rosemondeot, nagyon bájos és kedves egy asszony!

— Persze, hogy szeretjük, — szólalt meg Camilla újra — meghivott bennünket és később oda is megyünk, úgy-e mama?

A báróné úgy tett, mintha nem hallotta volna, csakhogya ne kellessen válaszolnia erre a kérdésre,

amig Duthil, aki nagyon jól értesültnek látszott, tovább élcelődött a hercegnő, meg a mai matiné rovására, amelyen oly lasciv taglejtésű spanyol tánczosnőket fog fölléptetni, hogy egész Páris ott fog tolongani, ahogy erről értesül.

Aztán hozzátette:

— Önök tudják, ugyebár, hogy most abba-hagyta a festészetet és vegytannal foglalkozik. Szalonja most csak úgy hemzseg az anarkistáktól. Ugy rémlett előttem, mintha magára vetette volna ki a hálóját, kedves Hyacinthe.

Hyacinthe mindeddig szóra se nyitotta az ajkát, mintha ő mindettől távol állna.

— Oh, ez az asszony halálosan untat. Ha el is megyek a mai előadásra, csak azért teszem, mert remélem, hogy ott találom Lord Eliot barátomat, aki Londonból írt és nála adott nekem találkát. Bevallom, ez az egyetlen szalon, ahol talállok valakit, akivel érdemes beszélgetni.

— Ah, — kérdé Amadieu ironikusan, — ön tehát most anarkistának csapott föl?

Hyacinthe előkelő arisztokrata arczkifejezésével, zavartalan lelki nyugalommal mondta el hitvallását:

— Kérem, uraim, úgy hiszem, hogy az egész világon uralkodó aljasság és gyalázat jelenlegi korszakában valamire való ember nem is lehet más, mint anarkista.

Általános kaczagás hangzott föl az asztaltársaság ajkain. Mindenki kényeztette őt, nagyon mulatságos embernek találták. Különösen az apját mulattatta kitünően az a gondolat, hogy neki, már mint neki, anarkista fia van. Csupán a vizsgálóbíró, aki most anarkista kérdésekben kezdett szaktekintélyszámba menni, szállott vele szembe és védelmére kelve a fenyegetett civilizációnak, rémes részleteket mondott a mészárlás és a tüzzel-vassal való pusztítás e hadáról. De a többi vendég nyugodt mosolylyal hallgatta, mert egy valóban fölséges réczemájpástétomban gyönyörködött, amelyet a háznagy maga hordott körül. Igaz, annyi nyomor van a világon; azzal is meg kell számolni; majd idővel valahogy magától is jóra fordul minden.

A báró maga is engesztelő hangon jelentette ki: *Országos Széchényi Könyvtár*

— Lehetne ez ügyben valamit tenni, az bizonyos. Hanem hogy mit, azt még senki se tudja. Hisz én előre is készségesen beleegyezem minden észszerű revindikációba. Ilyen például a munkások sanyaru helyzetének megjavítása, jótékony intézmények alapítása; mint amilyen például a rokkant munkások számára épült menedékhelyünk, amelyre jogosan büszkék lehetünk. Csak nem szabad, hogy lehetetlent kérjenek tőlünk.

A csemege körülhordásakor hirtelen csend állott be, mintha a beszélgetés zajos fecsegése és a bőséges reggeli mámorító kábultsága közepett,

minden egyesnek a titkos baja és gyötrelme nehezédnek újra az elszorult szivekre s ülne ki a megdöbbszent arcokra.

Duthil arcán újra feltámadt a feljelentéssel fenyegetett képviselő nyugtalan rettegése, a báró vonásain pedig a remegő düh. Azon tündött, vajjon hogy fog eleget tehetni Silviane kívánságának. Ennek a hatalmas, rendíthetetlen embernek az a lány volt pusztító rákfenéje. Ez volt titkos sajgó sebe, amely őt elvégre is teljesen el találja pusztítani.

De különösen a báróné, Camilla meg Gérard arcain sötétlett lelkük rettenetes drámájának a borongása, az anya meg a lány gyűlölködő vetélykedése, akik harczra kelnek a szeretett férfi bírásáért. A biborzmánczos kések óvatosan hámozgatták a gyümölcsöt. Bámulatos törülmetszett üdeségű, arany színű szőlő, czukorsütemények és édességek, a nyálkságok véget nem érő garmadáit vonultak föl az asztalon, amelyeknek élvezetében a jóllakottságig kielégített ingyencz étvágy örömet kéjelgett.

Aztán midőn a szájmosó vizet hordták körül, egy inas közeledett a bárónőhöz és a fülébe sugott valamit, mire ez halkan azt válaszolta:

— Jól van, vezesse be a nagy szalonba. Mindjárt jövök.

Aztán a vendégekhez fordulva hangosabban folytatta:

— Fromont abbé van itt és mindenáron azt akarja, hogy fogadjam. Nem fog bennünket zavarni,

mert úgy hiszem, önök mindnyájan ismerik. Oh, ő egy valóságos szent, és én nagy rokonszeuvvel viseltetem iránta.

Néhány perczig az asztal körül időztek még, aztán elhagyták az ételek, borok és gyümölcsök zamatától illatos és a parázsszá égett hatalmas fatuskók lángjától langymeleggé hevített termet, amelyben a csillogó kristály és ezüst terítékek kissé megcsappantott, vidám derüsségét és megbontott rendjét tompa fényével világította meg a beszűrődő haloványszürke téli nap.

Péter állva várakozott a kék szalon közepén. Most már sajnálta, hogy erőnek erejével eszközölte ki a fogadtatását, mert látta, hogy az egyik asztalon nagy tálcán kávé, meg különféle édes italok vannak. A zavara még fokozódott, amikor a vendégek csillogó szemmel és biborosra pirult arccal zajongva vonultak be a szalonba. De oly lánghó volt benne a könnyörület felébredt tüze, hogy legyőzte e zavarát. És szive mélyébe csak a titkos kéjelmetlen tudat fészkelte magát, hogy a nyomor e rettenetes reggelét, amelyet átélt, azt a sok árnyat és hideget, azt a sok piszkot és éhséget most idehozta magával ebbe a fényben uszó, illatos, meleg dusszagdagságba, ez emberek közé, akiket oly sugaras vidámságra derített az élvezett jó reggeli mámorító gyönyöre. A báróné Gérard kíséretében azonnal feléje sietett, mert ama híres kikeresztelkedés idejében ő mutatta volt be Duvillardék há-

zában a fiatal pápot, akivel édesanyja révén ismerkedett meg. Péter bocsánatot kért, hogy ilyen szokatlan órában bátorkodott alkalmatlankodni, mire a báróné azt válaszolta:

— Oh, kérem, abbé ur, ön mindig szívesen látott vendég. Engedje meg, hogy vendégeimnek még csak egy perczet szenteljek, aztán rögtön szolgálatára leszek.

Ezzel a kávéscsészékkal megrakott asztalhoz lépett, hogy leánya segítségével a fekete kávé és a likőrös pohárákat kínálgassa sorba vendégeinek. Gérard a pap mellé telepedett és a rokkant munkások menedékhelyéről beszélgetett vele, ahol először találkoztak volt valami ünnepi szertartás alkalmával. Egy új épületszárny alapkövének letételénél, amelyet báró Duvillardnak százezer franknyi nagylelkű adományából építettek.

Az egész intézetnek eddig még csak négy szárnya volt, holott az eredeti tervrajz tizenkét ilyen apró épületet kontemplált a Gennevilliers-félszigeten levő óriási telken, amelyet a város e célra ajándékozott, úgy hogy az aláírások és gyűjtések tovább folytak és a könyörületes intézmény létesítése körül kifejtett tevékenység nagy port vert föl egyszersmindenkorra mintegy hangzatos válaszul amaz izgató bujtogatókhoz, akik azzal vádolták a telebendőjü polgárságot, hogy semmit se tesz a munkások érdekében. Azonban a dolog valóságban úgy állott, hogy az a remek kápolna, amelyet

a telek közepén építettek, a begyült összegek kétharmadát felemésztette.

A minden oldalról összecsiszított védasszonyoknak, mint Duvillard báróné, Quinsac grófné, Rosemonde de Horn hercegnő és még más husz előkelő hölgynek, az volt közös feladatuk, hogy jótékonyági bazárok és gyűjtések révén tartsák fenn az intézetet. De a tulajdonképeni siker ama szerencsés gondolatból eredt, hogy a hölgyeket fölmentették a szervezés terhes gondja alól és főigazgatónak a *Globe* főszerkesztőjét, Fonségue képviselőt választották meg, akinek bámulatos üzleti szelleme volt. A *Globe* folyton verte a nagydobot az intézet érdekében, a forradalmárok támadásaira a hangotadó vezető osztályok kimeríthetetlen bőkezűségével válaszolt és a legutóbbi választások alkalmával ezt a jótékony intézményt diadalmasan győzedelmeskedő választási fegyverül is felhasználták.

Camilla egy csésze párolgó mokkal kínálta sorra az urakat.

- Abbé ur, parancsol egy csésze kávét?
- Köszönöm, nem kérek, kisasszony.
- Hát akkor egy kis pohárka chartreuset.
- Köszönöm, abból sem kérek.

Miután mindenkit kielégített a báróné, visszatért Péterhez és nyájasan kérdezte:

- Nos, abbé ur, mivel szolgálhatok?

Péter torka elszorult és oly megindulás vett

erőt rajta, hogy szive lázasan dobogott, halkan szólalt meg hát:

— Méltóságos asszonyom, az ön ismert nagy szívjóságához akarok folyamodni. Ma reggel a Montmartre mögötti Füzfa-utczában egy iszonyatos ronda épületben oly látvány tárult elém, amely feldulta a lelkemet Önnek fogalma sincs a nyomor és szenvedés ilyen tanyájáról. Családok, akiknek nincs sem kenyerek, sem tüzelő-fájuk a családfőnek nincs munkája, az anyáknak nincs már tejük, amivel a csecsemőiket megszoportassák, a gyerekek didegve köhécselnek, mert nincs öltözőruhájuk És e sok rémség közepette a legszonyubb, a legborzasztóbb amit láttam egy agg munkás volt, akit már a vénség levert a lábáról, és aki a halállal küzdve kuczorgott egy rongyhalmazon, olyan egy kuckóban, amelyben még a kutya sem tanyáznék.

Péter iparkodott a dolgot a lehető legenyhébb színben előadni, mert szinte megdöbben minden szótól, amit kiejtett, azoktól a borzalmaktól, amiket leirt a nagy fényűzés és élvhajhászás ez otthonában, e boldog emberek körében, akik az émedység beteltek a világ valamennyi gyönyörűségével.

Érezte nagyon jól, hogy szavai ugyancsak udvariatlan, bántó disszonanciaként rínak ki e környezetből. Milyen furcsa gondolat volt az tőle, hogy ide jött el abban a pillanatban, amidőn épp asztalt bontottak és amidőn a párolgó kávé kellemesen csiklandozta az emésztés gyönyörében kéjelgő

gyomrokat. De azért mégis csak folytatta, sőt a hangja fokozatosan emelkedett is, amint a benne lassan-lassan föllázadó méltatlankodásnak kifejezést adva, szegről-végre elmondta ezt a rettenetes látványát, megnevezte Laveuvet és határozottan kijelentette, minő igaztalan elhagyatottságban sinylődik és az emberi részvét és szánalom nevében segítséget, támogatást kért.

Az összes vendégek odacsődültek, hogy meghallgassák szavait és ott látta maga előtt a bárót, a tábornokot, Duthilt és Amadieut, akik hallgatóan szürcsölgették a makkájukat anélkül, hogy csak egy izmuk is megrándult volna.

— Egy szóval, fejezte be Péter a mondókáját, én azt gondolom, hogy azt az aggastyánt egy perczig se lehet abban a rettenetes helyzetben hagyni és hogy méltóságos asszonyom lesz oly kegyes és még ma este elhelyezteti a rokkant munkások menhelyében, ahol szerény nézetem szerint megilleti őt egy hely.

Eva asszony szép szemei könnyben usztak. Mélyen megdöbbsent e szomorú történet hallatára, amely hideg dérként borult arra a kéjes örömré, amelyet a mai délutántól várt.

— Oh, abbé ur, — rebegte halkan, — ön a szívemet tépi. De nem tehetek ebben az ügyben semmit, abszolute semmit... Különben, ha jól tudom, hát foglalkoztunk is már ennek a Laveuvenek esetével. Hisz ön tudja, hogy nálunk a föl vétel

a legkomolyabb tudakozódásokhoz van kötve; kineveznek egy megbízottat, aki az intézetnek referál... Ugyan, Duthil uram, nem ön volt az, aki magára vállalta ezt a Laveuve-esetet?

A képviselő épen egy pohárka chartreuset hörpintett föl.

— De igenis, kérem, én voltam. Abbé ur, az a ficzkó rászedte magát és csak komédiázott. Nem beteg az egy cseppet sem és ha ön pénzt adott volna neki, rögtön lesompolygott volna, hogy leigya magát. Mert mindig be van rugva, azonfölül a legutálatosabb gazemberek egyike, aki reggeltől estig szidja és átkozza a polgárokat és egyre azt hajtja, hogy ő, ha volna még erő a karjaiban, a levegőbe röpítené az egész világot. Különben be se akarja magát vétetni a szegények házába; valószínűs börtönnek mondja, amelyben szenteskedő apácák állanak őrt, akik arra kényszerítik az embert, hogy misére járjon, ronda zárdának, amelyek kapuja kilencz órakor bezárul. És ilyenek sokan vannak, akik jobban szeretik még a hideg, az éhség, a halál árán is a személyes szabadságukat. Hadd dögöljenek meg hát az utcán azok a Laveuve-fajta emberek, ha vonakodnak velünk együtt lenni és nem akarnak a mi menhelyünkben melegedni és jóllakni.

A tábornok és Amadiou fejbólintva helyeselték Duthil szavait. Ámde Duvillard több nagylelkűséget tanusított.

— Nem, nem, ember mégis csak ember marad, segíteni kell rajta, akár akarja, akár nem.

Éva kétségbeesve abbeli félelmében, hogy, a mai délutánját elrabolják tőle, tiltakozott és ezer kifogást talált.

— Biztosítom, abbé ur, hogy az én kezem meg van kötve. Abbé ur, remélem, nem kételkedik sem jószívemben, sem ügybuzgalmamban. Hanem, hogy hívhatom én össze ilyen hamarosan a hölgybizottságot, amelynek beleegyezése nélkül én elvileg semmiféle ügyben nem hozhatok döntő határozatot, különösen egy olyan esetben, amelyet már megvizsgáltak és már ítéletet is hoztak. Aztán hirtelen megtalálta a megoldást:

— Hanem tudja mit, abbé ur, én azt tanácslom önnek, menjen el rögtön Fonségue urhoz, a mi adminisztrátorunkhoz. Egyedül ő intézkedhetik sürgős esetekben; mert tudja, hogy a bizottság hölgytagjai oly föltétlenül megbiznak benne, hogy mindent helyeselnek, amit ő tesz.

— Ön a parlamentben találja most Fonséguet, — tette hozzá Duthil mosolyogva; — csak-hogy ma nagyon mozgalmas ülés lesz, alig hiszem, hogy könnyűszerrel bejuthatni.

Péter, akinek szíve még jobban elszorult, nem feszegette tovább a dolgot, hanem rögtön azt tette föl magában, hogy bárhogy is legyen, ellátogat Fonséguehez és még ma, mielőtt beesteledik, kicsikarja tőle a nyomorultnak fölvételét, akinek rémes képe

folyton kísértette. Még néhány perczig ott maradt, mert Gérard tartóztatta őt és lekötelező előzenységgel azt javasolta neki, hogy a képviselőre csak úgy lehet pressziót gyakorolni, ha ráutal arra, minő rossz vért szülne az ilyen eset, ha esetleg valami forradalomparti lap hasábjain hire kelne. A vendégek különben is már egyenkint elszállingóztak. A tábornok távoztában azt kérdezte unokaöcscsétől, hogy otthon találja-e ma délután Quinsac grófnénál, akinek eznap volt fogadó napja. Erre a kérdésre a fiatalember kitérő mozdulattal felelt, mert észrevette, hogy Éva és Camilla rászegzik szemüket. Aztán Amadieun volt a sor, ki amaz ürügy alatt búcsuzott, hogy őt egy fontos ügy hívja a törvényszékhez. Nemsokára Duthil is követte őket, hogy az országházba siessen.

— Tehát négy és öt között Silvianenál találkoztunk, szolt a báró, midőn kikísérte. Jöjjön el oda és referáljon nekem, hogy mi történt a parlamentben, Sagnier ocsmány cikke milyen hatást tett a pártokra? Én most megyek a minisztériumba és elintézem a Comedie Française dolgát, azután több utam van még; beszélnem kell egynéhány vállalkozóval és egy nagy ujságreklámot nyélbe kell ütnöm.

— Ebben maradunk, négy és öt között, mint rendesen, Silviane házánál, felelt a képviselő. Aztán távozott, azzal a borongó aggodalommal lelkén, vajjon mire fog kilyukadni ez a csuf vasuti história.

Ekkor már mindnyájan megfeledkeztek La-

veuveről, a haldokló nyomorultról; mindnyájan a maguk dolgai után jártak; a saját szenvedélyük vitte, ragadta őket. Beleszédültek abba a taposómalomba, elsodorta őket az az óriási szélsebes hajtókerék, amely Páris rengeteg emberárját örökös mozgásra ösztökéli, és amelynek lázas kerengése hajtja, üzi, kergeti őket, vad birkozó hajszában és arra uszítja, hogy egymás testén átgázolva, egyik a másikat földre teperje.

— Eljössz hát velünk, mama, a hercegnő mulatságára? — kérde Camilla, még mindig fürkésző tekintettel kísérve anyját és Gérardot.

— El hát! mindjárt! Csakhogy nem maradhatok ott veletek, mert ma reggel Salmontól kaptam üzenetet a füzöm miatt és okvetetlen oda kell hogy menjek négy órákor próbára.

A fiatal leány anyja hangjának reszketésén arról győződött meg, hogy hazudott.

— Azt hittem, hogy holnapra van kitűzve a próba Jó, hát akkor odajövünk majd érted kocsin, a hercegnőtől jövet.

— Oh, semmi módon, kedvesem. Az ember sohse tudja olyan helyütt, mikor szabadul; ha marad egy szabad perczem, hát benézek a divatárusnőhöz.

Camilla fekete szemében az elfojtott düh gyilkos tüze lobogott fel. A légyott nyilvánvaló. Ámde bármily szenvedélyesen égett is ama vágytól, hogy valami akadályt eszeljen ki, nem merte végletekig

vinni a dolgot. Hiába kísérlette meg, hogy néma könyörgéssel fohászkodják Gérardhoz; ez menőfélben lévén, félre fordította a fejét. És Péter, aki mióta a házhoz járatos volt, átlátott a szitán, sejtette a be nem vallható titkos tragédiát, amely remegő valójukon átborzongott.

Hyacinthe mindeddig karosszékébe dőlt hátra és étergyöngycsöppeket szürcsölgetett. Ez volt az egyetlen szeszes ital, amelynek élvezését megengedte magának, végre fölszólalt:

— Én a képtárlatba megyek. Egész Páris odatódul most. Különösen egy kép van ott: »Egy lélek meggyalázása«, ezt okvetetlen mindenkinek meg kell nézni!

— Nos, én nem vagyok ellenére, megyek veletek. Mielőtt a hercegnéhez mennénk, benézünk a képtárlatba.

— Igen, igen, az jó lesz, szólalt fel Camilla élénken, ámbár ő különben mindig gúnyosan élcelődött a szimbolikus festőkön, hanem most bizonyára az a terv fogamzott benne, hogy késleltetni fogja az anyját abban a reményben, hogy így tán lekésik a légyottról.

Aztán mosolyt erőltetve folytatta:

— És ön, Gérard ur, nem tart velünk a képtárba?

— Nem bizony, nekem egy kis mozgásra van szükségem. Én Fromont abbé urat az országházig fogom kísélni.

Aztán búcsut vett az anyától és a leánytól és mindkettőjüknek kezet csókolt. Az üres, ünnepies csöndbe borult udvaron így szólt a paphoz fordulva:

— Jaj de jól esik az embernek egy kis hideg levegő! Tulságosan fütik itt fönt a szobákat és ez a virágillat úgy kábítja a fejemet.

Péter kába fővel, lázban égő kezekkel távozott; csak azon tűnődött, miképen eszközölhetné ki Fonséguetől Laveuvenek a rokkantak házába való befogadását és rá se hederített a fiatal grófra, aki a leggyengédebb szeretettel beszélt neki az édesanyjáról. Aztán midőn az ajtó becsapódott mögöttük és ők néhány lépést tettek az utczán, egy futólagos vízió emléke derengett benne. Ott a szemközti járda szélén, mintha egy mesterembert pillantott volna meg, aki megállt és rászégezte a szemét arra a monumentális kapura, amely annyi mesebeli pompára és fényre zárult. Salvatot vélte fölismerni benne, a maga szerszámos tarisznyájával a hóna alatt. Azt a szegény, nyomorgó embert, aki ma reggel munka keresésére indult. Hirtelen megfordult, nyugtalanította őt, hogy ilyen gyötrő nyomor került szembe ennyi élvezeteg gyönyörrel és ennyi bőséggel. Hanem a mesterember, felzavarva merő bámulásából, vagy tán abbeli félelmében, hogy ráismernek, vontatott léptekkel kerekét oldott. Mivel Péter őt már csak hátulról láthatta, habozott és azt mondotta magában, hogy valószínűleg tévedés van a dologban.

III.

Midőn Fromont abbé a Palais-Bourbonba akart bejutni, eszébe jutott, hogy nincsen belépő jegye; már arra határozta volt magát, hogy egyszerűen kihivatja Fonséguet, habár ez őt nem ismeri, midőn a folyosón véletlenül megpillantotta Mége kollektivista képviselőt, akivel már korábban barátságot kötött.

— Nini, ön itt! Csak nem akar nekiünk az evangéliumról prédikálni?

— Nem, Fonségue urat keresem sürgős ügyben, egy szegény nyomorult ügyében, aki nem várhat tovább.

— Fonséguet? Nem tudom itt van-e! Várjon csak, kérem.

És megállítva egy kis barna emberkét, aki mindenüvé befurakodó egérkére emlékeztetett, azt kérdezte tőle:

— Nézze csak, Massot, Fromont abbé úr a maga princzijével óhajt rögtön beszélni.

— A princzi nincs itt. A szerkesztőségben marad még egy jó negyedóraig. Ha az abbé ur meg akarja őt várni, biztosan találkozhatik itt vele.

Mége bevezette Pétert a komor, hideg és tágas előszobába, amelynek bronzöntvényü Laokon és Minerva szobrai és kopár falait megvilágította a kertre néző magas ablakon át beszűrődő

szomoru, halvány téli nap. De e pillanatban zsufolásig tele volt és mintegy izzóvá hevítette valami lázas izgatottság. Lépten-nyomon csoportba verődtek az emberek; sürgő-forgó alakok jöttek-mentek folyton-folyvást és utat törtek maguknak a tömegben át. Mindannyian többnyire képviselők és zszurnaliszták voltak; de akadt közöttük sok léhá báméshkzóó is, akiket a pusztá kíváncsiság hozott ide.

Növekvő zajos zsibongás zsongott végig a termen; titkos és szenvedélyes beszélgetések, taglejtésektől kísért heves fölkiáltások és hangos kaczagás zürzavaros egyvelege.

Mége visszatérte mintha megkettőzte volna a lármát e hadonázó, zajos tolongásban. Magas, apostoli soványságu, gondozatlan külsejü ember volt, aki negyvenötéves korához képest nagyon öregnek és kiaszottnak látszott; csupán szemeiben izzott lángoló fiatalos hév, amint szikrákat szórva, csillogtak a pápaszem mögött, amely soha sem került le madárcsőröralaku vékony orráról. Folyton köhécselt; szakgatott, benső hévtől meleg hangon beszélt és csak az erős akarat, az élethez való szivós ragaszkodás tartotta benne a lelket, meg az a sovár vágy, hogy megvalósítsa a jövőndöbeli emberi társadalom amaz álmát, amely őt ébren és alva kísérté. Mint valamelyik északvidéki város szegénysorsu orvosának a fia, korán fölkerülve Párisba, a zughirlapírás, az ösmeretlenség homályába veszö munkásság járma

alatt kinlódott sokáig; azután nyilvános gyülekezetek alkalmával aratta legelső szónoki babérait.

Később a háboru után, lángoló ügybuzgalmánál és harczias természetének rendkívüli tevékenységénél fogva végre sikerült neki a parlamentbe bejutni, és sokat tapasztalt, bizonyító érvekben gazdag ember létére vaserélylyel és rendíthetetlen makacssággal küzdött az eszméiért, mint meggyőződésbeli doktrinista; aki az ő hitvallása szerint állapította meg a világ rendjét és pontról-pontra alapította meg jó eleve a kollektivizmus dogmáit. Mióta képviselő lett, a künnrekedt szocialisták benne csupán szónokot és diktátort láttak, aki csak azért igyekszik az emberek újjáalakítására, hogy saját hitére térítse őket és uralkodjék fölöttük.

— Tudja, mi történik ma itt? — kérde Pétertől. — Ujra nagyon szép história! Ugy-e? Hja, úgy van biz az, barátom, fülig uszunk a sárban.

Már azelőtt is igazi rokonszenvet érzett e fiatal pap iránt, látva azt, hogy milyen jóságos a nyomorultak és szenvedők irányában és mennyire áhítja a társadalom újjáalakulását. És a pap maga is kezdett volt érdeklődni a parancsoló természetű rajongó iránt, aki föltette magában, hogy akaratuk ellenére is megszerzi az embereknek a boldogságot. Tudta, hogy szegény, hogy félrevonult családi életet él nejével és gyermekével, akiken forró szeretettel csüggött.

— Képzelheti, hogy én Sagnierral nem értek

egyed. De miután ma reggel megszólalt az ujságjában és azzal fenyegetett, hogy kiírja az ujságba mindazok nevét, akiket megvesztegettek, kerülnünk kell a látszatot, mintha mi is bűnrészesek volnánk. Már régóta sejti a közvélemény, hogy az afrikai vasutak gyanus vállalata sok ocsmány, piszkos csalással járt; a legnagyobb baj pedig az, hogy a jelenlegi kabinet két tagját is vád éri, mert három évvel ezelőtt, midőn a képviselőház a Duvillard-vállalat részvényeinek kibocsátásával foglalkozott, Barroux volt a belügyminiszter és Monferrand a közlekedésügyi miniszter. Most, hogy mindketten egyszerre miniszteri tárczához jutottak, az előbbi a belügyhez, míg az utóbbi most pénzügyminiszter és amellet még miniszterelnök is, hát tehetjük-e azt, hogy ne kényszerítsük őket saját jól felfogott érdekükben, hogy ezelőtt való cselekedeteikről beszámoljanak...? Nem, ők nem hallgathatják agyon a dolgot; sőt én bejelentettem már, hogy még ma interpellálni fogom őket.

Mége ez előre bejelentett interpellációja, amely a *Népszava* napvilágot látott dörgedelmes vezércikkének következménye volt, okozta a mai nagy izgatottságot.

Péter észrevette, hogy Massot, a kis Massot, amint őt nevezték, melléje ült a pamlagra. Éber szemmel, éles füllel, amely mindent hall és mindent megjegyez magának, járt-kelt itt képviselőházi tudósító minőségében; e forgatag zürzavarában meg-

szimatolta azt is, hogy ma mozgalmas ülés lesz és eljött, hogy megnézzze, vajjon nem lehetne-e valami érdekes cikkanyagot halászni. Szimatoló vizslatekintetével mindenüvé befurakodott. Valószínűleg érdekelte őt e zajongó embertömeg közepett árván lézengő pap.

— Legyen egy kis türelemmel, abbé ur, — szólalt meg a mindent kigunyoló modern, fiatal ficsur szeretetreméltó vidámságával. — A főnökömnek okvetetlen el kell jönnie, mert tudja, hogy ma befutnak az uraknak. Ön ügyebár, nem a főnököm corrisei választóinak egyike?

— Nem, párisi vagyok, és egy szegény ember érdekében akarok vele beszélni, akit rögtön szeretnék a rokkant munkások menedékhelyébe fölvétetni.

— Ah, nagyon szép! Én is párisi vagyok.

Ezt kaczagva jegyezte meg. Valóban tősgyökeres párisi volt, egy saint-denisi gyógyszerész fia, a Nagy-Károly-liceum volt tanulója, aki a tanulmányait be se végezte. Mindenben kudarczot vallva, tizenhatsz éves korában belejutott a sajtóba, ám bár még írni se tudott helyesen. Most már közel husz esztendeje, hogy bolygózsídként járja be a világot, az embereket vagy vallatva vagy pedig belátva a lelkük mélyébe. Mindent látott, mindent megunt; nem hitt már a nagy emberekben; azt hangoztatta, hogy nincs a földön semmi sem, ami igaz volna, és békésen élt meg a világ butaságából és rosszaságából. Nem volt semmi irodalmi ambíciója, sőt

az irodalom iránt érvekkel indokolt megvetéssel viseltetett. Pedig hát nem volt ám ostoba ember; irt ő akármelyik lapnak akármilyen tárgyról; hiján lévén minden személyes meggyőződésnek vagy hitvallásnak, egész nyugodtan azt hirdette, hogy ő neki jogában áll bármit is mondani a közönségnek, azon föltétel alatt, hogy vagy mulattassa vagy felcsigázza a szenvedélyeit.

— Tehát ön ismeri Mége urat, abbé ur? Érdekes egy típus! Egy nagy gyerek, utopisztikus rajongó! Oh én sokáig tanulmányoztam őt, ismerem minden porczikáját. Ő, tetszik tudni, szüntelen abban a biztos meggyőződésben él, hogy még egy félév letelte előtt az ő kezében lesz a hatalom és hogy akkor estéről virradóra megvalósítja az ő híres kollektivista társadalmát, amelynek természet-szerűleg úgy kell elkövetkeznie a tőkepénzesek társadalma után, mint ahogy a nappal fölváltja az éjszakát. Lám, ma például szentül meg van győződve arról, hogy mai interpellációjával megbuktatja a Barroux-minisztériumot és így siettetni a saját uralomra kerülését. Ez az ő módszere, lejáratja az ellenfeleit. Hányszor hallgattam már meg ezt az ő számítását; hadd járja le magát ez, aztán amaz, később pedig megint a harmadik, hogy aztán végre elérkezzék az ő ideje. Rendszerint legfeljebb hat havi határidőt engedélyezett. Csakhogy az a baj, hogy ilyenénképpen mindig másokat támogat és pusztiroz és rá sohse kerül a sor.

A kis Massot jóízűt nevetett, aztán kissé halkabban folytatta:

— Hát Sagniert ismeri? Nem? Nézze meg azt a bikanyaku, vöröshaju embert, akinek olyan a megjelenése, mint valami hentesé. Amott lenn, az, aki ama kopott, kaputos emberek kicsinyke csoportja közepett perorál.

Péter végre meglátta. Nagy, félreálló füle, erős orra, lelógó ajka és a homlokával egy vonalban álló, kidomborodó, fénytelen szempárja volt.

— Erről is elmondhatom, hogy szegről-végre ismerem. Nála dolgoztam, mielőtt a *Globe*-hoz kerültem. Azt az egyet nem tudja senki, hogy milyen a származása. Hosszu ideig a sajtó legalsóbb homályos rétegeiben forgolódott, mint névtelen, ismeretlen zszurnaliszta, akit majd felvetett a nagyra-vágyás. Azelőtt fanatikus királypárti volt. Ideig-óráig meg is maradt annak. Aztán egyet gondolt s arra határozta magát, hogy magáévá teszi a nép ügyét, a megtorlást; katolikus szocializmusát kezdte hirdetni, hadat üzent a gondolkodás szabadságának és a köztársaságnak. Leleplezte a jelenkor ocsmány rákfeneit, hogy azokat az erkölcs és igazság nevében gyógyítgassa. Azzal kezdte meg a szereplését, hogy a nagy pénzügyi tekintélyek viselt dolgait irta le, aljas, szentelen pletykák gyűjteményét, amelyekre nem voltak bizonyítékai és amelyeknek igaz voltát sem igen kutatta. Tulajdonképpen fegyházat érdemelt volna emiatt és ime, midőn ezek

az életképek kötetben összegyűjtve jelentek meg a könyvpiaczon, azt a szédítő, szinte hihetetlen sikert aratták, amelyről bizonyára önnek is tudomása van. Ezt a módszert folytatta és folytatja most is a *Népszavá*-ban, amelyet a Panama-botrány idejében indított meg, botrányokat és leleplezéseket röpítve világgá. Ez az ujság ma valóságos kanális, amelynek torka bőven okádja a jelenkor minden szemetét és szennyét és ha ez a kiapadhatatlan ár egyszer megcsappan, akkor ő maga gyárt saját invencziójából hazugságokat lapja mindennapi szükségleteinek fedezésére, amelyekből az ambíciója, meg a pénztára táplálkozik.

A kis Massot ezt nem mondta haragos fölháborodás hangján, hanem újra elnevette magát, mert ő tulajdonképen a gondtalan szívtelenség leple alatt nagy tisztelője volt Sagniernak.

— Valóságos bandita, de van benne erő! Nem is képzelheti, hogy milyen szörnyű hiu egy ember. Hisz látta a multkor, hogy ünnepeltette magát az alsóbb néposztályokkal, mert ő tulajdonképen a nép választottját és apját környező nimbusra pályázik. Sőt tán az is meglehet, hogy az igazságért küzdő büntető arkangyal szép szerepébe szeregett bele és végre maga is azt hiszi, hogy ő a nép megváltója, és hogy jobb erkölcs utjára téríti. Én csak azt bámulom benne, hogy milyen termékenységet tanúsít a botrányok és följelentések dorgában. Nem mulik el nap, hogy valami újabb ocs-

mányságot föl ne fedezzen, hogy új bűnösöket ne szolgáltasson ki a tömegek epés gyűlöletének. Nem, ez a pizsoktenger soha ki nem apad; ő folyton előre nem látott gyalázatok dus aratásával áll elő és valahányszor a megémelyedő közönség jelét adja annak, hogy már belefáradt a botrányokba, kétszeresen szörnyűséges rémképeket tár fel újra neki... Lássá, abbé ur, ebben rejlik a zsenialitása; mert ökelme nagyon jól tudja, hogy olyankor, amidőn szélnek ereszti azt a fenyegetést, hogy mindent el fog mondani, közzé fogja tenni az árulók és a megvesztegetettek névsorát, mint ahogy ma tette azt, rögtön óriási példányszámban kél a lapja... Most például napokra biztosította magának a lapja kelendőségét.

Péter némán hallgatta ezt a gunyolódó, vidám beszédet és kezdett sok olyan dolgot megérteni, amelyeknek valódi értelme eddig kikerülte a figyelmét. Kérdésekkel halmozta el a fiatal hirlapírót, mert csodálkozott azon, hogy annyi képviselő ödöng künn a folyosókon, holott az ülés már rég megkezdődött. Oh, az ülés! Hiába pertraktálják ott most a legkomolyabb ügyet, a most folyó általános érdekű fontos törvényt, a ház legtöbb tagja kifelé szállingózik a váratlanul jött interpelláció lecsapott mennykövének hatása alatt, a mely nagy könnyen maga után vonhatja a minisztérium bukását.

És az országház termeiben lüktető szenvedélyes izgatottság nem volt semmi más, mint a hata-

lom polczán álló minisztérium hiveinek visszafojtott boszúsága, növekvő nyugtalansága és abbeli félelme, hogy őket innen kiakolbólítják, hogy maholnap mások kerülnek a helyükbe. Ebbe pedig mindazoknak hirtelen lángra gyult reménye s az ostromló támadásra kész mohó sóvárgása vegyült bele akik várakozó álláspontra helyezkedtek és akik a holnap netáni minisztereinek hivei.

Massot megmutatta Péternek Barrouxt, a miniszterelnököt, aki egyuttal a pénzügyminiszteri tárczát is elvállalta volt, ámbár ő e téren teljesen járatlannak vallotta magát; csupán csak azért tette, hogy megnyugtassa a panama-krizis után fölháborodott közvéleményt, országszerte mocsoktalannak ismert becsületességével.

Egy szegletbe visszavonulva beszélgetett az oktatásügyi miniszterrel, Taboureau szenátorral. Ez utóbbi öreg, okleveles tanférfi volt; igénytelen és szerény külsejű, de tetőtől talpig becsületes ember. A párisi viszonyokat éppenséggel nem ismerte, mivel valami vidéki tanintézetből hozták föl a fővárosba miniszternek. Barroux maga igen mutatós, magas, délczeg megjelenésű volt; simára borotvált, szép arcának klasszikus előkelőségén csupán tulságos kicsiny orra ejtett csorbát. Még ma, hatvanéves korában is dús, göndör haja volt, melynek selymes ezüstfehérsége kissé szinpadias méltóságot adott neki, amely a szónoki emelvényen nagy hasznára vált. Ősrégi párisi család dúsgazdag ivadéka volt és

eleintén mint ügyvéd kezdte meg a pályafutását, azután a császárság idejében köztársasági hírlapírónak állt be. Gambettával együtt hatalomra jutott; becsületes, romantikus hajlamu, nagyszavu, kissé ostoba, de igen becsületes és egyeneslelkű ember volt, aki még mindig lángoló lelkesedéssel vallotta az első nagy forradalom elveit. A benne rejlő jakobinizmus divatját multa már, úgy hogy ő már a polgári köztársaság régi korbeli ősenek és utolsó fönmaradt oszlopának volt tekinthető, akin az új nemzedék: a hatalomra éhes fiatal politikusok, mosolyogni kezdtek. Fejedelmi magatartásának merev fönsége, szónoklatának nagyhangzásu ékes-szólása alatt egy lágyszivű, könnyen elérzékenyülő, ingadozó-lelkű, jóságos lélek lakozott, aki sirva fakadt Lamartine verseinek olvasása közben.

Később Montferrand, a belügyminiszter ment arra és félrehívta Barrouxt, hogy egy pár szót sugjon a fülébe. Montferrand teljes ellentétje volt Barrouxnak. Szintén közel járt az ötvenhez; de zömök, kövér, mosolyderűs, ósdi megjelenésű ember volt, akinek kerek, kissé köznapi, még mindig sötétbarna szakálltól koszoruzott arcában élénk értelmesség tükröződött vissza. Meglátszott rajta, hogy kormányzásra hivatott ember, hogy erős munkához szokott vaskeze van, amely el nem ereszti a prédát, ami egyszer a körmei közé került. Hajdan Tulleben polgármesterkedett; most pedig Correseből, ahol nagy földbirtoka volt, került föl a városba. Utjában

föltartóztathatatlanul előre haladó nagy erő nyilatkozott meg benne, úgy hogy pályája folytonos emelkedését nyugtalankodva nézték. Igen keresetlenül beszélt, hanem szavai rendkívüli meggyőző erővel hatottak a hallgatóra. Látszólag hiján volt minden ambíciónak; nyugodt, közömbös önzetlenséget tanúsított, amelynek leple alatt a legszenvedélyesebb nagyravágyás izzott. Sagnier azt írta róla, hogy tolvaj, orgyilkos, aki megölte mindakét nénjét, hogy a vagyonukat örökölje. Mindenesetre nem közönséges orgyilkos!

A gyűlésteremben eljátszandó dráma egy újabb hősének, Vignon képviselőnek belépte hozta most újabb lázas izgalomba a csoportokat. A két miniszter összenézett vele, míg ő, rögtön körülfogva a kíváncsiak csoportjától, már messziről mosolygott rájuk. Alig harminczhatéves, középtermetű, délczeg, szőke fiu volt, gondosan ápolt szép szőke szakállal. Párisi születése révén, bámulatos gyors karriert csinált, rövid ideig bordeauxi prefektus is volt és most ő képviselte az országházban az ifju nemzedéket, a jövőt. Tisztában volt azzal, hogy a politikában uj emberre van szükség, aki a legsürgősebb, elengedhetetlen reformokat végrehajtsa. Nagyon intelligens, végtelenül ambíciózus, nagy tudásu ember létére olyan programot tűzött ki magának, amelynek legalább részben való megvalósítására megvolt benne minden képesség.

Különben nem árult el semmifele türelmet-

lenséget, nagy bölcsen és tapintatosan bizott abban, hogy majd elérkeznek az ő napjai is; hisz megvolt ama erőssége, hogy még semmiféle kompromittáló ügyben nem volt része és nyitva állott előtte a pálya. Alapjában véve kristálytiszt logikával és kerekfogalmazásu ékesszólással bíró elsőrangú szervező tehetségnél ő se volt több, és programja Barrouxétól annyiban tért csak el, hogy ő a régi sablont megifjította, ámbár a Barroux-kabinetre következő Vignon-kabinetet nagyjelentőségű eseménynek tartották. Vignon volt az, kiről Sagnier megírta volt, hogy ő a köztársasági elnökségre pályázik és kész vérben is gázolni, csak hogy a champs-elyséesi palotába bejusson.

— Hát bizony lehetséges, — magyarázta Massot, — ez egyszer nagyon is lehetséges, hogy Sagnier nem hazudik és hogy Hunter valahogyan kezébe került jegyzőkönyvében tényleg lelt valami névjegyzéket. Én már régtől fogva tudom, hogy az afrikai vasutak emez ügyében Hunter volt Duvillard kerítője és szimatoló kopója, aki megszerezte neki a szükséges szavazatokat.

De ezt csak úgy érti meg az ember, ha tudja azt is, hogy ez a Hunter mi módon csinálta a dolgát, milyen bámulatos ügyességgel, minő finom, gyengéd tapintatossággal, amely teljesen távol áll az aljas korrupciótól, s a piszkos megvesztegetéstől, amelyekkel most gyanúsítják. Csak egy Sagnier tarthatja a parlamentet amolyan nyílt vásárnak, ahol az

összes jellemek megvásárolhatók és a legtöbbet kínáló vevőnek rendelkezésére állanak. Oh, milyen egészen másképp történtek a dolgok és milyen érthetők, sőt meg is bocsáthatók néha, ha helyes világításban látjuk . . . Így például egyenesen Barroux és Montferrand ellen irányul a cikk éle, akikre a lehető legvilágosabban rámutat, habár neveket nem is említ.

— Ön bizonyára tudja, hogy annak idején, amikor ez az ügy szavazás alá került, Barroux volt a belügyminiszter és Montferrand a közlekedésügyi miniszter, úgy hogy most az a vád terheli őket, hogy ők hivatalos kötelességüket elmulasztották, ami a társadalmi bűnök legocsmányabb fajtája. Nem tudom ugyan, hogy Barroux micsoda politikai egyezkedésbe lovaltatta bele magát; de hogy pénzt nem zsebelt, arra megesküszöm, mert ő a legbecsületesebb ember ezen a széles világon. Ami Montferrandot illeti, már az megint más; ő ugyan hajlik arra is, hogy a zavarosban halászszon, csakhogy tőle viszont az lepne meg, ha valami bajba keveredett volna. Ő nem az az ember, aki baklövéseket követ el, még pedig ilyen buta egy baklövést, hogy pénzzel vesztegettetné meg magát és aztán az erről szóló nyugtát uton-utszálen hevertetné.

Massot elhallgatott és fejének egy mozdulatával Duthilra utalt, aki lázas izgatottsággal, de mindamellett mosolyderűs arczczal állt egy csoport közepett, amely a két miniszter köré torlódott.

— Nézze csak meg azt a csinos, barna fiatal-embert, akinek olyan hódításra alkalmas szakálla van.

— Ösmerem, — felelt Péter.

— Ah, ön ismeri Duthilt! Na lám, ezt a fiatalembert bizonyosan megvesztegették. Hanem hát ez amolyan csapodár madárka. Angoulemeből csöppent ide be közénk, hogy itt a lehető legvigabb életet élje; olyan kevés benne a jellem és a lelkiösmeret, mint hazája szép csizmadaraiban, amelyek örökké szerelmeteskednek. Ez úgy tekintette Hunter pénzét, mint egy neki jogosan kijáró égi mannat és még azt se vallotta be magának, hogy ezzel a pénzzel bemocskolja a kezét. Legyen meggyőződve róla, hogy ez az ember csodálkozik azon, mint lehet az ilyen jelentéktelen dolognak a legcesekélyebb fontosságot is tulajdonítani.

Azután egy másik képviselőre mutatott, aki ugyanahhoz a csoporthoz csatlakozott, egy körülbelül ötven éves, elhanyagolt külsejű, siralmas arczu emberre. Lófejhez hasonlító hosszúkas arczának sulya alatt kissé meggörnyedt termete olyan magas és szikár volt, mint a karó. Sárgás, ritka és simán a halántékhoz simuló hajzata, busan lelógó bajusza, egész kétségbeesett és elmosódott ábrázata örökös rettegésről tanuskodtak.

— Hát Chaigneuxt ösmeri? Nem . . . No hát nézze meg jól és mondja meg, vajjon nem találja-e nagyon természetesnek, hogy ezt is lekenyerezték? Arrasból jött fel, odalenn ügyvédi irodája volt.

Mikor ide küldték fel képviselőnek, a politikai mór megrészegítette és mindenét eladta lenn, hogy itt Párisban jövőt alapítson magának és megtelepedett a feleségével meg a három leányával. No most képzelje el, szegénynek, hogy fő a feje a gondtól a négy nő között. Rettenetes négy teremtes ez, akiknek minden perczen uj, cifra ruha kell; az egész idejüket azzal töltik, hogy lóversenyekre járnak, látogatásokat tesznek és vendégeket fogadnak; nem is szólva arról, hogy állandóan férjvadászaton vannak, a férjjelöltek pedig csak úgy szöknek előlük. Ez örökös pech, a szegény ember naponkint ismétlődő kudarcza! Azt hitte, hogy képviselői állása nagyot fog lendíteni a dolgán és most nyakig uszik a bajban.

— Hát lehet-e azt kívánni, hogy Chaigneux, aki mindjárt reszket, ha csak egy ötszáz frankos bankóról van is szó, ne fogadja el a pénzt, ha azzal megkinálják? Megengedem, hogy nem volt becsstelen ember. A viszonyok azzá tették.

Massot most az elemében volt, folytatta a megkezdett arczképsorozatát, ama cikksorozat vázlatát, amelynek megírásáról valamikor álmódott és amelynek azt a czimet akarta adni: »Eladó képviselők.«

Szólott volna pedig ártatlan, naiv emberekről, akik öntudatlanul botlottak bele a bajba, nagyravágyó stréberekről, aljas jellemekről, akik a kínált duzzadó pénzes láda kísértésének nem tud-

tak ellentállani, vállalkozó szellemű üzletemberekről, akik beleszédültek abba a sok óriási számba, amelyekkel napestig dolgoznak és lábuk alól elvesztették a biztos talajt.

De azt az egyet készségesen beismerte, hogy aránylag kevés a megvesztegethető ember száma és hogy egynehány ilyen rühes bárány a világ összes parlamentjeiben előfordul. Ismét Sagniert emlegette. Csak Sagniernek lehet mersze arra, hogy a francia parlamentet tolvajbandának kiáltsa ki.

Pétért rendkívül érdekelte ez a lázas, aggódo nyugtalanság, amelyet a fenyegető miniszterkrízis keltett itt a szemei előtt. Barroux és Montferrand köré nemcsak a Duthilek, a Chaigneux-k csoportosultak, akik holthelvány, sápadt arczczal érezték, mint ingadozik alattuk a talaj és azon tűnődtek, vajjon ma este nem fognak-e a Mazasban meghalni. A miniszterek valamennyi párthive itt volt; mindazok, akik befolyásukat, állásukat nekik köszönhették és akiket az ő bukásuk szintén magával sodor a mélybe, a szereplés színhelyéről lesöpörve őket. Érdeemes volt megnézni ezeket a halovány, feszült várakozásról tanuskodó arczokat, ezeket az aggódo tekinteteket, a suttogó beszélgetések, a szájról-szájra járó pletykák és hírek közepett.

A mellettük levő csoportban pedig a higgadt nyugalma, mosolygó Vignon körül a másik tábor tolongott, az, amelyik mohón leste az alkalmat, hogy ostromra kelhessen a hatalom ellen és állásra,

befolyásra tehessen szert. Minden szemben izzott a káröröm és a mohó vágy; minden arczról sugárzott az egyelőre még csak reményszámba menő öröm, a váratlanul kínálkozó, szerencsés véletlen fölötti, ujjongó meglepetés. Vignon kitérőleg válaszolt barátainak tulságosan indiskkrét kérdéseire; csak annyit jelentett ki, hogy ő nem fogja magát közbevetni. Nyilván az volt a terve, hogy Mége csak interpelláljon és csak buktassa meg szépen a minisztériumot, hogy neki aztán — így remélte ő — ne legyen egyéb dolga, mint hogy fölvegye az elhullajtott miniszteri tárczákat.

— Ah Montferrand, — szólalt meg Massot újra, — az arra forgatja a köpenyegét, amerre a szél fuj. Láttam én őt már antiklerikálisnak, papfalónak, engedelmet e kifejezésért, abbé ur; most meg — nem azért mondom, hogy önnek örömet okozzak — azt hiszem, bizvást kijelenthettem, hogy teljesen kibékült az Uristennel... Nekem legalább azt mondták, hogy Martha püspök, a hires hittérítő, most elválhatatlan puszipajtása. Ez valóban jól esik az embernek, e mai uj korszellemben, amikor a tudomány csődbe került és mindenütt, úgy a művészetben, mint az irodalomban és a társadalomban a vallás lelketgyönyörködtető miszticizmus virul ki újra.

Mint mindig, úgy most is gunyolódott, hanem olyan szeretetreméltó nyájassággal mondotta,

hogy Péter némán hajtotta meg magát behizelgő szavai után.

Ezalatt nagy mozgalom támadt a teremben, hangos zsibongás jelezte, hogy Mége lépett a szónoki emelvényre. Általános sürgés-forgás támadt s a képriselők tömegesen indultak a gyűlésterembe; csupán a kíváncsi nézők serege, meg néhány zsur-nalista maradt benn a tágas előszobában.

— Bámulatos, hogy Fonségue még nem jött meg, — szólt Massot, — pedig az, ami ma itt történik, közelről érdekli. Csakhogy ő olyan nagy kópé, hogy mindig van rá valami oka, ha nem azt teszi, amit más tenne az ő helyében. Ismeri őt személyesen?

Péter tagadó válaszára így folytatta:

— Okos fej és valóságos nagyhatalom ez az ember! Én egész részrehajlatlanul beszélek; nálam a kegyelet és tisztelet érzéke nem fejlődött ki eléggé; meg aztán, azt csak belátja úgy-e bár, hogy ép a főnökeim azok, akiket legjobban ismerek és akiket a legszivesebben rántok le?

— Sagnier cikke Fonségue-re is egész nyíltan rámutat. Ő különben Duvillard rendes eszköze. Hogy neki is megkenték a markát, az kétséget sem szenved, mert ő mindenütt markol. Csakhogy ő mindenütt fedezi a hátát, bevallható ürügyek alatt zsebel. És ha igaz az, ami az imént rémlett előttem, hogy kissé meg van rőkönyödve, és csak késlekedve jelent meg itten, hogy úgyszólván er-

kölcsi alibijét megállapítsa, akkor életében először most követett el valami meggondolatlanságot.

Massot tovább beszélt, elmondta Fonségue egész élete folyását. Ő is Correseből való, de ismeretlen okoknál fogva halálos haragban van Montferranddal. Ő is ügyvéd volt azelőtt Tulle városában, feljött ide Párisba, hogy meghódítsa a fővárost és tényleg meg is hódította az ő nagy reggeli lapja, a *Globe* révén, amelynek ő volt az alapítója és a szerkesztője. Ma a Bois de Boulogne egyik pompás palotáját lakja és egyetlen egy vállalat se jön létre, amelyből neki fejedelmi osztalék ne jutna.

Valóságos üzleti genie, aki a lapját kiszámíthatatlan horderejű hatalomként használja föl, amelynek segítségével ő az ur a társadalom piacán. Hanem milyen okos magatartás, milyen ügyes és hosszantartó küzdelem kellett ahhoz, hogy kivívja magának a komoly férfi szilárd alapon nyugvó reputációját, aki nagy szakavatottsággal szerkeszti a legtisztább erényü, a legnagyobb tiszteletben tartott párisi ujságot?

Ő, aki szíve mélyén nem hitt sem az Istenben, sem az ördögben, ezt a lapját a rend, a tulajdonjog és a család erős támaszlopává tette. Oly lappá, amely ugyan konzervatív köztársasági irányu, amióta ez érdekében áll; de amely hiven ragaszkodott a valláshoz, oly rajongó spiritualizmust vallva, amely a polgárságot megnyugtatta. És e mindenütt elis-

mert és mindenütt elfogadott nagyhatalma révén minden zsebben ott volt a keze.

— Látja, abbé ur, látja milyen hatalomra tett szert a sajtó? Ime, itt van ez a Sagnier, meg ez a Fonségue, hasonlítsa őket össze egy kicsit. Ha veszszük, hát kollegák; mindegyiknek megvan a maga fegyvere és mindketten hasznát veszik. De milyen különböző eszközökkel és eredményekkel dolgoznak! Sagnier lapja valóságos szennylerakódó csatorna, amely őt magát is beleviszi, sodorja a kloakába. Mig ellenben Fonségue lapja a legelőkelőbb zszurnalisztika terméke, igen gondosan szerkesztődik, előkelő irodalmi színvonalon áll, szóval valóságos élvezetet nyújt a finom izlésű embernek és becsületére válik annak, aki szerkeszti... És mégis, Uram Istenem, tulajdonképen mindketten egy és ugyanazt a komédiát játszsák.

Massot önmaga is gyönyörködve utolsó szavainak csipős gunyjában, hangosan fölkaczagott.

— Ah, végre itt van Fonségue. — És még mindig nevetve, derüs kedélyesség hangján mutatta be Pétert:

— Kedves szerkesztő ur, van szerencsém Fromont abbé urat bemutatni, aki önt már husz percz óta várja. Én bemegyek és megnézem, mi történik odabenn. Ön tudja, hogy Mége interpellálja a minisztert.

Az ujonnan érkezett meglepetten rezzent össze.

— Interpelláció!... Jól van, jól, megyek mindjárt én is.

Péter ránézett. Fonségue körülbelül ötven esztendő, szikár, fekete szakállával egész fiatalnak látszó, fürgé kis ember volt; szemei szikráztak; ajkai teljesen elvesztek sűrű bajusza alatt. Emellett szeretetreméltónak, jó társalgónak látszott és egész arcza csak úgy sugárzott az észől, míg piczi, keskeny, hegyes orra egy örökké szimatoló vadászkutyára emlékeztetett.

— Mivel szolgálhatok, kedves abbé ur?

Péter röviden adta elő a kérését; elmesélte Laveuvenél ma reggel tett látogatását, minden szívetfacsaró részletével együtt és arra kérte, hogy haladéktalanul fogadják be a szerencsétlen aggasztánt a rokkant munkások házába.

— Laveuve? Hisz ha jól tudom, az ő esetében megindították már egyszer a vizsgálatot... Duthil képviselő tudakozódott iránta és ő terjesztette be a nyert értesülés nyomán a jelentést. Hanem a tények olyanok voltak, hogy nem szavazhattuk meg a fölvételét... A pap nem tágított.

— Biztosítom, uram, hogyha ön ma reggel velem lett volna, majd meghasadt volna a szíve szánalmában. Valóban vérlázító lelketlenség volna, ha azt az embert még csak egy óráig is abban a rémítő nyomorúságban hagynók synylódni! Mégma este a rokkantak házában kell neki meghálnia

Fonségue tiltakozott.

— Ma este! de kérem, ez lehetetlen, teljességgel lehetetlen! Sok mindenféle elengedhetetlen formalitással jár ám az ilyen felvétel. Különben én magam nem is határozhatok önállóan ilyen ügyben, nincs rá meghatalmazásom. Én csupán az intézője vagyok és csupán a mi védőasszonyaink bizottságának utasításait foganatosítom.

— De kérem, uram; éppen Duvillard báróné az, aki engem ideküldött önhöz, azzal a kijelentéssel, miként egyedül önnek áll hatalmában, hogy kivételes esetekben rögtöni felvételt engedélyezzen.

— Ah, a báróné küldi önt; ez rá vall; ez az asszony teljesen képtelen valami önálló elhatározásra, sokkal kedvesebb neki a saját nyugalma, semhogy a legkisebb felelősséget is elvállalná. Mért akarja ő, hogy épp nekem legyenek kellemetlenségeim? Nem bizony, abbé ur, én semmi módon nem teszek olyasmit, ami ellenkezik az intézetünk szabályrendeleteivel; én nem adok olyan rendeletet, amely esetleg valamennyi bizottsági tag haragját zúdítaná rám. Ön nem ösmeri őket; azok az asszonyok rettenetessékké válnak, mihelyt gyűlést tartanak.

Fonségue kedélyesen mosolygott és tréfás hangon tiltakozott, hanem lelke mélyén arra tökéltette magát, hogy az ujját sem mozgatja ebben az ügyben. E pillanatban Duthil sietett be hajadonfővel a terembe, végig iramodva a folyosókon, hogy ösz-

sze csődítse a távolmaradottakat, akik a kezdetét vett komoly vitában érdekeltek.

— Micsoda, Fonségue, maga még itt van? Siessen a helyére. Nagyon komoly a dolog.

Ezzel tovább szaladt. A képviselőt e sürgetés nem sarkalta nagyobb sietségre; úgy tett, mintha ez a botrányos esemény, amely a teremben úgy izgatja a kedélyeket, őt legkevésbbé sem érintené. Ajkairól nem tűnt el a mosoly, noha szempillái idegesen vonaglottak meg.

— Bocsánatot kérek, abbé ur. Látja, hogy elvbarátaimnak szükségük van rám. Ismételve kijelentem, hogy én nem tehetek abszolúte semmit, az ön védencze ügyében.

De Péter nem akarta ezt a nyilatkozatot úgy tekinteni, mint a végleges, döntő választ.

— Nem, nem, kérem, menjen csak, uram, végezze el a teendőit, én önt itt bevárom. Ne hozzon döntő határozatot, mielőtt alaposan meg nem gondolta a dolgot. Önt most sürgetik, érzem, hogy ön nem hallgatott rám osztatlan figyelemmel. Majd ha visszatér és egészen figyelmesen meghallgatja a kérésemet, meg vagyok róla győződve, hogy teljesíteni fogja kérésemet.

És habár Fonségue bucsuztában is kijelentette, hogy nem változtathatja meg a véleményét, Péter mégis föltette magában, hogy visszaül előbbi helyére és bevárja Fonséguet, még ha estig kellene is várnia.

A terem már majdnem megüresedett és még komorabbnak és fagyosabbnak látszott mint azelőtt, Laokon és Minerva szobraival és vasuti váróteremre emlékeztető kopasz falaival, amelyek között egy egész század politikai élet-halálharcza folyik le, anélkül, hogy fölhevítené a fagyos, magas termetet. Soha még tompább, közömbösebb világosságot nem árasztottak a nagy ablakajtók, amelyeknek üvegtábláin át kilátás nyílt a téli álmát alvó kis kert sovány, fakó pázsitjára. És a szomszéd gyűlésterem viharos jeleneteinek legkisebb nesze se hatolt be ide; az óriási nehézkes épületre tompa siri csend borult. Valami megrázkódtató, titkos borzongás siri csendje.

Ezek a gondolatok kísértgették most Péter merengését. A nemzet minden elmérgesedett, idült sebe itt tárult fel a maga gennyes, mérges undokságában. A parlament lassu elkorhadása tovább fejlődött és az egész társadalom testét megmértelezte. Tagadhatatlan ugyan, hogy az aljas ármányok, a személyes ambíciók harca fölött ott leng az elvek magasztos küzdelme, a lépésről-lépésre haladó történelem szelleme, amely a multat elsöpri és azon van, hogy a jövőben több igazságot, több jogot és több boldogságot teremtsen. De a gyakorlati életben, ahol csupán a mindennapi élet förtelmes laczikonyháját látjuk, minő fékevesztett tombolását tapasztaljuk az önző törekvésnek, minő ocsmány megnyilatkozását annak az egyetlen lázas

ösztönnek, hogy a szomszédunkat megfojtsuk és hogy egyedül a mienk legyen a diadal?

E néhány parlamenti csoport között szüntelen elkeseredett harcz folyik a hatalomért és mindamaz élvezetekért, amelyeket annak révén meg lehet szerezni.

Balpártiak, jobbpártiak, katolikusok, republikánusok, szocialisták, az összes pártárnyalatok puszta vignetták, amelyeket egy és ugyanaz a lángoló uralom- és kormányzási vágy különböző osztályokba soroz.

Az összes nagy kérdések abban az egyetlen fontos kérdésben csucsosodtak ki, vajjon holnap ez, vagy amaz, vagy a harmadik fogja-e kezére kaparítani Franciaországot, hogy sajátmaga élvezze a hatalomnyujtotta gyönyöröket, párthívei között pedig szétosztogathassa a szinekurákat.

És a dologban az volt a legrosszabb, hogy ezek a nagy parlamenti csaták, az a tömérdek sok nap és hét, amit hiába vesztegettek, hogy A-nak a helyébe B-ét ültessék, B-nek a helyébe C-ét, mind egy és ugyanazon pont körül való eredménytelen kergeforgásba lyukadtak ki. Mert mindahárom párt egy pénzt ér csak és igen csekély köztük az árnyalatkülönbség, úgy hogy az új országkormányzó ugyanazt a szalmát csépli, amit az elődje csévelt és teljesen megfeledkezik ígéreteiről és kitűzött programjáról, mihelyt kormányra jutott.

Péter gondolatai önkéntelenül Laveuvere tér-

tek vissza, akiről egy perczig megfeledkezett volt és akinek emléke most újra eltöltötte a lelkét a halál hideg borzalmával és a lángoló harag lázával. Mit bánja az a nyomorult aggastyán, aki rongyfekhelyén éhen gebed, hogy Mége megbuktatja-e a Barroux-kabinetet és a Vignon-miniszterium kerül-e hatalomra? Ezen az uton száz vagy kétszáz esztendő telnék bele, míg a padlósszobákban, ahol a munka rokkantjai, a megvénült és elcsigázott igavonó állatok haldokolva hörögnek, mindenkinek meglesz a mindennapi kenyere. És Laveuve mögött feltámad az egész nyomor, a kinban vonagló szegények és sorsüldözöttek nagy népe, amely igazságszolgáltatást kér, mialatt a parlament nagy gyűlésein szenvedélyes izgatottsággal azért küzdenek és dulakodnak: vajjon kinek jusson prédául a nemzet és ki fogja azt elpusztítani? A mocsok és szenny kelyhe csordultig tele van; az undok, sajgó és pusztító sebek szemérmetlenül feltárulnak, mint valami rákfene, amely egy szerven rágódva, végre a szivig hat. Minő undorító, émelyítő látvány ez. Hogy óhajtja és várja az ember azt a bosszuló tört, mely életet és boldogságot teremtsen?

Péter maga se tudta volna megmondani, vajjon mennyi ideig tartott volt ez a bús merengése, midőn egyszerre zajos zsibongás verte fel újra a termet. A képviselők visszatértek, csoportokká verődtek és Péter egyszerre csak hallja, mint kiált fel Massot közvetlen közelében:

— Még nem bukott meg ugyan, hanem már végsőt vonaglik. Nem adok az életéért egy krajczárt sem!

A miniszterről beszélt. Egy ujonnan érkező kollégájának mesélte el a gyűlés lefolyását. Mége rendkívül remek beszédet tartott, méltatlankodó felháborodással kelt ki a korhadt és bomlasztó polgárság ellen. De mint mindig, úgy ma is tullótt a czélon és épen a maga nagy indulatosságával ijesztette meg a parlamentet; úgy hogy amidőn Barroux miniszter a szónoki emelvényre lépett, hogy egy hónapi halasztást kérjen az interpellációra adandó válaszra, afeletti, különben igen őszinte és szivből fakadó méltatlankodásának és büszke haragjának kellett csupán kifejezést adni, hogy a sajtó egy bizonyos része minő ocsmány fegyverekkel harczol. Micsoda? Hát ismét meg fognak ujulni a panama-botrányok? A nemzet képviselő-testülete újabb leleplezések fenyegetése előtt gyáván meghunyászkodva, sarokba szoríttatná magát? Hisz a köztársaság ellenségei magát a köztársaságot akarják belefojtani e folyton megújuló botrányok árájába!

Nem, nem, most már itt az ideje, hogy erejüket összeszedve, nyugodtan és békésen dolgozzanak; nem szabad megengedniök azt, hogy botrányhajhászó izgatók minduntalan megbontsák a nemzet békéjét. — A képviselőház e beszéd hatása alatt abbeli félelmében, hogy előbb-utóbb a választók is megunják a piszkos botrányok folyton kiöntő áráját,

egy hónapi halasztást adott az interpelláció megválaszolására. Csakhogy Vignon egész pártja, noha maga a vezér tartózkodott a hozzászólástól, a minisztérium ellen szavazott, úgy hogy ez csak két szavazattal maradt többségben, ami vajmi nevetséges és megszégyenítő majoritás.

— Ezek szerint, — kérdé valaki Massottól, — be fogják adni a lemondásukat?

— Igen, úgy hirlik . . . Ámbár az a Barroux nagyon szívós kitartásu ember. Hanem akár hogy is áll a dolog, ha ők vonakodnak is beadni a derekukat, nem telik bele nyolcz nap és végük van; csúfosan megbuknak, annál is inkább, mert Sagnier vérszemet kapott és kijelenti, hogy ő holnap közzéteszi a névsort.

Barroux és Montferrand gyors léptekkel, gondtelt arczczal, valóban arra is siettek aggódó párt-hiveiknek egész falankszától kísérve.

Azt rebesgették, hogy a kabinet minisztertanácsra készül, hogy megbeszéljék a teendőket és határozatot hozzanak. Aztán Vignon jelent meg a teremben, elvtársainak köréje csődülő csapatával.

Arcza sugárzott a diadalmas örömtől, amelyet hiába igyekezett a világ előtt rejtegetni. Hiveinek szeme csak úgy ragyogott az örömtől. Egy éhes falka volt ez, amely a préda perczét leste a közel jövőben. Sőt maga Mége is diadalmas arczczal járt-kelt. Két szavazaton mult csak, hogy meg nem buktatta a minisztériumot. Ismét egy minisz-

térium, amelyik lejárta magát! Aztán majd lejárta a Vignon-minisztériumot is. És végül ő fog kormányra jutni.

— Ej a manóba, — dörmögte a kis Massot, — Chaigneux és Duthil úgy oldalognak el, mint a leforrázott kutyák. Most már nincs itt senki többé, csak az én főnököm. Nézze csak meg jól, milyen egy szép ember, ez a Fonségue. Isten önnel, én szököm.

Kezet szorított a kollégájával; nem akart tovább maradni, ámbár a gyűlés tovább folyt; valami új, igen fontos kérdést tárgyaltak odabenn üres padok előtt.

Chaigneux kétségbeesett arczczal odakönyökölt a nagy Minerva-szobor talapzatára. Sohasem roskadozott még úgy az anyagi gondok terhe, a vele gunyolódó balszerencse szüntelen gyötrő zaklatása alatt, mint épen ma. Duthil hősködve perorált egy nagy csoport közepett és gunyos nemtörődömséget negélyzett; hanem az orra és ajka ideges rángatózásban vonaglottak s egész ábrázatán kiütött a félelem verejtéke. Valóban, egyedül Fonségue őrizte meg hősie nyugodtságát; ő mindig a régi maradt; fúrge kis alakja egyre izgett-mozgott és szellemtől szikrázó szemét alig fátyolozta el a lelki aggodalom halvány fellege.

Péter fölemelkedett ültéből, hogy újból előadja kérését, hanem Fonségue megelőzte és élénken szólott oda neki:

— Nem, nem, abbé ur, ismétlem, hogy én nem vállalhatok felelősséget az alapszabályok ilyen megsértéséért. Ebben az ügyben tudakozódtak, jelentést tettek, és határozatot hoztak. Hogy tehetném én most tul magamat mindezekben?

— De uram, — szólt Péter szomoruan, — egy aggastyánról van szó, aki éhezik, fázik és aki meg fog halni, ha nem sietnek a segítségére.

A *Globe* szerkesztője kétségbeesett vállvonogatással mintegy a falakat hívta tanukul, hogy ő nem tehet semmit. Valószínűleg attól félt, hogy hátha ennek kellemetlen következménye lehet a lapjára nézve, amelyben ugyancsak visszaélt ezzel a jótékony intézménnyel, amennyiben kortes-fegyvernek használta föl. Meglehet, hogy az a titkos rettegés, amelyet a mai viharos ülés ébresztett a lelkében, megkeményítette a szívét.

— Nem tehetek semmit. Nem tehetek semmit. Hanem azért kérem, semminek se örülnék jobban, mint ha ön a bizottsági hölgytagok révén pressziót gyakorolhatna rám. Duvillard bárónét megnyerte már az ügyének, szerezzen még néhány pártfogót.

Péter el lévén tökéelve arra, hogy utolsó lehetőségig is küzdeni fog, kapva kapott ezen a kísérleten.

— Quinsac grófnét ismerem, rögtön elmegyek hozzá.

— Ugy van! pompás, menjen el Quinsac

grófnéhoz. Szálljon kocsira és látogasson el Horn hercegnőhöz is. Ő sokat mozog a világban és igen nagy befolyást szerzett magának. Nyerje meg ezeknek a hölgyeknek a beleegyezését, térjen aztán vissza a bárónéhoz és igyekezzék tőle egy pár sort kicsikarni, hogy az én hátam fedezve legyen és aztán jőjjön fel hozzám a szerkesztőségbe, — kilencz órakor az ön védencze benn lesz a rokkantak házában.

E szavakat vidám, derüs jóindulattal mondotta, mint aki egy pillanatig sem kételkedik a sikerben, mihelyt nem kell attól tartania, hogy kompromittálja magát. És Péter lelkében új remény ébredt.

— Köszönöm, uram, köszönöm, ön nagyon könyörületos cselekedetet művel.

— Oh, kérem, én részemről ezer örömmel megteszem. Hisz ha nekünk egy szavunkba kerülne csak, hogy megszüntessük a nyomort és véget vessünk az inségnek ... No, de most siessen, ne vessítsen egy perczet sem.

Kezet szorítottak és Péter sietve kifelé igyekezett. De ez nem ment egykönnyen; a csoportok mind sűrűbbé verődtek; a gyűlésen fölviharzott dühös harag és szivetszorongató aggodalom itt vetette hullámgyűrűit e zűrzavaros embercsődületben, mint a hogy egy pocsolyába dobott kő föl-kavarja a feneken rejlő iszapot és felszínre hozza a rejtett, rothadt anyagokat. Könyökével kellett

hogy magának utat nyisson e tolongó embertömegben keresztül, amelyben az egyik párt ijedten remegő gyávasága, a másik párt arcátlan merészsége, valamennyiök többé-kevésbbé aljas romlottságává forrt össze.

Péter mindemellett új reménynyel távozott és úgy érezte, hogy ha ő eznap meg tudna menteni egy emberéletet, ha egy lényt boldoggá tudna tenni; ez volna a jóvátevés kezdete, bűnbocsánata eme önző és egymást felfaló politikai világ balgaságainak és hibáinak.

A lépcsőházban egy közbejött kis eset tartóztatta őt még egy pillanatig. Nagy lárma fogadta őt odalenn, melynek az volt az oka, hogy a portás elállotta egy embernek az útját, mert konstatálta, hogy az a jegy, amit előmutatott, régi keletű jegy volt, amelyről levakarták a keltezést. Az illető eleintén durván erőszakoskodott; de aztán csendesen odébb állt, mintha hirtelen ébredt elfogultság venne erőt rajta. És Péter legnagyobb meglepetésére Salvatra ismert ebben a rongyos öltözetű emberben, a gépésmunkásra, aki ma reggel munkakeresésre indult el hazulról. Ez tényleg ő volt; ez a magas, szikár, dult arcú férfi, akinek merengő, lángoló szemei lobbot vetettek halvány, éhségdulta arczán. A szerszámzacskó már nem volt hóna alatt; rongyokba foszló, begombolt kabátjának baloldalán valami feltűnően vastag tárgy dudorodott ki; bizonyára egy darab kemény kenyér, amit szégyenkezve

rejteget. És mivel a portások utját állották, Salvat folytatta a bolyongását és a Concorde-híd felé tartott lassan, czéltalanul ballagva, mint aki nem tudja, hogy hova menjen.

IV.

A szürke, tizenhatodik Lajos-korabeli, ódon fafaragványu, fakó szalonban Quinsac grófné a kandaló mellett álló megszokott kedvencz zsölyeszékében ült. Bámulatosan hasonlított a fiára. Ugyanaz a magas és előkelő termet, ugyanaz a szigoru metszésü áll, ugyanazok a szép szemek, amelyek fölött hófehér selymes hajzatának fiatal-kora régmúlt divatjára fésült koronája fehérlett. Gögös, tartózkodó hidegségével a legkifogástalanabb nyájasságot és a legszivesebb szeretetreméltóságot egyesítette.

Hosszu szünet után újra megszólalt, kezeinek egy sokatmondó mozdulatával fordulva Morigny márkihoz, aki a kandaló másik sarkánál ült, ahol már évek hosszu sora óta egy és ugyanabba a karosszékbe szokott letelepedni.

— Bizony, kedves barátom, igaza van, az Uristen nagyon szomorú és öcsmány korszakban felejtett itt bennünket.

— Igen, mi a boldogság mellett mentünk el és nem ragadtuk üstökön, — felelt a márki

halkan; — ez az ön hibája volt és kétségkívül az enyém is.

A grófné bánatos mosolylyal hallgatást intett neki. Miután újra rájuk borult a hallgatag csend, a legkisebb nesz se hatolt be az utczáról a szent domonkos-utczai ódon palota udvarának mélyén megvonuló, homályos lakásba.

A márki hetvenöt éves aggastyán volt, kilencz esztendővel idősebb a grófnénál. Vékony pénzü, alacsony növésű, de mégis nagyon előkelő megjelenésű férfi volt simára borotvált és mély, szabályos barázdákkal végigszántott arczával.

Franciaország ősrégi családjainak egyikéből származott és egyike volt a már-már kihalófélben levő, fenkölt gondolkozásu legitimisták legutolsóinak, akik minden reményt feladva, az általános rombadőlés közepette, rendithetetlen hűséggel ragaszkodtak a rég kihalt monarchiához. Még mindig milliókra becsült vagyona szinte megdermedt a maga mozdulatlanságában; mert a márki idegenkedett ama gondolattól, hogy a század nagy munkáinak szolgálatában kamatoztassa.

Tudvalévő dolog volt az is, hogy ő már Quinsac gróf életében is titokban szerette a grófnét, és hogy férje halála után följajánlotta neki a kezét, midőn az akkoriban alig negyven esztendőös özvegy nagynehezen megmentett tizenötezer franknyi évjáradékával e nedves földszintes lakásban vonult meg. Azonban a grófné imádta akkor még alig

tíz éves, igen finyás egészségű, egyetlen fiát. Mindent föláldozott érte, bizonyos szent anyai szeméremből, abbeli babonás rettegésében, hogy el találná veszíteni, ha életét más gyöngéd kötelmeknek és szeretetnek szentelné. És a márki meghajolva akaratára előtt, tovább is imádta őt lelke egész melegével és ép oly hévvel udvarolt neki tovább is, mint akkor este, midőn legelőször látta őt. A föltétlen hűség letűnt negyedszázada után ép oly szolgálatkész és odaadó volt, mint szerelme első napjaiban. Soha közöttük nem történt semmi, még egyetlen egy csók se esett.

Midőn a márki észrevette, hogy a grófné elszomorodott, attól tartott, hogy valamivel megbántotta őt és gyorsan hozzátette:

— Szerettem volna magát boldogabbnak tudni, de nem sikerült és bizonyára csak én vagyok a hibás. — Mondja, kérem, tán Gérard okoz magának valami aggodalmat?

A grófné tagadólag intett a fejével. Aztán hangosan válaszolt:

— Amig minden a mostani kerékvágásban halad, nem szabad zugolódnunk, barátom; mert hallgatagon belenyugodtunk a dolgok jelenlegi helyzetébe.

Ezzel fiának és Duvillard bárónőnek bűnös viszonyára célzott. Ő mindig nagyon elnézőnek és gyengének mutatta magát ezzel a gyermekével szemben, akit oly nagynehezen nevelt nagygyá és

akiről csak egyedül ő maga tudta, hogy büszke külső megjelenése alatt a nemes faj vér és erőbeli hanyátlásának végkimerültsége lappang. Túrte az ő renyheségét és semmittevését, az élvhajászó világhi unottságát, amely őt úgy a katonai, mint a diplomáciai pályától elriasztotta. Hányszor tette már jóvá fiának botlásait; hányszor fizette ki titokban apró adósságait, soha el nem fogadva a márki anyagi segítségét, aki már nem is merte neki felajánlani millióit, mert látta, hogy milyen makacsul ragaszkodik a grófné ahhoz, hogy nagy hősiezen meg akar élni vagyonának megmaradt romjaiból. Így aztán végre szemet hunyt fia szerelmi botrányai előtt; tudva és sejtve azt, hogy bármikép történt a dolog, egy gyöngye pillanat fölhevülésének öntudatlan műve volt, amelynek elmúltával férfi nem vonulhat többé vissza; a nő pedig föltétlen odaadásával fogva tartja és magáévá teszi. Maga a márki csak aznap bocsátott meg Gérardnak, amidőn Éva kikeresztelkedett.

— Ön tudja, hogy Gérard milyen jószívű ember. Ebben rejlik az ő erőssége, de egyszersmind a gyöngesége is. Hogy dorgáljam meg, ha könyekre fakad s velem együtt sir? .. Majd csak megunja egyszer azt az asszonyt.

Morigny a fejét csóválta.

— Még mindig nagyon szép az az asszony. Meg aztán ott van a leánya. Ha azt esetleg nőül venné, ez még sokkal komolyabb baj volna.

— Ugyan, hisz ez a leány szegény kész nyomorék.

— Igen, igen, képzelheti hát, hogy a világ azt mondaná: Ime egy Quinsac nőül veszi ezt a szörnyeteget, mert milliói vannak.

Ez volt mindkettőjük titkos réme. Ők töviről-hegyire tudtak mindent, ami Duvillardéknál történik; értesültek a szép Gérard meg a torzképű Camilla közt fejlődő gyengéd barátságról, arról a megható idillről, amely mögött a legádázabb drámák egyike rejlik. És mindaketten szenvedélyes méltatlankodással tiltakoztak ellene.

— Oh, ami ezt illeti, soha! Nem, nem, soha; — jelentette ki a grófné. — Az én fiam ebbe a családba nősüljön? Ahhoz soha nem adnám a beleegyezésemet.

E perczben Bozonnet tábornok lépett be. Ő imádta a nővérét és fogadónapjain mindig eljött hozzá, mert hajdani társadalmi köre az idők folyamán nagyon megfogyott; csupán néhány régi hive járt még el a komor, szürke szalonba, ahol az ember a jelenlegi Páristól ezer mértföldnyi távolságban hihette magát. Tudta, hogy örömet okoz a nővérének azzal, ha elmegy Duvillardék házába, ahonnan mindig új híreket hozott neki és melyet jelenlétének rendkívül megtisztelő momentumával kissé megnemesített.

— Ez a szegény kis Camilla a szó szoros értelmében bolondul Gérard után, — szólt a tá-

bornok. — Ma az asztalnál majd elnyelte a szemével.

Morigny komolyan vetette közbe:

— Ez épp a bökkenő; ez a házasság minden szempontból tekintve, valóban szörnyűség volna.

A tábornok meglepetten kérde:

— Miért volna szörnyűség? Igaz, hogy a leány nem szép, hanem ha mindenki csak szép leányt akarna elvenni! Meg oszt ott vannak kárpótlásul a milliói, és ha a mi drága Gérardunk jól fogja azokat felhasználni, eleget tett minden kötelezettségének. Igaz, hogy az anyával való szerelmi viszony is okoz egy kis galibát. De hát, uram Istenem, ez manap olyan mindennapi dolog.

A márki felháborodva, végtelen undort kifejező arcfintorítással válaszolt. Minek is vitatkoznék ezen a dolgon, amikor már az erkölcs mindenkinél elfajult? Mit válaszoljon ő egy Bozonnetnek, e dicsőhirű család utolsó sarjának, midőn ez már arra is vetemedik, hogy a köztársaság elkorcsosult. aljas erkölceit védi, miután királyát megtagadva a császárság szolgálatába lépett és hűséges szeretettel ragaszkodik Caezár emlékéhez? De a grófné maga is felfortyant.

— Oh kedves bátyám, hogy mondatszilyent? Soha az ilyen botrányhoz nem adnám a beleegyezésemet. Épp az innént fogadtam meg szentül.

— Kedves hugom, ne fogadj fel soha semmit!
— kiáltott fel a tábornok. — En Gérardot min-

denekelőtt boldognak akarom látni, ez az első. Azt meg be kell vallanod, hogy bizony ő nem termett valami nagy dolgokra. Hogy nem lépett a katonai pályára, hát azt értem, mert ez manap totaliter semmivé törpült társadalmi osztály. De már azt kevésbbé értem, hogy mért nem vállalt valami más hivatalt, miért nem lépett a diplomáciai pályára. Igaz, hogy nagyon szép dolog, ha a jelenkort korholjuk és kijelentjük, hogy magunkfajta ember nem tud jellemének és származásának megfelelő hatáskört találni. Csakhogy ha jól megfontoljuk a dolgot, ma már csupán a lusta henyélők mondják ezt.

Könyvek szöktek az anya szemébe. Ő mindig reszketett a fiáért, mert tudta, mily hazug és csalóka az a szép férfias külső; egyetlenegy meghülés leverheti a lábáról, bármily délczegnek és erősnek látszik is.

— Utóvégre, — folytatta a tábornok — ma-holnap harminczhat éves lesz Gérard és még mindig a te terhedre van, egyszer csak ennek is véget kell, hogy vessen.

A grófné, hogy elhallgattassa, a márkához fordult:

— Bizzunk Istenben, ugyebár barátom? Lehetetlen, hogy segítségemre ne jöjjön, mert én soha tudatosan nem vétettem ellene.

— Soha, — ismétlé a márk.

Egy régi hive lépett be és a társalgás más

mederbe terelődött. Larombière helyettes törvényszéki elnök sugár, sovány, kiborotvált, kopasz, hatvanöt éves öreg ur volt. Keskeny, fehér arczsakállá, szürke szeme, orrától jó távol eső összeszorított ajka, makacsságra valló szögletes álla, hosszukás redős arczának nagyon szigorú kifejezést adtak. Életének titkos nagy bánata az volt, hogy kissé gyermeteg selypítése következtében nem arathatott babérokat az államügyészi pályán, mert Larombière abban az illúzióban ringatódzott, hogy igen nagy szónok. Ez a titkos gyötrelme tette őt mogorva emberré. A duzzogó vén francia royalistának eleven megtestesülése volt. Nem szívesen állt a köztársaság szolgálatában. Igazi typusa volt a régi szigorú, hozzáférhetetlen, minden változástól idegenkedő és a tények és dolgok új szelleme előtt megközelíthetetlenül bezárkózó hatóságnak. Hajdani haditettek révén nemességre jutott család sarja volt s mint az orleanistákhoz szegődött legitimista, azt hitte, hogy ő képviseli a logikát és a bölcsességet ebben a szalonban, ahol a márkival való találkozás nagy büszkeséggel töltötte el.

A legujabb napi eseményeket hozták szóba. Különben a politikai beszélgetések csakhamar elsekélyesedtek és úgy az emberek, mint a tények szigorú és keserű elítélésében foglalódtak össze, amennyiben mindahárman teljesen egy nézetben voltak a köztársasági kormány förtelmeit illetőleg. Ők már csupán régi romok voltak, a majdnem teljes te-

hetetlenségre kárhoztatott hajdani nagy pártok főmaradt töredékei.

Mindnyájuk közül kimagaslott a márki, merev és megközelíthetetlen hajlíthatatlanságával, mint a hajdan oly hatalmas, még most is duszgazdag, gögös és makacs főnemesség amaz utolsó képviselőinek egyike, aki egy halott iránt tartva meg a hűséget, rendíthetetlenül megállja a helyét mindhalálig. Larombière elnök valami csudát várt és ennek a szükséges voltát bizonyítgatta, hacsak egész Franciaország a legkomolyabb bajnak, a közeljövőben való teljes bukásnak nem akar áldozatául esni. Ami a tábornokot illeti, ő a két császárság korából csupán a nagy háborukat irigyelte, és a bonapartista restauráció halvány reményét is sutba téve, kijelentette, hogy a köztársaság tönkretette a hazát, tönkretette a háborút, midőn ahelyett, hogy a császári hadseregekre szorítkozzék a fegyverszolgálat, általánosan kötelezővé tette az egész nemzetre.

Midőn az inas bejött és megkérdezte a grófnétól, vajjon Fromont abbé urat fogadja-e, a grófné nagy meglepődést tanúsított.

— Mit akar tőlem? Vezesse be.

A grófné nagyon jámbor asszony volt és különböző jótékony tettek gyakorlása alkalmával ismerkedett meg a fiatal pappal. Lángoló buzgalma meg hatotta a szívét és jámbor lelke épült a neuillyi plébániában szent ember hírében álló ifju lelkipásztor keresztény erényein.

Péter, a könyörületesség szenvedélyes lázában égve, kissé elfogódott, midőn a szalon küszöbét átlépte. Eleintén nem különböztethette meg benne az alakokat; úgy rémlett előtte, mintha valami gyászos homályba lépne, melyben az imbolygó árnyak összeolvadnak és suttogó hangok rezgenek át a légen. Aztán, midőn ráismert a jelenlevőkre, még idegenebbnek érezte magát itt, látva azt, hogy ezek milyen szomorú, milyen elszigetelt és más szférákban élő emberek, akik messze távol állanak attól a világtól, ahonnan ő jön és ahová visszatér. Miután a grófné maga mellé ültette őt a kandalóhoz, alig hallható hangon mondta el neki Laveuve siralmas történetét és az ő támogatását kérte, hogy szegényt a rokkant munkások menedékházába bejuttassa.

— Ah igen, tudom, az a jótékony intézet, amelybe engem is belehajszolt a fiam... De kedves abbé ur, még én soha be nem tettem a lábamat a bizottsági ülésekbe. Hogy járhatnék én közbe, mikor nekem ott egy csepp befolyásom sincs?

Gérard és Éva egyesült alakjai támadtak fel újra lelki szemei előtt, mert hisz ép a rokkantak háza volt a szerelmesek első találkozásának színhelye. És örökké gyötrődő anyai szeretete már-már ellágyult; ámbátor rég megbánta, hogy odaadta az ő nevét is egy ilyen nagy hühöt¹ csapó jótékony vállalat számára, amelynek érdekhajhászó visszaéléseit ő maga rosszalta első sorban.

— Méltóságos asszonyom, — erősködött Péter, — egy szegény aggastyánról van szó, aki éhen hal. Könyörüljön meg rajta, kérem.

Bármily halkan beszélt is Péter, a tábornok mégis meghallotta és közelebb jött.

— Ah, ön annak a vén forradalmárnak az érdekében futkos. Tehát nem tudta dülőre hajtani a dolgot az igazgatónál? Hja bizony, az emberek nem igen esik meg a szive olyan ficzkók sorsán, akik, ha ők volnának az urak, valamennyiünket kikergetnének, mint ahogy ők maguk vallják.

Larombière fejbőlintva helyezte e szavakat. Őt ugyanis jóidő óta anarkista veszedelem fenyegette.

Péter sajgó szívvél és szájalomtól reszketve mondta el újra megható védőbeszédét. Leirta a szörnyü nyomort, a kenyér híján sinylődő otthonokat, a hidegtől didergő asszonyokat és gyermekeket, az apákat, kik a betevő falat keresésére indulva, mint a lovak tapossák Páris hideg utcáit. Hisz ő nem kért egyebet, csak egy névjegyre irt néhány sort, egy pár jó szót, amit ő nyomban elvinne Duvillard bárónőhöz, hogy a szabályzattól való egyszeri kivételes eltekintésre birja őt. És elfojtott könnyektől terhes, remegő szavai úgy hangzottak el egyenkint a komor szalonban, mintha igen messziről jönnének és itt visszhangra többé nem találának.

Quinsac grófné Morigny márkihoz fordult.

A márki teljes közömbösséget színlelt. Merőn bámult a tűzbe a közömbös idegen gőgös, arczkifejezésével, aki nem érdeklődik sem ama tárgyak, sem pedig ama lények iránt, amelyek közepett neki valami időbeli tévedés folytán kell élnie. De azért felvetette a fejét, amidőn érezte, hogy az imádott nő tekintete az ő arczát keresi és tekinteteik egy pillanatra találkoztak hősie szerelmük édesbús végtelen gyöngédségében.

— Én Istenem, — szólalt meg a grófné, — ismerem az ön nagy érdemeit, abbé ur, és nem tagadhatom meg önnek a segédkezést.

Egy pillanatra távozott, azután újra bejött és magával hozott egy névjegyet, amelyen megírta, hogy ő teljes szívvvel és lélekkel azonosítja magát Fromont abbé urral mindabban, amit ez védencze érdekében tenni szándékozik. A fiatal pap hálás megindulástól remegve köszönte meg a grófné szívesességét és tulboldogan távozott, mintha az üdv új reménye fakadt volna föl számára ebben a szalonban, amelyben az árny és a csönd új hullámáradata látszott borulni a kandaló sarkában ülő öreg delnőre meg utolsó hiveire, erre az egész régi világra, amely most már eltűnőfélben van

Péter künn vidáman kocsiba szállt és Horn hercegnő czimét adta meg a kocsisnak. Ha sikerül neki még ettől is néhány helybenhagyó szót kicsikarni, akkor nem kételkedhetik többé a sikerben. A Concordia-hidon azonban úgy szorongott a járó-

kelők tömege, hogy a kocsi lassu lépésben haladhatott csak előre. A járda szélén észrevette Duthilt, aki szivarral a szájában, szokott nyájas és előkelő modorával mosolygott a tömegre, derüs vidámságu gondatlanságával abban gyönyörködve, hogy a parlamentből kijövet kék eget és fölszikkadt járdát lát ujfent. Midőn Péter megpillantotta Duthil vidám, diadalmas mosolyra nyíló arczát, hirtelen valami benső sugallat azt tanácsolta neki, hogy meg kellene nyerni ezt a fiatal embert, akinek a jelentése olyan végzetes hatásu volt. Minthogy a kocsinak ép ebben a perczben meg kellett állnia, a képviselő ráismert és mosolyogva üdvözölte.

— Hova megy, Duthil ur?

— A tulsó oldalra, a Champs Elyséesbe.

— Arra felé megyek én is. És mivel amúgy is óhajtanék önnel beszélni, nagyon lekötelezne, ha felszállna mellém. Ott teszem majd le, ahol parancsolja.

— Ezer örömmel, abbé ur. Megengedi, hogy tovább szivjam szivaromat?

— Oh kérem!

A kocsi utat nyitott magának, végig robogott a Concordia-téren, hogy a Champs Elysées felé vegye utját. Tudva azt, hogy alig egynéhány percznyi ideje van, egy pillanatig se késve, azonnal hozzálátott, hogy Duthilt megnyerje, sőt arra is készülődött, hogy ha kell, harczolni is fog az ügyeért. Visz-

szaemlékezett arra, hogy ez a fiatalember milyen haragosan fakadt ki a báróéknál Laveuve ellen. Nagyon meglepődött tehát, midőn Duthil félbeszakította és az újra kisütött derüs napfénytől fölvidult arczczal lekötelező nyájassággal mondá:

— Ah igen, az ön vén iszákosa. Tehát nem birta rendbehozni a dolgot Fonségue-el? Mit is akar ön? Hogy még ma vegyék föl a rokkantak kórházába? Nekem nincs semmi ellenvetésem, azt tudja.

— De az ön hivatalos jelentése?

— A jelentésem? Ah, az én jelentésem! Tetszik tudni, kérem,, a kérdés aszerint változik mindig, hogy milyen szempontból ítéljük meg. Ha ön ragaszkodik hozzá, hogy bejuttassa azt a maga Laveuvejét, hát én nem tagadom meg a közbenjárásomat már az ön kedvéért sem.

Péter meghatottan nézett rá és tulboldognak érezte magát. Egy szót se kellett többé vesztegetnie.

— Ön rosszul kezdte meg a dolgot, — folytatta Duthil bizalmas hangon, közelebb hajolva. — Duvillardéknál a báró az ur a háznál, oly okoknál fogva, amelyekről önnek kétségkívül tudomása van. A báróné szó nélkül megteszi mindazt, amit a báró akar és ma reggel e sok hiábavaló lótás-futás helyett csak hozzá kellett volna támogatásért fordulnia, annál is inkább, mert ma ép alkalmas hangulatban volt. A báróné rögtön beadta volna a derekát.

E szavaknál elnevette magát.

— Ön tehát nem tudja, hogy én mit fogok most tenni. Hát azt teszem, kérem, hogy a bárót nyerem meg az ön ügyének. Igen, én ép most megyek el egy olyan helyre, ahol vele találkozom, olyan helyre, ahol az ember biztosra megy, hogy ilyen időtájban mindig ott találja.

Még hangosabban kaczagott.

— Szóval abba a házba, amelyről bizonyára önnek is van tudomása, abbé ur. Mikor ott van, akkor nem szokott megtagadni semmit... Megígérem önnek, hogy megigértetem vele, miként ma este követelni fogja a feleségétől ennek a szegény, szerencsétlen Laveuvenek a befogadtatását. Csak-hogy akkorára késő lesz már az idő.

Egyszerre mentő gondolat villant meg agyában.

— De hát mért ne jönné ön velem, abbé ur? Ön kap a bárótól egy pár sort és rögtön, egy pillanatot se veszítve, indulhat a báróné fölkeresésére. Ah, igen, értem, kissé resteli, hogy abba a házba belépjen. Akarja, hogy senki mással ne találkozzék ott, csakis a báróval? Várja be őt a földszinti szalonban, majd leküldöm önhöz.

Ez a proposíció még jobb kedvre derítette, míg Péter meglepődve habozott ama gondolatra, hogy ő ily módon lépje át d'Aulnay Silviane küszöbét. Ez semmikép sincs helyén. Csakhogy jelen esetben elment volna még a pokol fenekére is, sőt

néha ott is járt már Rosé abbéval, amidőn valami nyomoron remélt enyhíteni.

Duthil, aki rosszul értelmezte Péter habozását, még halkabban sugta meg neki a legbizalmasabb titkot:

— Jöhet oda bátran. Ő fizetett mindent.

— Megyek, megyek, — szólt a pap, — szintén elmosolyodva.

D'Aulnay Silviane pazar pompájú és az élvezetgyszerelem templomának ledér fényűzésével berendezett palotája a Champs-Elysées közelében emelkedett az Antin-utca sarkán. E szentélynek, amelyben az ódon dalmatikák nehéz aranykelméje ragyogott színes ablaktáblák szivárványvisszfényében, egy alig huszonötéves csodaszép kis barna leány volt a papnője. Az egész város ismerte gyönyörű madonna vonásait, hosszukás, gyermetes szelidségű arcát, finom metszésű orrát, kicsi száját, ártatlan orczáit, naiv gömbölydedségű állát és alacsony homlokát, amelyet sűrű fekete hajának tömött, simára fésült hullámai koszorúzták.

Ép ez volt az, ami őt oly híressé tette: ez a szép, ártatlan arczkifejezés, kék szemeinek végtelen kristálytisztasága, az a szüzsies ártatlanság, amely kirívó ellentétben állott a lényének alapjában rejlő aljassággal.

Valóságos csodadolgokat meséltek különös széleyleiről és ledér kedvteléseiről. Sokan azt fogták rá, hogy valami házmester leánya; mások orvos

leányának mondták. Bármikép volt legyen is, Silviane valahogyan műveltségre és nevelésre tett szert, mert alkalomadtán szelleme, szép stílusa és finom modora mindenkit megbabonázott. Tíz év óta szerepelt a színpadon, szépsége révén ünnepeztetve; sőt annyira vitte, hogy az igen naiv és tisztajellemű fiatal leányok és a hiven szerető, de sorsüldözött asszonyok szerepeit játszva, elég szép sikereket aratott. De mióta arról volt szó, hogy a Comédie Françaisebe jusson be és Polyeucteben Pauline szerepét játssza, a közvélemény fölháborodott. Sokan nevettek rajta; annyira komikusnak, a klasszikus tragédia ellen elkövetendő merényletnek látszott ez az ötlet. Silviane azonban nyugodtan és makacsul ragaszkodott ehhez a szeszélyéhez. Oly megingathatlanul akarta e szerepet, mint aki biztos benne, hogy dülőre is hajtja a tervét. Az elkényeztetett félvilági hölgy orozatlanságával követelte, akinek soha még férfi nem tagadott meg semmit.

Eznap három órakor Gérardnak, aki nem tudta, mivel ölje el az időt az Évának adott légyottig, eszébe jutott, hogy felmegy Silvianehez és ott tölt el egy órát. Gérard Silvianének egyik hajdani szeszélye volt és ő azóta bizalmas látogatója lett a kis palotának; sőt néha még most is hosszasabban ott felejtette magát, ha a szép leány éppen unatkozott. De most Silvianet dühös kedvében találta és szalonjának egy öblös karosszékébe dőlve, csupán mint jó barát hallgatta boszus panaszát. Silviane

hófehér ruhában állt előtte, olyan tiszta fehérben, mint amilyen Éva öltözete volt és nagy hévvel magyarázgatta neki a dolgot, hogy őt panasza jogos voltáról meggyőzze. Gérard, akit ennyi üde szépség és ifju báj megrészegetített, önkéntelenül hasonlította őt össze Évával és mivel meguntta már a másiknak adott légyottokat, olyan testi és lelki fáradság kezdett rajta erőt venni, hogy legjobban szeretett volna itt maradni a puha karosszékekben.

— Te Gérard, hallod, — kiáltott fel Silviane, annyira megfélekedve magáról, hogy újra tegezte, — az ujjam körmöcskéje csak kevés, de ennyit sem kap tőlem, míg nem hozza még nekem a kineveztetésemet.

E perczben Duvillard báró lépett be. Silviane a jégnél is fagyosabb kifejezést öltött; úgy fogadta, mint egy megsértett ifju királyné, aki magyarázatokat vár; a báró pedig, aki előrelátta a vihart, és azonkívül is rossz hírek vívője volt, mosolyt erőltetett ajkaira, habár igen kéjelmetlenül érezte magát. Ez a lány Achilles-sarka volt ennek a hatalmas és még faja elkorcsosulásában is oly vaserejű férfinak. Silviane személyében a büntetés és az igazságszolgáltató megtorlás vette kezdetét, amely teli marokkal visszaszerzi a felhalmozott aranyokat, és kegyetlenségeivel megboszulja mindazokat, akik éheznek és fáznak. Valóban szánalmatkelő látvány is volt ez a rettegett, hizelgőkkel körülvett ember, akitől nagy államok reszketve féltek, amint itt

ijedtében sápadozva és alázatosan meghunyászkodva süllyed vissza az érzéki vágy gögicsélve rebegő gyerekeségébe.

— Oh, kedves galambom, ha tudná, mennyit futkároztam. Unalmas üzleti dolgok egész garmadája, vállalkozókkal való megbeszélések foglaltak le; meg aztán nyélbe kellett ütnöm egy nagyobb szabású közvéleménytkeltő hirlap-cikkorozatot. Azt hittem már, hogy egy örökkévalóság telik bele, míg szép kacsóját meg fogom csókolhatni.

Kezet csókolt neki; de Silviane fagyosan és közömbösen vonta vissza kis kacsóját és csak nézte őt merőn, bevárva, mi a mondanivalója, ami olyan kinos zavarba hozta a szegény bárót, hogy hideg verejték ült ki a homlokára és szavakat sem találva, egy pár érthetetlen szót dadogott.

— Persze, a maga dolgában is eljártam; voltam a Szépművészetek csarnokában, ahol kötelező ígéretet is tettek... oh, ott mindig nagyon melegen pártolják magát. Csakhogy, képzelje, az a hülye fráter, az a miniszter, vén vidéki professzor létére, aki a mi párisi viszonyainkban teljesen járatlan, kereken ellene szegült a maga kineveztetésének, kijelentve azt, hogy amíg ő áll a kormány élén, maga nem fog fellépni a Comédie színpadán.

Silviane mereven és fagyosan felegyenesedve, csak ennyit mondott:

— Nos?

— Nos? Hát édes galambom, mit tehetek én?

Csak nem lehet kormányt buktatni, hogy maga eljátszhassa Pauline szerepét.

— Miért ne?

Duvillard nevetést erőltetett, hanem arcza eltorzult és egész hatalmas teste remegett az elfojtott izgatottságtól.

— Ugyan, édes kis madaram, ne legyen már olyan makacs! Hisz maga olyan aranyos tud lenni, ha kedve tartja. Mondjon le erről a szeszélyéről. Hisz magácska is sokat kockáztat. Milyen bosszúsága volna, ha kudarcot vallana. Elsírná szép szemének minden könnyét. Meg aztán kérhet tőlem kárpótlásul sok mindenfélét. Megadom ezer örömmel. Hadd lám, kívánjon magának, amit csak akar, azonnal teljesítem. — Kedélyes tréfára fordítva a dolgot, meg akarta simogatni puha kacsóit; de Silviane méltóságteljesen meghátrált és tegezni kezdte őt, mint ahogy az imént tegezte volt Gérardot.

— Hohó, édes barátom, semmi enyelgés! Nem, hozzám se nyulsz, míg én Pauline szerepét el nem játszottam!

Duvillard megértette a fenyegetést. Ez annyit jelent, hogy Silviane boudoirjának ajtaja bezárult előtte; az apró, játszi szerelmi enyelgések, a nyakára lehelt csókok teljes tilalma ez; és Duvillard eléggé ismerte Silvianet, hogy tudhatta, milyen szigorral fogja őt megbőjtöltetni. Összeszorult torkából valami nyöszörgő, rekedt morgás tört föl; hanem azért még mindig tréfálkodásra vette a dolgot.

— Nézze meg az ember, milyen kegyetlen ma ez a kis lány, — szólalt meg újra, Gérardhoz fordulva. — Ugyan mivel bántotta meg őt, hogy ilyen rossz kedvében találom?

A fiatalember, aki attól félt, hogy mentül jobban kavargatják a dolgot, annál jobban büzlik, kényelmesen elnyújtózkodott a karosszékében és nem válaszolt.

Silviane boszus haragja most kicsordult.

— Azt tette velem, hogy sajnálkozott felettem, amiért ilyen magafajtájú önző ember jóvoltának vagyok kiszolgáltatva, aki oly érzéketlen ama sértések iránt, amelyekkel engem elhalmoznak. Ha magában volna becsületérzés, maga volna az első, aki méltatlankodásában dülne-fulna. Nem lett-e volna a maga kötelessége, hogy sértett becsületem elégtételéül követelje a Comédie Françaiseban való szerződtetésemet? Mert utóvégre ez a maga kudarcza is és ha engem méltatlannak tartanak,* úgy velem egyidejűleg magát is megsértik. Vagy tán amolyan utczai némberek vagyok én, akit minden tisztességes helyről kikergetnek?

Csak úgy áradt a szó az ajkairól; a legdurvább kitételekre, a legaljasabb szavakra fakadt haragjában, amelyek mindig újra meg újra kipattantak szüzsies tisztaságra valló ajkának kelyhéből.

A báró, aki tudta, hogy csak egyetlenegy legkisebb közbeszólása is még piszkosabb kifakadásokat vonna maga után, hiába könyörgött esdő pillan-

tásokkal a gróf közbenjárásáért. Gérard, akinek békét és nyugalmat áhitozó egykedvősége néha kibékítette őket, ma meg se mocszant; mert sokkal álmosabb volt, semhogy a vitába elegyedett volna. Egyszerre Silviane újra átcsapott a tegezésbe és egy fejsze-csapással véget szakított minden szerelmi kegynek.

— Egy szóval, barátom, válaszs: vagy felléptetsz, vagy nem kapsz tőlem semmit. Hallod, még a kisujjam hegyét se!

— Jól van, jól, — rebegte Duvilard kétségbeesett vihogással, — majd elintézzük a dolgot.

E pillanatban belépett az inas és jelentette, hogy Duthil ur lenn van és a dohányzóba hivatja a báró urat. A báró ezen igen meglepődött, mert Duthil rendszeren fel szokott jönni; hanem aztán eszébe jutott, hogy a képviselő valószínűleg nagyfontosságu híreket hozott, melyeket négyszemközt akar vele rögtön tudatni. Sarkon követte hát a szolgát és együtt hagyta Silvianet Gérarddal.

A pipázóban, amelynek ajtaja közvetlen a lépcsőházra nyilott, s melynek függönye félre volt vonva, Péter állva várakozott Duthil társaságában és kíváncsi szemmel tekintett maga köré. Legjobban lepte meg őt a teremnek szentegyházi áhitatos ünnepeisége, a nehéz függönyök, az ablaktáblákon át-szűrődő rejtelmes világosság, az ódon butorok, amelyekre kápolnaszerű, mirrha- és tömjénillatu homály borult. Duthil vidáman bökdöste meg sétapálczájának hegyével az alacsony kis kerevetet.

— Szépen bebutorozta magát a kicsike. Mit? Érti a dolgát!

A báró még mindig feldult kedélylyel, aggódó arczczal lépett a terembe. Észre se véve a papot, rögtön tudakozódott:

— Mit csináltak a képviselőházban? Komoly a helyzet?

— Mége interpellálta a minisztert és sürgős vizsgálatot kért, hogy Barrouxt megbuktathassa. A beszédéről különben ab invisis messziről fogalmat alkothat magának.

— Igen, igen, a polgárok ellen dörgött, ellenem, maga ellen. Mindig a régi nóta. Nos, és aztán?

— Aztán nem szavazták meg a vizsgálatot. De azért Barroux, ámbár igen szép beszéddel vágta ki magát, mégis csak két szavazattal győzött.

— Ejnye, teringettét, csak két szavazattal! No, akkor meg is bukott; a jövő héten Vignon-kabinetünk lesz.

— Mindenki azt rebesgeti a folyosókon.

A báró ránczbaszedett homlokkal elgondolkozott, mintha azt mérlegelné, vajjon ez az esemény mi jót és rosszat eredményezhet a világnak. Aztán elégtelen, boszus mozdulattal szólalt meg:

— Vignon-kabinet. A manóba, az egy csöppet se lesz jobb az előbbinél. Ezek a fiatal demokraták az erényt és erkölcsöt tüzték ki zászlójukra és a Vignon-kormány bizonyára nem az a kormány,

amely Silvianének megengedné a Comédie Françaiseba való belépést.

Ebben a nagy katasztrófában, amelytől az egész politikai világ reszketett, első pillanatban csak ebből a szempontból ítélte meg a helyzetet. Azért a képviselő nem is tudta megállani, hogy kifejezést ne adjon személyes aggodalmainak:

— Nos és mi többiek, akik ebbe bele vagyunk mártva, mi lesz velünk?

Ez a kérdés a való helyzet tudatára ébresztette Duvillardot. Arcza újból más, immár büszke és fenhéjázó kifejezést öltött, amely merész és bátor önbizalomról tanuskodott.

— Mi azok maradunk, akik voltunk, úgy tudom, mi sohse forogtunk veszedelemben. Én nyugodt vagyok; Sagnier közzéteheti az ő híres listáját, ha ép kedve tartja. És ha mindeddig meg nem vásároltuk Sagniert, az ő híres listájával együtt, annak egyedüli oka az, hogy Barroux tetőtől-talpig becsületes ember és hogy én nem szeretem a pénzemet az ablakon kidobni... Ismétlem, hogy nekünk nincs okunk arra, hogy féljünk.

Aztán amint végre ráismert Fromont abbéra, aki szerényen visszavonult a szoba egy homályos szögletébe, Duthil elmondta neki, hogy a fiatal pap minő szolgálatot vár tőle. Ama nagy lelkiizgalom közepett, amely benne dult, Silviane fagyos szigorától megsebzett sajnó szívében az a titkos remény ébredhetett fel, hogy tán valami jótett szerencsét

hőzna neki, úgy hogy első szóra beleegyezett abba, hogy Laveuve ügyében közbenjár. Rögtön névjegyet és irónt vett elő a jegyzőkönyvből és az ablakhoz közeledve, így szólt:

— Oh, amit csak kíván, kedves abbé ur; örülök, hogy ha nekem is részem lesz ebben a jótettben. Hallgasson ide, kérem, ezt irtam: »Kedvesem — tegye meg azt, amit Fromont ur a szóban levő szerencsétlen ember érdekében kér, miután Fonségue barátunk csak az ön parancsát várja.«

E pillanatban Péter a nyitott ajtón át megpillantotta Gérardot, kit a már lecsillapult Silviane a lépcsőházig kísért, mert kétségkívül kíváncsi volt arra, hogy mit keres ott Duthil. A fiatal nő megjelenése ámulatba ejtette Pétert, olyannyira szendének és egyszerűnek látszott szeplőtlen szüzi ártatlanságában. Soha még az égi szüziesség paradicsomkertjében sem álmodott bájosabb és szendébb virágzatu liliomról.

— Ha ön ezt a névjegyet rögtön a feleségem kezéhez akarja juttatni, el kell hogy menjen Horn herczegnéhez, ahol ma nagy matiné van.

— Ép oda készültem, báró ur.

— Annál jobb, biztosan ott találja a feleségemet, a gyermekeket kísérte oda.

Félbeszakította szavait, mert most ő is észrevette Gérardot és magához hívta.

— Mondja csak, Gérard, úgy-e a feleségem említette, hogy ma délután elmegy Horn herczegnéhez; biztos, hogy az abbé ur ott találja őt.

A fiatalember, aki épp a Matignon-utczába készült, hogy Évát ott légyottra várja, a legtermészetesebb hangon válaszolt:

— Ha abbé ur siet, úgy hiszem, hogy még ott találja; mert valóban úgy volt, hogy mielőtt Salmonhoz megy próbára, előbb beszél a herczegnéhez.

Kezet csókolt Silvianének és elment, a tunya, és gyönyörökbe fáradt szép férfi unott arczkifejezésével, akit már az élvezet is untat.

Péter kissé restelkedve kénytelen volt ráfanyalodni, hogy Duvillard őt a ház urnőjének bemutassa. Hallgatagon hajtotta meg magát; Silviane pedig szintén némán viszonzta a köszöntését, oly szügies tartózkodással, a helyzethez mért oly bámulatos tapintatossággal, amelynél különbet a legszendébb leányzó sem tanusíthat még a színpadon sem. És mi alatt a báró a papot az ajtóig kísérte, Silviane Duthillel a szalonba ment.

Alig zárult be az ajtófüggöny mögöttük, midőn Duthil már átkarolta a derekát és ajkon akarta őt csókolni. De Silviane ez egyszer vonakodott; mert tudta, hogy Duthil egy cseppet se komoly ember és aztán még azt akarta, hogy előbb kedveskedjék neki valamivel.

Midőn Péter, most már bizva a sikerben, Horn herczegnő palotája elé ért kocsiján, ujra nagy zavarba jött. Az egész utcát elállta a zeneloadás hírére idecsődült főuri fogatok beláthatatlan sora

és a palota kapuja, mely előtt valami fogadó-sátor-féle piros bársony-függönyös alkotvány biborlott, szinte hozzáférhetetlennek látszott, oly nagy volt az érkezők betóduló áradata. Hogy fog ő oda bejutni? És különösen hogy fog ő az ő egyszerű fekete csuhájában a hercegnő közelébe férközhetni, hogy Duvillard bárónét egy szóra kérje? Lázás izgatottságában még se számolt ezekkel a nehézségekkel. Arra határozta tehát magát, hogy gyalog tör magának utat a kapun és azon tanakodott, vajjon hogy fog észrevétlenül beosonhatni ezzel az embertömeggel együtt, midőn egy fülébe csengő vidám hang arra birta, hogy hirtelen hátra forduljon.

— Ah abbé ur, mit lát a szemem? Itt találkozunk?

A kis Massot volt az. Ez mindenütt ott volt; egy nap tiz látványosságot is megnézett: képviselőházi ülést, temetést, esküvőt, bármilyen fajtájú gyász- vagy örömnüpet. Olyan napokon történt ez, amikor az ő nyakába sózták a napi-krónika megírását.

— Micsoda, abbé ur, ön eljön a mi szeretetreméltó hercegnénkhez, hogy megnézze a szép mórnők tánczát?

Gunyosan mondta, mert a mórnők hat spanyol tánczosnóból álló társulattá verődtek össze, akik akkor egész Párist a Folies Bergérebe csalogatták meztelen taglejtéseik érzékiségtől izzó ledérségével.

A dolognak épp az adta meg a pikáns ízét, hogy ezek a leányok az előkelő hölgyek fogadótermei számára tartották fenn legledérebb, legféktelenebb tánczaikat, amelyeknek érzéki trágárságát egyetlen egy szinpad se tűrte volna. Az előkelő társaság pedig csak úgy csődült e szabadgondolkozásu és merész, excentrikus és többnyire idegen származásu uri hölgyekhez, akik, miként Horn hercegnő, semmiféle vonzó különlegességtől nem riadtak vissza.

Miután Péter megmagyarázta a kis Massotnak, hogy még mindig egy és ugyanabban az ügyben jár, ez lekötelező előzékenységgel ajánlkozott kalauzolására. Ismerve a lakosztályt, a hátulsó ajtón vezette be és a folyosón végig a lépcsőház egyik szögletébe kísérte, amely ép szemben volt a nagy zeneterem ajtajával. Zöldelő sudár pálmák diszítették ezt a lépcsőházat, rejtett buvóhelylyé varázsolva minden zugát.

— El ne mozduljon innen, kedves abbé ur! Megyek és ha lehet, kézrekerítem magának a hercegnőt. Legalább meg fogja tudni, vajjon itt van-e Duvillard báróné.

Péttert főleg az lepte meg, hogy a palotába a nap világossága sehol nem hatolt be; a redőnyökkel gondosan lezárt, elfüggönyözött ablakokon nem szűrődött be sugár és a legkisebb réseket is gondosan betömtek. A termek villamos lámpák természetfölötti vakító fényárjában usztak. Nagy volt a hőség; a virágok illatától és a női bájak

kábító lehelletétől terhes volt a lég. Péter káprázó szemmel és szinte fuldokolva úgy érezte, mintha az érzékiség ama bünbarlangjainak kéjmámoros tulvilágába került volna, amelyeknek mesebeli álmolátományait az élvezetet hajhászó Páris még e földön megvalósítja. Lábujjhegyre ágaskodva, a szalon nyitott szárnyas ajtain át a sorban ülő nők barna és szőke vállait pillantotta meg. Valószínűleg tánczra perdültek már a mór nők. Péter nem látta őket, hanem tánczuk ledér szenvedélyességét leolvashatta mind e női vállak remegő borzongásából, amelyek meg-megreszkettek, mintha az orkán süvöltött volna rajtuk végig. Aztán fölhangzott a kaczagás; a tetszés tapsa morajlott végig a termen; valóságos vihara a lelkesedésnek zugott föl szerte.

— Lehetetlen most a hercegnéhez hozzáférfni, várnia kell egy kicsit, — szólt Massot, viszatérve. — Jansennel találkoztam és ő azt ígérte, hogy hozzánk vezeti majd. Ön nem ismeri Jansent?

Aztán pletykákkal mulattatta az abbét, részint kedvtelésből, részint mert az hozzátartozott a foglalkozásához. A hercegné jó barátnője volt. Ő referált ugyanis mult télen a hercegné első estélyéről, midőn Párisban való letelepedése alkalmával ebben a palotában rendezte az első mulatságot. És amennyire lehetett tudni róla a való igazat, annyit Massot tudott is róla. Gazdagnak nagyon gazdag lehetett, mert rengeteg módon költekezett. Valószínű az, hogy férjnél volt; még pedig

a férje igazi herczeg; sőt kétségkívül most is férjes asszony még; noha özvegységének hírét költi, mert több mint bizonyos, hogy isteni szépségű férje valami énekesnővel járja a világot. De kétségtelen, vitánfelüli és bebizonyult dolog az, hogy a herczegné szörnyen hóbortos, beszámíthatatlan egy asszonyka, aki különben nagyon intelligens, csakhogy folyton-folyvást a legképtelenebb szeszélyei és ötletei vannak. Egyáltalában alkalmatlan arra, hogy állandóan hosszabb ideig valami iránt érdeklődjék. Az egyik furcsa hóbortból a másikba csap át, anélkül, hogy valamiben véglegesen megállapodnék. Így például miután nagy lelkesedéssel vetette volt rá magát a festésre, egyszerre szenvedélyesen kezdett rajongani a vegytanért. Most pedig a költészet a vesszőparipája.

— Ah, tehát ön nem ismeri Jansent? Jansen lovalta bele a vegytanba, különösen a robbantószerek tanulmányozásába; mert azt könnyű kitálatni, hogy a vegytanban rá nézve az az érdekes, hogy ez anarkista-tudomány Én a herczegnét valójában osztrák nőnek tartom, ámbár kételkednem kellene benne, mihelyt ezt ő maga állítja . . . Ami Jansent illeti, ő oroszoknak mondja magát; de én őt németnek nézem . . . Ő a legrejtélyesebb, a legtartózkodóbb, a legzárkózottabb emberek egyike; nincs állandó lakása, tán nincs is neve; valami ismeretlen előéletű, ködös multu, félelmetes uri ember. Nekem személyesen vannak olyan bizonyítékaim,

melyek arra engednek következtetni, hogy neki része volt a rettenetes barcelonai merényletben... Bárhogya álljon is a dolog, én közel egy év óta itt látom őt Párisban, ahol a rendőrség kémei valószínűleg szigorúan ellenőrzik, és semmi sem ingatja meg abbéli meggyőződésemet, hogy ő csak azért szegődött a mi hóbortos hercegnénk szeretőjéül, hogy félrevezesse a titkos kémeket. Ugy tesz, mintha itt örökös ünnep zajában élne és megnyitotta a hercegnő szalonját a legfurcsább embereknek, mindenféle nemzetségbeli és mindenféle szőrű anarkistáknak. Nézze csak amott lenn azt a kis vidám, tömzsi emberkét; az Raphanel, született francia, akitől anarkista pajtásainak óvakodniok kellene; az amott Bergaz, spanyol ember, akinek duzzadt, élvezeteg ajkai szinte ijesztők. Meg aztán sok más kalandor és gazember tanyázik itt, akik a világ minden tájékáról összecsoóduáltak. Ah ezek a világvárosi idegenkolóniák! Néhány mocsoktalan név, néhány tényleges nagy vagy on csillogó jelmeze alatt csupa szenny, csupa söpredék.

Ez jellemezte magát a hercegné szalonját is. Egy pár nagyhangzású név, egy pár igaz milliomos mögött a nemzetközi hazug exisztenciák és aljas csöcselék különös keveréke lappangott.

Péternek eszébe jutott ez a divatos internacionalizmus és kozmopolitizmus, az idegenek letelepedő raja, amely mind sürűbben és sürűbben lepi el Párist. Persze azért csöduöl ide, hogy élvez-

zen a kalandok és a gyönyörök városában és ezzel mindég valamivel hozzájárul a társadalom romlásához. De hát feltétlenül szükséges-e az, hogy azok a nagyvárosok, amelyek a világot kormányozták, feloszoljanak? Szükséges-e az, hogy valamennyi szenvedély, valamennyi vágy, valamennyi szomju epedés együvétorlódjék ezen a talpalatnyi földön, ahol a civilizáció virága a szépségben és az intelligenciában felvirulva, kibontja szíromkelyhét?

Időközben Jansen hozzájuk csatlakozott, egy szikár, közel harmincz éves, sovány, hirtelen szőke, hegyes szakállu, halványszürke szemű, kemény tekintetű ifju, kinek amúgy is megnyult, ködbeborult fakó arczát hosszú fürtjei még hosszabbnak tüntették föl. Meglehetős rosszul beszélt a francia nyelvet, amúgy felébe-harmadába és egy taglejtéssel se kísérte halk suttogását. Azt mondta, hogy a hercegnét nem találja sehol, pedig mindenütt kereste. Lehet, hogy valamelyik vendége nem lévén inyére, fölment a szobájába és lefeküdt, a vendégeit faképnél hagyva, hogy nála mindegyik kényekedve szerint mulathasson.

— Ah — itt jön! — kiáltott föl Massot egyszerre.

Rosemonde valóban a lépcsőházban jelent meg és kutató szemmel tekintett maga körül, mintha valakit várna. Finom metszésű arczával, tengerzöld szemével, keskeny, remegő czimpájú orrával, kissé tulpiros ajkával, amelyek közül remek fogsor fe-

hérlett, inkább sajátosságosnak, mint csinosnak nevezhető vézna kis asszonyka volt. Ma este ezüsthimes égszínkék ruhát viselt; ezüstkarpereczek ékesítették a kézcsuklóját és egy ezüstkarika fénylett szőke hajában, amelynek aranyhullámai fürtökben, apró, göndör bodrokban és borzas, kusza tincesekben hullámozták körül az arcját, mintha örökös szellő lebegtetné.

— Oh kérem, amit csak óhajt, abbé ur, — szólt a herczegné, Péterhez fordulva, mihelyt itt léte céljáról értesült. — Ha be nem fogadják a rokkantak házába a maga szegény öregét, hát küldje ide nekem, majd elhelyezem őt valahol itt nálam.

Izgatott pillantásokat vetett az ajtóra. És midőn a pap azt kérdezte tőle, vajjon megérkezett-e már Duvillard báróné, azt válaszolta:

— Nem. Épen azon csodálkozom most. Ugy volt, hogy idehozza mindakét gyermekét. Hyacinthe tegnap formaliter megigérte.

Ez volt a báróné legujabb szeszélye. Most a vegytanért való szenvedélyes rajongás helyet adott a dekadens jelképes poézis iránt való növekvő érdeklődésnek, aminek az oka abban keresendő, hogy valamelyik este, midőn Hyacinthe-al occultizmusról beszélgetett, vonásaiban valami rendkívüli szépséget fedezett föl; Néro bolyongó lelkének tulvilági szépségét. Legalább amint mondá, minden jel arra vall.

Hirtelen a faképnél hagyta Pétert.

— Ah végre, — suttogta boldog megkönnyebbüléssel és az érkezők elébe sietett.

Hyacinthe lépett be nővérével. De már a lépcsőház küszöbén találkozott azzal a barátjával, akinek a kedvéért idejött, Lord Eliottal, egy nőies vonású, hosszú hajú, halvány fiatalemberrel, aki alig méltatta Rosemondeot arra, hogy tudomást vegyen gyengéd üdvözléséről, mert ő is azt vallotta, hogy a nő egy aljas, tisztátalan állat, amely úgy a testen mint a lelken mocskot ejt. A hercegné kétségbeesve e fagyos magaviseleten, sarkon követte a két fiatalembert és visszatért a szalon vakitón izzó kohójába, a fullasztó illatos lehelletárba.

Massot oly szives volt, hogy Camillát megállítva, Péterhez vezette, aki a leány első szavaira kétségbeesetten felkiáltott:

— Micsoda? Méltóságos édesanyja nem kísérte önöket ide?

A fiatal lány, aki szokásához híven sötét pávakék ruhát viselt, nagyon idegesnek látszott; szemében vésztjósuló láng izzott; hangja éles sziszzenésre hasonlított, és kicsi természetnek dühös terpeszkedése folytán még élesebben domborodott ki nyomorék balvállának pupos kinövése.

— Nem, nem jöhetett velünk. A szabójához kellett mennie. A képtárban időztünk sokáig és ő azt akarta, hogy vigyük el őt kocsin a szabójához, onnan pedig jöjjünk ide.

Ő intézte volt ugyanis nagy ügyesen a dolgot úgy, hogy a képtárban való tartózkodás hosszabbra nyuljék; mert még mindig azt remélte, hogy meghiúsíthatja majd a légyottot. Most pedig forrt benne a düh, hogy az anyja milyen játszi könnyedséggel rázta le őt a nyakáról a szabónál való ruhapróbálás hazug ürügye alatt.

— Akkor hát kezébe juttathatnám a névjegyemet, ha most rögtön a szabójához sietnék? — szólt Péter ártatlanul.

Camilla ezt az ötletet oly furcsának találta, hogy élesen fölkaczagott:

— Oh, ki tudja, hogy ott találja-e? Volt neki még egy másik sürgős légyottja is, most bizonyára oda sietett már.

— Oh Istenem, akkor hát itt várom be. Bizonyára ide fog jönni önökért, ügyebár?

— Értünk? Oh nem. Hisz mondom önnek, hogy dolga van, valami nagyon fontos légyottja. A hintónk hazavisz bennünket.

Fájdalmas gunyjába növekvő keserűség vegyült. Hát nem érti a dolgot ez a pap az ő naiv kérdéseivel, amelyek éles törként hasogatják a szívet? Pedig kell, hogy tudomása legyen róla, mint-hogy az egész világ tudja.

— Oh, ez nagyon kellemetlenül érint, — szólt Péter oly leverten, hogy könnyek szöktek a szemébe. — Még mindig annak a szegény öreg embernek az érdekében járok, akinek ügyében reggel óta fá-

radok. Levelet hozok az édesatyjától, és Gérard ur azt mondotta nekem . . .

Itt megakadt és zavarba jött, mert hirtelen világosan látott mindent, ámbár a világi dolgokban való isteni járatlansága folytán lelke csupán a könnyörület szenvedélyének élt.

— Igen, most volt szerencsém kedves atyját Quinsac urral együtt látni . . .

— Tudom, tudom, — felelt Camilla, a mindent tudó leány gúnyos és szenvedő hangján. — Nos, ha ön a papát hajszolta fel és ha kapott tőle levelet a mama számára, akkor be kell várnia, míg a mama elvégezte a dolgát. Az pedig néha sokáig eltart. Jöjjön fel hozzánk hat órátajt; de alig hinném, hogy otthon fogja találni, mert valószínű, hogy még akkor is az a sürgős dolga tartja vissza . . .

Szemei öldöklő tűzben izzottak; minden szava olyan iszonyu gyilkos gúny vad szenvedélyétől remegett, mintha megannyi éles kés volna, amelyeket anyjának még mindig kíváncsi keblébe döfhetne. Soha még tán ennyire nem gyűlölte, mint ma, midőn megirigyelte szépségét, meg azt a gyönyörítas boldogságot, amelyet a szerelem élvezése nyújtott neki. És a pap hallatára szüzies ajkairól fakadó gúny olyan volt, mint valami titkon feltörő sárhullám, amelybe az anyját bele akarta fulasztani.

Rosemonde ezalatt szokott lázas szelességével középük rontott és magával vitte Camillát.

— Jőjjön, az Istenért, édes lelkem. Ezek a tánczosnók részegítők, elbűvölők.

Jansen és a kis Massot követték. Az urak mind összezsúfultak a szomszéd termekből, egymást taszigálva és lökdösve tódultak be a terembe annak hírére, hogy a mór leányok újra tánczra perdülnek. Most következett az a hires galopp, amelyről egész Páris suttogott; az az őrjöngő, kicsapongó keringés, miközben úgy nyerítettek és tomboltak, mint a kanczák a nagy ostor csapása alatt. Péter látta, hogy a szőke és barna fejek és nyakak ideoda imbolyognak és kíváncsian hajolnak előre. A zárt ablaku termekben a villamos lámpák tűzárja mintegy valóságos máglyát gyújtott, mely a rajta perzselődve égő hus felgomolygó illatától füstölgött. És újra fölzúgott az önkívület lelkesedése, fölmorajlott a kaczagás, a »hogyan volt« zsongó zsibongása; gyönyörített mámor, részegítő kék áradt szerte a termen.

Midőn Péter ismét az utczára került, egy pillanatig elkábultan állott meg, káprázva pislogó szemekkel meglepődve azon, hogy odakünn fényes nappal van még. Félnégyre járt az idő; tehát két óra hosszat kellett még várnia, mielőtt a godot de mauroy-utczai palotában tiszteletét teheti megint. Mitévő legyen addig? Kifizette a kocsist, mert inkább gyalog akart végigsétálni a Champs Elysées-en, minthogy volt vesztegetni való ideje elég. Tán ez lecsillapítja majd azt a lázt, amely

ereiben izzott, a könnyörület szenvedélyes lázát, amely ma reggel óta lassankint erőt vett rajta újra, ugyanabban a mérvben, amint folyton új meg új akadályokkal kellett küzdenie. Most már csak egyetlen egy sürgős vágya volt, az, hogy végrehajtsa a megkezdett jótettet, amelyet már biztosnak vélt. Szántszándékkal lassította meg lépteit és sétatempóban haladt előre a remek ut hosszán, amelyet a vidám tavaszi napsugár felszárított és melyen a sétálók tömege zsibongott az ismét derüs kékben, tavaszi azurban ragyogó égbolt alatt.

Majdnem két órai idővesztégetés! Szegény Laveuve pedig ezalatt ott haldoklik rongyhalmazán, jéghideg nyomorult barlangjában! Ellenállhatatlan türelmetlenség ideges föllázadása töltötte el Péter lelkét és arra sarkalta őt, hogy fusson, keresse föl rögtön Duvillard bárónőt, hogy a mentő utasítást kicsikarja tőle. Péter sejtette, hogy a bárónő itt van valahol e zug-utczák egyikében és kétségbeesett düh, gyötrő lelki kin fogta el őt annak tudatára, hogy most, midőn egy emberélet megmentéséről van szó, neki itt kell vesztegelnie, bevárva azt, hogy a bárónő azt a fontos dolgot végezze el, amelyről a lánya olyan gyilkos villámokat szóró szemekkel tett említést.

Ugy érezte, mintha iszonyu recsegést hallana, a polgárias családi élet teljes rombadőlését: az apa egy kéjlánynál dőzsöl; az anya szeretője karjaiban enyeleg; a gyermekek pedig minderről tudnak; a

fiu hóbotos, természetellenes fajtalanságokba süllyed; a leány pedig szenvedélyes dühétől elvadulva, arról álmodik, hogy miként lehetne az anyjától elrabolni ezt a szeretőt, miként kellene őt férjül megszerezni a maga számára.

A hintók vágatva robogtak végig a diadalmas szépségű uton és a sétálók áradata pompájának és fényüzésének csillogásában hömpölygött tova a párhuzamos fasorokon; mindenki vig és gondtalan volt és látszólag nem is sejtették azt, hogy valahol az utjak végén van egy tátongó örvény, amelybe mindnyájan bele fognak bukni és meg fognak semmisülni.

Midőn Péter a nyári czirkusz magaslatára ért, legnagyobb meglepetésére Salvatra ismert újra a padon egymagában üldögélő, elmerengő férfiban, A szegény munkásember sok hasztalan járáskelés után éhségtől és fáradtságtól roskadozva, itt roghatott össze. De a kabátja alól még most is kidudorodott valami; bizonyára az a darab kenyér, amit hazavisz a családjának. Elernyedve, lecsüggő karokkal hátradőlve, álmodozó szemével nézte mint játszanak ott a porban a piczi kis gyerekek, apró lapátokkal homokdombokat hantolva fel, amelyeket aztán piczi lábacskaikkal szerte romboltak ismét. Vörös pillái megnedvesedtek; végtelenül gyöngéd mosoly játszadozott vértelen, szintelen ajka körül. Pétert önkéntelen felébredt aggódó nyugtalanság fogta el, meg akarta szólítani és kérdezősködni akart.

Salvat azonban gyanakvó szemmel nézve őt, felkelt és a czirkusz felé vette útját, amelyben ép véget ért egy hangverseny. Ott ólálkodott a monumentális ünnepélycsarnok előtt, hol kétezer boldog ember összeverődve gyönyörködött a zene szépségében.

/

V.

Midőn Péter a Concorde-térre ért, hirtelen eszébe jutott az a légyott, amit Rose abbé négy órára adott volt neki a Madeleine-templomban és amelyről utánjárásainak lázas sietségében teljesen megfeledkezett.

Midőn átlépte a templom küszöbét, meglepődött azon, hogy itt már sötét este van. Csupán néhány gyertya lángja világította meg az óriás templomhajót, amelyre sötét árny borult és a félhomályból egy messzehangzó, csengő, érczes hang szakadatlan szóáradattal beszélt; noha a nagyszámu hallgató közönségből eleintén mást se lehetett megkülömböztetni, mint a merőn és mozdulatlanul oda figyelő arcok halvány és sejtelmes körvonalu tömegét. Martha püspök tartotta itt a szószéken harmadik szónoklatát az új szellemről. Két első szónoklatának zajos sikere volt. Egész Páris összegyűlt most e templomban: a nagyvilági nők, a politikusok és írók, akiket a pap szónoki művészete, szívhez szóló szavalatának melege és szónoklatának

fülbemászó szépsége, valamint ügyes és hatásos színészi taglejtései és mimikája vonzottak ide.

Péter nem akarta megzavarni ez áhítatos figyelmet, ezt a borzongó csendet, melyből csupán a pap hangja csendült fel. Későbbre halasztotta tehát Rose abbé fölkeresését és egy pillér árnyékában vonult meg. Az alkonyra hajló nap elhaló, rézsutosan beszűrődő sugara világította meg a hit-szónokot, amint sudár, erős alakja papi öltönyének vakító hófehérségében kimagaslott, ötven éves korát meghazudtoló, alig őszbe vegyülő hatalmas fejével. Szép vonásu arczában ragyogó fekete szempár izzott; orrának hajlása parancsoló fölényre vallott és különösen ajkának és állának metszése szilárd, érelyes jellemről tanuskodtak. Megjelenésének ama megkapó varázsa azonban, mely a sziveket megnyerte, abban a változatlan rendkívüli nyájasságban és rokonszenvességben rejlett, amely arczának parancsoló szigorán előmlött és azt sugaras derűsségével enyhítette. Péter hajdanta ismerte volt saint-klotildei plébános korában. Olasz származásu lehetett, de különben párisi születésű volt. Kitűnő bizonyítványokkal került ki a saint-sulpicei papnevelőből; nagyon intelligens, szerfelett nagyravágyó lélek volt és olyan bámulatos tevékenységet fejtett ki, hogy feljebbvalói kezdtek tőle félni. Aztán midőn persepolisi püspöknek nevezték ki, letűnt a szereplés színhelyéről és öt évre Rómába ment, örökké titokban maradt teendők céljából. Vissza-

térte óta folytonosan ámulatba ejtette Párist szerencsés kezü propagandájával és nagy kegyben állott az érsekségnél; ahol mindenható befolyást biztosított magának. Különösen arra törekedett, hogy bámulatos találékonysággal megtízszerezze a Sacré-Coeur bazilika kiépítésére rendezett nyilvános gyűjtéseket.

Semmit se restelt; nem sokalta se az utazásokat, sem a szónoklatokat, sem az alamizsnagyűjtést, sem a minisztereknél való antichambrirozást, sőt még a zsidókat és a szabadkőműveseket is megpumpolta. Az utóbbi időben még szélesebb körre terjesztette ki működését; arra törekedett, hogy összeegyeztesse a tudományt a katholicizmussal, hogy az egész keresztény Francziaországot a köztársasággal egyesítse és az egyház végleges diadala czéljából mindenütt XIII. Leó politikáját hirdette.

Bármily előzékenységet tanúsított volt iránta ez a nagybefolyásu és szeretetreméltó ember, Péter egy cseppet se szerette. Csupán egyért érzett hálát iránta, amiért kinevezette Rose abbét a montmartrei Szent Péter templom lelkészévé, amit kétségkívül azért tett, hogy kikerülje azon botrányt, hogy egy öreg papot azért fenyeget büntetés, mert tulságos könyörületességet tanúsított. És midőn Péter most így újra maga előtt látta és hallotta, mint folytatja hódító hadjáratát a Madeleine-templom nagy visszhangot keltő szószékén, eszébe jutott

neki újra, mint hajtotta dülőre a múlt tavasszal a Duvillard-palotában, szokott uralkodó fölényével, Évának a katolikus vallásra való áttérését, éltnék ezt a legfényesebb diadalát. A keresztelő ugyan-
 ebben a templomban ment végbe; rendkívüli pompájú szertartás, valóságos diszünnepség volt, amelylyel a nagy párisi események szokott nézőközönségének kedveskedtek. Gérard könyekig meghatva térdelt az oltár előtt, míg a báró, mint jó férj, diadalmasan sugárzó arczczal boldognak látszott afölötti örömben, hogy végre a vallás tökéletes harmóniát teremt családi életében. A templomban összeverődött csoportokban azt rebesgették, hogy Éva családja és apja az öreg Steinberger Jusztus egy cseppet sem busultak ezen az eseményen. Sőt az apja, gonosz vigyorgással, azt mondogatta, hogy eléggé jól ismeri a leányát s csak a legnagyobb ellenségének kívánja feleségül. Bankokban vannak olyan értékek is, amelyeket az ember konkurrensseivel szeret eskomptáltatni.

Makacsul ragaszkodva a zsidó-faj egykoron kivivandó diadalának reményéhez, valószínűleg azzal vigasztalódott első számításának kudarcza után, hogy azt mondotta magának, miként egy olyan asszony, mint Éva, pompás megmértelyező bacillus lehet egy keresztény család kebelében, amelynek pusztító hatása hozzájárul majd ahhoz, hogy minden pénz és minden hatalom végül zsidó kezekre kerüljön.

Péter látománya szertefoszlott, mert Martha püspök hangja növekvő érczes csengéssel zúgott végig a templomhajón, a hallgató közönség lázas borzongása közepett dicsőítve az új szellemet, amely végre békét és nyugalmat fog teremteni Franciaországban, vissza fogja neki adni erejét és hatalmát. Nem-e hirdetik mindenütt biztos jelek ezt a föltámadást? Az új szellem nem más, mint az eszmények ujjáébredése, a léleknek az aljas anyagiasság ellen való tiltakozása, a spiritizmusnak a szennyirodalmon való győzedelme. Az új szellem egyszersmind a hitül vallott tudomány elfogadása, amely a vallás tanaival kibékült és ez az őt megillető helyre visszaterelt tudomány többé nem akarja a vallás szent terét bitorolva elhódítani. Ez az új szellem az apai szeretettel üdvözölt demokrácia, a törvényesnek elismert köztársaság szelleme, amelyet a római szentegyház egyforma szeretettel szeretett gyermekének vall! Idillikus béke szent áramlata rezeg végig a világon; az egyház valamennyi gyermekét egyforma szeretettel öleli kebléhez; mindenütt csak béke és öröm árad majd szerte, mihelyt a nép az új szellemnek engedelmeskedve, a szeretet urának ép oly feltétlen odaadással hódol meg, mint ahogy meghódolt volt királyainak, és elismeri Isten egyetlen kizárólagos uralmát, aki korlátlan ur testek és lelkek fölött.

Péter most feszült figyelemmel leste a szót Martha püspök ajkairól és azon tünődött, vajjon

hol hallotta már majdnem ugyanezeket a szavakat. Hirtelen aztán visszaemlékezett; hallani vélte újra monsignore Nanit utolsó római beszélgetésük alkalmával. Mártha püspök szavaiban ismét találkozott a demokrata pápaság álmával, melylyel a kompromittált fejedelmek a népek meghódítására törekednek. Miután Caesar megbukott, nem valósíthatná-e meg a pápa évszázados ambícióját, nem lehetne-e ő a császár és főpap egy személyben, a világegyetem uralkodó istene? Ez ugyanaz az álom, amelyről ő apostoli emberszerető naivságában valamikor álmodott, amidőn »Uj Róma« című könyvét megírta és amelyből a valódi Róma oly kegyetlenül kiábrándította. Alapjában pedig a hazug kétszinüsködés politikája ez és semmi más! Ez a papi politika, amelynek szószólói évszázadok óta szívosan és lankadatlanul a hódításra törekedtek, bámulatos simulékonyságot tanusítva abban a szent, hajthatlan eltökélésben, hogy minden alkalmat hasznukra fordítanak. Minő átalakulás lesz ez; az egyház békejobbot nyújt a tudománynak, a demokráciának, köztársaságnak, meg lévén győződve róla, hogy mind le fogja gyűrni, ha adnak rá elég időt. Az ám, igen! Az uj szellem! Az uralom antik szelleme, amely egy és ugyanazzal a mohó vágygyal mindig felujul, hogy legyőzze és birtokába ejtse a világot.

Péter a hallgatóság között ráismert néhány képviselőre, akiket a parlamentben látott volt. Az

a magastermetü, szőkeszakállu uriember, aki olyan nagy áhitattal hallgatja, nem-e Montferrand egy bérencze? Azt rebesgették, hogy Montferrand, aki ezelőtt veszedelmes papfaló volt, mosolyogva kacintgat most a papság felé. A sekrestyékben titkos nagy felfordulás veszi kezdetét; Rómából jött rendeletek keringenek; arról van szó, hogy a papság az új kormánynyal szűrje össze a levet és vele szövetkezve, magába olvaszsa azt. Francziaország még mindig a szentegyház legidősebb lánya, az egyetlen nagy nemzet, amely elég erélyes, elég ép és egészséges, hogy a pápát egy szép napon visszahelyezze világi hatalmának trónusára. Magukévá kell hát hogy tegyék ezt az országot, amely még érdemes arra, hogy köztársasági létére is frigyet kösse nek vele.

Az ambíciók eme küzdelmében, mely a diplomatak között folyt, a püspök a minisztert használta eszközül, aki viszont azt hitte, miként érdekében áll, ha a püspök támogatásához forduljon. Vajjon a kettő közül melyik fogja a másikat legyűrni? Oh, minő csunya szerepre jut itt a vallás; választási fegyverré alacsonyul, a parlamenti többséghez szükséges szavazattartalékká, titkos, de döntő tényezővé, amelytől egy miniszteri tárcza elnyerése vagy elvesztése függ.

Az isteni könyörület pedig szertefoszlott, nincs sehol, és Péter szívét mély keserőség fogta el. Bergerot nemrég történt elhalálzásának emlékére,

akivel a nagy szentek, a fenkölt szellemek utolsója halt ki a francia főpapság karából, amely mostanában, úgy látszik, kizárólag csupa ravasz intrikusból meg bálga eszelősből áll.

A szónoklat végére járt. Martha püspök megleghangu zárószavában, mely a vértanuk szent halmán emelkedő és Páris fölött a kereszt megváltó jelképével uralkodó Sacré Coeur bazilikával foglalkozott, ráutalt erre a nagy Párisra, amely visszatérve a keresztény hithez, a világ urává válik ama mindenható erkölcsi fölényénél fogva, amelyet az új szellem isteni lehellete kölcsönöz neki. A hallgatóság, mivel nem tapsolhatott a szónoknak, helyeslő morajlással adott kifejezést e csodás kifejlés fölött való örömének, amely úgy az összes érdekeket, mint a lelkiismereteket teljesen megnyugtatta. Martha püspök aztán fenséges mozdulattal szállt le a szószékről, mialatt a székfödelek csapkodásának lármája verte föl a templom sötét békéjét, amelyet a kicsiny számu néhány gyertyának alkonyégen felgyuló esticsillagként való ragyogása alig világított meg. A kijárat felé tóduló tömeg hullámzata, a suttogó és elmosódott árnyak áradata kivonult a templomból; csupán egy pár nő térdelt még imába merülve az oltár előtt.

Péter mozdulatlanul megállva a helyén, ágaszkodva kereste a tekintetével Rose abbét, amidőn egy kéz érintette a vállát. Az öreg pap volt, aki messziről ráismert.

— Ott lenn voltam, a szónok közelében és láttam magát, fiam. Csakhogy inkább vártam, mert nem akartam senkit se háborgatni... Milyen gyönyörű szép beszédet tartott a mi püspökünk!

Igazában látszott rajta a meghatottság. Ámde jóságos ajkain és kristálytiszt, gyermeklelkületre valló szemeiben, amelyeknek mosolygása rendesen sugaras derűbe vonta egész hófehér gömbölyded arcát, ma mély szomorúság fellege borongott.

— Attól féltem, hogy távozni talál, mielőtt beszélt velem, pedig nekem valami mondani valóm van... Tudja, azt a szegény öreg embert illetőleg, akihez magát elküldöttem ma reggel és kértem, hogy érdeklődjék iránta... Hát ma, midőn hazajövök, nálam volt egy hölgy, aki néha napján egy kis pénzt ad nekem a szegények számára. Gondoltam magamban, hogy biz az a három frank, amit magának adtam, ugyancsak sovány segítség; és mivel ez a gondolat úgy gyötört, mint valami lelkifurdalás, nem tudtam ellentállani és ma délután elmentem a füzfa-utczai házba.

Tiszteletteljes suttogássá halkult hangon beszélt, hogy meg ne bontsa a templom mély, siri csendjét. Aztán valami titkolt röstelkedés is megakasztotta a hangját; azon való piruló szégyenkezése, hogy újra visszaesett a vak, meggondolatlan és dőre könyörületesség bűnébe, amelyet feljebbvalói szemére vetettek. Alig hallható, reszkető hangon végezte szavait:

— És képzelje, fiam, kinos meglepetésemet... Öt frankot hoztam a szegény embernek és halva találtam...

Péter rémülten megrázkódott. Nem akarta hinni a hallottakat.

— Micsoda? Meghalt? Az az öreg ember meghalt? Az a Laveuve meghalt?

— Igen, halva találtam szegényt, oh és minő iszonyu nyomorban, mint valami vén állat, amely valami üregbe megvonulva, pállott alomágyon leheli ki páráját, Egy szomszéd se volt a halálos ágyánál; egyszerűen fálnak fordult és vége volt. És az a hideg, az a meztelenség! Milyen szivszakgató fájdalom lehet az egy ilyen szegény teremtésre nézve, hogy ilyen elhagyatottan kell meghalnia, egyetlen egy bucsucsók, egyetlen ölelés vigasza nélkül. Oh, a szivem majd megszakadt és még most is sajog.

Péter mély megilletődésében eleintén csak néma taglejtéssel tudta kifejezni a dőre társadalom kegyetlensége ellen való lázongó fölháborodását. Vajjon az öreg ágya mellé tett kenyér okozta volna a szerencsétlennek halálát, midőn hosszú bőjt után tulságos mohósággal fogyasztotta azt el? Vagy talán jobban mondva, egy nehéz munkától és nélkülözésektől megviselt, végsőt lobbanó élet végzetes kifejlése ez? De minek is feszegetné az okát?

A halál jött és megszabadította a nyomorultat.

— Nem őt siratom, — rebegte végre —

hanem önmagunkat sajnálom, akik minndnyáján tanui, bűnös részesei vagyunk ennek az iszonyatnak.

Azonban a jóságos Rose abbé máris bele nyugodott a sorsba, csupán bocsánatot és reményt áhitozott.

— Nem, nem gyermekem, a sors ellen való fellázadás bűnös dolog. Ha mindnyájan bűnösök vagyunk, hát nem tehetünk mást, mint Istenhez könyöröghetünk, hogy bocsássa meg a mi vétkeinket. Én azért adtam magának ezt a találkát, hogy magától valami jó hirt halljak és ime, most én vagyok ennek a rettenetes ujságnak a hirnöke. Vezekeljünk! Imádkozzunk!

És Rose abbé letérdelt a pallóra a pillér mellé, az asszonyok mögé, kik a homályban meg nem különböztethető fekete árnyakként merültek imába. A vén pap mély alázattal hajtotta meg galambösz fejét és hosszasan imádkozott.

De Péterben úgy dult a sors igaztalansága fölötti fölháborodás, hogy nem tudott imádkozni. Még térdet se hajtott. Egész testében remegve állott a helyén: Ugy érezte, mintha a szivét összezúzták volna, köny se enyhítette tűzben égő szemét. Mialatt ő újra fellángoló könyörületének tűzében égve, apostoli buzgalommal koptatta Páris járdáit, hogy estéig tiszta, éltetmentő ágyat szerezzen számára. Laveuve meghalt büzös rongyok szemétdombján, görcsösen ökölbe szorult kezekkel, maka-

csul arra törekedve, hogy gyötrelmes életét tovább tengesse.

Oh, minő rettenetes gúny rejlik ebben! Péter valószínűleg Duvillardék kék és ezüsttel kárpitozott, illatos meleg szalonjában lehetett akkor, mikor szegény öreg haldokolt. Ennek a nyomorult halottnak érdekében járt tehát a parlamentben, Quinsacnénál, Silvianenál és Rosemondénál; az élet nyügétől fölszabadult, a nyomor iszonyata elől megszökött halott érdekében fárasztotta ő az embereket, dulta föl az önző kedélyeket, zavarta meg az egyiknek békéjét, fenyegette volt meg a másinak örömeit?

Mirevaló tehát ez a Poncziustól Pilátusig való futkosás a parlament barlangjából a főuri szalonba, amelyben a multak pora jéggé dermed; a polgári dőzsölésből a kozmopolita dáridókba, ha az ember amúgy is későn jön mindig és akkor menti meg az embereket, mikor azok már meghaltak? Minő nevetséges dolog volt ez tőle, hogy lobbot vetett a lelke a könnyörület ez uj föllángolásától, ez utolsó nagy tüzétől, amelynek most már csupán hamuját érezte szívében? Ez egyszer önmagát is halottnak hitte már; úgy érezte, hogy immár ő maga sem más többé, csupán egy üres, néma sirbolt.

Ugyanaz a rettenetes lelki üresség, a semmivélevésnek amaz érzete, amely már ma reggel a Sacré Coeurben mondott miséje után elfogta, meg

mélyebb, immár feneketlen örvénynyé vált a lelkében. Mihelyt a könyörület, a felebaráti szeretet illuzorissá és fölöslegessé válik, ezzel együtt rombadől az evangélium, véget ér a biblia uralma. Makacs kísérletek hosszú évszázadai után kudarczott vall Krisztus megváltása; a világnak egy másik üdvözülésre van szüksége az igazságtétel kétségbeesett sovárgásával szemben, amely a bolonddá tartott nyomorult népek kebléből feltör. Ők nem kérnek már abból a hazug paradicsomból, amelylyel oly hosszú ideig álomba ringatták a társadalmi kasztgyűlöletet; azt követelik, hogy a boldogság kérdését nem e földön túl oldják meg. De hát hogyan? Milyen új hit révén? Milyen szerencsés összeegyeztetése legyen ez az örök isteneszmének és annak a föltétlen kényszerűségnek, hogy tiszteletben tartásuk az életet is a maga fönségében és termékenységeiben.

Itt kezdődik az a gyötrő kétely, az a kínos probléma, amelybe ő maga is beleveszett; ő, pap létére, aki a szüzesség szent fogadalmát téve, mint a földöntuli hatalom földi helytartója különb a többi embernél.

Nem hitt többé az alamizsna hatásos voltában; a könyörületesség már nem elegendő, most már igazságosaknak kell lennünk, igazságosaknak mindenekelőtt!... Ekkor aztán el fog tűnni az irtózatos nyomor, anélkül, hogy könyörületesekek lennénk. Igaz ugyan, hogy ez a nyomorult Páris nincs

hiján a jó sziveknek. A jótékony intézmények úgy szaporodnak, mint a tavasz első lehelleténél a fák ifju rügyei. Minden életkor, minden baj, minden szerencsétlenség számára alapítottak jótékony intézeteket. Érdeklődnek a gyermekek iránt, még mielőtt megszületnének, amennyiben istápolják a vajudó anyákat; aztán ott vannak a szegény gyermekkert-egyesületek, a bölcsőde-egyesületek, az árva-házak, melyek a gyermekkor különböző fokozatait karolják föl. Aztán követik az embert élte útján. Különösen érdeklődnek iránta, mihelyt megvénül, amennyiben egyre gyarapítják a menedékhelyek, kórházak és szegényházak számát. Hát még az a sok segítő kéz, mit az elhagyatottak, a társadalmilag kiközösítettek, sőt még a bűnösök felé is nyujtanak; hány különböző fajta egyesület alakul a gyöngék védelmére, hány társulat a bűnök megakadályozására, hány menedékhely a bűnbánók számára! Erkölcsnemesítés, mentés, segítségnyújtás, egyesületek, védőszövetkezetek; egész köteteket lehetne megtölteni, hacsak fel akarnók sorolni a felebaráti könyörület ama rendkívüli vegetációját, amely Páris talaján a részvét ama nemes fölhevülésében fölvirul, amelyben a szivjóság világi hiusággal párosul? De hát mit határoz ez? A könyörületesség mindent jóvá tesz, mindent megnemesít.

Minő rettenetes azonban ennek a tevékeny könyörületességnek teljesen nevetséges, hasztalan volta. A keresztény könyörület annyi évszázada

után egyetlen egy seb se hegedt még be; a nyomor csak nőttön-nőtt és a dühe csak elmérgesedett. A szüntelen sulyosabbá vált baj olyannyira fejlődött, hogy még egy napig se lehet tovább tűrni, mihelyt látjuk, hogy a társadalmi igazságtalanság nemcsak hogy teljes orvoslásra nem talált, de még csak legkevesbbé se javult. És különben nem elegendő-e maga az az egyetlen tény, hogy ime, egy aggastyán éhenhal és megfagy, arra, hogy az alamizsnán épült társadalom egész alkotmánya összedőljön? Egyetlen egy áldozat és pálczáat kell törni a társadalom felett!

Péter szíve annyira túláradt a mély keserűség hullámaintól, hogy nem maradhatott egy perczig se ebben a templomban, ahol az est növekvő árnyai lassan-lassan hullongtak, elborítva a szentélyeket és a keresztfákhoz szegezett halovány Krisztusföket.

Minden homályba veszett és ő csupán az imák elhaló mormogását, a sötétségben elmosódó, térdelve Istenhez fohászkodó asszonyok halk panaszát hallotta.

Restelte ugyan, hogy elmenjen és egy árva szót se szóljon Rose abbénak, akinek jámbor könyörgése a láthatatlan hatalom jóvoltára bizta az emberek boldogságát és békéjét. De nem akarta őt háborgatni és így távozásra határozta már magát, midőn az abbé egyszerre maga vetette fel a fejét.

— Oh édes fiam, milyen nehéz dolog okos

módon jó embernek lenni. Martha püspök megint megdorgált és ha Isten meg nem bocsát, a mennybeli üdvösségemért kell reszketnem.

Péter most egy pillanatig megállt a Madeleine templomajtó ivében. Előtte, épp szemben vele, a Rue royale vonult végig a Concordia-tér hatalmas négyszögéig, melyen az obeliszk, meg a vizsugarat lövellő két szökőkút emelkedik és messze távolban az országház haloványan elmosódó oszlop-sora határolja a szemhatárt.

Magasztos, fejedelmi fenségű képtávlat volt ez, a tájra lassan boruló esthomály alkonyködében, mely az utakat szélesebbé varázsolta, a szobrok távolsági arányait növelte és az egész képre tündéri álomlátomány túlvilági délibábos légiességének fátyolát szőtte. A világ egyetlen egy városa se dicsekedhetik a mesebeli pompa és fönséges szépség hasonló természeti diszletével ez árnysejtelmes alkonyórában, midőn a lehulló éj a városoknak titokzatos álmovirányok látszatát, az óriási ember-összeség végtelenségének nimbuszát kölcsönzi.

Péter mozdulatlanul és habozva állott meg az előtte elterülő óriási térséggel szemben és kétségbeesetten tündődött azon, vajjon hová menjen most, miután mindaz, amire reggel óta oly szenvedélyesen törekedett, hirtelen rombadőlt. Vagy még mindig a godot de mauroy-utcai Duvillard palotába vezet-e az útja? Maga se tudta már. Aztán egyszerre fölelevenedett benne a történetek

bántó és bosszantó emléke a maga kegyetlen iróniájában.

Mire való most mindez; most, hogy Laveuve meghalt? Minek lopná az időt és koptatná a járdákat, hogy bevárja, mikor üti a hatot? Az a gondolat, hogy van neki otthona és hogy az volna a legegyszerűbb, ha szépen hazamenne, még eszébe se jutott. Ugy érezte, mintha még valami fontos teendője volna hátra; de maga se tudta megmondani, vajjon mi legyen az. Mintha valami olyan közellevő, olyan mindenütt kísértő és mégis oly távolnak, oly zavarosnak, oly kinosnak tetsző célja volna, hogy azt bizonyára soha el nem érheti. Ólomnehéz lábbal, lázasan lüktető fővel haladt le a templom főbejáratán és egy perczig az az ötlete támadt, hogy végigmegy a virágpiaczon, egy télutói virágvásáron, ahol az első azaleák fázva bontották ki kelyheiket.

A nők ibolyákat és nizzai rózsákat vásároltak. Péter megbámulta, mintha érdeklődnék e balzsamos, üde és szerelmetes gyöngédségű fényüzés iránt. Aztán hirtelen megutálta és a virágsátraknak hátat fordítva, a boulevardok felé vette útját.

Gépiesen ballagott előre, azt se tudta, hogy minek. Az éj hulló árnyai meglepték, mint valami váratlan égitünemény. Égnek emelte a szemét és elcsodálkozott azon, hogy lassankint mindig enyhébb és halványabb kékes szürkességgé tompul, amelyen a kémények vékony fekete csövei számtalan, véget nem érő sávokként sötétlenek.

Oly sajátságosnak tűnt fel neki az, hogy minden erkélyen a cégétáblák hatalmas aranybetűi hivalkodnak, amelyeken az estalkony elhaló bibora ragyog fel.

Soha eddig szemébe nem tűntek a házak homlokzatainak rikító tarkaságai, a festett tükörablakok, a kirakatok, a messziről kiáltó falragaszok hirdetései, a fényes áruházak, amelyek a napfényben indiskrét módon tárták ki a nyilvánosság előtt a szalonok és hálószobák legbizalmasabb interieurját. Hát még a kocsitton, a két járda mentén, a sárga, kék, piros oszlopok és kioszkok között és körött, minő emberár tolongott, minő óriási forgalmi zürzavar zsibongott!

A kocsik tengerzugás tompa morájával robogtak, és a fiakkerek óriási hullámáradatán a nagy omnibuszok nehézkes járművei vontak barázdákat, amelyek széles földélzetű nagy hajókra hasonlítottak. Köröskörül pedig szüntelenül hömpölygött tovább a gyalogjárók tömege a járda mindkét oldalán, a kocsitutat is elárasztva és a kerekék között zsibongva, oly sebbel-lobbal, mint egy harcra és hódításra siető, lázadásban forrongó hangyaboly. Honnan jön ez a rengeteg embertömeg? Hova megy ez a tengersok kocsi? Oh gyötrő megdöbbenés, oh kínos rettegés! És Péter csak ment, ment gépiesen előre; sötét merengése vitte, hajszolta tovább. Az éj leszállott, az első gázlámpák felgyultak; ez volt Páris alkonyórája, az az óra,

amidőn még nem sötétedett be egészen és a vilámos lámpák szikrázva lángolnak az elhaló nap búcsusugaraiban. Mindenütt felragyogtak a lámpák, a kereskedők kivilágították már a kirakataikat. Nemsokára a boulevardokon végig pereg majd a hintók fényes, mozgó csillagainak sora, miként valami mozgásban levő tejut a két járda közepett, amelyek a gázlámpák, a villamosgömbök és a reflektorok déli verőfényként vakító sugárözönében usznak. És a kocsisok rikkantásaiban, a gyalogjárók lökdöső tolongásában ott zúgott és morajlott a szenvedély és az üzlethajsza városának utolsót lobbanó izgatott felbuzdulása, a pénzért és szerelemért küzdő könyörtelen élet-halálharcz. A nehéz napi munkának vége volt; a gyönyört és szórakozást hajhászó, mulatni vágyó Páris kigyul és megkezdzi az ünnep és öröm éjszakáját. A kávéházak, a borozók, a vendéglők sugárözönben usztak és magas tükörablakaik mögött csillogó fémkasszáik, piczi, fehérterítékes asztalaik, a kirakatokban csábítón intő, gyümölcsessel és osztrigával színültig megtelt kosarak kísértő pompát fejtettek ki.

És ebben a Párisban, amely a legelső gázlángok fölgyulásával fölébred, már ott lüktet a kéjes élvezet vidám derültsége, mely minden megvásárolható élvezet fékevesztett szomjának meghódol.

Egyszerre csak majd lelökték Pétert a járdáról. A rikkancsok óriási serege tódult ki egy-

szerre a mellékutczából és a tömeg közt szerte-rebbenve, hangosan hirdették az esti lapokat.

Különösen a »Népszava« legújabb kiadása csapott süketítő lármát; az utczai forgalom zaját tulharsogva, rekedt hangok rikoltottak ismétlődő időközökben: »Vegyék a Népszavát! Az afrikai vasutak uj botránya! A minisztérium bukása! Harminczkét megvesztegetett képviselő meg főrendiházi tag!« És a zászlóként lobogtatott lappéldányok mindegyikén óriási nagy betűkkel feketéltek ezek a czimek. A tömeg tovahömpölygött, ügyet sem vetve a rikkancsokra, mert hozzá volt már szokva ez ocsmányságokkal telített hirlapszenyhez. Néhány férfi megállt és megvette a lapot. És a hirlapok e gyalázatos rikkanclármája, az a beszeny-nyező és arczulcsapásként érintő kiabálás volt a leáldozó nap halálharangja, amely a gyönyör kezdődő éjszakájának beálltával a nemzet temetését hirdeti.

Péter ekkor még egyszer visszagondolt a mai délelőttjére, a füzfa-utczai borzalmas tanyára, ahol annyi nyomor és annyi szenvedés verődött halommá. Maga előtt látta újra a csatornaként büzlő lucskos, iszapos udvart, az émelyítőn piszkos lépcsőket, a dohos, ronda, jéghideg és butornélküli lakásokat, az éhes családokat, akik olyan kotyvalékon kaptak hajba, amely a kutyanak se kellene. A kiapadt emlőjű anyákat, akik éhségtől ordító csecsemőket ringatnak karjaikon; aggastyánokat, akik végsőt vonagló állatok módjára, valami zugban összerogyva,

a szemeten hálnak meg éhen. Aztán eszébe jutott a mai délutánja is, mindazoknak a fényes szalonoknak a pompája, békés nyugalma és derűtsége, ahol ma megfordult, a tőkepénzes, a politikai és a nagyvilági Páris egész orczátlan fényüzése. És végre most az estalkonyban itt van előtte ez a párisi Sodoma, ez a párisi Gomorrha, amely fényben gyul ki éjszakára, hogy megvilágítsa az éjszaka ocsmány, trágár botrányait. És e szörnyü ellentétek hajmeresztő borzalma égbe kiált, fel abba a haloványkék égbe, amelyen az első csillagok szikráztak reszkető kristálytiszta fényességben.

Péter egész éjje fázva borzongott, a szenvedések és igazságtalanságok ez órási összehalmozódásának tudatában, mindannak a sejtelmes, aggodó érzetében, ami odalenn történik a nyomor és a véték sötétjében és ami odafenn megy végbe a gazdagság és a bűn ragyogásában. A hatalomra jutott polgárság egy hajszálnyit se akar engedni a meghódított, lopva bitorlott uralomból; míg a nép, ez a mindig bolonddá tartott nagy néma óriás, ökölbe szorított kezekkel zugolódva követeli a maga törvényes és jogos részét.

Ez a rémítő igazságtalanság az, amely a növekvő sötétséget a bőszen harag delejes áramával telíti. Vajjon a sötétség méhének melyik felhőjéből fog lecsapni a mennykő? Hosszu évek óta várja ő már ezt a boszuló mennykővet, amelyet a látóhatár minden pontjáról dörögve felzúgó tompa

dübörgés hirdet. Csak azért írta ő meg reménytől lángoló, jóhiszeműségétől tollba mondott könyvét; csak azért zarándokolt ártatlan hívő bizalommal Rómába, hogy az előre látott mennykőcsapás rettenetes kitörését megakadályozza. De most kihalt a szivéből minden remény; érezte, hogy a lesújtó villám kikerülhetetlen, hogy immár semmi, de semmi föl nem tartóztathatja a katasztrófát. Még soha ilyen közelnek nem érezte, mint most, a gazdagok boldog és szerencsés orczátlanságának és a szegények kétségbeesett nyomoruságának következményeképpen. A katasztrófa fellege vésztyjósloán gyülemlik és biztosan le fog csapni az érzéki Páris fölött, amely az est beálltával felszítja élveinek kohóját.

Midőn Péter fáradságtól törődött testtel és kétségbeesett lélekkel az Opera-térre ért, fölvetette a szemét. Hova került tulajdonképpen? A nagy város szivverése mintegy itt lüktet a négyszög óriási területén, mintha a távoleső városrészek pezsdülő vére minden oldalról ide folyt volna össze a remekszép utvonalak üterein át. Láttá, mint vesznek a látóhatár ködös messzeségébe az Opera-ut, a Quatre Septembre és a Paix-utca mérhetetlen vonalai, amelyeket a leáldozott nap egy tűzparánya még megvilágított, de amely csillagossá vált már a millió lángszikra tüztől. A Boulevard szelte át a teret óriási forgalmának örvényárjával, amelybe a szomszéd mellékutczák gomolygó hullámdagálya oly sza-

kadatlan ellenáramlatokban torlódott össze, hogy ez a világ legveszedelmesebb forgalmi központjainak egyike. Hiába igyekeztek a rendőrök, hogy óvatosságra intve, föntartsák a rendet; a gyaloglók árja ellepte a teret; a kocsik kerekei egymásba akadtak; a lovak ágaskodtak az embertenger zajos zugása közepett, amely oly szüntelen és oly zugva morajlott, mint a viharkorbácsolt Oczeán zivataros hullámverése.

Ott sötétlik az opera lassankint árnyba boruló magányos, óriás tornya, némán és titokzatosan, mint valami rejtelmes jelkép és legtetején a lírátpengető Apolló az alkony utolsó sugarainak visszfényében ragyogva emelkedik a szürke esti égbe. És az ablakok mind kigyulnak ragyogva; sugaras vidámság árad szerte e lámpák ezriből, amelyek mindegyike szikrázva izzik; a növekvő árnyakkal általános pihenés- és üdülésvágy, üdítő enyhítést szomjazó élvsóvárgás lehellelte borzong végig az egész városon, mialatt egymásután sorban pattannak ki a sötétségből az izzó villamos gömbök, mint a párisi csillagos, derűs éjszakák ezüstfényű holdkorongjai.

— Minek is járok itt? — kérdezte Péter magától, ideges izgatottsággal maga elé bámulva.

Miután Laveuve meghalt, számára nem maradt más hátra, mint hogy hazamenjen és zárt ajtók és ablakok mögött temetkezzék el a maga zugában, mint aki immár fölösleges és hiábavaló

teremtménye az Istennek, akinek nincs már se hite, se reménye és aki ezentul csupán a végső megsemmisülést várja. Hosszu volt az út az operatértől kis neuillyi házáig.

Noha majd ledobbant a fáradságtól, még se akart kocsiba szállni, hanem gyalog visszafordult a Madeleine-templom felé és belevetette magát a járdák lökdöső sodrába, a kocsiutak fülsiketítő zajába, azzal a mohó vágygyal, hogy szívének sajgó sebét még fájóbb sajgásra fakaszsa, hogy lelke bős haraggal és lázas ingerültséggel megteljen csordultig. Nem ennek az utcának a szögletén, nem a Boulevard végén tátong-e amaz örvény, melybe ez az egész korhadtt világ bele fog fulni, ez az egész régi társadalom, melynek recsegését lépten-nyomon hallja?

Midőn a Scribe-utcán át akart vágni, népcsődület állotta el utját. Egy elegáns kávéház előtt két igen lompos és piszkos szegény ördög hirdette, egymást felváltva, teli torokkal a Népszavát, a botrányokat, a képviselőház és a főrendiház megvesztegetett tagjait, még pedig olyan repedtfazéokra emlékeztető hangon, hogy az arrajárók összecsődültek. Itt az a meglepetés érte Pétert, hogy ismét Salvatra ismert abban a habozó léptekkel ide s tova bolyongó, magastermetű emberben, aki a nagy kávéház tükörablakaihoz közeledett, hogy egy pillantást vessen a bennülőkre. Ezen a találkozáson annyira megütődött, hogy lelkében gyanu ébredt,

és ő is megállt azzal a szándékkal, hogy megfigyeli őt. Azt csak nem hihette, hogy ez a szegény, nyomorult külsejű ember, a rongyokra foszlott kabát alól kidudorodó darab kenyérrel a hónalja alatt, be fog nyitni a kávéházba és odaül a lámpák enyhe, derűs fényében a kis asztalkák egyikéhez.

Egy pillanatig várt. Aztán látta, hogy egész egyszerűen visszafordul, lassudó, roskadozó léptekkel, mintha a majdnem üres kávéház nem felelne meg neki. Mit keres ez az ember, hol bolyong ez reggel óta a nyomában járó éhségtől üldözötten, e magányos és vad hajzában, amely végigkergeti őt a gyönyör és a gazdagság városán? Csak nagynehezen vonszolta magát és meglátszott rajta, hogy akarata és ereje már fogytán van. Roskadozó térdel közeledett egy kioszkhoz és hozzátámaszkodott egy perczig; aztán újra felegyenesedett és tovább ment, mintha valamit keresne.

E pillanatban olyasvalami jött közbe, ami Pétert még jobban fölizgatta. Egy magas, szélesvállu férfi közeledett a Caumartin-utcza felől és észrevevén Salvatot, megszólította őt. A pap rövid habozás után ráismert Vilmos bátyjára abban a perczben, midőn az restelkedés nélkül kezét nyújtott a munkásnak. Valóban ő volt az, kefére lenyírt sűrű hajával, mely már galambfehérre őszült, holott alig töltötte még be negyvenhetedik esztendejét. Sűrű, hosszú bajuszába azonban egy ezüst hajszál se vegyült és ez erőteljes élet kifejezését

kölesönözte széles arczának és toronykupolaként ívelt magas homlokának.

Apjától örökölte e legyőzhetetlen logikára és észre valló homlokát, amely Péter arczát is jellemezte. De az idősebb testvér arczának alsó fele keményebb vonásokat mutatott; erre vallottak erősebb orra, szegletes álla, és szilárd metszésű ajka. A bal halántékán halavány forradás, egy régebbi sebhely vonult végig. E zordnak és zárkózottnak látszó férfiasarcz sugaras jóság derűjében ragyogott föl, mihelyt mosolygásra nyilott hófehér fogsorral ékeskedő ajka.

Péternek eszébe jutott az, amit Teodora aszszony ma reggel mondott. Vilmos bátyja, akit e nagy nyomor mélyen meghatott, úgy intézte volt a dolgot, hogy Salvatnak néhány napi munkát adhatott. Ez magyarázta meg azt a tanusított meleg érdeklődést, amelylyel sorsáról kérdezősködött, míg a gépész, akinek arczán meglátszott e találkozás fölötti zavarodott elfoglultsága, idegesen fészkelődött és ide-oda tipegett, mintha alig várná, hogy folytassa szomoru bolyongását. Egy pillanatig úgy tetszett, mintha Vilmos észrevenné Salvat elfoglultságát ama kétségkívül igen zavaros feleleteken, amiket válaszul nyert kérdezősködéseire. Rövid beszélgetés után elvált tőle és tovább ment. De majdnem nyomban újra visszafordult és nézte, mint halad tova, kimerült, makacs léptekkel a tömeg közepett. Igen komoly, rendkívül sürgős természetű gondolatok

villanhattak meg agyában, mert hirtelen arra határozta el magát, hogy sarkon fordulva, messziről követi, mintha meg akarna győződni arról, hogy merre veszi útját. Péter növekvő, aggódo nyugtalansággal volt e jelenet szemtanuja. Valami határozatlan, nagy szerencsétlenségnek lelkére nehezedő ideges sejtelme: az a gyanu, melyet a Salvattal való megmagyarázhatatlan, ismételt találkozás szívében keltett, valamint az a meglepetés, hogy most a fivére is részes ebben a kalandban, — egész valójában azt az ellenállhatatlan vágyat ébresztették, hogy megtudja, mi történik itt, hogy szemtanuja legyen a közeljövő eseményeinek és tán megakadályozza azokat.

Egy pillanatig se habozott, hanem sarkon fordulva, követte őt.

Ujabb aggodalom fogta el, midőn úgy Salvat, mint Vilmos fivére hirtelen befordultak a Godot du Mauroy-utczába. Minő játéka a sorsnak hozza őt vissza ebbe az utczába, amelybe oly lázas sietséggel iparkodott vissza és ahonnan egyedül Laveuve hirtelen halála térítette el? Nyugtalansága még fokozódott, midőn látta, hogy Salvat, akit egy pillanatig szem elől tévesztett volt, egyszerre csak megáll a Duvillard-palotánál, ugyanazon a helyen, ahol ma reggel ráismerni vélt. A palota kapuja tárva nyitva állott, mert a kapualjat ujonnan kövezték és most, hogy a napszámosok abbahagyták már a munkát, a tágas kapualj a földre ereszkedő éj ho-

mályától árnyba borulva, sötéten meredt az utczára. A fényben uszó boulevardra vezető szűk sikátoron kékes homály borongott, amelyben csupán a gázlámpák gyújtottak ittott szórványosan néhány csillagot. Hölgyek mentek arra párosával, mire Salvat elhagyta a járdát és a kocsitra került. De aztán visszatért előbbi helyére és rágyújtva az utca során valami kávéház asztala alól felszedett szivarvégre, pőfékelve mozdulatlanul és türelmesen megállott a palotával szemben.

Sötét gondolatok kóvályogtak Péter izgatott agyában és azon tündődött, vajjon ne szólítsa-e meg ezt az embert? Csak a fivérének jelenléte tartotta vissza, aki egy szomszéd kapualjba bujt és onnan leste Salvatot, hogy szükség esetén ő is közbeléphessen. Beérte hát azzal, hogy egy pillanatig se vette le tekintetét Salvatról, aki lesben állva, merőn szegezte a szemét a kapualjra és csak olykor-olykor fordította el, hogy kutató tekintetet vessen a boulevardra, mintha várna valamire.

És valóban ott tünt fel végre Duvillardék hintaja haragos-zöld, aranysujtásos libériába öltözött kocsisával és inasával a bakján. Kifogástalan, kettős fogatu gyönyörű hintó volt.

Rendes szokása ellenére, a kocsi, melyen ilyenkor az apa vagy az anya szoktak hazatérni, ma este csak a két testvért hozta. Horn herczegné matinéjáról jöttek és fesztelenül társalogtak.

— Undorodom a nőktől!

— Ugyan kérlek, barátom, annyit csak érnek mindig és mindenkor, mint a te Lord Eliotod, ez az Isten tévedéséből fiunak született leány. Különben ez tán csak dicsekedés részedről, és nagyon rosszul teszed, hogy olyan rideg vagy a herczegnővel szemben, mikor látod, hogy majd meghal utánad.

— Ah, az a herczegné; ő is azok közé tartozik, akik halálra untatnak.

Hyacinthe most a nemi vonzalom teljes tagadásánál, az érzéki élvezetekről való általános lemondás fázisánál tartott.

Ámde a haragtól és izgatottságtól reszkető Camilla ajkán indulatos láz tajtékozott.

— Tudod, hogy a mama most odalent szerelmeskedik vele?

Nem kellett világosabban beszélnie; a fivére megértette, mert ők gyakran beszélgettek egész nyíltan és szabadon ezekről a dolgokról.

— Az a ruhapróbálás Salamonnál, mit? Dőre mesebeszéd.... Az egyik ajtón bement, a másikon kisompolygott és most vele van.

— Hát mit bánod te azt, hogy a mama most Gérard barátunkkal mulat? — kérde Hyacinthe nyugodtan.

Aztán amidőn látta, hogy Camilla izgatottan pattant fel a kocsiiülésből, vontatottan kérde:

— Hát még mindig szereted, még mindig epekedel utána?

— Igen, kívánom és fogom is őt birni, ő az enyém lesz!

Ebben a hangos felkiáltásban a rút leány egész féltékeny dühe reszketett; ama tudat okozta kínos szenvedése, hogy ő milyen elhagyatott és hogy még mindig kíváncsú szép anyja ép most rabolja el tőle a boldogságot.

— A tied lesz, a tied lesz, — ismételte Hyacinthe, aki módfelett örült, hogy megkinozhatta egy kicsit a nővérét, akitől rettegett; — a tied lesz! Az ám, majd ha ő is a tied akar lenni!... Ő nem szeret.

— Szeret, — válaszolt Camilla boszusan. — Jól bánik velem, ez nekem elég.

Hyacinthe megijedt sötét tekintetétől és ragadozó karmokként összeszorított nyomorék kezeinégytől. Rövid hallgatás után hozzátette:

— Hát a papa mit szól hozzá?

— A papa! bánja is az, ha csak ott lehet től hatig annál a másiknál.

Hyacinthe elnevette magát. Ők ezt a papa uzsonnájának nevezték. És Camilla is mulatott rajta rendesen; kivéve azokat a napokat, midőn az anyjuknak is akadt házonkívül efajta uzsonnája.

A zárt hintó befordult az utcájukba és a két telivér paripa ügetve közeledett a kapuhoz. E pillanatban egy alig tizenhat vagy tizennyolcz éves fiatal leányka, valami divatárusnő kalapkihordója, egy nagy dobozzal karján sietett át a kocsi-

uton, hogy a kocsi elől kitérve, a kapuba érjen. Kalapot hozott a bárónénak, és lassan végigballagva a boulevardon, mindenén elbáméskodott ennivalóan édes arczocskájával, hunczut, ibolyaszínű szemeivel, fitos orrocskájával és folyton mosolyra nyíló rózsás ajkaival. Ugyanebben a pillanatban történt az is, hogy Salvat egy utolsó tekintetet vetve a landaura, egy ugrással a kapualjban termett. De azonnal visszatért, a csatornába dobta az égő szivarvéget és csöndesen távozva, eltűnt az utca árnyas homályában.

Hogy mi történt ezután? Péter később úgy emlékezett, hogy a keleti vasut egy tehervonata állta el egy perczig a landau utját, míg a kis divatáros lányka a kapuba ért. Péter szíve valami megmagyarázhatatlan előérzet aggodalmában elszorult, midőn látta, hogy Vilmos fivére szintén egy ugrással neki iramodik a kapunak, mintha hirtelen lelkébe villanna valami; ama biztos meggyőződés váratlan kinyilatkozása, hogy itt iszonyú katasztrófa fog bekövetkezni, amelynek ő öntudatlan részese és amelyet meg kell akadályozni.

Ő maga, ámbár nem értette a dolgok összefüggését, valami rettenetes esemény fenyegető közeledését érezte; kiáltani akart, de vaskapcsok fojtogatták a torkát; futni akart, de a lába gyökeret vert a földben. Egyszerre aztán iszonyu mennydörgés csattant el zúgva, rettenetes robbanás reszkettette meg a levegőt, mintha a föld megnyílnék,

mintha a villámsujtotta palota romba dőlne. A szomszédházak ablakai csörömpölve pattantak szilánkokká, szakadó jégesőként aláhulló üvegtörmelékek záporát ontva.

Egy szempillantás alatt pokoli lángokba borult az egész utca; olyan nagy volt a por és a füst, hogy az arra járók majd belevakultak és ordítva jajveszékeltek ez izzó tüzkohótól való ijedtségben, amelybe máris beleveszni véltek.

E felczikázott villám fényénél Péter agyában is világosság támadt. Tehát ez a bomba volt az, ami a munkapangás folytán fölöslegessé vált üres szerszámzacskóból kidudorodott.

Ujra maga előtt látta a rongyos kabát alatt szorongatott, puposan kiálló domboruságot, melyet ő valami kenyérdarabnak nézett, amit az apa valahol a város határában a földről szedett fel, hogy éhező feleségének és gyermekének hazavigye. És miután fenyegetve bejárta volt az egész boldog Párist, most itt vetett az lobot; itt dördült el, miként a lecsapó mennydörgős mennykő, az arany birtokosának, a fejedelmi uralomra szert tett polgárság küszöbén.

Péter maga e pillanatban csupán Vilmos bátyjára gondolva, berohant a kapualjba, mely valami lángot okádó vulkán izzó krátereként tüzet és füstöt lövellt.

Eleintén semmit se tudott megkülönböztetni, a csipős füst mindent elfátyolozott. Aztán vette

csak észre a megrepedt falakat, a szétrobbantott emeletet, a törmelékkal ellepett, beomlott kövezetet. A künnrekedt landaunak nem történt semmi bántódása, a lovakat nem érte baj és a hintót magát egy szilánk se rongálta meg. De a szép szőke, fiatal divatáruslányka fölhasított testtel ott fetrengett a földön, sértetlenül maradt szép arczán és piros eperajkán ott lebegett még az ámuló mosoly a katasztrófa hirtelen lesújtó villámcsapása után. A kezéből kihullott dobozból pedig, amelynek teteje levált, kigurult egy kalap, egy igen halvány, filigránszerkezetű rózsaszínű kalap, amely viruló üde szépségét teljesen megőrizte.

Vilmost pedig csoda mentette meg, élt és talpon állott. Csupán a balkezeből csurgott a vér, egy golyó zúzta szét a csuklyóját. A bajusza is leperzselődött és a robbanás, amely leverte a lábáról és földre terítette, olyannyira megrázkódtatta egész valóját és annyira megtörte, hogy tetőtől talpig reszketett, mintha a hideg lelte volna. De azért rögtön ráismert a fivérére; sőt meg se lepődött azon, hogy itt látja, mint ahogy ez gyakran esik meg a szörnyű nagy katasztrófák pillanatában, amidőn a megmagyarázhatatlanban is a gondviselés kezét látjuk. Ez a fivér, aki már oly rég nem került a szeme elé, most egész természetszerűen itt terem, mert úgy kell, hogy itt legyen... És Vilmos a testén átborzongó lázas didergéstől meg-megrázkódva odaszólott neki:

— Vigy el innen ... vigy el innen ... Magadhoz, Neuillybe ... csak el innen, el! el!

Aztán Salvatra vonatkozólag magyarázatképpen annyit rebegett csak:

— Oh, sejtettem én azt, hogy ellopott tőlem egy gyutacsot; szerencsére csak egyet, különben levegőbe röpült volna az egész városrész. Oh a szerencsétlen, nem teremhettem itt idejekorán, hogy eltapossam a kanóczot.

Péter azzal a bámulatos éleslátással, amelyet a veszély pillanata kölcsönöz néha, egy perczet se veszítve, szó nélkül visszaemlékezett arra, hogy a palotának van még egy hátulsó kapuja is, amely a Vignon-utczára nyilik. Tisztában volt azzal, hogy minő komoly veszély fenyegette a bátyját.

Mihelyt a Vignon-utca árnyékos félhomályába értek, gyorsan bekötözte a megsebesült kezét a saját zsebkendőjével; azután azt tanácsolta neki, hogy óvatosságból dugja a kabátja alá véres balkezét.

— Vigy el innen, — ismétlé Vilmos lázasan dideregve, — vigyél magadhoz, Neuillybe. Nehaza, ne én hozzám!

— Igen, igen, légy nyugodt, várj csak egy perczig. Kocsit hozok.

Kocsit keresve, visszavezette őt a boulevardra. A nagy robbanás mennydörgő moraja nagy felfordulást szült az egész környéken, a lovak ágaskodtak, az emberek eszeveszetten lótottak-futottak,

ki erre, ki amarra. A rendőrtisztviselők megjelentek a helyszínén; óriási népcsődület állotta el a godot du mauroy-utczai kapualjat, amely oly sötét volt, mint a siri örvény, miután az összes lámpák kialudtak. A boulevardon pedig a Népszavát áruló rikkancs csak kürtölte tovább rendületlenül az afrikai vasutak botrányait, az országház és a főrendek harminczkét tagjának megvesztegetését és a minisztérium közeljövőben bekövetkező bukását.

Végre akadt egy üres kocsi és midőn Péter beszállott, hallotta, mint szól oda egy sebesen arraszaladó uriember a másiknak:

— A minisztérium! Az ám, ez a kis bomba újra megerősíti.

A két fivér beszállott a kocsiba, amely velük tovarobogott. És a zúgva morajló Páris fölött besötétedett az éj, a könnyörtelen, bocsánatot nem ismerő éjszaka, amelynek árnyékában a csillagok belevesztek a háztetőkből fölgomolygó bűnös és dühös harag ködébe. A büntető igazságszolgáltatás moraja zugott el fölötte a vész szárnycsattogásának rémitő viharában, amelynek közeledtét Sodoma és Gomorrha érezték a szemhatár éjhomályának minden tájékáról.

VI.

Neuilly egy félreeső sikátorában, ahol az estalkony beálltával egy lélek se jár többé, a kicsiny házikó e késő éjjeli órában mély álomba merült és egy sugár se szűrődött át belsejéből a lezárt redőnyökön keresztül. Szinte érezni és sejteni lehetett a mögötte elterülő kopár és kihalt kis kert fenséges békéjét is, amint a tél fagyától megdermedten aluszsza téli álmát.

Péter, amint megsebesült fivérével hazafelé hajtattott, a kocsiban ismételten attól félt, hogy a sebesült el talál ájulni. Vilmos kimerülten, a koci párnáiba hátradőlve egy árva kukkot se szólt, és ez a köztük beállt kinos csend telítve volt kérdések és feleletek kereszttüzevel, amelyekről érezték, hogy hiábavaló és fájdalmas volna azokat e pillanatban szóba hozni.

Egy szót se váltottak, míg a diadalivhez nem értek. Ott aztán a sebesült mintegy fölocsudott álmodozásának zsibbasztó dermedtségéből és azt mondotta: .

— Hallod, Péter, orvost ne hívj! Majd ketten gondozzuk a sebet.

Péter tiltakozni akart, de aztán néma taglejtésre szorítkozott. Minek most vitatkozni? Ámde nyugtalansága folyton-folyvást fokozódott és valóságos megkönnyebbülésére szolgált, midőn a koci

végre megállott a ház előtt és látta, hogy a fivére elég könnyen száll le. Nagy sebbel-lobbal fizette ki a kocsist, mert nagy örömmel tapasztalta, hogy nincs itt senki, még egy szomszéd se. Saját kapukulcsával nyitotta ki az ajtót és fölsegítette a sebesültet a följárat három lépcsőfokán.

A folyosón tompafényű éjjeli lámpa égett. Az ajtó nyikorgására egy asszony termett rögtön a konyha küszöbén, Zsófi a szolgáló, egy hatvanesztendős, kicsi, sovány, fekete teremtés, aki több mint harmincz év óta élt a háznál és az anyját szolgálta volt, mielőtt a fiához került. Ismerte Vilmost fiatalember korában és kétségkívül ráismert; ámbátor idestova tiz esztendeje volt, hogy a vegyész át nem lépte az apai ház küszöbét. De azért a legkisebb meglepetést se tanusította, hanem miután a hallgatást és diskrécziót törvényül ismerte el magának, úgy tett, mintha egész természetesnek találná a váratlan hazaérkezést. Remete-életet élt és csak annyit beszélt, amit a szolgálat föltétlenül megkívánt.

Csak annyit mondott hát most is:

— Abbé ur, kérem, Bertheroy ur egy jó negyedóra óta várja a fogadószobában.

Vilmos fölélnkülve szólalt meg:

— Bertheroy még mindig idejár? Ah, őt szívesen látom, ő egyike korunk legfényesebb, legjelesebb elméinek. Ő még mindig az én mesterem.

Bertheroy, aki hajdanában apjuknak, Fromont

Mihálynak, a híres vegyésznek testi-lelki barátja volt, most maga is Franciaország legelőkelőbb tudományos korifeusai közé tartozott, kinek a vegytan ama rendkívüli haladást köszönhetette, amely őt azzá a nagyhorderejű anyatudománynyá tette, amely arra van hivatva, hogy a világ egész eddigi képét megváltoztassa.

Ámbátor azóta akadémiai taggá választották, kitüntetésekkel és méltóságokkal halmozták el, Bertheroy a régi apai szeretettel viseltetett Péter iránt és néha-napján beszólt hozzá ebéd előtt, hogy nála — ügymond — szórakozást keressen.

— A dolgozószobában ültetted le? — szólt az abbé, aki az öreg cselédet tegezte. — Jól van, odamegyünk. Gyujtsd meg a lámpát az én szobámban és vedd meg rögtön az ágyat, hogy a fivérem azonnal lefekhessék.

Mialatt Zsófi szótlanul, legkisebb meglepetést se tanusítva, teljesítette gazdája parancsát, a két fivér átment apjuknak hajdani laboratóriumába, melyet a pap tágas dolgozószobául rendezett be. A tudós örömteli meglepetés felkiáltásával üdvözölte őket, midőn karöltve látta őket belépni.

— Micsoda? Együtt? Oh édes jó gyermekeim, nagyobb örömet nem is okozhattatok volna. Hányszor bánkódtam én a köztetek támadt, kegyetlenül kinos félreértésen.

A hetven éves aggastyán magas alakja kiaszott már és arcának vonásai szögletessé soványodtak

volt. Sárga bőre pergamenszerűen tapadt orczáinak és állkapcsainak kiszögellő csontjaihoz. Különben hiányzott minden nimbus róla és valami vén fűvésznek látszott. Hanem a homloka magas, sima és szép ívelésű volt és sűrű, kuszált fehér hajzata keretéből lángoló szempár ragyogott még most is.

Midőn észrevette Vilmos bekötözött sebeit, meglepetten kiáltott föl:

— Micsoda, te megsebesültél, Vilmos?

Péter hallgatott és fivérére bizta, hogy mondja el a történeteket, úgy ahogy az neki tetszik. De Vilmos tisztában volt azzal, hogy egyszerűen be kell vallania az igazát, a hozzáfűződő részletek elhallgatásával.

— Igen, egy robbanás alkalmával sebesültem meg és úgy hiszem, a kezem csuklyója szétzuzódott.

Bertheroy vizsga tekintetet vetett rá és észrevette elperzselt bajuszát és szemének rémült kifejezését, amelyben a nagy katasztrófák borzadalmas rettegése borongott. Elkomorodott és óvakodott attól, hogy kérdezősködéssel vallomásokat csikarjon ki.

— Ah, ah! robbanás! Megengeded, hogy megtekintsem a sebedet? Hisz tudod, hogy mielőtt a vegytan magához csábított, orvosi pályára készültem és némileg sebész is vagyok.

Péter nem bírta visszafojtani aggodalmának szivből fakadó fölkiáltását:

— Igen, igen, mester, nézze meg a sebet. Nagyon nyugtalan voltam. Igazán nem remélt szerencse, hogy ön ép itt van.

A tudós egy tekintetet vetett Péterre és érezte, milyen komoly körülmények azok, amiket előtte titkolnak. Minthogy Vilmos a kimerültségtől elhalványodott, bágyadt mosolylyal beleegyezett; a tudós első sorban azt kívánta, hogy fektessék le. A szolgáló bejött és jelentette, hogy az ágy meg van vetve; így hát mindnyájan átmentek a szomszéd szobába, ahol Vilmost levetkőztették és lefektették.

— Péter, világítson, tartsa a lámpást; Zsófi pedig adjon nekem egy vízzel teli mosdótálat, meg tiszta vászonruhákat.

Aztán, miután gyöngéd óvatossággal kimosta volt a sebet, megszólalt:

— Ej, a manóba!... Nem törte ugyan el a kezecsuklóját, de mindamellett nagyon komoly a dolog. Attól félek, hogy valami csontsérülés. Ugy-e bár, szegek hasították át a husodat?

Nem kapott választ, tehát elhallgatott. Meglepetése nőttön-nőtt; nagy figyelemmel kezdte vizsgálni a lángtól megfeketedett kezet; sőt még az ingujjat is kezdte szagolgatni, hogy számot tudjon magának adni a történetekről. Tisztán ráismert amaz új robbantószerkek egyikének a hatására, amelyeket ő maga oly nagy szaktudással tanulmányozott, sőt azt lehetne mondhatni, amelyeket

ő maga talált fel. Hanem ez a robbanószer kihozta őt a sodrából, mert olyan nyomokra és olyan jellemző tulajdonságokra akadt, amelyeknek teljesen ismeretlen volta rejtély volt előtte.

Végre a tudós kíváncsiságától gyötörve, arra határozta magát, hogy megkérdeje.

— Tehát vegyműhelyi robbanás alkalmával kaptad ezt a csuf sebet? Micsoda ördögös porgyártásában mesterkedtél?

Midőn Vilmos látta, hogy a mester mily kutató szemmel tanulmányozza most sebet, testi fájdalmairól megfeledkezve, oly növekvő izgatottságot és bosszúságot tanúsított, mintha a tulajdonképeni titok, amit megőrizni akart, ebben a porban rejlene, amelynek első megkísérlett hatása oly kegyetlenül sujtotta őt. Őszinte, nyílt szemét a tudósra szegezve, visszafojtott szenvedélyt eláruló arczczal, röviden ennyit mondott csak:

— Kérem, kedves mester, ne kérdezzen semmit. Én nem felelhetek. Tudom, ön elég nemes lélek arra, hogy ápoljon és szeressen tovább is, anélkül, hogy tőlem vallomást követelne.

— Oh természetesen, kedves barátom, tartsd meg a titkaidat. Ha sikerült neked valamit fölfedezni, úgy a fölfedezés tied és amint ismerlek, hivatva vagy arra, hogy a legnemesebblelkű hasznát vedd. Különböznék viszont te is sokkal igazságszeretőbb embernek kell hogy ismerj, semhogy másoknak a tettei fölött ítéljek, legyenek azok

bármineműek is, mielőtt cselekvésük indító okát ne tudnám.

Sokatmondó arczkifejezéssel mintegy kijelentette nagymérvű türelmességét és a babona meg tudatlanság békőitől teljesen ment, fenkölt szellemét. Ép ez volt az, ami őt a legmerészebb, a legszabadabban gondolkozó elmék egyikévé tette, aki, mint ahogy ő maga mondta, egyedül az igazságot szomjazta szenvedélyesen.

A szükséges műszerek nem lévén kéznél, arra szorítkozott csupán, hogy nagy gonddal bekösse a sebet, miután előbb meggyőződött arról, hogy a löveg egy szilánkja se maradt benn a husban. Aztán távozott, ígéretét adva, hogy másnap korán reggel újra eljön. A papot pedig, aki az utczára vezető kapuig kísérte, azzal nyugtatta meg, hogy ha a csont nem sérült meg valami nagyon mélyen, minden jó lesz.

Midőn Péter visszatért a beteg ágyához, Vilmost még mindig ülve találta. Energiájának utolsó fellobbanását ama vágyból merítve, hogy az övéinek irhasson és megnyugtassa őket, Péternek újra oda kellett tartania a lámpát, hogy világítson neki, miután előbb tollat és papirost tett elébe.

Szerencsére Vilmos szabadon mozgathatta a jobb kezét. Néhány sorban arról tudósította Leroi-nét, az anyósát, — aki feleségének halála után is nála maradt és fölnevelte három fiát, — hogy ma nem jön haza.

Péter tudta azt, hogy bátyja anyósán kívül még egy körülbelül huszonöt-huszonhat éves fiatal leány is van a háznál, Vilmos egy ifjúkori barátjának a leánya, aki apja halála óta Fromontékhoz került és akivel Vilmos jegyben járt. Azonban Péter szemében pap létére mindez nagyon homályos és bántó dolognak tetszett: oly kárhoztatandó erkölcsi elzüllésnek, amelynek lételéről eddig tudomást se vett.

— Azt akarod hát, hogy ezt a levelet rögtön Montmartreba küldjem?

— Igen, rögtön. Most aligha van több, mint hét óra, nyolczra lenn lehet. Még pedig valami megbízható emberrel, ugyebár?

— Legegyszerűbb lesz, ha Zsófi kocsiba száll. Benne megbízhatunk, nem kell félnünk, ő nem fog fecsegni... Várj, én majd elintézem ezt a dolgot...

Zsófi, miután becsengették, rögtön megértett mindent és megígérte, hogy ha ott lenn esetleg kérdésekkel faggatnák, azt fogja mondani, hogy Vilmos ur előtte ismeretlen okokból fivérével tölti a mai éjszakát. És anélkül, hogy valami megjegyzéssel toldotta volna meg szavait, elment, miután egyszerűen kijelentette:

— Abbé ur, ebédje ki van tálalva; csak ki kell hogy vegye a levest és a ragout-t a sütőből.

De midőn Péter visszaült az ágy melletti székre, Vilmos már hátradőlt és nagyon halványan, kimerülten és lázban égve hajtotta le fejét a kettős

vánkosra. A lámpa halvány fényt árasztott és oly mély, csendes béke uralkodott a szobában, hogy a szomszéd ebédlő faliórájának ketyegése áthallatszott. Egy pillanatig mély csend borult a két testvérré, akik a szakadás hosszú évei után végre ismét együvé kerültek. Aztán a beteg ép kezét előrenyújtotta a takaró alól és a pap mind a két kezével átkulcsolva jobbját, gyöngéden megszorította. E kézszorítás után a testvérek keze egymásban pihent.

— Szegény, kedves Péterem, — suttogta Vilmos, — bocsáss meg, hogy így a nyakadba szakadok. Betörök a házádba, elfoglalom az ágyadat, tartóztatlak az ebédnél...

— Ne beszélj, ne fáraszd ki magadat még jobban, — szakította félbe Péter. — Hát hova menekülnél, mikor bajban vagy, ha nem ide?

A sebesült lázas keze még forróbban szorította meg Péter jobbját és szemei könnybe borultak.

— Köszönöm, édes Péterem, rád ismerek; épp oly jó és szelid vagy, mint hajdanában. Oh, te nem is tudhatod, milyen jól esik ez nekem most.

Most a pap szemeit homályosították el a felszökő könnyek. A méla, csendes nyugalom, a heves izgalmakat követő jóleső megpihenés közepett a két fivér kimondhatatlan gyönyörűséget talált abban, hogy így együtt vannak ismét gyermekkoruk hajlékában. Itt halt meg az apjuk és az anyjuk; az apjuk tragikus véget érve egy laboratóriumrobbanás

alkalmával; az anyjuk pedig igen jámbor és istenfélő asszony volt s úgy halt meg mint egy valóságos szent. Ugyanebben az ágyban ápolta volt Vilmos Pétert is, midőn ez anyja halála után szintén közel volt a sir széléhez és most ugyanitt ápolja viszont Péter a bátyját. Találkozásuk váratlan körülményei, a rettenetes katasztrófa, mely megrázkódtatta a lelküket, a dolgok titokzatos volta, mely eddig megmagyarázatlan sejtelem maradt közöttük, mindez elérzékenyítette őket, növelte meghatottságukat. És a különválás hosszú ideje után következő tragikus összekerülés felébresztette bennük a közös gyermekkori emlékeket; az ódon ház gyermekkorukról regélt nekik: az elhunyt szülőkről, ama rég letűnt napokról, midőn itt szerettek és szenvedtek. Itt van az ablak alatt a kert, ugyanaz a kert, amely most ez éji órában jéggé dermedten sötétlik lenn, de hajdan napsugárban úszva visszhangzott a gyermekek játékától. Balra a laboratórium, az a tágas nagy terem, amelyben apjuk betüvetésre tanította őket. Jobbra az ebédlőben maguk előtt látták ismét angyalszelid anyjukat hitbuzgó, hívő, nagy révedező szemével, amint gyermekeinek a vajaskenyeret kiosztotta. Az a tudat, hogy e pillanatban egyedül vannak a szülői házban, a lámpa halvány, álmatag fénye, a kertnek, a háznak, az egész multnak néma, csendes magánya, rendkívüli kéjes, bárha végtelen keserüséggel vegyes érzéssel töltötte el lelküket.

Szerettek volna beszélgetni, szerették volna kiönteni a lelküket. De mit mondjanak egymásnak? Noha az ujjaik szorosan összefonódtak, nem választja-e el őket a legáthidalhatlanabb örvény? Ők legalább ezt hitték.

Vilmos meg volt győződve róla, hogy Péter szent ember, a lehető legszilárdabb hitű pap, akit egyetlen kétség se bánt, és így sem gondolataikban, sem a gyakorlati életben egy közös vonásuk sincs. Egy fejszecsapás választotta el őket örökre; két különböző világot laknak. Péter viszont Vilmost elzülölt, a társadalomból kiközösített, kétes erkölcsű és magaviseletű embernek képzelte, aki nőül se vette volt azt az asszonyt, akitől három gyermeke született és aki most újra azon a ponton van, hogy újból megnősülve, egy ágról szakadt, Isten tudja honnan csöppent — fiatal leányt vegyen el. Azonkívül pedig elidegenítőleg hatottak rá a tudós és forradalmár exaltált eszméi, aki föltétlenül tagad mindent, aki a legocsmányobb erőszakoskodást is helyesli és tán provokálja, sőt akinek lelke legmélyén tán az anarkia szörnyű réme is lappang.

Minő alapon jöhetett volna létre közöttük a baráti egyetértés, midőn a testvérek mindegyike szíve mélyén előítélettel volt a másik iránt és azt hiszi, hogy az örvény átelleni oldalán áll anélkül, hogy összekötő hidat lehetne közöttük létesíteni?

Szegény szíveik árván és elhagyatottan zo-

kogtak, mindegyik magában, testvéri ragaszkodásuk le nem csillapított epedésében.

Péter tudta azt, hogy Vilmos egyszer már közel volt hozzá, hogy valami anarkista mozgalomban kompromittálja magát. Nem faggatta őt kérdésekkel. De önkéntelen is az a gondolat fészkelte meg magát az agyában, hogy fivére nem rejtőzködnék el oly gondosan, ha nem tartana attól, hogy őt mint bűnrésztést elfogják. Mint Salvat bűnrészesét? Tényleg az volna hát? Péter reszketett félelmében, mert mindeddig véleményalkotásokra nem volt más alapja, mint ama szavak, melyek közvetlen a merénylet után röppentek el Vilmos ajkairól, az a kétségbeesett kifakadás, melylyel Salvatot azzal vádolta, hogy elloptott tőle egy bombát, meg aztán az a tény, hogy oly hősiesen rontott be a Duvillard-palota kapualjába, hogy eloltsa az égő kanócot. De hát így is mily homályos, fel nem derített titokzatosság borítja az egészet! Ha valóban elloptak tőle egy gyutacsot abból a rettenetes robantószerből, tehát ő gyártja azt és van neki belőle még több. Magától értetődik, hogy ezzel a megsebesült kezével iszkolnia kellett, még ha nem is bűnrészes; mert helyesen vélekedett, hogy ha ott lelik meg őt véres kézzel, soha senkivel nem tudta volna elhitetni, hogy ártatlan. De még így is sűrű sötétség fűdi a történeteket; a bűn lehetősége fenmarad és ez elég borzasztó eset!

Vilmos, fivére átkulcsolva tartott izzadó kezé-

nek reszketéséből némileg sejtette, hogy minő iszonyatos lelki megsemmisülésben vonaglik ez a szegény ember itt mellette, akit maga a kétség is lesújtott és akit a bekövetkezett katasztrófa végleg megtört.

— Szegény jó Péterem, — szólalt meg hal-
kan, — bocsáss meg, hogy nem mondok el neked
semmit. Nem tudom, mit mondjak. Meg aztán minek
is? Ugy se értenők meg egymást... Ne szóljunk
hát semmit; élvezzük azt az örömet, hogy együtt
vagyunk és hogy akármi történjék is, szeretni fog-
juk egymást mindörökké.

Péter felvetette a szemét és tekintetük hosz-
szasan egymásba olvadt.

— Oh, — rebegte Péter, — minő rettenetes
dolog ez!

Vilmos megértette a néma kérdést. Nyiltan
nézett fivére szemébe és nem fordította el tekin-
tetét, amelyben egy nagyon tiszta, nagyon fenkölt
és magasztos tűz gyult föl lobogva.

— Nem mondhatok neked semmit, — is-
métlé. — Péter, édes jó Péterem, akármi történ-
jék is, szeressük egymást.

Péter egy muló perczig érezte, hogy fivére
minden kicsinyes nyugtalankodáson magasan fölötte
áll. Öt nem gyötörte, a bűnös remegő félelme,
aki önmagáért reszket. Érezte, hogy benne valami
nagy, fenséges eszme szenvedélyes lelkesedése lobog
és az a fenkölt, nemes aggodalom, hogy oltalmazza

az eszmét, a titkot, amelyet meg akar menteni. Hanem sajnos, ez csupán rövid víziója volt ama diadalt és megtorlást áhító sejtelmes és határozatlan reménynek, amely Vilmos lelkében lángolt; a következő perczben minden belefult újra a kétség és gyanu sötétségébe, amely az egymást félreismerő elméket elhomályosítja.

Péter lelkében hirtelen egy undok látvány emléke ébredt, amely őt majd megörjítette. Alig hallhatóan rebegte:

— Bátyám, láttad a kapualjban azt a gyönyörű szőke gyermeket, aki a meglepetés ajkára fagyott mosolyával, felhasított testtel ott fetrengett?

Vilmos is összerezsent. És halk, fájdalmas hangon, nagynehezen rebegte:

— Igen, igen, láttam. Oh az a szegény, ártatlan teremtés! Oh minő rettenetesek a jog követelményei, minő rettenetesek a jog tévedései!

Az átvonuló emlékek rémitő borzongásában, az erőszaktól rettegő iszonyodásában Péter elvesztette az önuralmát.

Az ágy szélére leborulva, a paplanba temette arcát és keserves zokogásra fakadt. Hirtelen kicsorduló könnyeinek egész valóját megreszkettető rohama leverte a lábáról, olyannyira, hogy gyermekes gyengeségbe süllyedve, megsemmisülve roskadt össze.

Ugy érezte, mintha mindaz, amit reggel óta szenvedett, egyszerre olvadásnak indulva, össze-

omolnék benne; mintha a földi igazságtalanság és az egyetemes szenvedés okozta, mélyen átérzett végtelen fájdalom törne ki ebben a forró könnyzáporban, amely oly feltartóztathatatlanul patakzott szeméből, mintha soha többé szünni nem akarna.

Vilmos, akinek lelke ép oly mélyen meg volt rendülve, ép jobbájával megsimogatta öcscse fejét, hogy lecsillapítsa, — ugyanazzal a mozdulattal, amelylyel hajdanában a gyermek fürtös fejét babusgatta. Hallgatott, mert nem talált vigasztaló szót. Ő belenyugodott abba a minden perczben bekövetkezhető vulkánkitörésbe, abba a kataklizmusba, amely bármely pillanatban siettetheti a természetben végbemenő lassu átalakulást. De oh, azért mégis milyen szörnyű ama nyomorultak sorsa, ama millióké, akiket a Vezuv feltörő lávája pusztítva elsodor... És az ő szeme is könnybe lábadt a szoba mély csöndje közepett.

— Péter, — szólalt meg végre szeliden, — Péter, azt akarom, hogy ebédelj. Menj, menj ebédelni. Fátyolozd el a lámpát, hagyj magamra, hadd pihenjek behunyt szemmel. Nekem az jót fog tenni.

Péternek végre teljesítenie kellett bátyja kérését. De nem csukta be az ebédlő ajtaját. Az éhség majd leverte a lábáról; állva evett hát s amelletts folyton résen állva hallgatódzott, vajjon a fivére nem jajgat-e vagy nem hívja-e őt? A mély csend mintha még hangtalanabbá vált volna; a kis

házikó szinte elveszett a mult emlékeinek búskomor édességében.

Félkilencz óra tájt, midőn Zsófi visszatért utjáról, Vilmos meghallotta majdnem zajtalan lépteinek neszt. Izgatottan fészkelődött és akarta tudni, mi az ujság? Péter besietett hozzá és megnyugtatta.

— Ne aggódj. Zsófit egy öreg asszony fogadta, aki miután elolvasta a levelet, egyszerűen annyit mondott csak, hogy jól van. Még egy kérdést se intézett hozzá, nyugodt arcza a legkisebb kíváncsiságot sem árulta el.

Vilmos érezte azt, hogy ez a szende lelki nyugalom mennyire meglepi Pétert; szintén igen nyugodt hangon annyit mondott csak:

— Elég, ha a nagymamát értesítettem. Ő tudja jól, hogy ha nem jövök haza, hát bizonyára nem jöhetek.

De azért el nem tudott aludni. Hiába fátyolozta el Péter a lámpát, a sebesült fölvetette a szemét, szétnézett, hallgatódzni látszott. Péter kényszerítve volt hogy behivasa a cselédet és kikérdezze: vajjon midőn Montmartrebe vette utját, nem vett-e észre valami szokatlan mozgalmat? Zsófi meglepetten felelt, hogy nem vett észre semmit. A kocsi különben az elhagyatott külső boulevardokon koczogott volt végig; köd permetezett és fagyos nedveség borult az utcákra.

Kilencz óra felé Péter mindjobban megér-

tette, hogy a fivére egész éjjel nem fog aludni, ha nem kap hirt a történetekről. Az ereiben dúló sebláz önkivületében a beteg aggódva hánykolódott, mert az a mohó vágy gyötörte, hogy megtudja: vajjon Salvat börtönbe került-e és vajjon elárult-e valamit? Be nem vallotta ugyan, sőt úgy tett, mintha semmi személyes aggodalom nem kinozná, ami kétségkívül így is volt; hanem a lelkére nehezedő nagy titok majd megfulasztotta, és reszketett ama gondolattól, hogy ilyen egy fönséges terv, annyi munka és annyi remény a nyomor ez örjögőjének legyen kiszolgáltatva, aki bombákkal akarja helyreállítani az igazságot és a jogot. Hiába igyekezett a pap, hogy megértesse vele azt, miként még ez idő szerint semmit se lehet tudni; olyan lázas, perczről-perczre fokozódó türelmetlenséget tapasztalt nála, hogy arra határozta magát, miként megkísérli legalább valami uton-módon, hogy kielégítse kíváncsiságát.

De hova menjen? Hol kopogtasson be? Beszédközben Vilmos, midőn azt találgatta, vajjon Salvat kinél kereshetett menedéket valami Jansent említett és Péter egy perczig arra gondolt, hogy ahhoz küld és tudósítást kér tőle. De aztán meggondolta, hogy Jansen, ha a merénylet neszét vette, nem az az ember, aki bevárná a lakásán a rendőrség látogatását.

— Szivesen mennék és megvenném neked az esti lapokat, — ismétlé Péter. — De biztos vagyok

benne, hogy azokban nem áll semmi... Neuillyben majdnem mindenkit ismerek. Csakhogy nem tudnám, kihez lehetne fordulni, ha csak nem Bache...

Vilmos félbeszakította.

— Te ismered Bachet, a városi tanácsost?

— Igen, karöltve buzgólkodtunk jótettek gyakorlásában.

— Oh, Bache régi jó barátaim egyike, nem ismerek nálánál megbízhatóbb embert. Menj el hozzá, kérlek és vezesd ide.

Egy negyedóra múlva Péter visszatért Bache kíséretében, aki a szomszéd utczában lakott. De nemcsak Bachet hozta magával, hanem legnagyobb meglepetésére nála találta Jansent is. Vilmos helyesen sejtette volt, hogy Jansennek, midőn Horn herczegnőnél ebédelve, neszét vette a merényletnek, eszeágában se volt marly-utczai kis lakását felkeresni, hol a rendőrség igen könnyű szerrel egérsapdát állíthatott volna fel neki. Ismerték különös összeköttetéseit és ő érezte is azt, hogy mindig éber szemmel kísérik; idegen származásu anarkista létere minden perczen a váratlan letartóztatás vagy a kitiltás Damokles-kardja lebegett a feje fölött. Ezért czélszerűnek tartotta, hogy néhány napra igénybevegye Bache vendégszeretetét, kire, mint igen egyenes lelkű és szolgálatkész emberre, minden aggodalom nélkül rábízta magát. A világért se maradt volna Rosemondenál, annál az imádatraméltó bukkott asszonynál, aki mohón szomjazta az új gyönyö-

röket és akinek veszélyes és hiábavaló excentriczításait tapasztalta.

Vilmos abbeli örömében, hogy Bache és Jansen a szobába léptek, fel akart ülni ágyában. De Péter arra kényszerítette, hogy feküdjék nyugodtan és lehetőleg keveset beszéljen. Jansen hallgatóan állt az ágy lábánál; Bache egy széket adatott magának, az ágy mellé telepedett és barátságos, szíves szavak özönével árasztotta el a beteget. Bache kövér, körülbelől hatvan éves, széles, teltarczu, hullámos, hófehér szakállu öreg ember volt. akinek husos ajkán derüs reménykedés jóságos mosolya játszadozott állandóan. Apja, rajongó saint simonista lévén, az új hit kultuszában nevelte őt. Ő maga aztán később, hite iránti teljes tisztelettel ugyan, de a vallásosság és rend személyes szükségét érezve, Fourier eszméinek hívéül szegődött, úgy, hogy benne e két tan egymást fölváltó, megcsonkított kivonatai összetorlódtak. Harmincz éves korában a spiritizmus iránt is érdeklődött. Biztos alapra fektetett kis vagyonka birtokosa lévén, életében soha más kalandja nem volt, mint hogy 1871-ben a kommün tagja volt, anélkül, hogy maga is tisztában lett volna azzal, hogyan és miért? In contumaciam halálra ítéltetvén, ámbár a mérsékeltek közé tartozott, a kegyelem általános kihirdetéséig Belgiumban élt. A multak ez emlékeire való tekintettel, Neuilly városa beválasztotta őt városi tanácsosnak; nem annyira azért, hogy a polgári

reakció áldozatát dicsőítse, hanem inkább, hogy megjutalmazza ezt a derék embert, akit az egész város szeretett.

Hireket szomjazva, Vilmos kénytelen volt, hogy látogatóinak mindent bevalljon, a bomba történetét, Salvat szökését és a kanóczi kioltásánál rajta esett sebesülésnek hogy és mikéntjét. Jansen, aki fagyos kifejezéssel, hirtelen szőke, fürtőshaju, sovány Krisztus-arczával hallgatta, végre lágyan csengő hangján megszólalt, idegenszerű kiejtésével hoszsúra nyújtva minden szót:

— Ah, tehát Salvat volt!... Azt hittem, hogy az a kis Mathis lehet tán. Salvat! Ezen csodálkozom, hisz ő neki nem volt még teljesen megérlelődött szándéka.

Es midőn Vilmos aggódva kérdezte, vajjon azt hiszi-e, hogy Salvat vallani fog, eleinte élénken tiltakozott:

— Oh nem, nem, nem!

De aztán visszavonta a szavát és tiszta, keménytekintetű ragyogó szemében némi megvetés tükröződött.

— Ambár — nem tudom! Salvat nagyon érzelgős.

Bache, kit a merénylet roppantul megrémített, izgatottan azon tanakodott, vajjon árulás esetén, mi módon lehetne kiszabadítani a hinárból Vilmost, akit nagyon szeretett. Ez utóbbi Jansen megvető, fagyos közömbösségének láttára nagy lelki

kinokat szenvedett arra a gondolatra, hogy ezek most tán azt hihetik róla, miként ő önmagáért reszket és a saját bőrét óhajtja megmenteni? De mit mondhatna nekik; hogy értethetné meg velük az őt lázra gyújtó magasztos aggodalmat, anélkül, hogy elárulná nekik azt a titkot, amit még a fivére előtt is rejteget?

E perczben Zsófi bejelentette urának, hogy Morin Teofil egy másik urral látogatóba jött. E késői látogatáson meglepődve, Péter a szomszéd szobába ment át, hogy vendégeit fogadja. Olaszországból visszakerülve, megismerkedett volt Morinnal és segédkezet nyújtott neki abban, hogy olaszra fordítsa és iskolai használatra elfogadtassa a jelenlegi tudományok egy kitűnő összefoglalását, aminőt az egyetemek tantervei most megkövetelnek. A Franche Comité szülöttje, Proudhon földije lévén, akinek szegény családjához ő Besançonban járatos volt, ő maga is mint szegény órásmesterember fia Proudhon eszméiben nevelkedett és a nyomorultak lelkes barátja volt, aki ösztönszerű haragot táplált a vagyon és a tulajdon ellen.

Később, mint csekély fizetésű és a tudományért rajongó tanár, Párisba került és testestül-lelkestül Comte Ágost hívéül szegődött. Innen magyarázható, hogy elvhű pozitivista létére mindig benne lappangott a hajdani proudhonista, a szegény ember személyes fellázadásának tana a gyűlölt nyomor ellen.

Különben a tudományos pozitivizmust vallotta, amennyiben a miszticizmus iránti ellenszenve következtében megtagadta Comteot, aki utolsó éveiben olyan sajátságos vallásosságot tanusított. Egyhangu, tisztességes, szürke köznapiságu életének egyetlen egy regényfejezete csupán az volt, hogy hirtelen lelkesedés láza fogta el, mely őt magával sodorva arra bírta, hogy az Ezer hős legendába való epopöájának idejében Sziciliában küzdjön Garibaldi oldalánál. Azután ismét szerény párisi tanárnak állt be és az ismeretlenség homályában kereste meg szomoru kenyerét.

Midőn Péter visszatért a betegszobába, meghatott hangon szólt, a fivéréhez fordulva:

— Morin hozzámvezette Barthést, ki abbeli félelmében, hogy most veszedelemben forog, vendégszeretetemre apellál.

Vilmos önfeledt lelkesedésre lobbant.

— Barthés Miklós, ah, az a hős, az a valódi antik jellem! Ismerem, bámulom, szeretem! Tárt karokkal kell őt fogadod.

Bache és Jansen mosolyogva néztek össze. Aztán az utóbbi fagyos gúnyos modorával vontatva szólalt meg:

— Miért rejtőzködik Barthés? Sokan már halottnak hiszik. Hazajáró lélek ő csupán, akitől már nem fél senki.

Barthés élete hatvannégy esztendejéből körülbelül ötvenet a börtönben töltött. Ő volt az az

örökös fogoly, a szabadság ama mithoszi hőse, kit valamennyi kormány erődről-erődre hurczoltatott. Ifjúkora óta mindig a testvéri szeretet, az igazság és jog eszményi köztársaságának szép álmát szötte és mindig börtön volt küzdelmének végpontja, mindig hármaz zár alatt végezte be emberbaráti álmódzásait. Mint carbonaro, mint ujdonsült köztársasági s mint protestáns minden órában és mindenütt összeesküvéseket szöött és mindig harczolt a hatalom ellen, bármilyen alakban is nyilatkozott az. Midőn végre elérkezett a köztársaság, az a köztársaság, amely annyi fogságban töltött éveibe került, ez újra börtönbe vetette és sok borus évvel toldotta meg derüs napsugárban eddig is szürkölködő életét. A szabadság vértanuja volt ő; de azért még mindig azt áhitozta csak, azt a szabadságot, amely nincs és nem volt sehol.

— Ön téved, — válaszolt Vilmos, akit Jansen gúnyoros hangja bántott, — most újra azon vannak, hogy megszabaduljanak Barthéstől, akinek intransigáns becsületessége feszélyezi a mi politikai vezérfiainkat, és ő jól teszi, ha résen áll.

Barthés Miklós belépett. Magas, szikár, kiaszott, sasorru aggastyán. Hosszú, sűrű, fehér szemöldökének domboru íve alatt még mindig lángoló szempár izzott. Fogatlan, de még most is szép metszésű szája szinte elveszett hófehér szakállában; sűrű hajának dicsfényként ragyogó ezüsthullámai dús fürtökben hullottak vállaira. Utána jött

Morin ős bajuszával, kétfelé osztott ős hajával, szemüvegével és a katedrán elkopott, vén tanárokat jellemző sárgásfakó és kimerült arczával. Egyikük sem árult el meglepetést; egyikük sem kért magyarázatot a kezecsuklyóján megsebesült férfi láttára. Be se mutatkoztak; azok, akik ismerték egymást, mosolylyal köszöntötték egymást.

Barthés lehajolt és csókot nyomott Vilmos mindkét orczára.

Az ujonnan érkezettek új híreket hoztak. A boulevardokon óriási az izgatottág; a merénylet híre kávéházról-kávéházra jár és az emberek elkapkodják egymástól az egyik lap késő esti kiadását, amelyben az esemény, bár igen rosszul, de rendkívüli részletekkel van leírva. Egészen vége még biztosat nem tudnak.

Péter észrevéve azt, hogy Vilmos elsápad, arra kényszerítette, hogy feküdjék vissza a helyére. És minthogy arról volt szó, hogy bevezeti az urakat a szomszéd szobába, a sebesült halkan kérlelte:

— Nem, nem, megfogadom, hogy meg se mozdulok, ki se nyitom többé a számat. Maradjatok itt, beszéljete halkan. Biztosítlak, hogy nekem ez nagyon jót tesz, ha nem vagyok egyedül és hallgathatlak benneteket.

Erre aztán halk, suttogó beszélgetés indult meg a lámpa álmatag fényénél. Az öreg Barthés a bombamerényletről, mit ő époly undok, mint balga dolognak tartott, a legendákká vált szabad-

ságharczok nagy hősenek hűledező megütköződésével beszélt, aki a régi időkben köztünk feledve, új időkre virrad, amelyeknek szellemét meg nem érti, Micsoda? Hát nem minden bajnak orvoslása volna-e az a végül valójában kivivott szabadság?

Hát van-e még más probléma, mint az igazi köztársaság megalakulása? Aztán rátérve Mége-re és a képviselőházban ma délután elmondott beszédjére, keserű szavakkal ítélte el a kollektivismust, amelyet a zsarnokság demokrata változatának nevezett. Morin Theophil viszont, ámbár szintén ellenzé a társadalmi erők kollektivista besorozását, még sokkal lángolóbb gyűlölettel viseltetett az anarkisták undok és visszataszító erőszakoskodása ellen; mert ő csupán a lassu átalakulástól várta a haladást és nagy közömbösséget tanúsított ama politikai eszközök iránt, amelyeknek célja az, hogy holnap a tudományos társadalmat megvalósítsák.

Bache minden bizonynyal szintén nem szerette az anarkistákat, de őt legalább meghatotta az az idillikus álom, az a felebaráti remény, amely pusztító dühük alapján csirádzik. Ő is haragra lobbant Mége ellen, és azzal vádolta, hogy mióta a parlamentbe került, azóta csupán nagyhangu szónok; diktaturáról álmodozó zsarnok teoretikus. Jansen pedig még mindig ott állt fagyos arcán ajkának gúnyos mosolygásával és mindhármuk beszédjét hallgatta. Csak olykor-olykor ejtett rövid, szakgatott szavakat, amelyek oly élesek voltak,

mint az aczélpengék, hogy kifejezést adjon az anarkiába vetett hívó bizalmának, hogy kijelentse, milyen hiábavalók mindezek a szocialista pártárnyalatok és milyen föltétlenül szükséges az abszolút változtatás, amely mindent elpusztít, hogy mindent újjáalkothasson.

Péter az ágy fejénél állva, szenvedélyes, feszült figyelemmel hallgatta mindnyájukat. Most, amidőn lelkében a vallás és a hit teljesen rombadőlt és megsemmisült; most, amidőn végül arra a szörnyű meggyőződésre jutott, hogy tulnan nincsen semmi, de semmi; ezek az emberek, akik a század eszméinek négy irányáról verődtek itt össze, ugyanazt a rettenetes problémát feszegetik, amely alatt ő szenved: annak az új vallásnak a problémáját, amelyet a jövő század demokraciája várva vár. A legközelebbi ősök, Voltaire, Diderot, Rousseau ideje óta, az eszméknek minő folytonos hullámforrataga hömpölyög tova, amelyek egymást fölváltva, szüntelenül összeütköződve, mindig újakat meg újakat szülnek, amig végre mindannyian összetorlódva oly forrongó viharban csapnak össze, amelyben mind nehezebbé válik a tiszta látás.

Vajjon honnan fúj a szél, merre megyen az üdv hajója, melyik kikötő felé kell eveznie? Péter már föltette volt magában, hogy megcsinálja a század bilanczát, hogy miután Rousseau és a többi előfutár örökségét elfogadta, Saint-Simon, Fourier, Cabet, Comte és Marx eszméit is kellene tanul-

mányoznia, hogy így tudjon magának számot adni a megtett utról, meg arról, hogy most hol állapodtak meg. Nincs-e itt erre most alkalom, minthogy a véletlen ezeket az embereket ide vezette hozzá, akik magukkal hozták azokat az élő és egymással ellenkező tanokat, amelyeknek tanulmányozását ő föladatul tűzte ki magának?

De amint megfordult, észrevette, hogy Vilmos behunyt szemekkel, holthálványan fekszik a vánkosán. Tán ő is a tudományba vetett hite mellett érezte e pillanatban, hogy lelkén átsuhan az egymásnak ellentmondó elméletekben való kétely, az a kétségbeejtő tudat, hogy az igazért való küzdelem egyre növeli a tévedéseket?

— Szenvedsz? kérde a pap aggódva.

— Igen, egy kicsit. Megpróbálom, tán el tudok aludni.

A vendégek némán kezét szorítottak egymással és távoztak. Csupán Barthés Miklós maradt ott és visszavonult az első emelet egy vendégszobájába, hol Zsófi ágyat vetett meg számára. Péter a pamlagra feküdt, hogy a beteg ne maradjon magára. És a kis ház ismét elmerült fenséges békéjébe, a magány és a tél hallgatag csendjébe, amelyen a gyermekemlékek buskomor fuvalma rezgett át.

Reggel Péternek alig hétórátájt el kellett mennie, hogy megvegye a lapokat. Vilmos rosszul aludt, erős sebláz állott be. Ámde mindamellet

felolvastatta magának a merényletről szóló cikkek végtelen sorát. Valóság és költött hírek, a legváratlanabb tulzásokba átesapó tudósítások rendkívüli egyvelege volt az. Különösen a Népszava, Sagnier lapja vált ki a többi közül rikító nagy betűkkel szedett czimeivel és alczimeivel, meg azzal is, hogy ő egy egész oldalt szentelt az eseménynek, amely találomra összehalmozott tudósításokkal volt tele. Későbbre hagyta annak a harminczkét képviselőnek és szenátornak a névsorát, akik az afrikai vasutak ügyében voltak kompromittálva. Nem fogott ki a rémes részletekből, amelyek hű képét adták a Duvillard-palota kapualjának a robbanást követő pillanatban; a szétvetett kövezetnek, az emelet kettérepedt tetőzetének, a vassarkaiból kifeszített kapunak. Aztán következett a báró két gyermekének csudás megmenekülése, akiknek a kocsija sértetlen maradt, mialatt apjuk és anyjuk Martha püspök oly híressé vált szónoklatán késtek.

Egy egész hasábot szenteltek a szegény áldozatnak, annak a szép szőke divatáruslánynak, akinek a bomba felhasította a testét, és akinek személyazonosságát még mindig nem lehetett megállapítani, noha a riporterek egész raja csődült össze a főnöknőjének operatéri üzlete előtt, meg a Faubourg Saint-Denis ama házában, ahol hír szerint a halott nagyanyja lakott. És a »Globe« komoly vezércikkben, mit valószínűleg Fonségue sugalmazott, appellált a képviselőház hazaszerete-

tére, hogy kerülje most a miniszterválságot e fájdalmas eseményekre való tekintettel, amely az egész országon most végigborzong. Így tehát a minisztérium még néhány hétig megmarad és majdnem nyugodt napokat élhet.

Vilmost csupán egy részlet lepte meg, az, hogy a merénylet szerzője ismeretlen. Salvatot bizonyára sem el nem fogták, sem nem gyanúsítják. Sőt ellenkezőleg, úgy látszik, hogy hamis nyomon haladnak, és valami igen csinosan kiöltözött uri emberre gyanakodnak, akiről a szomszédja nyakra-főre esküdözött, hogy látta őt a palotába bemenni a robbanás percében. Vilmos ezek után már egy kissé lecsillapult volt, midőn a fivére egy másik lapot olvasott föl neki, amely a használt pokolgépnek, egy aránylag igen kicsiny pléhdoboznak a hű leírását adta, amelynek roncsait meglették. Vilmos aggodalma újra fölébredt, amidőn meghallotta, hogy csodálkoznak azon, mint tudott az ilyen nyomoruságos kis eszköz olyan szörnyű pusztítást okozni, meg hogy gyanítják, miként itt valami kiszámíthatatlan hatású és erejű új robbanóanyaggal van dolguk.

Nyolcz órakor Bertheroy toppant be újra; hetvenéves kora daczára olyan friss és ruganyos volt, mint egy fiatal szigorló orvos, aki a barátjához siet, hogy szivességből egy kis műtétet végezzen rajta. Sebkitést és charpiet hozott magával. Midőn azonban látta, hogy a betegnek láza van

hogy ideges és arcza biborban ég, nagyon megharagudott.

— Kedves gyermekem, látom, hogy nem jól viselted magad. Bizonyosan kelleténél többet beszélgettél, fölizgattad magadat és sokat mozogtál.

Miután gondosan megvizsgálta a sebet, kötögetés közben hozzátette:

— Tudod, hogy a csont is megsérült és hogy én nem állok jól semmiért, ha nem viseled magadat jól? Minden legkisebb komplikáció a kéz levágatását vonná maga után.

Péter megremegett, míg Vilmos vállát vonogatta, mintha azt akarná mondani, hogy ő bizony nem bánja, ha le is vágják a karját, mikor már úgylis romba dől körülte minden. Bertheroy leült, és egy percze ottragadva, éles szemével fürkészőn nézte mindkettőjüket. Most, hogy a merényletről értesült, bizonyára gondolkodhatott a dolgon.

— Édes fiam, szólalt meg szokott merev közvetetlenségével, hinni akarom ugyan, hogy nem te követted el azt a godot de mauroy-utczai ocsmány butaságot. De képzelem, hogy valahol ott lehattél a közelében... Nem, nem, ne felelj, ne védekezz... Nem tudok semmit és nem akarok tudni semmiről, még annak az ördögös pornak a képletét sem, amelynek nyomát az ingujjad viselte és mely oly rettenetesekeket művelt.

És miután a két testvér, biztató szavainak

hállatára vérfagyasztó nyugtalansággal, meglepetten bámult egymásra, fenséges taglejtéssel tette hozzá:

— Oh kedves barátaim, ha tudnátok, hogy én az ilyen tettet nem is annyira bűnös, mint hiábavaló cselekedetnek tartom. Én csak megvetéssel tudom tekinteni a politika hasztalan és hiu mozgalmait, legyen az akár konzervatív, akár köztársasági. Mire való? Hát nem elég a tudomány? Minek siettetnők az időt, tudva azt, hogy a tudomány egy lépése közelebb viszi az emberiséget az igazság és jog országához, mint száz esztendő politikája és társadalmi forrongása. Hagyjátok el; csupán a tudomány söpri el a dogmákat, dönti le az isteneket, csupán a tudomány ad világosságot és boldogságot. Én, én, az Institut évdijas, tiszteletbeli tagja, én vagyok az egyedüli igazi lázadó!

Ezzel elnevette magát és Vilmos érezte, mennyi jóságos gúny rejlik e nevetésben. Bármennyire bámulta benne a nagy tudóst, eddig mindig rosszul esett neki, hogy ez a nagy ember oly nyárspolgárian rendezte be az életét, hogy szép nyugodtan fogadja el a neki kínált tisztségeket és kitüntetések, hogy a köztársaság alatt köztársasági, de azért kész volna bármely kormány alatt is a tudományt szolgálni. És ime, ebből az opportunistából, ebből az osztályba sorozott tudósból, ebből a szellemi munkásból, aki akármilyen kézből elfogadja a vagyont és a dicsőséget, kibontakozik egy csendes, de félelmetes revolutionista, aki arra számít,

hogy az ő munkája valamikor ellenállhatatlanul fogja átalakítani és megújítani a világot.

Bertheroy fölkelt és távozott.

— No hát eljövök majd megint, csak legyetek okosak és szeressétek egymást.

Midőn ismét magukra maradtak és Péter ott ült Vilmos ágya mellett, kezeik újra egymást keresték és forró szorításban fonódtak össze, amelyben lelkük kinos gyötrelme izzott. Oh, mennyi ismeretlen titokzat, mennyi fenyegető lelki kin lebegett körülöttük és forrongott bennük! A szürke, borongós téli nap átszűrődött az ablakon, ahonnan a kert kopár fasudarai sötételettek, míg az egész ház szinte reszketett a méla csöndben. Csak a fejük fölött hallatszott nehéz léptek tompa nesze: Barthés Miklósnak, a szabadság hősszerelmesének léptei, aki, miután ott fönn aludta volt át az éjszakát, hajnalhasadtával ketreczbe zárt oroszlán módjára megkezdte az élethossziglani fogoly megszokott örökös föl és alá járkálását.

És e pillanatban a két fivér szeme egy lapra esett, amely szétbontva maradt az ágyon és amelynek czimlapján egy tollrajz diszlett, amely a szegény kis divatáruslánykát ábrázolta, amint széttépett testtel ott fetrengett a divatárus doboz és a női kalap mellett. Ez a kép oly undorítóan, oly borzalmasan csuf volt, hogy Péter szeméből könny csordult ki újra, míg Vilmos zavaros és kétségbeesett, távolban révedező tekintete a jövőt kereste.

VII.

A montmartrei kis házikó, amelyben Vilmos az övéivel már évek hosszú sora óta lakott, nyugodtan várta haza gazdáját e borus téli napon.

Reggeli után Vilmos nagyleverten meggon-
dolta azt, hogy már bölcös óvatosságból is tanácsos
volna, ha két-három hétig haza nem menne. Az
az ötlete támadt tehát, hogy odaküldi Pétert, hadd
magyarázza az meg a dolgot odahaza és mesélje
el a történeteket.

— Hallgass ide, öcsém, meg kell, hogy te-
gyed nekem ezt a szivességet. Menj, mondd meg
nekik az igazat: hogy én sebesülten fekszem itt
nálad és hogy arra kérem őket, ne jöjjenek hoz-
zám látogatóba, mert attól félek, hogy követni
találják őket, és így ráakadhatnak itteni mene-
dékhelyemre. Tegnapesti levelem után joggal ag-
gódkodhatnak, ha ma nem kapnának hirt felőlem.

Aztán ama kínzó aggodalomtól, amaz egye-
dülí félelmétől zaklatottan, amely tegnap este óta
elhomályosította tiszta látását, hozzátette:

— Várj csak, kutasd csak ki a mellényem
jobb oldalzsebét... Vedd elő azt a kis kulcsot...
add át az anyósómnak és mondd meg neki, hogy
ha engem valami baj találna érni, tegye azt, amit
tennie kell. Ez elég, ő meg fogja érteni.

Péter egy pillanatig még habozott. De látva azt, hogy ez a csekély megerőltetés mennyire ki-merítette már a beteg erejét, hallgatást parancsolt neki.

— Egy szót se szólj, fekiüdj csendesen. Megyek és megnyugtatom a tiedet, minthogy te azt kívánod, hogy én vállalam el ezt a megbizást.

Ez az ut oly nehezére esett, hogy az első pillanatban arra gondolt, vajjon nem lehetne-e vele Zsófit megbizni. Összes régi előítéletei felébredtek benne; úgy tetszett neki, mintha most az ember-evő barlangjába készülne. Hányszor hallotta volt, hogy az anyja azt mondta: »az a rima« — mikor arról a nőről beszélt, akivel idősebb fia vadházasságban élt. Soha sem akarta nagyanyai keblére ölelni a szabad szerelem frigyéből származó három unokáját és különösen az lázította föl benne a vért, hogy a nagyanyja, az a Leroine továbbra is a háznál maradt a gyermekek fölnevelése végett. És oly hatalmas volt ez emlékezésnek ereje, hogy még most is, valahányszor a Sacré-Coeur bazilikába ment, arramenet mindig bizalmatlan tekintetet vetett arra a kis házra, s messze ivben elkerülte, mint valami kéteshirű házat, amelyben a bűn és a szemérmertlenség tanyáznak. Igaz, hogy a három nagy fiu anyja már tiz év óta nincs az élők közt. De nem lakik-e most újra benne ama botránytkelő teremtés, az a fiatal árvalány, akit a fivére örökbefogadott és akit a huszévi korkülömbőség daczára nőül

akart venni? Péter szemében mindez roppantul kirívó sértő erkölcstelenség volt és ő bátyjánál oly feldult otthont képzelt magának, ahol a rendetlen és tisztességtelen életmód oly erkölcsi és anyagi zűrzavarra vezet, melytől lelke iszonyodik.

Vilmos visszahívta.

— Mondd meg Leroínénak, hogy ha megtalálnék halni, te rögtön értesíted, hogy mindjárt megtehesse azt, amit ez esetben tennie kell.

— Jó, jó, csak csillapulj és meg ne moczczanj; majd elmondók mindent . . . Zsófi ki nem mozdul azalatt a szobádból, hátha kell tán neked valami.

Miután Zsófinak megadta volt a szükséges utasításokat, Péter távozott és lóvasutra szállt azaz a szándékkal, hogy a Boulevard de Rochechouardon leszáll és gyalog megy tovább.

Utközben a nehéz jármű döcögő ringatódzása mellett visszaemlékezett ama régi történetre, amelyet csak részben és zavarosan ismert és amelynek közelebbi részleteit később tudta csak meg.

1850-ben történt, hogy Leroi, egy Párisból a montaubani liceumba cseppent, lánglelkű és köztársasági szellemű, fiatal tanár, nőül vette Dagnau Ágotát, egy szegény protestáns család öt lánytagja közül a legfiatalabbat. A fiatal asszony ép akkor várandós volt, amidőn az urát az államesinyt követő napon a város egyik hirlapjában közzétett igen fulmináns czikke miatt börtönnel fenyegették. Meg kellett tehát szöknie és Genfben tele-

pedett le. Itt született 1852-ben kis leányuk, a kis Margit. Hét hosszú éven át, egész 1859-ig nyomorral kellett küzdeniök, mivel az apának csak kevés és rosszul fizetett leckeórái akadtak; az anyát pedig teljesen igénybe vette az a szakadatlan ápolás, amit a kis vézna lányka gyenge testalkata megkövetelt. Később aztán, mikor visszatértek Párisba, a nyomor mintegy üldözőbe vette őket. A volt tanár minden ajtónál bekopogtatott; de mindenütt elutasították politikai nézetei miatt, úgy hogy kénytelen volt magánórákat adni. Végre aztán a végsapás sujtottale szegényt; szélhűdés érte, amely mindkét lábát teljesen megbénította és örökre a karosszékéhez lánczolta. Erre aztán bekövetkezett ama sötét nyomor, melyben mindenféle alárendelt munkákat kellett végeznie; lexikoncikket, kéziratmásolatokat, czimszalagokat kellett készítenie, amiből a család alig tudott megélni a Monsieur le Prince utca egy kicsi lakásában,

Ebben az otthonban nevelkedett Margit. Le-roi, kit a szenvedés és a sors igazságtalan volta fellázított, hitetlen ember létére előre megjósolta a köztársaságot, a tudomány uralmát, amely el fogja söpörni a dogmák hazug, kegyetlen istenét. Ágota, akinek protestáns hitvallása teljesen meg-ingott a szűk látókörű és badar istentiszteletek folytán, csupán a hajdani vallási lázongás erjesztő csiráját őrizte meg szívében.

Ő volt most a háztartás feje és jobbkeze,

ő szerzett munkát; ő hozta haza és vitte vissza; sőt legnagyobb részét ő maga is végezte el; ő vezette a háztartást; ő nevelte és tanította leányát. Margit semmiféle iskolába nem járt; amit tudott, azt mind az apjától és az anyjától tanulta, vallás-oktatásról pedig szó se volt soha. Leroiné, aki minden vallási meggyőződését elveszítette a férjével való együttlét és szellemi érintkezés révén, a csendes istentagadás egy nemét teremtetett meg magának, az emberi kötelességérzés és a legfelsőbb igazság és jog eszméjét, amelyet, minden társadalmi konvenczió felülemelkedve, nagy hősiességgel meg is valósított. Férjének hosszas betegeskedése és az a meg nem érdemelt szerencsétlenség, amely őt férjében és gyermekében egyaránt sujtotta az évek hosszú során át, rendkívüli ellentállási képességet és az áldozatkész odaadás oly óriási erejét fejlesztette ki benne, amely őt a család páratlan lelki nemességű és vaserélyű vigasztaló angyalává és igazságot szolgáltató intéző kormányzójává tette.

Ebben a monsieur le prince-utczai házban ismerkedett meg Vilmos a háboru után a Leroi-családdal. Kicsiny lakásukkal szemközt, ugyanazon az emeleten, lakott ő is egy nagy szobában, amelyben szenvedélylyel vetette rá magát a munkára. Eleintén alig köszöngettek egymásnak, mert a szomszédok nagyon büszkék és nagyon komorak voltak és a megközelíthetetlen zord diskreczió szomorú leple alatt tengették nyomoruságos életüket. Ké-

sőbb aztán lekötelező összeköttetés fejlődött ki közöttük; a fiatalember egy ujonnan szerkesztett enciklopedia számára néhány czikkel bizta meg a volt tanárt. Azután hirtelen beállott a katasztrófa. Leroi egy este meghalt, mialatt a lánya a karosszékét az asztaltól az ágyhoz tolt. A két kétségbeesett nőnek nem tellett temetési költségre. Gyászos nyomoruságuk egész megrendítő történetét zokogták el könyeikkel együtt és Vilmos vállalta magára a dolog elintézését.

E percztől fogva ő volt barátjuk, meghittjük, a család nélkülözhetetlen férfitámasza. Így fejlődött közöttük magamagától a legegyszerűbb, legtermészetesebb és leggyengédebb módon az a viszony, aminek okvetetlen ki kellett fejlődnie; még pedig az anya engedelmével, aki boszut áhítózó megvetéssel eltelve azon társadalom iránt, amelyben a jók éhen halnak, a társadalmi kötelék szükséges voltát elismerni nem akarta. Házasságról szó se volt. Egy szép napon Vilmos, aki akkor huszonhárom éves volt, egyszerre csak azon vette magát észre, hogy nőül birja a huszéves Margitot. Mindaketten szépek, erősek és ifjak valának, egymást imádták és egymásért dolgoztak és ifju szívük tuláradt a jövőbe helyezett reménytől.

E percztől fogva új élet kezdődött a családban. Vilmos, aki teljesen szakított az anyjával apja halála óta havonkint szerény kétszáz franknyi járadékot huzott.

A mindennapi kenyerük tehát, bárha szerényen, de biztosítva volt; ő maga pedig már megkét-szerezte volt ezt az összeget vegyészeti munkái, vegyelemzése és kutatásainak ipari alkalmaztatása révén. A fiatal házaspár a Montmartre dombtető legtetején telepedett le, egy nyolczszáz frank házbért fizető házikóban, amelynek legnagyobb előnye és kényelme az a szűk kertecske volt, ahol később egy deszkából összetákolt laboratoriumot lehetett fölállítani.

Leroine csendesesen vonult meg ott velük; segédkezett a ház körül, fölöslegessé tette, hogy még egy cselédet tartsanak és várta az unokákat, hogy azokat majd ő nevelje fel. És az unokák meg is jöttek, két-két évi időközben. Mindahárom fiú volt; három jól megtermett, piczi emberke, először Tamás, aztán Ferencz, végre Antal született meg. És amily teljes odaadással szentelte volt magát azelőtt az urának, a lányának és később a vejének, ép oly teljes önfeláldozással élt ezentul a boldog frigyből származott három gyermekért. Nagymama lett belőle, így hívták őt mindnyájan; nagymamája lett az egész háznak, ifjának és vénjének egyaránt. Ő volt ott maga a megtestesült ész, a bölcsesség, a bátorság; ő volt az, aki szüntelen örködött fellettük, aki mindent maga vezetett, akihez minden kérdésben fordultak, akinek tanácsát mindig követték, aki osztatlan egyeduralmában mindig úgy kormányzott, mint egy mindenható anyakirályné.

Tizenöt esztendeig tartott ez az élet, a komoly, lázas munka és békés szeretet ez élete ebben a szerény kis otthonban, hol a legszigorubb takarékoság szabályozta a kiadásokat és gondoskodott a szükségletekről. Később Vilmos elvesztette az anyját és a vagyon ráeső részét örökölve, megvalósíthatta régi vágyát, megvette a házat és a kert egyik zugában téglából készült tágas műhelyt építtethetett magának, amelyre még egy emeletet emelt. Alig készült el az új telep, ép abban a perczben, midőn az élet derüesebb szint és nagyobb méretet kezdett öltetni, újra beköszöntött a szerencsétlenség és nyolcz napi betegeskedés után hagymáz ragadta el hirtelen Margitot. Harminczöt éves volt még csak, legidősebb fia Tamás pedig tizennégy esztendő, és Vilmos harmincznyolczéves korában özvegyi sorra jutva, magára maradt három gyermekével, a váratlan veszteség fölötti kétségbeejtő fájdalmában. Az a gondolat, hogy idegen asszonyt vigyen be ebbe a meleg, elzárkózott fészekbe, ahol sziveik oly gyengéd szeretetben egyesültek, oly elviselhetetlennek és ocsmánynak tetszett előtte, hogy elhatározta, miként soha meg nem nősül többé. Egészen elmerült a munkába, az fogja majd elcsitítani a szívét és az érzékeit. Szerencséjére a nagymama hősiesen és csüggedetlenül állotta meg a helyét és a háznak megmaradt az uralkodó királynéja. A gyermekek feltalálták benne a nevelőnőt, a kormányzót, az igazgatónőt,

aki a szegénység és a hősiesség iskolájában nőtt nagygyá.

Igy mult el két esztendő s egyszerre megsaporodott a család; egy váratlan esemény közénk cseppentette Couturier Máriát, Vilmos egy jóbarátjának anyátlan árváját. Ez a Couturier olyan lángérszféle, olyan zseniális felfedező volt, aki jókora vagyont költött mindenféle rendkívüli fantasztikus eszmék megvalósítására. Hitbuzgó felesége belehalt ebbeli bánatába és Couturier, noha imádta a leányát, kit agyoncsókolgatott és ajándékokkal halmozott el, mikor ritka alkalmakkor meglátogatta, előbb nevelőintézetbe adta, aztán valami távoli nőrokonnál felejtette. Halála órájában csak olyaténkép emlékezett meg róla, hogy esdve könyörgött Vilmoshoz, vegye őt házába és adja férjhez. A szegény nőrokonnak fehérneműkereskedése volt, csődöt mondott és Mária tizenkilencz éves korában egyszerre csak krajczár pénz nélkül az utcán találta magát és egyedüli vagyonául csupán ép egészséget, bátorságát és nagy tudását vallhatta.

De Vilmos sohse engedte meg, hogy leczkétet adva járjon házról-házra, hanem magához vette, hogy segédkezzék a háztartás körül a nagymamának, aki már nem volt többé oly ruganyos és fürge és aki maga is helyeselte ezt a tervet; mert neki is jól esett az a sugaras fiatalság és az a vidám derű, amelylyel az uj családtag fölvidítja majd egy kissé ezt a házat, amely Margit halála óta

nagyon is komorrá és rideggé vált. Mária lesz majd az idősebbik testvér; sokkal idősebb, semhogy a még iskolába járó fiuk nyugalmaát megzavarhatná. Ő is fog dolgozni ebben a házban, ahol mindenki dolgozik. És segédkezni fog a családi körnek míg majd akad valami derék fiu, akibe beleszeret és aki elveszi.

Öt év mult el anélkül, hogy Mária el akarta volna hagyni a boldog otthont. Az alapos oktatás, amelyben része volt, hálás talajra talált erős agyában, amely beérte azzal, hogy ime sok mindent tud. Ő maga amellettnagyon üde, nagyon romlatlan, nagyon naiv maradt; természetes egyeneslelkűsége megóvta benne a szüzies tisztaságot. Emellettn minden ízében nő volt; semmiségekkel kitudta magát csinosítani, s minden csekélységen el tudott mulatni, mindig jókedvű és megelégedett volt.

Igen praktikus természetű leány lévén, cseppet sem álmodozott; folyton valami munkával foglalkozott, az élettől nem követelve soha mást, mint amit ez adhatott, egy cseppet sem törődött a tulvilággal. Bárha gyengéd szeretettel emlékezett meg jámbor édesanyjáról, ki őt könnyes szemekkel béráltatta meg legelőször abban a hiszemben, hogy ezzel az ég kapuit nyitja meg neki. Azonban mihelyt magára maradt, önmagától abba hagyott minden vallásgyakorlatot; mert nem volt csepp szüksége sem erre az erkölcsi fegyelemre, hogy tisztességes és derék leány maradjon.

Ez a bámulatos lelki egyensúly mindig amellett bizonyított, hogy neki van igaza; ez vezérelte őt és ez óvta minden veszedelemtől.

Ezért hallgatott legszívesebben a saját ösztöne sugallatára és derüs mosolyával azt szokta mondani, hogy ez még mindig a legjobb tanácsadója. Két ízben utasította vissza a neki tett házassági ajánlatokat, és midőn Vilmos a második alkalomnál erősen rábeszélte, Mária leplezetlen meglepetéssel kérdezte, vajjon terhére van-e már neki a háznál? Ő maga nagyon jól érzi magát nála, és megszolgálja az ottlétét. Minek hagyná el tehát az otthonát; minek tenné ki magát annak, hogy kevésbbé boldog legyen másutt, miután senkibe se szerelmes?

Lassan-lassan aztán a Vilmos és Mária közt való házasság lehetőségének eszméje fogamzott meg a lelkekben és igen czélszerű és okos dolognak ítélték. Valóban misem lehetne ennél okosabb és mindnyájukra nézve előnyösebb. Hogy Vilmos meg nem nősült, az egy fiainak hozott áldozat volt, mert attól félt, hogy idegen nőt hozva a házába, talán megbontaná a család szeretetteljes békéjét és örömét. És ime most akad egy nő, aki gyermekeinek máris pótolja az anyját és akinek viruló ifjúsága megzavarta Vilmos szívének nyugalmát. Ép, erős ember volt még és mindig azt vallotta, hogy nem jó, ha az ember egyedül van; ámbár a tudományos munkálkodás iránti szenvedélyében eleddig nem so-

kat szenvedett az özvegység kellemetlenségei miatt. Azonban a korkülönbség visszariasztotta őt és ő hősiesen távol tartotta volna magát és fiatalabb férjet keresett volna a leánynak, ha három fia, valamint a nagymama össze nem esküdnek az ő boldogítására és nem buzgólkodnak e frigy létesítésén, amely arra látszott hivatva, hogy szorosabbra fűzze a családi kötelékeket és uj tavaszt derítsen az egész házra. Ami Máriát illeti, ő oly forró hálával és benső meghatottsággal adózott Vilmosnak azért a bánásmódért, amit iránta őt esztendőn át tanusított, hogy első szóra rögtön beleegyezett, őszinte ragaszkodásának lángoló fellobbanását szerelemnek véelve. Aztán meg tehetett-e volna ennél okosabbat? Alapíthatott-e volna biztosabb boldogságot ígérő jövőt ilyen viszonyok között? Ez a házasság, amelyet ide s tova már egy hónap óta beszéltek meg és határoztak el, a jövő tavasz április végére tűzetett ki.

Midőn Péter leszállt a lóvonatról és felsietett a St.-Eleuthére-utczába vezető töméntelen lépcsőfokon, újra megszállotta őt az a kényelmetlen érzés arra a gondolatra, hogy most be kell hatolnia a mumus kéteshirű házába, hol bizonyára minden, amit lát, izgatni és bántani fogja. Aztán meg minő aggódó, nyugtalan izgalomban fogja őket találni arra a levélre, amit Zsófi tegnap este vitt oda, tudatva velük, hogy az apa nem jó haza? És mégis amint feljutott az utolsó lépcsőkre és aggódva ve-

tette fel a fejét, a kis ház messziről, ott fönny a magasban, valami végtelen nyugalom és béke tanyájának látszott a ragyogó téli verőfény sugárlálójában, mely melegen bogozta magába, mintha szeretetteljes becézgetéssel akarná átölelni.

A kert ódon falából egy kis ajtó nyilott ugyan a St. Eleuthére-utczára, ép szemközt a Sacré-Coeur bazilikába vezető széles uttal, hanem aki e házba akart jutni, annak meg kellett kerülnie az épületet és fel kellett mennie a Tertre-térig, ahová a ház homlokzata és kapuja nézett.

Gyermekek játszadoztak a ház előtti téren, amolyan kis vidéki városra emlékeztető sovány fákkal beültetett négyszögön, amelyet szatócs, pék és zöldségáros igénytelen kis boltocskái szegélyeztek. A tér baloldali sarkán fehérlett a tavasszal ujonnan kimeszelt derüs ház öt ablakos homlokzata, amely mindig kihaltnak látszott; mert a tulajdonképeni élet a kertre néző tulsó oldalon lüktetett, amely Páris óriási látókörére nyilott.

Péter végre ráfanyalodott és megnyomta a kapu aranyként fénylő rézcsöngetyűjét. Csengő, messzehangzó hanggal szólalt meg az. De nem nyitották ki mindjárt a kaput és Péter épen másodszor készült csöngetni, midőn az ajtó egyszerre csak feltárult és ő bepillantathatott a hosszú folyosóba, amelynek végében, a ház tulsó oldalán, a téli verőfényben kilátás nyilott Párisra, tetőinek határtalan tengerével.

És e végtelenbe terjedő háttér keretében egy körülbelül huszonhat éves lány állott előtte egyszerű fekete szövetruhában, mit kék háziköténye félig eltakart és könyökön fölül visszahajtott ujjakkal, amelyekből hevenyében leszárított víztől nedves karjai és kezei fehérlettek elő.

Egy pillanatig a meglepetés feszültsége állott be. A fiatal lány, aki mosolyderűs arcczal sietett volt a kapuhoz, elkomolyodott az ellenséges csuha láttára. Erre a pap szükségesnek látta, hogy bemutatkozzék.

— Én Fromont Péter abbé vagyok. — A lány ajkára rögtön visszatért a szives üdvözlés mosolya.

— Ah, bocsánatot kérek, uram! Megismerhettem volna, mert egyszer láttam, hogy ön erre jártában köszönt Vilmosnak.

A lány Vilmost mondott. Tehát ez Mária. És Péter meglepetten nézett rá, mert teljesen elütőnek találta attól a képtől, amit magának róla alkotott. Mária nem volt magasnövésű, de inkább középtermetű erősen kifejtett alak; csipője széles, keble telt, nyaka bámulatos szép.

Könnyed, egyenes tartásán és járásán szinte meglátszott az, hogy egészséges, erős, izmos és erejének tudatában és érzetében levő imádásraméltó nő. Hófehér arczbőrű barna lány volt, akinek homlokát gyönyörű fekete hajkorona díszítette, amelyet hanyagon, minden bonyolódott és kiszámított kaczérság nélkül kontyba fésült. És a sötét

hajfonadékok alatt erőteljes élet lüktetett a nagy intelligenciára valló homlokban, a finom metszésű orrban és a vidám, derüs szempárban; míg arczá-
nak kissé teltebb és zömökebb alsó fele, a komoly-
ságról tanuskodó erős áll és duzzadt, telt ajak,
szelid szivjóságát hirdették. E világról való, igazi
földi nő volt, aki minden elvárható női odaadással
és szerelemmel kecsegtetett. Igazi hitvestárs.

Péter ez első találkozás alkalmával tulságosan,
szinte bántóan egészségesnek találta; önmagában
megbízó lelki nyugalma kelleténél is derüebbnek
tetszett neki, amint sűrű, tömött hajkoronájával,
ártatlanul pőrére vetkezett remekidomu karjaival
előtte állott. Visszatetszett neki, izgatta, mint
valami más világból való, a többiektől egészen
különváló lény, aki teljesen idegen előtte.

— Vilmos bátyám küldött engem ide ...

A fiatal leány arczkifejezése rögtön megvál-
tozott, elkomolyodott újra és nagy sietve vezette
be őt a folyosóra. Aztán, miután a kapu rájuk
záródott, megszólalt:

— Ön hirt hoz felőle ... Bocsánatot kérek,
hogy így fogadom. A cselédek ép most szappanoz-
ták be a fehérneműt és én most a hátuk mögött
meg akartam győződni róla, vajjon jól végezték-e
a dolgukat? Ismételve bocsátot kérek, hogy ide-
vezettem, de kegyeskedjék egy pillanatra ide be-
sétálni. Tán jobb, ha először én tudok meg mindent.

Balra, a konyha melletti helyiségbe vezette,

amely mosókonyhául szolgált. Egy nagy sajtár színiültig tele volt szappanos vízzel, és a faczövekekre teregetett fehérnemüből csurogva csepegett a víz.

— Nos, mi van Vilmossal?

Péter erre egyszerűen elmondta a valót, hogy a fivére sebet kapott a kézcsuklyóján egy szerencsétlen véletlen folytán; ő a robbanás szemtanuja volt, Vilmos tehát nála keresett menedéket Neuillyben és azt óhajtja, hogy hagyják ott békében felépülni és el se látogassanak hozzá. Mialatt ezt elmondta, szavainak hatását figyelemmel kísérte Mária arczán, amelyen eleintén rémület és részvét tükröződött; aztán pedig nyugalmat erőszakolt magára, hogy megcsillapodva, józanul ítélhesse meg a helyzetet. Végre azt mondta:

— Tegnap esti levele majd megfagyasztotta a vért ereimben; biztos voltam benne, hogy valami baj történt. No, de hát hősiesen bele kell törödnünk és nem szabad mások előtt mutatni, hogy aggódunk. A kézcsuklyóján sebesült meg, de ugyebár, nem komoly seb?

— Nem. Csakhogy azért mégis olyan természetű seb, amely nagy óvatosságot és ápolást követel.

Mária erősen nézett Péter szeme közé, őszinte, nagy szemeinek nyílt tekintetével, amely Péter lelke mélyébe hatolt, hogy legtitkosabb rejtekeit kifürkészsze. Szembeszökően meglátszott rajta, hogy nagynehezen fojtja csak vissza az ajkára tóduló száz meg száz kérdést.

— Ennyi az egész, baleset következtében megsebesült. Nem bizta meg önt azzal, hogy részletesebben mondja el nekünk a történeteket?

— Nem, ő egész egyszerűen azt akarja csupán, hogy önök ne aggódjanak miatta.

Mária erre nem faggatta tovább; hanem mint engedelmes nő tiszteletben tartotta Vilmos akaratát és megelégedett azzal, amit ő nekik a család megnyugtatóására üzent, anélkül, hogy csak igyekezett is volna bővebbet megtudni. És valamint reggel is, újra hozzáfogott a házi teendőkhöz, holott lelkében a tegnap esti levél keltette titkos rettegés dult, — úgy most is visszatért nyugodt, csendes erőre valló arczára a látszólagos lelki vidámság kifejezése és szemeiben újra felragyogott a bátor elszántságot hirdető ragyogó sugár.

— Vilmos, — szólalt meg Péter újra — egyetlen egy megbízást adott csupán, hogy adjam át Leroiné asszonynak ezt a kis kulcsot.

— Jól van, nagymama itt van és különben is szeretném, hogy a gyerekek lássák önt... Majd bevezetem önt.

Most, hogy kissé megnyugodott, jól megnézte Pétert amolyan leplezetlen, jóakaró kíváncsisággal, amelybe némi szégyenkező szánalom is vegyült. Üde, fehér, gömbölyű karjai, melyekből az ifjúság illata áradt, még mindig fedetlenek voltak. Ártatlan nyugodtsággal, cseppet se sietve, hajtotta le a ruha ujjait. Aztán levetette a nagy kék kö-

tényt és látatta gömbölyded idomainak erőteljes szépségét, amely egyszerű fekete ruhájában egészen érvényre jutott. Péter csak elnézte; semmikép se tetszett neki ez a leány és ámbár maga se tudta mért, valami fellázadt a lelkében, amidőn oly meszterkéletlennek, oly egészségtől duzzadónak és oly derekasnak látta Máriát.

— Szabad kérnem, abbé ur, tessék utánam jönni, a kerten kell végigmennünk.

A háznak földszint, a folyosó átelleni oldalán, szemben a konyhával és a mosókonyhával, két nagy terme volt; a könyvtár, mely a Tertre-térre nyílt és az ebédlő, melynek ablakai a kertre néztek. Az első emelet négy szobája apa és fiu hálósobái voltak. A kert pedig, amely azelőtt is elég szűkecskére volt szabva, most már csak amolyan homokos udvarrá zsugorodott a tág vegyműhely felépítése folytán, mely a terület legnagyobb részét elfoglalta. Noha a vegyműhely terjedelmes volt, a hajdani fásűrűségből két terebélyes, vén, mohos és görcsös törzsű szilvafa úgyszintén egy óriási, nagy termőerejű orgonabokor-csoport maradt meg, mely tavasszal teljesen virágba borult. És ezen orgonabokor tövében Mária magának egy jókora virágágyat tartott fön, hol kedvtelésből néhány rózsafát, rezedát és szegfűt nevelt és ápolt.

Egy kézmozdulatával rámutatott a fekete szilvafákra, az orgonabokrokra és rózsafákra, amelyeken még alig-alig zöldelt egy-egy gyenge

tavaszi rügy; a szabad természetnek e kicsiny zugára, amely még téli álmát aludta.

— Mondja meg Vilmosnak, hogy épüljön föl gyorsan és legyen már itt rügyfakadáskor.

Aztán, mivel Péter e perczen épp az arczába nézett, hirtelen elpirult. Nála gyakori volt ez az önkéntelen, megokolatlan, hirtelen pirulás, amely, mert a legártatlanabb szó is biborrrá gyújtotta az arczát, kétségbeejtette őt. Roppant nevetségesnek tartotta azt, hogy így fölhevül, mint valami dőre kis leányka, holott benne oly bátor sziv dobog. Csakhogy az ereiben lüktető tiszta női vér megőrizte veleszületett természetes szüziességének finom érzékenységét.

Valószínűleg azért pirulhatott el, mert attól félt, hogy a pap előtt úgy tűnhetett föl, mintha a férjhezmenetelére czélozna, midőn a tavaszt emlegette.

— Méltóztassék besétálni, abbé ur. A gyerekek ép itt vannak mind a hárman.

Ezzel bevezette a dolgozóterembe.

Ez egy igen tágas, ötméter magasságu, téglapadlózatu terem volt, kopasz, aczélszürkére festett falakkal. Sugaras fényhálózat, meleg napsugárfürdő langyos hullámai öntötték el a legtávolibb zugát is, beáradva a délre néző, Páris határtalan látóképére nyiló ablaksor hatalmas üvegtábláin. Nyáron lebocsátották a nagy faredőnyöket, hogy

a tikkasztó hőségű napok tulságosan perzselő hevét tompítsák. Ebben a teremben tartózkodott az egész család reggeltől estig, szakadatlan munka szoros és gyöngéd közösségében együvéforrva. Mindenki kénye-kedve szerint helyezkedett el benne, mind-egyiknek megvolt a maga kiválasztott helye, ahol a többiektől teljesen elkülönítve, a munkájába elmélyedhetett.

Első sorban az apa foglalta el a terem felét a maga vegyműhelyével, a nagy kemenczével, a kísérletezéseire szükséges asztalokkal és a műszerek felállítására szánt polczokkal, az üvegajtós faliszekrényekkel, melyek zsufolásig meg voltak rakva palackokkal és retortákkal. Mellette Tamás, a legidősebb fia, kis kovácsműhelyt, egy üllővel és furógéppel felszerelt, teljesen berendezett gépészműhelyt állított föl; mivelhogy ő mechanikus mesterembernek készült, csakis azért, hogy ne legyen kénytelen az apját elhagyni, hanem mint szerény munkatársa, segítségére lehessen bizonyos munkákban. A terem másik zugában a két fiatalabbik: Ferencz és Antal, békés egyetértésben fértek meg egy hatalmas asztal két oldalán, kartonok, forgatható könyvpolczok és irattartók egész halmaza közepett.

Ferencz nyerte volt el az egyetemi pálmát és mint első eminens jutott be a tanárképző intézetbe, ahol jelenleg vizsgára készült, Antal pedig, aki a klasszikai tanulmányokat utálta, egyedül a rajzolás szenvedélyének hódolva, testestől-lelkestől

a fametszésnek szentelte idejét. Az ablak mellett pedig ép a betűző nap legragyogóbb sugárözöne közepett ott állott Máriának és a nagymamának a varróasztala, tele himzésekkal és kézimunkákkal. Finom szövetekkel és kényes apróságokkal zsufolt kis zúg volt ez, mely ott ékeskedett a mindenütt halomra gyűlt szerszámok, vaskos könyvek kissé durva egyvelege közepett.

Mária csengő hangján, amelyet nyugodt vídamságra erőltetett, odaszólott nekik:

— Gyerekek, gyerekek, itt az abbé ur, üzenetet hoz édesapától.

Gyerekek! Mennyi gyengéd ifju anyaiság rezgett e szóban, midőn azokhoz a felnőtt ifjakhoz fordult, akiknek nénjeként tekintette volt magát hosszú éveken át. Tamás huszonhárom éves korában valóságos óriás volt; nagy szakált eresztett már és magas homlokával, erős arczával meglepően hasonlított az apjára. Kissé nehézkes mozdulatu és lassu felfogásu, hallgatag, sőt kissé zord és félénk természetű fiu volt, aki gyermeki szeretetében örült e kézi ügyességet igénylő foglalkozásnak, amely őt a mester rendelkezésére álló egyszerű kézművessé avatta. Ferencznek, nálánál két évvel fiatalabb öcscsének, arcza finomabb metszésű volt ugyan, de termetre majdnem egyformák voltak; neki is ugyanoly magas volt a homloka, ugyanoly határozott metszésű a szája. Az egészség és erő vegyüléke lüktetett benne, amelyben a tudományos

tanárjelölt finomult lelki élete csupán a szemek élénkebb, értelmesebb tüzeről volt felismerhető. A legfiatalabb pedig, Antal, akinek tizennyolcz éves ifjui megjelenése egy hajszálnyival se volt kevésbé erőteljes a bátyjáénál; szakasztott olyan szép és majdnem oly megtermett volt. Az anyjától örökölt szőke hajával és végtelenül szelid, álmódosza elmerengő kék szemével különbözött mégis tőlük. Mikor még fiatalabbak voltak és a Condorcet liceumba jártak, nagynehezen lehetett őket egymástól megkülönböztetni; csupán a természetükről lehetett rájuk ismerni; akkor is csak úgy, ha korfokozat szerint állították őket egymás mellé. Még most is könnyen össze lehetett őket tévesztetni, ha nem voltak együtt mind a hárman, hogy észre lehessen venni rajtuk azokat az elütő egyéni vonásokat, amelyek az élet folyamán mindegyikük-nél erősebben érvényesültek.

Amidőn Péter belépett, mind a hárman oly mélyen el voltak merülve a munkájukba, hogy nem hallották az ajtó nyílását. És Péter újra meglepődött azon a bámulatos önfigyelman és lelkiismeretességén, amelyet az elébb már Máriánál is megbámult, hogy még a legsajgóbb aggodalom közepett is hozzá tudtak fogni a mindennapi munkához. Tamás munkás-zubbonyában nagy gonddal fűrészelgetett egy darab rezet ügyes és kerges kezeivel; Ferencz íróasztala fölé hajolva határozott, nagy vonásokkal irogatott; míg az asztal másik végében

Antal finom vésővel a kezében egy képes lap számára készülő fametszeten dolgozott. Mária csengő hangjának hallatára felvetették fejüket.

— Gyerekek, apa küld nektek üzenetet!

Erre mind a hárman egyszerre felugrottak és abbahagyva munkájukat, közelebb léptek. Mind ott állottak, korfokozat szerint oly bámulatosan hasonlítva egymásra, hogy valami hatalmas és erős óriás család ivadékainak látszottak. És abban a perczben, amidőn szó volt az apjukról, egyszerre megérződött rajtuk, hogy lelkeik összeolvadnak, együvéfűződnek és hogy hatalmas mellükben most már csak egy és ugyanaz a szív dobog.

Ugyane pillanatban a dolgozóterem háttérében egy ajtó nyílt és a nagymama jelent meg a küszöbön, a dolgozóterem fölött levő emeleti szobájából lejövet, ahol ő Máriával együtt lakott. Egy matring pamutért ment fel csak az imént a szobájába és most merőn bámult a papra, nem tudva azt, mi járatban lehet itt.

A fiatal lány magyarázatát adta:

— Ez az ur Fromont abbé, Vilmos öccse, aki Vilmos megbízásából látogatott el hozzánk.

Péter maga is nagy érdeklődéssel szegezte rá vizsga szemét, mert meglepődött azon, hogy hetven éves korában még ilyen egyenes tartású, szívós, életerőtől duzzadó nőnek látja. Kissé megnyult arcán hajdani szépségeinek nyomai a komoly női bájlabilincselő varázsában nyilatkoztak meg; fiatalos

tűz izzott barna szemeiben ; szintelen ajkai, amelyek közül teljes ép fogsora fehérlett, megőrizték határozott, szilárd metszésüket.

Csupán néhány ezüst hajszaál fehérlett ósdi divatra fésült fekete hajfonadécai között. Orczái pedig az idők folyamán virágsziromként elfonnyadtak ; mély, szimmetrikus ránczok szelték keresztülük, melyek arczkifejezésének valami különös előkelő nemességet, azt a fönséges anyakirálynői előkelőséget kölcsönözték, amelyet megjelenése és örökké fekete gyapjuruhába öltözött magas szikár alakja magán viselt még akkor is, még ha a legdurvább munkákat végezte is.

— Vilmos küldi önt, uram ? — szólt Leroiné.
— Ugyebár megsebesült ?

Péter meglepődve azon, hogy az öreg asszony eltalálta a valót, újra elbeszélte az egész történetet.

— Igen, a kézcsuklóján esett egy seb. De nem kell valami közvetlen komoly veszedelemtől tartaniok.

Péter ugyanis érezte, hogy a három fiun aggóató rémület borzong át ; mindhármuk egész valója abban a vágyban összpontosult, hogy apjuk védelmére, segítségére siessenek. Az ő kedvükért kersett vigasztaló, reménynyel kecsgettető szavakat.

— Nálam van Neuillyben. Gondos ápolás mellett remélhetőleg nem fog beállani semmi komplikáció. Azért küldött ide, hogy megmondjam önöknek, ne aggódjanak miatta egy cseppet sem.

Nagymama a legkisebb nyugtalanságot sem árulta el. Nagyon higgadt volt; szinte olybá tűnt föl, mintha olyasmiről értesülne csupán, amit már előre tudott. Sőt úgy tetszett, mintha megkönnyebbulne a lelke, mintha megszabadulna valami titkos, gyötrelmes rettegéstől, amelyről senkinek se szólt.

— Ha önnél van, uram, akkor mindenesetre a lehető legjobb helyütt van és minden veszélytől ment. Tegnap esti levele, amely nem magyarázta meg nekünk, micsoda ok tartja őt távol tőlünk, meglepett bennünket és előbb-utóbb némi aggodalom is ébredt volna bennünk . . . De most minden rendben van.

A nagymama meg a három fiu ép oly kevésbé faggatták őt bővebb magyarázatok miatt, mint Mária. Péter az asztalok egyikén észrevette a reggeli lapokat, amelyek kitárva ott heverték és csak úgy hemzsegték a merényletről beszámoló tudósításoktól. Biztosan olvasták és azért remegtek, hogy az apjuk valahogy kompromittálva ne legyen e rettenetes esemény folytán. De vajjon mit tudtak ők? Salvatról nem tudhattak semmit; nem tudták egybefűzni a váratlan körülmények előre nem látható láncolatát, amely a találkozást és később a sebesülést maga után vonta.

A nagymama kétségkívül többre van belevatva. Hanem Mária, meg a három fiu nem tudtak semmiről; ők még sejteni se merték volna a valót. A hódolatteljes tisztelet és gyengéd szeretet

mínő hatalmas ereje nyilatkozott meg az apába vetette föltétlen és ingathatatlan bizalomban, e derüs nyugalomban, amely megszállta őket, mihelyt az apa azt üzente nekik, hogy ne aggódjanak miatta.

— Asszonyom, — szólalt meg Péter újra — Vilmos arra kért, hogy adjam át önnek ezt a kis kulcsot és juttassam eszébe, hogy az esetre, ha őt baj érné, tegye meg azt, amivel önt megbizta.

Az öreg asszony alig rezzent össze, midőn átvette a kulcsot és egyszerűen, mintha egy beteg legmindennapibb fogadalmáról lett volna szó, ezt válaszolta:

— Jól van, mondja meg neki, hogy úgy lesz, ahogy kívánja. Tessék helyet foglalni nálunk, uram!

Péter ugyanis mindeddig állva maradt volt. El kellett fogadnia a kínált ülést, noha kényelmetlen feszélyezettség tartotta még mindig fogva a lelkét. Azon volt, hogy ez észre ne vevődjék rajta ebben a házban, ahol ő tulajdonképpen családjá körében volt. Mária, aki munka nélkül nem tudott megleenni, megint valami himzésbe fogott bele, ama finom tűfestések egyikébe, amelyet egy nagy kelengye- és fehérnemű-czég számára készített, mert makacsul ragaszkodott ahhoz, hogy — amint nevetve szokta mondani, — legalább a zsebpénzét maga keresse meg. A nagymama is régi megszokásból, amelyhez még vendégek jelenlétében is hű maradt, újra folytatta az örökös harisnyakö-

tést, amely célból lehozta volt magának a szükséges pamutot. És úgy Ferencz, mint Antal, visszatérve íróasztalukhoz, letelepedtek régi helyükre; csupán Tamás támaszkodott állva az ő csavargépjéhez.

— Holnap ám ellátogatunk apához mindannyian, szólalt meg.

Mária időt se engedve Péternek, hogy válaszoljon, hirtelen fölvetette a fejét.

— Nem, nem, apa megtiltja, hogy valaki elmenjen hozzá látogatóba; mert ha ránk esetleg leselkednek és nyomon követnének, az ő menedékhelye is el volna árulva. Ugy-e bár, abbé ur?

— Tényleg okosabb lesz, ha önök lemondanak a viszontlátás öröméről, míg ő maga visszajöhet ide. Az egész csak két-három hét kérdése.

A nagymama rögtön helyeselte.

— Magától értetődik, ez így lesz a legokosabb.

A három fiu erre nem feszegette tovább a dolgot s beletörődött abba a titkosan őrlő nyugtalanságba, amely az egész idő alatt fogja eltölteni majd a lelküket; hősiesen mondtak le erről a látogatásról, amely nekik oly nagy örömet okozott volna. Lemondtak róla, mert apjuk így parancsolta és mert ettől függött talán apjuk sorsa és élete.

— Akkor hát, — szólalt meg Tamás, — legyen oly szives, abbé ur és mondja meg neki, hogy én, mihelyt itt szünetelni fog a munka, rögtön a gyárba szándékszem visszatérni, hol kényel-

mesebben tudom folytatni azokat a kísérleteket, amelyekkel jelenleg foglalkozom.

— És kegyeskedjék neki részemről ismételtén kijelenteni. — tette hozzá Ferencz, — hogy ne aggódjék az én szigorlatom miatt. Kitünően indul. Majdnem biztos vagyok a sikerben.

Péter megigérte, hogy semmit se felejt el. Mária pedig mosolyogva vetette fel a szemét és Antalra nézett, aki elmerengve hallgatott.

— Hát te kicsikém. te nem üzensz semmit?

Antal mintegy álomból felocsudva, szintén elmosolyodott.

— De igen; azt, hogy te nagyon szereted őt és hogy jőjön haza hamar, hogy boldogíthassad.

Mindnyájan elmosolyodtak. Mária maga is igen fesztelenül mutatta a jövődöbe vetett bizalom csendes és nyugodt örömteliségét. Boldog, vidám szeretet füzte őket egymáshoz. Még a nagymama fakó ajkai is komoly mosolyra derültek; mert ő is örült annak a boldogságnak, mit az élet ígérni látszott számukra.

Péter ott akart maradni még néhány perczig. Beszélgetésbe elegyedett velük és csodálkozása nőttön-nőtt. Egyik meglepetés a másik után érte ebben a csendes otthonban, ahol a legelzüllöttebb, legkétértelműbb életet, az erkölcsi törvények ellen való fellázadás romboló káoszát vélte feltalálni.

És ime, oly gyöngéd, szeretetteljes vidámságra, oly hatalmas fegyelemre akad, hogy szinte

kolostori komolyság és puritánság jellegét adta e háznak, amelynek szigorát csak a fiatalság derüs vidámsága enyhítette.

A fényes napsugárözöntől langymeleggé hevített tágas termen megérezte a munkásság és a béke illatát. De legjobban meglepte őt a szigorú nevelés, a lelkek és szívek hősiessége. Ezek a fiúk, akik anélkül, hogy személyes érzelmeikből egy parányit is elárulnának, anélkül, hogy megengednék maguknak apjuk tetteinek megbírálását, belenyugosznak abba, amit az apa üzen nekik és mindennapi teendőikhez visszatérve, némán, sztoikusán várják az események továbbfejlődését! Ennél egyszerűbbet, magasztosabbat, méltóságteljesebbet képzelni se lehet! Hát még Máriának, meg a nagymamának mosolyderüs hősiessége, akik mindketten a vegyműhely fölött alusznak, hol a legrettenetesebb robbanószerek vannak halomra gyűjtve, amelyek minden pillanatban a bekövetkező robbanás örökös veszedelmével fenyegetik őket!

Bár ez a bátorság, ez a rend, ez a méltóságteljes magaviselet Pétert meglepték; azért szívét meg nem hatották. Nem volt oka panaszra. Ha nem is szeretetteljes, de kifogástalan fogadtatásban részesült náluk, ámbár eddig csak egészen idegen papnak tekintették. Mindamellet ellenséges indulattal viseltetett irántuk; mert lelkét fellázította az a tudat, hogy ő itt oly légkörben van, hol lelki kinjainak egyikét se osztják, sőt nem is sejtik. De

hát mit tesznek ezek az emberek, hogy ilyen nyugodtak és ilyen boldogok? Vallási hitetlenségük, a tudományba vetett egyedüli hitük mellett hogyan lehetséges ez, midőn szemtől-szembe látják a rettentő Párist, amint mély nyomorának és ezer igazságtalanságának határtalan háborgó tengerét kitárja előttük? Megfordult és kitekintett a hatalmas ablaktáblákon, amelyeken át kilátás nyílt a végtelenségbe vesző, mindig szemük előtt levő és óriási életerőtől lüktető Párisra.

A téli délután ez órájának rézsutosan letünő napsugaraiban csillogó fényporködben uszott az egész város, mintha a menybolt égi dicsfényében elrejtett, láthatatlan szántóvető teli marokkal szórta volna ezt a szerteporzó fénymagot, amelynek aranyözöne mindenüvé lecsapódott és teljesen elborította ez óriási barázdás térséget.

A tetők és szobrok végtelen khaosza e perczen egyetlenegy nagy, hatalmas szántóföldnek látszott, amelyen valami óriás ekéje vont a végig barázdáit. És Péter lelkében minden kéjelmetlen érzésen felülkerekedő, legyőzhetetlen remény, ösztönszerű sejtelem támadt, amint azon tűnődött, vajjon nem-e a jónak magvai ezek, vajjon az isteni napfény nem veti-e el a világosságot Páris talajába, hogy belőle sarjadjon fel a jövő nagy aratása, a jog és igazság ama fönséges aratása, amelyről ő már lemondott.

Végre fölkelt és azzal az ígérettel távozott,

hogy rögtön ide fog sietni, ha rosszra találának fordulni a dolgok. Mária kikisérté az utczára vezető kapuig. Hirtelen újra kiesett az arczán a vér, az a kislányos pirulás, amely őt annyira bosszantotta; orczái biborra gyultak, midőn búcsuzáskor ő is szeretetteljes üzenetet akart küldeni a sebesültnek. De azért bátran kimondotta a szót és vidám, szelid szemeivel nyiltan tekintve a pap szeme közé, így szólt:

— Viszontlátásra, abbé ur! Mondja meg Vilmosnak, hogy várom és szeretem!

VIII.

Három nap telt el így. A neuillyi kicsiny házikóban Vilmos forró lázban égő testtel hevert váukosán. Gyötrő türelmetlenség emésztette minden reggel, amikor megérkeztek a hírlapok. Péter eleinte megkísérlette ugyan, hogy a lapokat keze alól eltegye; de látva azt, hogy fivére ekkor még izgatottabb, azt tette, hogy saját maga olvasott fel neki mindent, amit a merényletről irtak, az új meg új hírek valóságos özönét, amely ki nem apadt a lapok hasábjain.

Soha még ilyen gátat nem ismerő, szenvedélyes áradat nem viharzott föl a sajtóban. Maga a Globe, amely rendesen oly komoly, oly tartózkodó, oly óvatos volt, ez egyszer szintén nem ismert

mérsékletet, hanem a túlzásig vitt részletes tudósítás őrjöngő hóbortjának hódolt. Hát még a kevésbbé kényes, tartózkodást és mérsékletet nem ismerő lapok, különösen a »Népszava«; hogy kiaknázták ezek a közönség lázas érdeklődését, hogy rémítették és izgatták az utca népét, csak hogy a lapjuk minél több példánya keljen el! Minden reggel valami újabb rémmesével, valami még borzalmasabb történettel kedveskedtek, hogy földulják a kedélyeket. Azt híresztelték, hogy Duvillard báró naponta durva hangu fenyegető leveleket kap, amelyekben azt tudatják véle, hogy meg fogják ölni a feleségét, a fiát, a leányát, hogy levegőbe röpítik a palotáját; olyannyira, hogy a palotát éjjel nappal polgári ruhába öltözött rendőrök serege rajzolta körül.

Máskor meg hajmeresztő történetet meséltek a Madeleine templom mellett való kanálisról, ahova anarkisták bujtak volna el és aknát fúrtak az egész városrész alatt, ahova hordószámra szállították a löport, egy óriási tüzhányót teremtve, amely maholnap eltemeti Párisnak a felét. Vagy pedig nagy garral hirdették, hogy egy óriási nemzetközi összeesküvés fonalára akadtak, amelynek hálója befonja egész Európát, a legsötétebb Oroszország határától le Spanyolország legdélibb csucsáig és amelynek kitörésére Franciaország fogja megadni a jelet, amidőn majd három napig tartó mészárlás fog dühöngve pusztítani; a boulevardokat a mitrail-

leuse fogja végigsöpörni és a vért hömpölygő Szajna habja biborosan piroslik. A sajtó e szép, dicső és szellemes munkálkodása révén szörnyű rémület uralkodott az egész városban; a megszeppent idegenek seregesen szöktek meg a szállodákból. Egész Páris olyan volt, mint valami óriási tébolyda, ahol a legbalgább képtelenségek is hitelre találtak.

De nem ez okozta Vilmos rettegését. Ő csupán Salvat miatt aggódott és rettegve leste, hogy minő új meg új nyomokon járnak a lapok. Salvatot eddig nem fogták el még; sőt eleddig még egyetlen egy hirlaptudósítás se jelentette, hogy nyomára akadtak volna; hanem egyszerre csak Péter a lapok valamelyikében egy kis megjegyzést olvasott, amelynek hallatára a sebesült elsápadt.

— Nini, úgy látszik, hogy a Duvillard palota kapualjának omladékai között egy szerszámot, holmi vésőt leltek, amelynek nyelén a Grandidier névre, egy híres gyáros nevére, bukkantak. Ma ezt a Grandidiert a vizsgálóbíró elé idézték.

Vilmos arcza kétségbeesett kifejezést öltött.

— No, most helyes nyomon haladnak. Bizonyosan Salvat ejtette le. Mielőtt hozzám jött napszámba, Grandidier gyárában dolgozott . . . És Grandidier útján kitudódik majd minden; most már csak a megtalált fonalat kell követniök.

Péternek eszébe jutott a Grandidier-gyár, amelyről Montmartreban említést tettek volt és

ahol Tamás, Vilmos legidősebb fia, a gépész, dolgozni szokott még néha, miután ott végezte volt tanoncz-idejét. De még mindig nem mert kérdéseket intézni a bátyjához; érezve azt, hogy annak rettegő gyötrelme milyen komoly, milyen fenkölt, milyen ment a saját személyét féltő aljas, hétköznapi aggodalomtól.

— Igaz, hisz azt mondtad, — szólalt meg Vilmos, — hogy Tamás az én távollétem alatt ott szándékozik dolgozni a Grandidier gyárban, amaz új motor érdekében, amelyen most töri a fejét és amelynek szerkezetét már félig-meddig kieszelte. És ha ott rendőri nyomozást indítanak meg, szinte látom, hogy őt is kérdőre vonják majd; ő meg nem akar válaszolni, mert félti a titkot... Feltétlenül kell hogy értesítsük, még pedig rögtön.

Péter készségesen ajánlkozott is erre, anélkül, hogy Vilmos nyílt szavakba foglalta volna e kívánságát.

— Ha akarsz, fölkeresem Tamást ma este a gyárban. Tán tudok egyuttal Grandidier urral is beszélni; akkor legalább meghallom, mit' valloztak ma a vizsgálóbírónál és milyen stádiumban van az ügy.

Vilmos könnyes szemekkel, forró kézszorítással köszönte meg Péter testvéri szeretetét.

— Igen, igen, kedves öcsém, tedd ezt; ez nagyon okos és helyes cselekedet lesz.

— Annál is inkább, — folytatta a pap —

mert má úgyis el akartam menni Montmartreba. Egy kínos gondolat gyötör, amelyről neked nem is akartam szólni. Ha Salvat megszökött, akkor bizonyára magára hagyta az asszonyát meg a gyermekét. A merénylet napjának reggelén olyan nyomorban, olyan szükségben láttam szegényeket, hogy majd megszakad a szívem, ha eszembe jutnak ezek a szegény, elhagyatott teremtések, akik most talán éhen halnak. Ha a férfi odább állt, az asszony meg a gyerek éhen veszhetnek.

Vilmos, akinek jobbja még mindig görcsösen kulcsolta át Péter ujjait, még forróbban szorította meg a kezét és reszkető hangon rebegte:

— Igen, igen, ez nemes, jó cselekedet lesz. Tedd meg, öcsém, tedd meg.

A füzfa-utczai omlatag ház, a nyomor és szenvedés ez ocsmány hajléka, mélyen bevésődött Péter emlékezetébe, mint valami undok csatorna, amelyben Páris szegényei haldokolnak. És midőn aznap délután újra arrafelé vette útját, ugyanabban az állapotban találta, mint a multkor; ugyanaz a ragadós pocsolya, ugyanazok a szemétdombok mocsokolták be az udvart; a sötét, bűzös és nedves lépcsőkből ugyanannak az elhagyatottságnak és ugyanannak az inségnek bűzös lehellete gomolygott föl.

Télen, amikor a belváros szép utczái felszikkadnak és megtisztulnak, a nyomorultak városrészei amott lenn borusak és sárosak a nyomorultak szármalmas hadának szakadatlan járáskeleése folytán.

Ismerve a járást, Péter a Salvat lakásához vezető lépcsőn haladt fel fülszakgató gyereksírás lármája közepett. Az apró jószágok ordítottak és sikoltottak; aztán egyszerre elhallgattak, mire siri csend borult az egész épületre. Péter lelkén átcsikázott a szegény öreg Laveuve emléke, aki a földön fetrengve halt meg ott, mint valami sövényaljon megdöglő kutya és ez az emlék megfagyasztotta ereiben a vért.

Hideg borzongott át egész valóján, midőn Salvaték ajtajához ért és kopogtatására néma, siri csend válaszolt. Egy lehelet se lebbent, egy lélek se jött elébe.

Ujra kopogtatott, és minthogy még most se mozdult meg semmi, azt hitte, hogy nincs odahaza senki. Tán elvitte volt Salvat innen az asszonyt, meg a gyereket; tán idegenbe követték őt, ahol valami viskóban huzódnak meg. De a dolog mégis meglepte, mert a szegény ember nem szokott költözködni; inkább ott hal meg, ahol szenvedett. Hal-kan kopogtatott harmadszor is.

A mély csendben végre halk nesz, könnyű léptek zaja hallatszott. És egy igen vékony gyermekhang szólalt meg félve, habozva.

— Ki az?

— Én vagyok, Fromont abbé.

Ujra mély csend állt be, semmi sem mozdult. Rövid habozás és tanakodás követte.

— Az az abbé, aki a multkor itt volt, — tette hozzá Péter.

Ez egy csapással véget vetett minden habozó bizonytalanságnak; az ajtó megnyílt és a kis Céline beengedte a papot.

— Bocsánatot kérek, abbé ur; de a mama elment és a lelkemre kötötte, hogy senkit a világon be ne ereszszek.

Péter egy pillanatig azt hitte, hogy Salvat bizonyára idehaza rejtőzködik. De amint egy pillanattal körülnézett ez egyetlen szobában, amelyben az egész család összebujt, az ellenkezőjéről győződött meg. Theodora asszony bizonyára rendőri házkutatástól tart. Vajjon látta-e azóta Salvatot? Vajjon tudja-e, hogy hol rejtőzködik; vajjon itt járt-e, hogy tőlük elbúcsúzzon és őket megnyugtassa?

— Hát a papa sincs itthon, piczikém?

— Oh nem, abbé ur, a papának dolga van; elutazott.

— Micsoda? Elutazott?

— Igen, nem jött haza éjszakára és nem tudjuk, hova lett.

— Tán munkába szegődött.

— Oh nem, akkor küldene pénzt!

— Tehát uton van?

— Nem tudom!

— Bizonyosan irt a mamának levelet.

— Nem tudom.

Péter abbahagyta a kérdezősködést, mert röstelte, hogy vallassa ezt a tizenegy éves gyereket, aki egyedül van idehaza. Lehet, hogy a gyerek tényleg nem tud semmit, hogy Salvat óvatosságból hirt se hallatott magáról. Nagyon őszintének látszott ez a szelid, értelmes, szőke gyermek, kinek arczán igen komoly kifejezés ült; az a koraérett komolyság, amelyet a rendkívüli nyomor olt bele a gyermek lelkébe.

— Nagyon sajnálom, hogy Theodora mama nincs itt, szerettem volna vele beszélni.

— Kérem, abbé ur, méltóztatnék tán egy kicsit várni. A mama Toussaint bácsihoz ment csak ide át a szomszédba, a Mercadet-utczába; nem maradhat el sokáig, mert egy jó órája, hogy elment.

Aztán az egyik székről lerakta a rajta levő aprófát, amelyet bizonyára valami gazdátlan telken szedhettek össze s leültette az abbét.

A fütetlen szoba, amelyen szembeszökően meglátszott, hogy lakóinak nincsen kenyere, fagyasztó ürességtől kongott. Megérződött rajta a férfi, a családfő távolléte, annak a lénynek eltünése, aki az erőt és akaratot képviselte a családban; azt az erőt, amelyre még hosszú munkapangás után is számítanak és akiben biznak.

A férj elmegy hazulról és addig járja a várost, amig végre mégis hazahozza a legszükségesebbet, azt a falat kenyeret, amelyen osztozkodnak

és amely az éhhaláltól védi meg őket. De mihelyt a férfi elhagyta a házat, azonnal beáll a véginség, a teljes elhagyatottság; az asszony és a gyermek támasz és segítség nélkül állanak, a legnagyobb nyomorba süllyednek.

Amint Péter ott ült, és nézte ezt a szegény, vézna, kristálytishta, kékszemű kis teremtest, aki-
nek kissé széles ajkai mosolyra nyiltak, nem tudta megállani, hogy új kérdést ne intézzon hozzá.

— Hát magácska nem jár iskolába, babám?
A kicsike elpirult.

— Nincs cipőm, nem mehetek.

Péter tényleg észrevette, hogy piczi lábain, rongyos papucs volt csupán, melyből piczi, vörösre fagyott lábujjai kandikáltak ki.

— Különben is azt mondta Theodora mama, hogy amikor az embernek nincs mit ennie, akkor iskolába se megy... Szegény Theodora mama dolgozni akart, de nem bír, mert a szeme mindjárt tüzel és könnybe lábbad... Így hát nem tudjuk, hogy mit csináljunk; tegnap óta egy krajczárunk sincs és ha Toussaint bácsi nem kölcsönözhet a mamának husz soust, akkor végünk van.

Ajkai körül még mindig öntudatlan mosoly lebegett, mialatt két nehéz nagy könnycsepp csordult ki két szeméből. Olyan szívszakgató látvány volt ez a gyereklányka, aki egyesegyedül volt az üres szobában és nem nyitotta ki az ajtót senki-
nek, mintha örökre el volna szigetelve a boldogok-

tól, hogy Péter érezte, mint ébred föl lelkében a nyomor elleni dühös fölháborodás, a társadalmi igazságszolgáltatás után való epedő sóvárgás, mely egész hitének, minden vallási meggyőződésének rombadóltén szenvedélyesen izzott ereiben.

Tíz percz mulva türelmét veszítette, mert eszébe jutott, hogy neki a Grandidier gyárba kell mennie.

— Csodálom, hogy Theodora mama még nincs itt. Bizonyosan elbeszélget valakivel, — szólalt meg a kis Céline.

Aztán egyet gondolt.

— Tudja mit, abbé ur, ha tetszik, elkisérem magát Toussaint bácsihoz. Itt a szomszédban lakik, csak az utczasarkon kell befordulni.

— De ha nincs czipője, babám?

— Oh, az nem határoz, hisz járok én máskor is mezitláb.

Péter fölkel:

— Jól van, ez lesz a legokosabb, kísérfen oda, piczikém. Veszek én magácskának egy pár czipőt.

Céline arczocskája biborra gyult. Gyors léptekkel követte, miután előbb, mint jó kis gazdaszony, kétszer rázárta az ajtóra a kulcsot, ámbár nem volt mit elzárnia.

Theodora asszonynak az az ötlete támadt volt, hogy mielőtt bekopogtatna Toussaint fivéréhez, hogy tőle husz fillért kérjen kölcsön, előbb sze-

rencsét próbál a hugánál, aki Chretiennot hivatalnok neje volt és a Rochechouard-boulevardon négyszobás lakásban lakott. Ez kinos lépés volt ugyan; de mégis elhatározta magát erre az utra is, mert bántotta az a gondolat, hogy Céline tegnap óta bőjtölt.

Toussaint, gépészbátyja, ötven éves volt. Ő apjuk első házasságából származott. Az atyja özvegy sorra jutva, egy igen fiatal varrónőt vett el, aki öt három leánygyermekkel ajándékozta meg.

Igy volt megmagyarázható az, hogy a legöregebbik leány tiz évvel volt fiatalabb nálánál, Hortense, a legfiatalabbik pedig tizennyolcz esztendővel.

Midőn az apjuk meghalt, Toussaintnak mostoha anyja és három nővére szakadt egyszerre a nyakába. A legnagyobb baj pedig az volt, hogy nagyon fiatal létére, már neje és gyermeke is volt. Szerencséjére mostohaanyja mint igen dolgos és okos asszony tudott magán segíteni.

Ujra varrónőnek szegődött abba a szabóműhelybe, ahol Paula kezdte volt a mesterséget tanulni. — Azután Leoniet is bevitte oda; csupán a legfiatalabbik lányt, a három közül a legszebbet és a legfinomabb modorut, anyjának ez elkényeztetett kedvenczét, járatlak tovább is iskolába, mert büszkék voltak sikereire. Később, miután Paula Labitte kőmiveshez ment nőül, Leoniet pedig Salvat, a gépész vette feleségül, Hortense, aki egy martyr-

utczai czukrászüzletben mint pénztárosnő kapott alkalmazást, ismeretséget kötött Chrétiennot hivatalnokkal, akit a lány szépsége lebilincsel és aki tapasztalva azt, hogy kedvesül nem nyerheti meg, feleségül vette.

Leonie igen fiatalon halt meg röviddel anyja halála után; mindaketten valami ragályos láznak estek áldozatul. Paula, kit a férje faképnél hagyott, azóta vadházasságban élt Salvattal, akinek leánya mamának hívta őt. Szegény majdnem éhen halt. Egyedül csak Hortense lakott egy szép, új házában kibérelt lakásban és vasárnap olcsó selyemruhában is járt; egyszóval polgári életet élt; de pokoli tengődés és rettenetes nélkülözések árán érte ezt el.

Theodora asszony tudta jól, hogy a nővére milyen kinos anyagi zavarokkal küzd a hónap vége felé. Azért csak nagy szepegve kockáztatta meg ezt az utolsó kísérletet. Meg aztán Chrétiennot, akit a szegénység idővel igen elkésérített és aki a feleségét, mióta bájai hervadásnak indultak, azal vádolta, hogy ő az oka eltévesztett életének, nem akart az asszony családjával érintkezni, mert restelte ezt a rokonságot. Toussaint még megjárta, az legalább tisztességes mesterember volt. No de ez a Paula, ez a Theodora asszony, aki vadházasságban élt Salvattal a gyermek szemeláttára; meg ez a Salvat, aki az egyik műhelyből a másikba vándorolt és sehol meg nem ragadt, akit egyetlen-

egy főnök se akart munkába fogadni! Ez a visszaszító nyomor, ez a sok gyalázat és aljasság végre szemet szurt ennek a kis hivatalnoknak, akit az élet ezer baja és gondja rossz emberré változtatott. Megtiltotta hát Hortensenak, hogy nővérével érintkezzék.

Mindamellett Theodora asszonyt, amint a Rochechouard boulevardbeli bérház lépcsőjén felhaladt, amelynek fokait szőnyeg borította, bizonyos büszkeséggel töltötte el az a tudat, hogy az ő nővére, vérbeli rokona ilyen pompa között lakik. Egy harmadik emeleti hétszáz frankos udvari lakást laktak. A takarítónő, aki négy óratájban állított be, hogy megfőzze az ebédet, már ott volt. És ő nyitott ajtót a látogatónak, mert ismerte; de mindamellett kissé aggódó meglepetést árult el annak láttára, hogy Theodora asszony ilyen lomposan és kopottan mer idejönni. Theodora asszony megütköződve állott meg a kis szalon küszöbén, midőn látta, hogy a nővére zokogva és megtörten gubbaszkodik ama kék ripszkarosszékek egyikében, amelyekre oly büszke volt.

— Mi a bajod? mi történt?

A harminczkét éves fiatal asszony nem volt ám többé a szép Hortense. Szépszemü, dushaju szőke babaarcza és magas, karcsu termete a régi maradt ugyan. Csakhogy ő, aki ezelőtt annyi gondot fordított magára, most kétes tisztaságu fésű-köpenyegében járt; pillái kivörösödtek és finom arcz-

bőre elfonynyadt. Egymásután következő kétszeri lebetegedése, két kis lánykájának születése, akik közül ez egyik kilencz, a másik tízéves volt, nagyon megviselte. Ezenkívül pedig önző, fenhéjázó asszony létére már ő is rég megbánta ezt a házasságot; mert azelőtt olyan ritka szépségnek hitte magát, hogy mesebeli királyfi palotájára és kincseire tartotta magát méltónak.

Olyan nagy volt a kétségbeesése, hogy nővérének váratlan látogatása se lepte meg.

— Te vagy, Paula! Jaj, ha tudnád az én rengeteg sok bajomat, meg hogy micsoda szörnyű csapás ért!

Theodora asszony azonnal Luciennere és Marzellera, a két lánykára gondolt.

— Betegek a gyerekeid?

— Nem, nem, a szomszédasszony elvitte őket sétálni. . . De mit szólsz hozzá, lelkem, már megint várandós vagyok. És az imént, mikor reggelinél szóba hoztam ezt Chretiennotnek, olyan éktelen dühre fakadt; szidott és gyalázott és durva szavakkal azt vetette a szememre, hogy én vagyok az oka. Mintha én tehetnék róla! Hisz enyém a baj; úgylis elég szerencsétlen vagyok.

Ismét keserves zokogásra fakadt és szakadozottan, rebegve mondotta el, hogy mennyire meglepte őket ez a váratlan tapasztalat; mert ők már rég feltették magukban, hogy nem lesz több gyermekük. Még valóságos szerencse, hogy az ura tudja,

hogy sokkal jobban szereti a nyugalmat, sokkal tunyább és szelidebb lelkü, semhogy meg tudná csálni.

— Hát én uram, Istenem, — vigasztalta őt Theodora asszony, — ezt a harmadik gyereket is csak úgy fogjátok felnevelni, mint a másik kettőt.

A harag azonnal felszárította Hortense könnyeit.

— Te jól beszélsz, mondhatom. Látszik, hogy nem ismered a viszonyainkat. Hogy a manóba neveljük föl, micsoda pénzen, amikor így is alig futja a jövedelmünk?

És megfélekezve arról a polgárnői dicsőkiről, amely őt szokás szerint arra bírta, hogy vagy hallgasson, vagy hazudjon, nyíltan bevallotta, hogy milyen anyagi zavarokkal küzdenek, hogy az év elejétől a végéig milyen rettenetes pénzszükségekben sanyalódnak.

Maga a házbér hétszáz frankra rug. Abból a háromezer frankból, amit a férje keres a hivatalban, alig jut egy hónapra több, mint kétszáz frank. Hogy lehet abból megélni, amikor arról van szó, hogy mind a négyen jóllakjanak, ruházkodjanak és még a rangjuknak megfelelőleg is éljenek?

Majd az urának volt föltétlenül szüksége egy új öltönyre, majd az asszonynak egy új ruhára, amelylyel társadalmi állásának tartozott, nehogy belőle kirekesztessék.

Meg aztán mennyi czipőt rongyolnak el a gyerekek minden hónapban; szóval csupa olyan mellék-

kiadás, amelyeket nem lehetett megnyirbálni. Amúgy is egy tál étellel érték be; a bort is megvonták maguktól; de voltak ám esték, amikor mégis kocsit kellett bérelniök. Említést se téve arról, amit a gyerekek elfecsérelnek és tönkre tesznek. Meg arról a megbomlásról és fejetlen rendetlenségről, amelynek a háztartás indult az asszony csüggedt nemtörődése folytán. A férj is elcsüggedt, kétségbeesett; meg volt győződve róla, hogy soha ki nem vergődik ebből a nyomoruságból, még ha a jövedelme valamikor a négyezer frank nem remélt összegét érné is el. Szóval a kishivatalnok pénzazara türehetetlenné vált, ami alapjában véve épp oly kinos, mint a kézimunkával kenyerét kereső munkás sötét nyomora. Oh, ez a hamis külszin, ez a hazug fényüzés, ez a fenn az ernyő, nincsen kas! S mindezt a sok szenvedést és vagyoni elzülést leplezgeti a tanult ember a feletti gőgös büszkesége, hogy ő nem dolgozik a két kezével mint valami építőpallér a gerendázaton vagy mint a mesterember csavargépje mellett.

— De hát utóvégre csak nem fogjátok azért megfojtani a piczit? — szólalt meg Theodora asszony.

Hortense visszaroskadt a karosszékébe.

— Hát persze hogy nem, csakhogynem most már igazán végünk van. Már a kettő is sok volt; most meg ime egy harmadik. Édes uram Istenem, mi lesz velünk, mi lesz velünk!

Hortense asszony kivörösödött szeméből újra kicsordult a könny.

Theodora asszonyt nagyon kellemetlenül érintette, hogy ilyen roszkorra esik az ő kérése; de végre mégis neki szánta magát és husz fillért kért kölcsön. Erre Hortense kétségbeesett izgatottsága és zavara tetőpontját érte el.

— Becsületszavamra mondom, nincs a házámnál egy vörös garas. Ép most kértem kölcsön a takarítónőtől tíz fillért, hogy legyen mit adni a gyerekeknek. Tegnapelőtt tíz frankot kaptam a zálogházban egy kis gyűrűre. Így megy ez mindig a hónap vége felé. Chrétiennot ma veszi föl a fizetését és korábban fog hazajönni, hogy ebédet főzthessek. Megígérem, hogy küldök neked holnap valamit, ha csak szerit ejthetem.

E pillanatban a takarítónő toppant be nagy sebbel-lobbal és rémült arczczal, mert tudta, hogy az ur nem szereti a felesége rokonait.

— Jaj, nagysága, nagysága, az urnak a lépteit hallom a garádicson!

— Menj, menj, gyorsan, — kiáltott föl Hortense. — Különben újra viharos jelenetem lesz vele. Holnap, ha csak lehet, küldök, itt a szavam.

Theodora asszonynak el kellett bujnia a konyhában, hogy ne találkozzék az előszobába benyitó Chrétiennottal. De onnan azért meglátta mindig nagy csinnal öltözködő sógorát, szorosan testéhez simuló felöltőjében, vézna arczával, gondosan ápolt

szakállával, a vézna, kiszáradt, indulatos hivatalnok gögös modorával.

Tizennégy évi hivatalnokoskodása teljesen megaszalta és kiszárította; a kávéház pedig, vagyis az a szenvedélye, hogy órahosszákat töltött a szomszéd kávéházban, végkép elpusztította gyöngé szervezetét.

Theodora asszony megszökött.

Lassan, vontatott léptekkel vissza kellett fordulnia a Mercadet-utczába, ahol Toussainték laktak. A fivérétől se remélt valami sokat; mert tudta, hogy annak a családja milyen anyagi zavarokkal küzd és milyen rosszul járt Toussaint apó tavaly, midőn ötven éves korában szélhűdéssel kezdődő paralízis érte, amely öt álló hónapig az ágyhoz lánczolta. Mindeddig derekasan viselte magát; kitűnő munkás volt, nem iszákoskodott; tisztességesen nevelte föl mindahárom gyermekét, akik közül az egyik lány nőül ment valami asztaloshoz és Havreban telepedett le az urával; az egyik legényfia mint katona halt meg Tonkinban; míg a másik fia hazakerülvén a katonaságból, folytatta a gépészmesterséget. A férj öthavi betegsége fölemésztette a takarékpénztárban levő csekély pénzecskéjüket és most Toussaintnak, midőn félig-meddig talpra állott, előlről kellett újra kezdenie az életet minden krajczár pénz nélkül, mintha ma is husz esztendő volt.

Theodora asszony egyedül találta a sógornéját az egyetlen szobából álló, de rendkívül tisztán

tartott szobában, amelyben az egész család tartózkodott; ezenkívül csak egy igen szűk kis szobácskájuk volt még, ahol Viktor hált. Toussaint asszony testes, kövér asszony volt, aki szerfölött hizott, noha sokat koplalt, sokat dolgozott és sok bajjal kellett megküzdenie. Gömbölyü, elhizott arcát piczi, de élénktüzü szemei ragyogták be; nagyon derék, jóra való, kissé fecsegős és igen nyalánk asszonyka volt, akinek egyetlen hibája az volt, hogy imádta a jó konyhát. Még mielőtt Theodora asszony szóra nyitotta a száját, máris tudta, hogy mi járatban van.

— Édes szívem, rosszkor jöttél. Toussaint tegnap léphetett csak munkába és ma este bizony előleget kell, hogy kérjen.

Bizalmatlan, nem valami nagy rokonszenvről tanuskodó tekintettel nézte Theodora asszonyt, akinek külsejéről lerívó nyomora kellemetlenül érintette.

— Hát Salvat még mindig faczéroskodik?

Theodora asszony bizonyosan előre várta volt ezt a kérdést, mert zavartalan nyugalommal válaszolt:

— Nincs Párisban; egy barátja elvitte magával Belgiumba, hogy ott munkát keressenek és azt várom, hogy küldjön nekünk valamit.

De Toussaint asszony bizalmatlanságán ez mitse változtatott.

— Ezer szerencse, — úgymond, — hogy nincs Párisban, mert amikor ezek a bombahistóriák történtek, mindjárt reá gondoltunk; azt mondogattuk,

hogy ő elég bolond arra, hogy ilyen dolgokba ártsa bele magát.

Theodora asszonynak egy izma se rándult meg. Ha sejtett is valamit, magába zárta gyanuját.

— No és te, lelkem, te nem találsz semilyen munkát?

— Én? Óh, édesem, hát mihez fogjak én, az én vaksi szememmel? A varrás már sehogy se megy.

— Az igaz! A munkásnő hamar elkopik. Hiszen úgy voltam én is; amikor a szegény férjem ágyhoz volt szögezve, én is hozzá akartam látni az én régi mesterségemhez, a fehérneművarráshoz. De nem haladt a munka sehogy. Csak a takarítás az egyetlen munka, amit mindig és minden korban elvégezhet az ember. Mért nem vállalsz takarítást?

— Hisz keresek én azt is, de nem akad.

E nagy nyomorra valló szánalmas megjelenés láttára Toussaint asszony jó szíve lassankint győzedelmeskedett és ellágyult.

Leültette hát és azt mondta neki, hogy ha Toussaint hazajön és előleget hoz, hát neki is juttat belőle valamicskét. Aztán belefogott mindenféle pletyka elbeszélésébe; mert a derék asszony mindig az emberszólás bünébe esett, valahányszor akadt valakije, aki meghallgatta. Kikerülhetetlen pletykatárgy, amelyre minduntalan visszatért, amely őt szenvedélyes haragra lobbantotta s amelyet szüntelenül megbolygatott, Károly fiának, meg a szem-

közt lévő nagykereskedő szolgálójának története volt. A fiu azt a bolondot tette, hogy szerelmeskedett a leánynyal és ez most gyerekkel ajándékozta meg. Károly azelőtt, még mielőtt a katonasághoz került, hangyaszorgalmu mesterember volt, a legjobb és leggyöngédebb fiu, aki hazahozta mindig az egész hetibérét. Hisz ami azt illeti, hát most is nagyon dolgoz és jó fiu; csak hogy bizony a katonáskodás, ámbár sokat csiszolt rajta és fejlesztette az értelmét, a munkakedvét is lelohasztotta. Nem mintha visszakiváncokznék, hisz úgy beszélt a laktanyáról, mint valami börtönről, ámbátor ő se volt külömb katona a többinél. Csak hogy a szerszámot kissé nehéznek találta, amikor arról volt szó, hogy ismét kezébe vegye.

— Hát bizony, lelkem, akármilyen jó fiu is az én Károlyom, már most még se tehet értünk semmit. Tudtam én azt, hogy a gyerek nem nagyon siet majd a nősüléssel, a katonaság miatt. Meg oszt nagyon óvatos volt a fehércseléddel szemben... És egyszerre csak közbejön ez a pillanatnyi balgaság. Ez a Jenny leányzó szolgálta őt ki, valahányszor befordult egy pohár borra. Persze eszeágában se volt, hogy elvegye... ámbár egyre vette neki a narancsokat, amikor a kórházban feküdt. Pedig az a leány már egyszer meg is szökött más valakivel... Hanem azért mégis Károlynak maradt a nyakán a gyerek. Magára vállalta és kiadta dajkaságba, ő meg fizet érte. Valóságos csapás, a költ-

ségnek se vége, se hossza. Egy szóval minden baj egyszerre ért.

Toussaint asszony így fecsegett már egy félóránál tovább; de egyszerre hirtelen félbehagyta a beszédet, mert látta, hogy Theodora asszony egészen belesápadt már a várakozásba.

— Te már türelmetlenkedel, úgy-e? Toussaint pedig nem jön haza egyhamar. Akarod, hogy elébe menjünk a gyárig? Ott majd megtudom, hogy hoz-e haza pénzt, vagy se?

Elhatározták tehát, hogy lemennek; azonban a lépcső alján még is vesztegeltek egy negyedóraig, hogy a szomszédasszonynyal eltrécseljenek, akinek egy gyermeke halt meg. Végre aztán kifordultak a kapun, midőn egyszerre valaki utánuk kiáltott és megállította őket.

— Mama, mama! *hényi Könyvtár*

A kis Céline volt, aki örömrepeső szívvvel futott utána; uj czipő volt a lábán és jó izüen ropogtatott egy fehér kalácsot.

— Mama, itt az abbé ur, aki a multkor nálunk járt, beszélni akar veled. Nézz ide, ő vette nekem mindezt.

Theodora asszony a czipők meg a kalács látára megértett mindent; reszketés futott át egész testén és midőn Péter, aki a kicsikét nyomon követte volt, megszólította őt, zavartan rebegette hálás köszönetét. Toussaint asszony sietve közeledett és önmaga mutatkozott be; de ő maga nem kért sem-

mit; sőt ellenkezőleg nagyon örült, hogy nálánál sokkal boldogtalanabb sógornőjének csöppent most egy kis istenáldás.

Midőn észrevette, hogy a pap tíz frankot csusztat a sógornője markába, megmagyarázta neki hogy ő ezer örömmel kölcsönzött volna a sógornőjének egy kis pénzt; hanem bizony ő maga se tehetős; és rögtön mesélni kezdett Toussaint betegségéről meg Károly balesetéről.

— Mondd csak, mamus, — szakította őt félbe Céline, — úgy-e az a gyár, ahol a papa dolgozott, itt van, ebben az utcában? Az abbé urnak dolga van arra.

— A Grandidier-gyár? — felelt Toussaint asszony, — ép oda készültünk; odavezethetjük az abbé urat.

Alig száz lépésnyire volt tőlük, s Péter a két asszony meg a gyermek kíséretében meglassította a lépteit, mert szeretett volna Theodora asszonynál Salvat után kérdezősködni, mint ahogy ezt föltette volt magában. Theodora asszony azonban rögtön megszimatolta a szándékát és ügyesen kitérve, azt válaszolta, hogy nem látta azóta; valószínűleg Belgiumban jár egy barátjánál, hogy ott munkát keressen.

— Tessék, abbé ur, itt a gyár! — szólt Toussaintné. — A sógornőmnek most már nem kell várnia, miután főtisztelendőséged volt oly kegyes és segített nyomorán. Köszönöm az ő nevében meg a magaméban is.

Theodora asszony és Céline is hálálkodtak; mindketten megálltak Toussaintnéval a járdán a járó-kelők lökdösése közepett. E népes városrész sűrű örökös sarában ott várták be, míg Péter befordult a kapuba és egy darabig elbeszélgettek, még azt hajtva szüntelen, hogy lám, vannak azért mégis nagyon derék, jóra való papok a világon.

A Grandidier-gyár egy óriási területet foglalt el. Az utczára nyíló homlokzata téglafalás, keskeny ablaku épület volt csupán, amelynek tágas kapuja óriási udvarra nyilott. Az udvaron tul műhelyek, épületszárnyak, kocsiszínek végnélküli tetőzete közepett a gőzgép magas kéménye emelkedett az égbe. Már mindjárt a bejáráznál hallatszott a gépek zakatolása és zugása, a munka tompa moraja, a lüktető, sürgő-forgó, fülsiketítő tevékenység, amelytől maga a talaj is reszketett. Kormos víz fekete hullámai patakszottak; az egyik tetőn fehér gőzgomolyok tódultak ki egy keskeny csőből szabályos, éles sivítással, mintha a munkába belemelegedett óriási méhkas lehellete volna.

Most a gyárban első sorban kerékpárok gyártársával foglalkoztak. Midőn Grandidier, a dijoni iparművészeti iskolából kikerülve, átvette volt a gyárat, az üzlet a bukás szélén állott; mert rosszul vezették és kicsiny gőzmotorok gyártására vesztegették az időt, amelyek már idejüket mult ósdi szerszámok segítségével készültek. Előre látva a közel jövőt, rávette a bátyját, aki a nagy Bon-

marché-czég egyik igazgatósági tagja volt, hogy egy nagyobb összeggel társául szegődjék: ő pedig arra kötelezte magát, hogy száz vagy százötven frankért kitünő biczikliket fog neki szállítani. Az üzlet pompásan indult; Bonmarché forgalomba hozta a népszerű gépet, a Lisette-et, az egyetemes kerékpárt, mint ahogy a lapok hirdették.

Grandidiernek sokat kellett még küzdenie még nem nyerte meg ám a csatát; mert az új felszerelés és a beszerzett gépek óriási adósságokba keverték. Minden hónapban új tökéletesítések, új egyszerűsítések merültek fel, amelyek mindegyike számára nagy megtakarításokat jelentett. Szóval, folyton tervelt és kísérletezett. Most arról álmodozott ismét, hogy kis gőzmotorok gyártására veti magát; mert jó kereskedő szimatja megérezte az önműködő kocsik közeljövőben bekövetkező nagy diadalát.

Midőn Péter azt kérdezte, vajjon Fromont Tamás itt van-e, egy vén munkás bevezette őt valami deszkákából összeütött műhelybe, ahol a fiatal embert munkásruhájában, a gépészek kék zubbonyában, vasforgácstól bekormozott kezekkel találta. Egy vasrudat kovácsolt éppen. A huszonhárom éves óriásban, aki oly nagy izomerővel látott hozzá a nehéz munkához, senki sem sejtette volna a Condorcet-liceum első eminens tanítványát, ahol a három testvér megörökítette a Fromont nevet az iskolai jutalomdíj-osztás évkönyveiben. De ő azért

nem akart több lenni, mint apjának hű szolgája és kovácsoló karja; az a nélkülözhetlen kézimunkás, aki megvalósítja a szellem eszméit. Szükszavu, türelmes ember volt; még szeretőt se tartott soha; azt mondta, hogy majd később, ha akad egy derék, jó asszonyra, hát nőül veszi.

Amint Pétert megpillantotta, aggodalmában összerezzen és feléje sietett.

— Rosszul van apa?

— Nem, nem... Csakhogy az ujságban olvastam róla, hogy a godot du mauroy-utczai palotában valami vésőt leltek és azon aggódik, hogy tán itt is házmotozást tart majd a rendőrség.

Tamás megnyugtatóan mosolygott.

— Mondja meg neki, kérem, hogy nyugodtan alhatik. Először is, sajnos, még nem sikerült a mi kis motorunk úgy, ahogy én azt terveztem. Aztán meg nincs is még összeállítva; egyes részei odahaza vannak és itt azt se tudja senki, hogy én tulajdonképen min dolgozom. A rendőrség megmotozhat mindent, nem fog találni semmit se; a mi titkunkat nem fenyegeti veszedelem.

Péter megígérte, hogy szóról-szóra el fogja ezt mondani Vilmosnak, hogy eloszlassa minden aggodalmát. Aztán mikor megkisérletette, hogy Tamást szondirozza, megtudandó, hogyan áll a dolog, mit szólnak a gyárban a gyanus lelethez és vajjon gyanuba fogják-e Salvatot: Tamás újra el-

némult és csak lakonikus szavakkal válaszolt. Hát nem járt itt a rendőrség? Nem!... De a munkások csak emlegették volt Salvat nevét? Igen, természetesen, az ő általánosan ismeretes anarkista eszméinél fogva. És mit mondott Grandidier, mikor visszajött a vizsgálóbírótól? Ő nem tudja, nem is látta a főnököt azóta.

— Nini, itt jön éppen... Szegény ember... a feleségének bizonyára ma reggel megint őrjöngési rohamai voltak.

Szomoru volt e történet, melyet Péter Vilmostól tudott meg. Grandidier szerelemből vett el egy csodaszép fiatal leányt, és öt év előtt örült meg a felesége gyermekágyláz folytán és flugyer meke halála miatt való bánatában; Grandidier nem tudta a szívére venni, hogy a feleségét a tébolydába vigye; hanem egy épületszárnyba zárkózott el vele, melynek a gyár udvarára nyíló ablakai örökké csukva maradtak. Soha senki nem látta az asszonyt, ő sohasem említette senkinek. Azt beszélték, hogy az asszony olyan szelid és kezes, mint egy gyermek; nagyon szomoru és nagyon csöndes még mindig szép fejedelmi szőke hajának ékességében. Csakhogy néhanapján rettenetes rohamai vannak, úgy hogy a férjének birkóznia kell vele; órák hosszáig a karjaiba kell őt zárnia, hogy a fejét a falba ne üsse. Olykor-olykor iszonyuan rémes sikoltást hallanak, aztán siri csönd állt be.

Grandidier, egy negyvenéves, kifejezésteljes

és erélyes arczu, sűrű barna bajuszu és élénkszemű szép férfi, ép e pillanatban nyitott be Tamás műhelyébe. Nagyon szerette a fiatalembert és igen megkönnyítette neki a tanonczkodást, amennyiben úgy bánt vele, mint a saját fiával. Kénye-kedve szerint járhatott be a gyárba és a szerszámok mind rendelkezésére állottak. És ámbár tudta, hogy Tamás szintén a kis motorok szerkesztésén töri a fejét, amelyek iránt ő maga is szenvedélyesen érdeklődött, a legnagyobb tartózkodást tanusította és soha egy kérdéssel se zaklatta.

Tamás bemutatta a papot:

— Nagybátyám, Fromont Péter abbé, feljött megnézni, hogy vagyok.

A szokásos kölcsönös udvariassági frázisok váltása után Grandidier, akinek arczát az a mély bánat fátyolozta el, amelynek következtében szigorú és keményszívű embernek mondták, vidámságot erőltetett.

— Ugy-e, Tamás, még nem meséltem el magának, hogy jártam a vizsgálóbírónál? Még jó, hogy ott nagyon jó véleménynyel vannak felőlem, mert különben a rendőrség összes mihasznái itt jártak volna már nálam. Azt akarta, hogy magyarázzam meg neki, hogy került a godot du maurroy-utczai palotába az én nevemmel jelzett véső. Megláttam rajta, hogy ő azt gondolja, miként a merénylet elkövetője bizonyára nálam volt alkalmazva... Én rögtön Salvatra gondoltam. De hát

én fel nem jelentek senkit. Nála volt a munkások könyve is, mint nyomozó eszköz. Salvatot illetőleg azt feleltem, hogy ő nálam pár hónapig dolgozott; tavaly őszkor aztán egyszerre elmaradt... Hadd keresse. Ah, az a bíró! Egy kis szőke emberke; nagyon gondosan ápolt világfi, aki szikrázó macskaszemekkel kutatja és fürkészi ezt az ügyet.

— Nem Amadieu ur ez? — kérdezte Péter.

— De bizony az; ezt az embert bizonyára tulboldoggá tették az anarkisták, amidőn ezzel a merénylettel ajándékozták meg.

A pap aggódó szívvél hallgatta. Hisz ez volt az, amitől a bátyja rettegett, hogy végre helyes nyomra akadtak, hogy megtalálták a vezérfonalat! Tamásra szegezte a szemét, hogy meglássa, vajjon ő is nyugtalankodik-e? De lehet ám, hogy a fiatalembernek nem volt tudomása arról a kötelékről, amely Salvatot az ő édesatyjához fűzte; lehet, hogy bámulatos önuralommal tudott magának parancsolni, és derüs mosolylyal hallgatta Grandidiert.

Mikor aztán Grandidier szemügyre vette azt a géprészt, amit Tamás ép befejezett, hosszas beszélgetés tárgyává tették; Péter meg a nyitott ajtóhoz közeledett, amely egy hosszúra nyuló, nagy műhelybe vezetett, ahol a kerekek zakatoltak, a lyukfurógépek és emeltyük tompa, rithmikus koppánással csapkodták az üllőt. A gépszíjak örökös röp-tükben keringtek és a gőz nedves lehelletében lázas tevékenység lüktetett mindenütt. Egy egész csapat

munkás ott sürgött-forgott még verejtéktől gyöngyöző homlokkal, a szállingózó portól bekormosodott ábrázattal; de azért már vége felé járt a nap és ez a nagy tevékenység a napi munka befejező akkordja volt. Három munkás odajött a közelben levő kuthoz, hogy ott a kezüket mossák és a pap hallotta, mit beszélnek.

Érdeklődése akkor ébredt föl különösen, amidőn hallotta, hogy hármójuk egyike, egy nagy, vörshaju férfi a másikat Toussaintnek, a harmadikat Károlynak szólítja. Apa és fiu voltak. Toussaint kövér, szélesvállu, izmoskaru ember volt, akin csak akkor látszott meg negyvenéves volta, amikor a szem gömbölyü, izzadt, repedéses, agyondolgozott arczán pihent meg, amelynek őszbe csavarodó körszakallát csak vasárnap fésülte meg gondosan. Jobb karja, amelyet a szélhűdés bénított meg, lassabban mozgott, mint a bal. Károly szakasztott képmása volt apjának; telt arcza, amit sűrű, fekete bajusz osztott két részre, huszonhat éves korának teljes virágában állott és fehér bőre alatt erős izmok dagadtak.

Ők is a Duvillard-palotai merényletről beszélgettek; arról a vésőről, amitt ott találtak, meg Salvatról akire mindnyájan gyanakodtak.

— Csak egy rabló tehet ilyesmit, — szólott Toussaint. — Ez az ő anarkiájuk iszonyúan föllázítja a véreket, én sohasem tartanék velük. De akárhogy is van a dolog, hadd segítsenek magukon

a tisztelt polgár urak, ha a levegőbe röpítik őket. Ez az ő dolguk; ők akarták így.

E közömbösség mögött alapjában a nyomor és a tapasztalt igaztalanság hosszú multja rejlett; a vén ember nemtörődömsége, aki megunt már a küzdelem, aki nem remél többé semmit, aki nem bánja, ha romba vész is ez a világ, ahol a kiszolgált munkást aggkorában éhhalál fenyegeti.

— Hát tudod, apám, — szólalt meg Károly — én hallottam őket egyszer szónokolni és szó, ami szó, sok nagyon helyes és igaz dolgot mondtak... Nézd, apám, te például több, mint harmincz esztendő óta szakadatlanul dolgozol; hát nem gyalázatos dolog ez, ami veled történt? Az az eshetőség fenyeget, hogy éhen kell gebedned, mint egy vén lónak, amelyet agyonütnek, mihelyt megrokkann. És ilyenkor aztán eszembe jut a magam sorsa is és azt mondom magamban, hogy bizony nem lesz ám valami kellemes dolog, ha az én életemnek is ilyen lesz a vége. Hát bizony ördögügyse, az ember kedvet kap, hogy maga is résztvegyen az ő nagy rombolási művükben, ha az tényleg az egész világnak meg tudná adni a boldogságot. — — — — —

Ebben a fiuban nem izzott ugyan az igazi forradalmi láng; őt csak a jólét után való türelmetlen vágyakozás ösztönözte; amennyiben a kaszárnyai élet máris kikököntetette volt eddigi társadalmi osztályából. A köteles katonaszolgálat idejéből az

egyenlőség, a létküzdelem eszméit hozta haza magával, meg azt a vágyat, hogy az élet gyönyöreiből ő is kivegye magának a neki dukáló osztályrészt. Ez ama végzetes lépés, amely az egyik nemzedékről a másikhoz átvezet. Az apa mindent megvető szkeptikussá válik, miután a testvériség köztársaságának reménye is csütörtököt mond; a fiu pedig az új hitvallás felé szit és lassankint az erőszakos önsegély elveit kezdi vallani, mert a várva-várt szabadság csődöt mondott. Mikor aztán a magastermetű, vöröshaju munkás haragra lobbanva azt hangoztatta, hogyha tényleg Salvat az, aki ezt a merényletet elkövette, úgy kézre kell őt keríteni és még a törvény elé se bocsátva, rögtön a bitófára kell őt huzcolni, Toussaint végre is ennek a véleményéhez csatlakozott.

— Igen, igen, habár a nővéreim egyikét vette is nőül, én mindamellett nem fogom pártját... Azonban annyi bizonyos, hogy Salvat részéről nagyon meglepne az ilyen cselekedet; mert ő nem rossz ember, soha még egy légynek se vétett.

— Hja, kérlek, papa, — jegyezte meg Károly, — ha az embert a végletekig viszik, akkor bizony elfutja a düh.

Mindhárman jól megmosakodtak és Toussaint megpillantva a főnökét, megvárta őt, hogy előleget kérhessen tőle. Grandidier ép e pillanatban, miután barátságos kézszerítással búcsuzott volt Pétertől, a maga jószántából jött elejébe a vén munkásnak,

akit derék emberként becsült. Meghallgatta a kérését és ráállott, hogy egy névjegyre vetett néhány sorral erre utasítást adjon a pénztárosnak. Más-különben nagyon nehezen határozta el magát előlegek engedélyezésére, amiért is a munkásai nem nagyon szerették és keményszivű embernek mondták, holott ő valóban maga a megtestesült jószág volt. Csakhogy szükségesnek tartotta, hogy erélyesen védje a maga főnöki álláspontját, amelynél fogva a legcsekélyebb engedményt sem nyújthatja, ha azt nem akarja, hogy csődbe kerüljön. Mikor a versenygés oly elkeseredett és a tőkepénzes-rendszer minduntalan olyan rettenetes küzdelemre kényszerít, hogy lehetne helyt adni a fizetésemelés vagy előlegezés legjogosultabb igényeinek is?

Miután Tamással még egyszer megállapodott abban, hogy minő választ vigyen haza a beteg apának, Pétert távoztában mély száualom töltötte el, midőn az udvaron meglátta Grandidiert, aki szemle-körutja végeztével visszatért a zártablaku épület-szárnyba, ahol szive iszonyu drámájának lesújtó buskomorsága várja. Minő titkos és orvosolhatatlan, kétségbeejtő szivfájdalom! Ime, ez az ember, aki az élet nehéz tusájában küzdve, védelmezi a vagyont és megalapítja a czégét a tőke és a munkásbér szenvedélyes harci zaja közepett, hazatérve a tűzhelyéhez, esti pihenőül megtévelyodott feleségének szivettépő őrjöngését hallja, annak az imádott asszonynak lelki vergődését, aki gügyögő

gyermekkorába visszasülyedve, örökre meghalt a szerelem számára. Még azokon a napokon is, mikor anyagi sikerek diadalát élvezi, hazajövet megint csak ez az orvosolhatatlan veszteség jut ki neki osztályrészül. Hát van-e a világon ennél szerencsétlenebb, ennél szájalomraméltóbb ember még ama nyomorultak között is, akik majd éhen halnak, amaz elkeseredett napszámosok, a munka ama rokantjai között, akik őt irigylik és gyűlölik?

Midőn Péter ismét kikerült az utcára, legnagyobb meglepetésére még mindig ott találta a két asszonyt: Toussaintnét és Theodora asszonyt meg a kis Célinet. Sárban ázó lábakkal, mozdulatlanul odaczővekelve állottak, akárcsak a járókelők hullámozó áradatától megcsapkodott gazdátlan hajórongsok, és se véget, se hosszát nem érte fecsegésük. Mind a ketten nyomott kedélyű és csacska asszonyvoltageban a pletykák özönébe fullasztották saját nyomorukat. Midőn Toussaint a szerencsésen kicsikart kis előlegnek örvendezve, Károly kíséretében kifordult a kapu, még mindig ott találta őket. Azonnal elmesélte Theodora asszonynak a véső történetét; meg hogy úgy ő maga, valamint összes pajtásai azon a véleményen vannak, hogy Salvat követhette el a merényletet. Azonban az asszony holthaltványra sáppadt arczczal tiltakozott e gyanúsítás ellen, anélkül, hogy csak egy szóval is elárulta volna azt, amit ő tud és amit a lelke mélyén gondol.

— Ismétlem, hogy nem láttam őt azóta. Minden bizonynyal Belgiumban van. Az ám, persze, bombamerénylet, hát még mi? Hiszen magad mondd, hogy ő jó ember és még a légynek se vét.

Midőn Péter lóvonaton tért vissza Neuillybe, mély gondolatokba merült el. Az imént bejárt városrész tevékeny sürgés-forgása, a gyár morajos zsongása, ez az egész méhkaptárra emlékeztető túláradó tevékenység még mindig a fülébe zúgott. És a lelke fölött hatalmaskodó gyötrellem közepett ma először látta be a munka szükséges voltát; olyan egy sorsparancsolta végezet ez, amely egy szersmind maga egészség és erő. Végre itt akadt hát szilárd talajra, itt akadt a fentartó és megmentő erőre. Vajjon ez volna-e az új hitvallás első sugara? De hát mirevaló a reménytelen munka; a munka, amely örök igazságtalanságra lyukad ki; amikor a nyomor folyton lesben áll a munkás ajtajánál? A legcsekélyebb munkapangás beálltakor rögtön megfojtja és mint valami meggebedt kutyát, kilöki a sövény alá, mihelyt megvénül.

Neuillyben Bertheroyt találta Vilmos ágya mellett, akinek sebét az agg tudós kötözgette. Bertheroy még mindig nem volt egész nyugodt az iránt, vajjon nem állnak-e be aggasztó komplikációk?

— Onnan van ez, barátom, — mondta — mert maga nem marad nyugton; mindig nagyon izgatott; ezért aztán folyton baljóslatu láza van. Csillapuljon, édes fiam, ne aggódjék semmin.

Aztán néhány perczczel később bucsuztában szokott jóságos mosolyával hozzátette:

— Tudja, hogy voltak nálam is és interviewoltak a godot du mauroy-utczai bomba kérdésében? Azok a jó zszurnaliszták azt hiszik, hogy az ember mindent tud. Azt feleltem nekik, hogy nagyon leköteleznének, ha ők maguk tudnának nekem fölvilágosítást adni ama robbanó anyag vegyi összetételéről, amelyet ez esetben alkalmaztak . . . És ez alkalomból holnap előadást tartok vegyi műhelyemben magam is a robbanó anyagokról. Lesz néhány vendégem; jőjjön el maga is Péter; legalább referálhat róla Vilmosnak; ez fogja őt érdekelni.

Péter, bátyjának egy néma jelére elfogadta a meghívást. Aztán, midőn magukra maradtak és Péter beszámolt a mai délutánjáról és elmondta neki, hogy Salvatra irányul a gyanu, és hogy a vizsgálóbíró most már helyes nyomon van: Vilmos egész teste forró lázra gyult és a vánkosokba temetve fejét, behunyt szemekkel egyre ezt rebegte, mintha kinos lidércznyomás nehezednék rá:

— Vége, vége mindennek . . . Salvatot letartóztatják, vallatják . . . Ennyi munka, ennyi remény dugába dől; minden oda van, oda van, oda van!...

IX.

Egy órákor Péter ott volt már az Ulm-utczában, ahol Bertheroy meglehetősen nagy házat lakott, melyet az állam bocsátott volt rendelkezésére, hogy ott kísérletezéseinek és tanulmányozásainak vegyműhelyt nyisson. Az egész első emeletet egyetlen óriási teremmé alakították át, és a nagynevű vegyésznek hébe-korba öröme telt abban, hogy ezt a laboratoriumot tanítványai és tisztelői válogatott szűkkörű közönségének megnyissa, akiknek előadást tartott, kísérletezett, fejtegette a felfedezéseit és az elméleteit.

Erre az alkalomra néhány széket állítottak sorba a hosszú, tömör tölgyfaasztal mentén, amely vegműszerekkel és palaczkokkal volt megrakva. Mögötte állott a nagy kemence és a falak mentén üvegcsékkal és különböző fajta modellekkel zsufolt üvegajtós faliszekrények sorakoztak.

A székek mind el voltak már foglalva; többnyire a tudós kartársai, néhány fiatalember és hölgyek meg hirlapírók voltak jelen. Különben egész otthonosan érezték magukat a vendégek; üdvözölték a mestert és beszélgettek vele, mint bizalmas családi körben.

Mihelyt Bertheroy Pétert észrevette, rögtön elébe sietett, kezét nyújtotta neki és az asztalhoz vezetve őt, odaültette Fromont Ferencz mellé, ak

a legelsők egyikéül érkezett. A fiatalember ugyanekkor végezte a harmadik tanfolyamot a szomszéd tanárképzőben és csak egy macskaugrásnyira lakott a mesterétől, akit mély, hódoló tisztelettel a jelenkor legnagyobb lángelméjének tartott. Péter nagyon örült ennek a találkozásnak; mert ez a sudár ifju, akinek szellemtől sugárzó arczában oly élénktüzű szemek villogtak, már montmartrei látogatása alkalmával elbűvölő varázsszal hatott a lelkére. Az unokaöccse különben igen szívesen, fiatalos hévvel és lelkesedéssel üdvözölte a nagybátyját; már azért is, mert tulboldog volt, hogy apja hogyléte felől tudakozódhatott.

Bertheroy megkezdte az előadását. Nagyon fesztelenül és keresetlen hangon beszélt; előadásmódja igen józan volt és csak úgy hemzsegett az új szavaktól. Először is összefoglalta mindama szerföltött jelentékeny kísérleteket és hosszas tanulmányokat, amelyeket a robbantó-anyagok terén tett. Nevetve mesélte, hogy néha olyan löporokat kezel, amelyekkel az egész városrészt levegőbe lehetne röpíteni. De aztán rögtön megnyugtatta a hallgatóságát azzal, hogy ő nagyon óvatos. Később a godot du mauroy-utczai bombával foglalkozott, mely néhány nap óta egész Párist lázas izgatottságban tartja. A szakértők beható tanulmány tárgyává tették a bomba összeszedett szilánkjait; neki is hoztak volt egy töredéket, hogy mondjon róla véleményt.

Maga a bomba igen gyatra gyártmánynak látszott; piczi vasdarabokkal volt megtöltve és a gyújtókanóca gyerekes kezdetlegességre vallott. Csupán a középső gyutacs rettenetes robbantóereje volt benne rendkívüli és bámulatos; mert amilyen parányi lehetett, olyan szörnyű volt a hatása. Önkéntelenül azt kérdi magától az ember, hogy minő kiszámíthatatlan pusztító erőt lehetne kifejteni, ha e töltényt megtizsereznék, megszásszörosítanák? És mihelyt a gyutacs készítésére használt robbanópor mibenlétéről akartak véleményt mondani, a tudósok zavarba jöttek és a viták még homályosabbá tették a problémát. A három szakértő közül az egyik egyszerűen csak dinamitot konstatált, míg a másik kettő valami keveréket állapított meg; de anélkül, hogy kettejük véleménye egyezett volna. Ami őt magát illeti, ő szerényen inkompetensnek vallotta magát; amennyiben az elébe terjesztett töredékek valóban sokkal csekélyebb nyomokat viseltek magukon, semhogy vegyi elemzés tárgyává lehetne azokat tenni. Ő nem tudott semmit, s nem is akart semmire se következtetni. De legbensőbb meggyőződése az, hogy itt valami eddig ismeretlen robbanószerrel, valami új anyaggal állnak szemben, melynek ereje fölülmulja mindazt, amit eddig elképzeltünk. Ő azt hiszi és tartja, hogy valami ismeretlen tudós vagy tán ama szerencsés kezű laikus felfedezőik egyike fedezte föl öntudatlanul, a sötétben tapogatódva,

ennek a robbanószernek a vegyi képletét. Ez az, amire ki akart lyukadni; ama számtalan, eddig még nem ismert robbanószerre, ama jövőbeli találmányokra, amelyeket ő előrelátó eszével sejtett. Ő maga, kísérletei és kutatásai folyamán, több ilyen robbanószer létezését pedzette; de nem volt sem alkalma, sem ideje, hogy ebben az irányban folytassa a tanulmányozást.

Sőt ki is jelölte azt a teret, amelyen kutatni, s azt az irányt, amelyben haladni kell. Szerinte kétségtelenül a robbanószerké a jövő. Aztán igen fenkölt és széles látókörre valló beszédben kifejtette, hogy eddig megbecstelenítették a robbanószeret, amennyiben a boszuállás és a rombolás balga művére használták fel; holott tán bennük rejlik az a megváltó erő, amelyet a tudomány keres; az az élesztő, amely a világot meg fogja változtatni és felforgatni, mihelyt az ember őket megfékezze és arra kényszerítette, hogy csupán engedelmes eszközei legyenek az emberi akaratnak.

Péter az egész előadás alig másfélórai tartama alatt érezte, mint ver és lüktet a mellette ülő Ferenczben a szenvedélyes lelkesedés; mint borzong egész valója amaz óriási tudományos látóhatár éreztére, amelyet a mester megnyitott előttük. Őt magát is élénken érdekelte a dolog; mert lehetetlen volt, hogy föl ne fogjon és meg ne értsen egynémely czélzást és hogy némi összeköttetésbe ne hozza azt, amit az imént hallott, azzal, amit

Vilmos gyötrő aggodalmából sejtett ama titkot illetőleg, amelynek vizsgálóbíró kezére való kerülésétől a bátyja annyira rettegett. Amidőn elment, kezét szorított Bertheroyval ő is meg Ferencz is és erős hangnyomatékkal mondta:

— Vilmos végzetlenül fogja sajnálni, hogy nem hallhatta e remek eszmék fejtegetését!

Mire az öreg tudós sokatmondó mosolylyal érte be.

— Sebaj, mondja el neki röviden azt, amit mondtam. Ő meg fogja érteni; ő erről a tárgyról többet tud, mint én.

Midőn az utczára értek, Ferencz, aki a hires vegyész előtt a tiszteletteljes tanítvány néma hódolatát tanusította, néhány lépés után megbontotta a hallgatást és kijelentette:

— Milyen kár, hogy egy ilyen fényes eszű ember, aki minden babona nyügét lerázta, ráállott arra, hogy őt osztályozzák, besorozzák, s a rendjelek és akadémiai tagságok bilincsébe szorítsák. Mennyivel jobban szeretném őt, ha kevesebb jövedelmet huzna az állampénztártól és ha a kezét meg nem kötnék annyira a különböző nagykereszték rendszalagjai.

— Ugyan, mit akarsz, — szólt Péter békéltetően, — első sorban meg kell, hogy éljünk. Meg aztán erősen hiszem, hogy ő lelke mélyén teljesen szabad gondolkodásu.

E szavakkal a tanárképző épülete elé érkeztek és Péter megállott, mert azt hitte, hogy ifju kísérője oda fordul be. Ferencz azonban felvetette a szemét és egy pillanatig ránézett az ódon házra.

— Nem, nem, ma csütörtök van; ma szabad vagyok... Óh, mi nekünk nagyon sok szabad időnk van, kelleténél is több. És én ennek végtelenül örvendek, mert így legalább gyakran mehetek haza Montmartreba, leülhetek régi kis dolgozóasztalomhoz, és ott tanulhatok. Csak ott érzem az agyamat teljesen tisztának és világosnak.

Középiskolai tanulmányai végeztével a műegyetem és tanárképző nyitva állott előtte; de ő az utóbbit választotta, amelynek tudományos osztályába lépett be. Az apja azt kívánta, hogy valami reális foglalkozást biztosítson magának, még pedig a tanári pályát; ha aztán a sorsa úgy fordul, az iskolák végeztével csupán személyes tanulmányainak élhet majd.

Igen korán végzett; már a harmadik évfolyamot hallgatta és doktorátusra készült. Ez a vizsga foglalta le minden szabad idejét. Nem volt egyéb pihenése, mint Montmartreba tett gyalogutjai és a Luxembourg-kertben tett hosszú sétái.

Ferencz gépiesen a Luxembourg felé vette útját és Péter beszélgetésbe elmerülve, követte őt. A februári délután tavasziasan enyhe volt; halovány napfény aranyozta meg a még mindig kopár, barna fákat; amaz első szép tavaszi napok egyike volt

ez, amely az orgonabokrok parányi zöld rügyeit fakasztja. A beszélgetés az iskola körül forgott.

— Bevallom, — szól Péter — hogy nekem az intézetük szellemé sehogy sem tetszik. Elismerem, hogy kitünő munkát végeznek és; ha tanárokat akarunk nevelni, hát annak egyetlen módja tényleg az, hogy tanítsuk őket a mesterségükre és tömjük tele a fejüket a szükséges tudománnyal. Hanem ott a baj, hogy akik itt tanároknak neveltetnek, nem maradnak meg mindnyájan a tanári pályán. Sokan szerteszélednek a világban, a zsurnalisztika szolgálatába szegődnek és azt tűzik ki feladatukul, hogy a művészetet, az irodalmat, a társadalmat vezéreljék és oktassák. És ezek, hogy az igazat bevalljam, többnyire kiállhatatlanok... Miután hosszú évekig Voltairere esküdtek, ime, egyszerre visszatérnek a spiritualizmushoz, a miszticizmushoz, a szalonok legutolsó divatjához. A műkedvelés, a kozmopolitizmus ebbe is beleártotta magát. Mióta a tudományba vetett bizalom már nem elegáns és brutálítás számba megy; ezek a tanáreberek azt hiszik, hogy tanárvoltukból kivetkőződnek, ha szkeptikus kételyt, akaratos tudatlanságot és mesterkéltséget, betanult ártatlanságot simulálnak. Halálisan félnek attól, hogy megérzik rajtuk az iskolaszagot és azért olyan szellemi bukfenczeket vetnek, mint a legtelivébb párisiak; a legértelmetlenebb dolgokról beszélnek és miután legforróbb óhajuk az, hogy mindenütt tetszést

arassanak, oly kecsesen illegetik, billegetik magukat, mint a betanított fiatal medvebocsok. Onnan van ez, hogy a tudományra a gúny nyilait szórják ezek a tanáreberek, akik azt vindikálják maguknak, hogy mindent tudnak, és ime, mert most ilyen a divat, visszatérnek az alázatos lelkek jámbor hitvallásához, a kis jászolbeli Jézuska nemes és fölséges idealizmusához.

Ferencz elnevette magát.

— A kép kissé tulzott ugyan, hanem így van; szóról-szóra így van.

— Ismertem én több ilyen tanárebtert, — folytatta Péter nekimelegedve és megfélekezve szokott tartózkodásáról. — Mindegyikénél tapasztaltam a csalódástól és bolonddá tartatástól való aggódó rettegést, amely végre aztán a század eddigi nagy sikerei és vívmányai ellen való teljes reakziót szüli: a szabadságtól való undorodást, a tudomány iránt való bizalmatlanságot és a jövő teljes tagadását. Az ő szemükben Homais ur a nevetség legijesztőbb netovábbja és abbeli félelmükben, nehogy valahogy hasonlítsanak rá, azt az előkelő divatot fitogtatják, hogy vagy nem hisznek semmit, vagy pedig hiszik a hihetetlent. Homais kétségkívül nevetségese alak ugyan, de ő legalább szilárd alapon áll. És miért ne daczolna ő a világ itéletével és miért ne mondaná szemébe az igazságot, amikor annyi ezren daczolnak vele, és még dicselkednek is azzal, hogy az abszurdum előtt térdre

borulnak? Ha banális dologgá vált is az, hogy kétszer kettő négy, azért az mégis csak négy marad. És ha ezt nyíltan kimondjuk, mindenestre kevésbbé buta és kevésbbé örült dolgot mivelünk, mint ha például Lourdes csodáiban hiszünk.

Ferencz meglepetten bámult a fiatal papra. Péter észrevette ezt és azonnal mérsékelte magát. De mindamellettszenvedélyes harag, valóságos kétségbeesés tört ki belőle, amint a mai fiatalság szelleméről beszélt, amely oly elütő attól, amilyennek ő képzelte kétségbeesésének nehéz válsága közepett. Ép úgy, mint ahogy mély szánalmat érzett amamunkások iránt, akik odalenn a nyomor városában éhen halnak, épúgy fájdalmas megvetés fogta el a lelkét ez ifju aggokkal szemben, akikben nincs meg az a bátorság, hogy a tudománynyal szembenézzenek, akik visszatérnek a hazug spiritualizmus vigasztaló illúzióihoz, az örökkétartó boldogság ígéretéhez, melyet majdan az óhajtott, epedve várt halálban lelnek meg. Nem valóságos megölése-magának az életnek ez a gyáva gondolat, hogy nem akarják az életet önmagáért az életért élni, amaz egyszerű kötelességből, hogy éljünk és hogy kifejtsük az erőnket. Mindig csak az »én« akar központtá lenni; mindig csak az egyén követeli, hogy a maga személye önmaga erejéből legyen boldog e földön. Oh, ha ez a mai ifjuság, melyet ő oly hősieznek és elszántnak álmodott, elvállalná azt a nehéz feladatot, hogy mindig közelebb jusson az

igazsághoz s a multat csak azért tanulmányozná, hogy nyügét lerázva a jövő felé haladjon! Mély kétségbeesés fogta el őt arra a gondolatra, hogy ime, a fiatalság csupa tunyaságból és lustaságból újra visszasülyedt a homályos metafizikai illúziókba. Vagy tán a nagy feladatokkal terhes századvég tulságos elcsigázottsága okozza ezt a tünetet?

Ferencz újra elmosolyodott.

— De kérem, ön téved, kedves nagybátyám, mi nem vagyunk ám mindnyájan ilyenfajta emberek, Ön, úgy látszik, csupán az irodalmi szakosztály tanárait ismeri és bizonyára más véleményen volna, ha ismerné a tudományos szakosztálybelieket . . . Igaz, nagyon is igaz, hogy a mi irodalmi osztálybeli kartársainknál nagyon is érezhetővé válik manapság a pozitivizmus elleni visszahatás és hogy a tudomány sokat emlegetett csődjének eszméje náluk is kísért. Ez valószínűleg részben csak a tanárok hibája, ama neospiritualisták és dogmatikus retorikusok büne, akiknek kezeibe kerültek. Különösen pedig a mai divat szülő oka ennek az áramlatnak; ez a mai korszellem, amely azt állítja — mint ahogy igen találóan jegyezte meg — hogy a tudományos igazságok mind durvák, nyervek és olyan brutálisak, hogy finomultabb és kiváló szellemű emberek gyomra nem veszi be. Egy okos ember, ha tetszeni akar a társaságban, kényszerűségből is meghódol tehát az új szellemnek.

— Ah, az új szellem! — szakította félbe Pé-

ter, vissza nem fojtható felháborodás hangján, — ez az új szellem nem muló divat ártatlanságával vigasztaló áramlat, hanem rettenetes haditaktika, a világosság ellen fellázadó sötétség visszatérte, a rabszolgaság elkeseredett harcza, a sötét szellemek fellázadása az igazság és a jog ellen.

Aztán elhallgatott, mert látta, hogy a fiatal-ember növekvő meglepetéssel bámul rá. Martha püspök alakja támadt föl lelki szemei előtt és hallani vélte, amint a Madelaine-templom szószékéről arra törekszik, hogy Párist visszahódítsa Róma politikájának, annak az állítólagos neokatolicizmusnak, amely úgy a demokráciából, mint a tudományból elfogadja mindazt, amit magáévá tehet, hogy mindakettőt végkép elpusztítsa. Ez a végső nagy tusa. Innen ered az egész méreg, amit az ifjúságba oltanak. Péter tudta jól, hogy a felekezeti iskolákban milyen lázasan fáradnak azon, hogy a miszticizmus ujjászületését elősegítsék, amaz örületes reményben, hogy ezután siettetni fogják a tudomány bukását. Azt beszélik, hogy Martha püspök mindenható hatalmat gyakorol a katolikus egyetemre és hogy bizalmas embereinek egyre azt ismétli, hogy három igen engedelmes, jámbor gondolkodású, iskolábajáró nemzedékre volna szükség, hogy az egyház Franciaország korlátlan urává váljék.

— Ami a tanárképzőt illeti, abban ön csalódik, — szólalt meg újra Ferencz. — Kétségkívül akad köztünk is néhány korlátolt elméjű hívő lélek.

De még az irodalmi szakosztály hallgatói is lelkük mélyén nagyobbbrészt szkeptikusok; mindenekelőtt még pedig a tanáreberek, bárha kissé restellik is. Az emanczipált pedáns tudós maró gúnyossága megrontja tiszta látásukat, felülkerekedik bennük a kritikai szeilem, amely önálló alkotásokra képtelenné teszi őket. Annyi bizonyos, hogy nagyon meglepne, ha az ő soraikból kerülne ki ama várva-várt nagy lángész. Pedig bizony kívánatos dolog volna, hogy megjöjjön már az a barbár lángész, aki hijával minden olvasottságnak és kritikai tudásnak, minden mérlegelésnek és színáryalatnak, az igazság és realizmus lelkesült föllángolásában, hatalmas csapásokkal nyitná meg a jövő századot... Ami tudományos szakosztálybeli társaimat illeti, biztosíthatom önt, hogy sem a neokatolicizmus, sem a miszticizmus, sem pedig az occultizmus, szóval a divatos fantazmagoriák egyike se zavarja meg lelki nyugalmukat egy cseppet se. Ők ugyan nem haladtak még annyira, hogy hitvallásuknak vallják a tudományt; lelkük még fogékony a kétely iránt; de többnyire igen világos, igen szilárd és határozott eszü emberek. akik a bizonyosságért lelkesednek és teljes buzgósággal látnak neki a kutatásnak, amelynek örökös törekvése az emberi tudás óriási mezején mindenütt megnyilvánul.

Ők még nem ingadoznak, nem haboznak; ők meggyőződésből pozitivisták, evoluczionisták, deterministák, akik szentül biznak a tapasztalatban és

a megfigyelésben és tőle várják a világ végleges meghódítását.

Ő maga is nekimelegedett és áradozó lelkesedéssel hirdette a hitvallását a kert napsugaras és hallgatag fasoraiban.

— Ah! Az ifjuság! Hát ismerik-e az ifjuságot? Mi csak kaczagunk, ha látjuk, hogy mindenféle apostol magáénak vitatja, magához édesgeti, feketének, fehérnek, vagy szürkének mondja, aszerint, ahogy ő milyen színűnek szeretné az ő egyéni eszméinek diadala czéljából. A valódi ifjuságot az egyetemeken, a laboratóriumokban, a könyvtárakban kell keresni. Ez az ifjuság, amelyik dolgozik, ez fogja megteremteni a holnapot; nem pedig a klikkek, a tüntetések, a zavargások ifju hősei. Persze ez az ifjuság nagy lármát csap; alig hallani mást, csak az ő szavát. De ha ön ismerné annak a másik ifjuságnak a szenvedélyes lelkesedését, a szakadatlan erő kifejtését, azokét, akik hallgatnak, mert egészen a kötelességüknek élnek! És ilyeneket ismerek én nagy számmal; ők a századdal haladnak, annak egyetlen egy reményével se szakítottak; szilárd léptekkel indulnak a jövő század elébe ama megingathatatlan elhatározással, hogy rendíthetetlenül haladnak elődeik nyomdokán, mely a mindjobban növekvő világosság, a mind nagyobb tért hódító egyenlőség elérése felé vezet. Kisértse meg, beszéljen azoknak a tudomány csődjéről s ők vállat fognak vonni; mert ők tudják nagyon jól

hogy soha még a tudomány több szívet nem lobbantott lángra, soha csodásabb diadalokat nem aratott, mint ép ma. Előbb zárják be az egyetemeket, a laboratóriumokat, a könyvtárakat; változtassák meg alaposan a társadalmi talajt; akkor lehetne csak attól tartani, hogy újra kibujhat a tévhit, amely oly kedves lápvirága volna a gyöngye jellemeknek, a szűkkörű elméknek.

Azonban e lelkesült fölhevülésnek egyszerre vége szakadt. Egy nyulánk fiatal ember jött velük szembe és kezét szorított Ferenczcel. Péter legnagyobb meglepetésére ismert rá Duvillard báró fiára, aki tiszteletteljesen köszönt neki. A két fiatalember tegezte egymást.

— Micsoda? Hogy kerülsz te ide a mi ódon városrésziünkbe?

— Oda lemegyek a csillagda felé, Jonáshoz... Te nem ismered Jonást? Óh, barátom, az egy zseniális szobrász, aki annyira jutott, hogy az anyagot majdnem egészen kiküszöbölte a művészetből. Egy szimbolista szobrot teremtett most, amely a »Nőt« ábrázolja. Az egész nem nagyobb, mint az ujjam; csupa lélek, a nő legkiválóbb szimbolumaival. Ez valami fenomenális, valami fenséges, valami mindent felülmúló!

Ferencz mosolyogva nézett Hyacinthera, aki hosszú, bő felöltőjében, mesterkéltséggel arczkifejezésével és nyírott hajával meg szakállával, holmi heremunkásra hasonlított.

— Hát te mit csinálsz? Azt hittem, hogy nemsokára valami szép költeményt adsz ki?

— Óh barátom, úgy undorodom az alkotástól. Egy vers heteket rabol el az életemből. Igen, van egy költeményem: a »Nő vége«. Láthattad, hogy nem vagyok olyan exkluzív, amilyennek kiáltanak, miután bámulom Jonast, aki még hisz a nő szükséges voltában. Az ő mentsége a szobrászat, ez a durva, ez az anyagiás művészet. Ha nem a költészetben, oh hogy visszaéltek a nővel! Oly ocsmány, piszkos dolog ez a termékenység, meg az anyaság, meg a többi mind. Ha mindnyájan elég tiszta erkölcsűek, elég előkelő izlésűek volnánk, hogy többé egy nőhöz se nyulnánk csupa undorból, és ők mind gyermektelenül halnának meg: az volna legalább a világnak tisztességes vége, nemde?

És e kijelentés után, amelyet unott modorával hadart el, csipőin ringatódzva ama boldogító tudattal folytatta utját, hogy most nagy hatást tett hallgatóira.

— Honnan ismered őt? — kérde Péter.

— Iskolatársam volt a Condorcet-liceumban; vele együtt végeztem az összes osztályokat. Furcsa egy alak; apjának a millióit még a nyakkendőiben is tüntetően fitogtatta és amellet úgy tett, mintha megvetné a pénzt; forradalmárnak vallotta magát és azt hangoztatta mindig, hogy szivarjának tűzé-
vel föl fogja gyújtani azt a gyutacsot, amely majd

levegőbe röpíti az egész világot. Schopenhauer, Nietzsche, Tolstoj és Ibsen egy személyben. Látja, mi lett belőle: egy beteges, hóbortos bolond.

— Szörnyű tünet, — suttogta Péter, — amikor már a boldogok, a kiváltságosak fiai is a rombolási viszketeg ragályától megfertőztetve, csupa unalomból, blazirtságból, arra vetemednek, hogy a rombolók munkáját végezzék.

Ferencz tovább folytatta útját a nagy medence felé, ahol játszó gyermekek egy egész hajórajt bocsátottak vízre.

— Ez csak komikus egy alak. Ki kívánhatná, hogy komolyan vegyük a miszticizmusukat, a spiritualizmus ujjáébredését, amelyet a tudomány híres csődjét hirdető doktrinariusok hangoztatnak, midőn azok már ilyen rövid tartamu átalakulás folyamán úgy az irodalomban mint a művészetben ilyen korcs képtelenségekre lyukadnak ki. Néhány esztendei befolyás elég volt arra, hogy a szatanizmus, a józan ész összes eltévelyedései viruljanak ki; említést se téve arról, hogy Sodoma és Gomorrhá, ahogy Párist nevezik, kibékült Rómával. Nem gyümölcseről itélik meg a fát? És nem nyilvánvaló tény-e az, hogy jelenleg nem a multakat fölelevenítő renaissance, nem mély jelentőségű társadalmi mozgalom az, aminek tanui vagyunk, hanem csupán oly átmeneti reakció, amely sokféle okban leli magyarázatát. Az ódon társadalom nem akar meghalni, végső halálos görcsökben vonaglik és egy rövidke órára

feltámadni látszik, mielőtt az emberi tudás kiáradó folyama, amelynek hullámárja egyre növekszik, örökre elsöpri magával. És a jövő az az új világ lesz, mit az igazi ifjúság fog megteremteni, az az ifjúság, amelyik dolgozik; az, amelyiket nem ismernek; az, amelynek hangját nem lehet hallani. De várjon csak, hallgatódzék, tán meg fogja hallani; mert itt vagyunk most nála, az ő városrészében és ez a nagy néma csend körülöttünk ezer meg ezer ifju elme munkájából áll.

Ferencz szélesivü kézmozdulattal a Luxembourg-kertjén túl elterülő tanintézetekre utalt: a liceumokra, a felsőbb iskolákra, a jogi és orvosi egyetemekre, az öt akadémiára osztott Institutre, a számtalan könyvtárra és muzeumra, a szellemi munka ez óriási területére, amely a rengeteg Páris egy nagy részét foglalja el. És Péter tagadásában megingatott, meghatott lelke mélyén tényleg úgy érezte, mintha a tantermekből, a laboratóriumokból, az olvasótermekből, az egyszerű dolgozó-szobákból hallaná felmorajlani a mozgósított intelligencia lázas munkájának titkos, tompa zsongását. Ez nem a munkágyarak szakadozott, lelkendező zakatolása és zúgó moraja, ahol testi munkában kinlódnak és vergődnek az emberi férgek.

Hiszen itt is ép oly fáradt és kimerült a sóhaj, ép oly öldöklő az erőmegfeszítés, ép oly termékeny a munka. Tehát igaz az, hogy a szellemi ifjúság még mindig ott szorgoskodik csendes mű-

helyeiben; le nem mondott egyetlen egy reményéről, egyetlen egy hódításáról sem; hanem teljes szellemi szabadságban ott kovácsolja a holnap igazságát és jogait a megfigyelés és tapasztalat hatalmas kalapácsaival.

Ferencz föltekintett, hogy a Luxembourg-palota nagy óráján megnézze, mennyi az idő.

— Montmartreba megyek. Elkísér egy darabig?

Péter beleegyezett, különösen, midőn Ferencz hozzátette, hogy utközben a Louvre muzeumába szól be, hogy Antal öcscsét magával hívja.

A muzeumi képtár félig üres termeiben a verőfényes, sugaras délutánon enyhe és ünnepies csönd fogadta az utcák zajából és sürgés-forgásából ideérkező látogatót.

Nem volt ott senki, csupán a másolók, akik a hangulatos csendben dolgoztak, amelyet csak egynéhány idegen látogató lépteinek a nessze bontott meg.

A primitivisták termének legvégében ráakadtak Antalra, aki munkájába elmerülve, nagy lelkiismeretességgel szinte áhítatosan másolt egy Mantegna-képet. A primitivista nagymesterek festményeiben nem az a miszticizmus nem az eszményi régiókban való szárnyalás büvölte el őt, amit a jelenkor divata beléjük magyaráz; hanem ép ellenkezőleg, még pedig joggal, az a realista őszinteség, a természet előtt való szerény és tiszteletteljes

meghódolás és az a szigorú pontosság és lelkiismeretesség, amelylyel a természet lehető leghivebb utánzására törekedtek. Ernyedetlen, lázas munkával töltött hosszú napok során itt másolgatta és tanulmányozta őket, hogy tőlük az alakrajz szigorú élethűségét megtanulja, azt a fönséges jelleget, amelylyel a becsületes művészek a természeti igazságnak tartoznak.

Pétert meglepte az a lángoló tűz, amit az ernyedetlen munka hosszú délutánja gyújtott Antal kék szemében.

A szőke óriás rendesen szende és álmatag merengésbe borult arca mintegy belemelegedett és lázra gyult; apjától örökölt bástyaszerű magas homloka olyan kifejezést öltött, mint valami erőd, amely a szépség és igazság meghódítására fegyverkezett fel. Tízennyolcz életévének története röviden abban volt összefoglalható, hogy már a gimnázium harmadik osztályában megunta a klasszikus tanulmányokat és oly szenvedélyes szeretetet tanusított a rajzművészet iránt, hogy az apja kivette őt a liceumból, ahol absolute nem tudott zöld ágra vergődni. Aztán hosszú napokat töltött azzal, hogy önnönmagát kutatva, kifejtse magából azt az őseredeti tehetséget, amelynek parancsoló hangja oly fennen megszólalt. Eleinte a rézmetszéssel próbálkozott meg. De csakhamar a fametszésre vetette magát, noha a művészet ez ágának értékét az ipari gyártmányok igen csökkentették, sőt egészen deval-

váltak. Nem parlagon heverő fontos ága ez a művészetnek, amelyet még lehet terjeszteni és újjáteremteni?

Ő arról álmodozott, hogy a saját rajzait fogja majd fára metszeni; hogy ő lesz az alkotó agy és a kivitelre képesített kéz, olyaténkép, hogy egészen új hatásokat fog előidézhetni, amelyek rendkívüli szemléleti erőt és megkapó kifejezést kölcsönöznek majd műveinek. Apja kívánságához hiven, aki minden fiától egy bizonyos határozott foglalkozást követelt, ő épúgy megkereste a kenyerét, mint a többi fametsző, amennyiben a képeslapok számára készítette az illusztrációkat. Azonban a köteles napi munkákon kívül néhány saját kompozícióju metszetet készített már, melyek rendkívüli erőre és megkapó élethűsége vallottak. A reális valóság hű másolatai, a mindennapi életből merített jelenetek voltak ezek, melyek legjellemzőbb vonásaikban megörökítve és kidomborítva, ilyen fiatal embernél valóban meglepő mesteri művészetéről tanuskodtak.

— Fametszetet akarsz erről készíteni? — kérde Ferencz, mialatt Antal Mantegna-másolatát gondosan elhelyezte rajzmappájában.

— Oh nem, ez csak egy kis szellemi fürdő akart lenni, egy szükséges lecke, hogy megtanuljak őszintének és szerénynek lenni. Ma nap az élet nagyon is elütő ettől.

Az utczára érve, Péter, ki növekvő rokonszenvet érzett a két ifju iránt, velük tartott és

elkísérte őket. Antalnak, aki mellette ment, megoldódott a nyelve és kinyílt a szive; művészi álmairól kezdett beszélni, mert bizonyára az ő lelkében is fölébredt a rokon szeretet és ragaszkodás titkos lelki vonzódásának öntudatlan ösztöne.

— Igen, igen, a szín nagyhatalom! Fölséges varázs rejlik benne, sőt azt lehetne mondani, hogy színhatások nélkül nem is lehet az életet a maga teljességében visszatükröztetni. Amde akármilyen furcsán hangzik is, én nem tartom multhatatlan szükségesnek. Nekem úgy tetszik, mintha én a fehér és a fekete szín alkalmazásával az életet ép oly elevenen és ép oly hiven tudom visszaadni, sőt még azt képzelem, hogy szigorubb hűséggel, jellemzőbb vonásokban, ha eltekintek a színárnyalatok csalóka káprázatától és a muló illúzió keltésétől. Csakhogy az nagy feladat. Nézze meg ezt a nagy Párist, amelyen most végighaladunk.

— Szeretném például a nap ez óráját néhány jelenetben, néhány típusban megörökíteni, amelyek a művészet és igazság halhatatlan bizonyítékául szolgálhatnának mindenkorra. Még pedig igen pontosan és egyszerűen; mert az örök időkre szóló halhatatlanság főtényezője a művész egyszerű természetűségében rejlik, midőn alázatosan és hiven hajol meg az öröksép természet előtt. Van is már néhány alakom, majd megmutatom. Hja, ha mernék a falpra direkt a vésővel dolgozni, és nem hűteném le az ihletemet a körvonalak rajzolásával!

Különben úgyis csak épen a vázlatot jelölöm meg a czeruzával; a vésőnek lehetnek aztán váratlan inspirációi, finom árnyalatai és erősen kidomborodó tónusai.

— Ez onnan van, hogy bennem a rajzoló meg a fametsző együvé olvadnak; olyannyira, hogy csakis és magam tudom metszeni a rajzaimat, melyekből hiányzanék az élet, ha más valaki metszené. Ha valakiben megvan a teremtő és alkotó erő, akkor éltet nemzenek az ujjak is épúgy mint az alkotó agy.

Aztán midőn mind a hárman a montmartrei halom aljára értek és Péter említette, hogy ő most társaskocsin hazafelé indul, Antal lángoló lelkesedés lázára gyulva, azt kérdezte tőle, vajjon ismeri-e Jahan szobrászt, aki a Sacré-Cœur templom számára készülő szoborművekkel van megbízva. Péter tagadó válaszára Antal kérlelte őt:

— Jöjjön föl hozzá egy pillanatra, annak a gyerekek nagy jövője van. Majd lát nála egy angyalvázlatot, melyet visszautasítottak.

Ferencz is meleg szavakkal dicsérte az említett angyalvázlatot és ez arra birta a papot, hogy velük tartson. Montmartre dombtetén, a bazilika fölépítésére szükséges ideiglenes fabódék egyikében, Jahan valami félszerben üvegfalas műtermet rendezett be magának, amely elég tágas volt, hogy a rábizott óriási angyalszobrot kidolgozhassa. Kék munkászubbonyában éppen két kőfaragó munkására ügyelt, akik azon fáradoztak, hogy nagyjából kifa-

ragják azt a hatalmas kőtömböt, amelyből az óriási angyalszobor kerül majd ki. Jahan magas, erős vállu, harminczhat esztendő, sötétbarna szakállu férfi volt, akinek duzzadó ajkai ép egészségre vallottak és akinek szép szemében sugaras ragyogás ült. Párisban született és szintén akadémiát végzett, azonban indulatos, fékezhetetlen vérmérséklete nagyon sok kellemetlenségbe keverte.

— Ah! önök eljöttek, hogy megnézzék az angyalszobromat, amelyet az érsekség visszautasított. Tessék, ez az!

A métermagasságu, már száradófélben lévő agyagmodell eszményi szép, röpülő szárnyalásu angyal volt; teljesen kibontott túlnagy szárnyait a végtelenbe való röpülés vágya dagasztotta. Szinte póre, alig takargatott teste egy ifju erős, de karcsu idomait mutatta, akinek isteni derütől sugaras ábrázatán a megnyíló mennyek földöntuli átszellemült mámora tündökölt.

— Nagyon is emberinek mondták az angyalomat. És igazuk is volt. Semmi se lehet oly nehéz, mint egy angyalszobor kompozíciója. Meg a nemével sincs tisztában az ember; habozik, vajjon lány legyen-e vagy fiu? Meg aztán ha hiányzik szobrászánál a vallásos inspiráció, akkor kénytelen, hogy a legelső alkalmas modellt lemásolja... Én, amikor ezt az angyalt megcsináltam, igyekeztem egy oly szép ifjut ábrázolni, akinek mintha szárnya nőne és akit mintha a röpülés ittasító kéje, a nap

sugaras derüje sodorna magával Ez sértette az ő vallásos érzelmeiket; valami ennél vallásosabbat akartak, hát most csináltam nekik ezt a szemét figurát. Hja, kérem, csak meg kell élni valamiből!

Egy kézmozdulatával utalt most a másik vázlatra, arra, amelynek kőből való faragásába a szobrászsegédek belefogtak. Egy korrekt, szabályos libaszárnyu angyal volt ez, akinek a teste se fiu, se leány és akinek merev arcza azt a buta elragadtatást fejezte ki, amelyet a hagyomány megkíván.

— Mit tegyek, kérem, — folytatta, — az egész vallásos művészet a legémelyítőbb sablonosságra süllyedt. Az emberek nem hisznek már; a templomokat kaszárnyastilusban építik és olyan Istenekkel meg olyan szűz Máriákkal diszítik, hogy az ember szeretne sirva fakadni, amikor látja azokat. Mert a lángész nem más, mint a maga társadalmi talajának csodás virágzata; a nagy művészen csupán korának vallási hite lángolhat. Így például én egy beauceroni parasztnak vagyok a fia; az apám házában nevelkedtem, ki feljött ide lakni Párisba, hogy itt mint márványfaragó telepedjék le a Roquette-utczában.

— Eleinte mint kőfaragó mesterember kezdtem pályafutásomat; gyermekkoromat a nép között töltöttem, künn az utcán; soha nekem eszembe sem jutott, hogy a templomba a lábamat tegyem be... No hát mivé lesz a művészet olyan korszak-

ban, amikor az emberek nem hisznek már az Istenben, sőt még a szépség kultuszát se üzik? Szükséges tehát, hogy az új hitvallás felé szítson és ez az új hit az életbe, a munkába, az éltet nemző termékenységbe vetett szent bizalom. Egyszóval szent bizalom mindabban, ami teremtet, éltet szül és . . .

Hirtelen félbeszakította szavait, hogy szenvedélyesen felkiáltson:

— Van nekem még egy szobrom, amely a nemző termékenységet ábrázolja; most megint dolgoztam rajta és mondhatom, meg vagyok vele elégedve. Jöjjenek, nézzék meg.

Erőnek-erejével magával is vitte őket Jahan magán-műtermébe, amely a templom tőszomszédságában volt, Vilmos házánál néhány lépéssel lejjebb. A Kálvária-utczáról volt a bemenet, ebből a meredek lejtőjü, létraalaku utczából, amely nem is utca, csak egy véghetetlen magas lépcsőzet. A kapu egy kis lépcsőházra nyilott és néhány lépcsőfok vezetett egy tágas terembe, amely nagy üvegfalon át kapta a világosságot és zsufolásig tele volt agyagformákkal, gipszmodellekkel, vázlatokkal és szobrokkal, a hatalmasnál-hatalmasabb művészi alkotások egész tömkelegével.

A termékenység munkában lévő szobra egy zsámolyon állott és vizes borogatások takarták az egész alakot.

Midőn a szobrász levette róla a lepedőket, föltárult előttük a szobor erős csipőivel, hatalmas

medenczéjével, amelyből a remélt új világ volt megszületendő, a hitvest és anyát jellemző telt emlékekkel, amelyek csakúgy duzzadtak a tápláló és megváltó anyatejtől.

— Nos, mit szóltok hozzá, — kérde boldog mosolylyal, — úgy hiszem, ennek a gyereke nem lesz olyan csenevész és kiaszott ficzkó, mint a mai kor halavány aszketikusai és nem fog visszariadni attól, hogy maga is új nemzedék szülője legyen.

Mig Antal és Ferencz gyönyörködve csodálták ezt a szobrot, Péter különös érdeklődését egy fiatal leány vonta magára, aki a műterem ajtaját kinyitotta volt és most kimerültségre valló arcz kifejezéssel telepedett le újra egy kis asztal mellé, ahol valami könyvet olvasgatott. Ez Liza volt, Jahan huga. Húsz évvel fiatalabb volt a bátyjánál, alig tizenhat esztendő és szüleik halála óta bátyja házában élt. Egy vézna, igen gyenge egészségű teremtés, kinek vállain a képzelhető legédesebb angyalarczocska nyugodott, amelyet finom, aranypor-könnyedségű hajzatának gyönyörű hamvasszürke koszoruja folyt körül. Nagyon nehezen járt; mert félig nyomorék testét alig birták megbénult lábai és szegény az észbeli fejlődésben is hátramaradt; igen korlátolt elméjű és gyermekes naivságu teremtés volt.

Eleintén mély szomorúsággal töltötte ez el Jahan szívét; később azután hozzászokott az ő elméleti együgyűségéhez és unott tunyaságához. Nagy

elfoglaltságu, örökké új tervek lázában izzó művész létére természetesen elhanyagolta és ráhagyta, hadd éljen kénye-kedve szerint mellette, úgy amilyen volt, mint egy gyermekkorában megállapodott, igen ragaszkodó és hűséges kis-leányka. Péter észrevette volt, hogy Liza milyen testvéri melegséggel üdvözölte Antalt. És látta, hogy a fiatalember, miután gratulált Jahannak új műremekéhez, azonnal odaült a fiatal leány mellé, foglalkozott vele, kikérdezte, megnézte, hogy mit olvas. Körülbelül hat hónap óta a legtisztább, a leggyöngédebb viszony szövődött közöttük. Antal észrevette volt a fiatal leányt atyja házának kertjéből és a széles üveg-falon át belátott abba a műterembe, ahol Liza ártatlan leányéveit élte. Eleintén azért érdeklődött iránta, mert látta, hogy mindig egyedül van és majdnem elhagyatottan él; aztán, amidőn megismerkedett vele, oly elragadtatással tapasztalta bájos egyszerűségét és ártatlanságát, hogy szenvedélyes vágy ébredt benne, vajha fölébreszthetné benne az értelmet, az életet. Hátha szeretetének melegével hevithetné, ha ő volna e leány számára a termékenyítő sziv, az életet keltő elme! A fiatal leánynak ő volt az, amije a bátyja nem lehetett ennek a kényes délszaki növénynek, amelynek nagy szüksége volt gyöngéd gondozásra, napra és szerelemre.

Máris sikerült neki, hogy írásra és olvasásra oktassa a fiatal leányt; ez pedig oly munka volt,

amelybe eddig valamennyi tanítónő beleunt. A leány figyelt rá és megértette. Szabályos vonásain, szép, kristálytishta szemében a boldogság tüze gyult föl.

A szerelem csodája volt ez! Az asszony teremtése, amely az egész énjét neki föláldozó, ifju szerető lehelletére ébred életre. Kétségkívül gyöngelábon állott az egészsége; úgy, hogy még mindig attól kellett reszketni, hogy egy szép napon elszáll, mint valami sohajos lehellet; még mindig alig tudott járni, mert a lábai nagyon gyöngék voltak. De mégse volt már az a vad kis őzike, az a kis csenevész virág, mint mult tavaszkor.

Jahan, aki bámult ezen a kezdődő csodás metamorfózison, a fiatalokhoz közeledett.

— Mit szólsz hozzá? A te tanítványod becsületedre válik. Tudod-e azt, hogy már egész folyékonyan olvas és egész jól megérti azokat a szép könyveket, amiket te neki hozol? Ugy-e, Liza, hogy most minden este fölolvassz nekem.

A fiatal leány fölvetette szüizies szendességü szemét és határtalan szeretet kifejezésével tekintett Antalra.

— Mindent meg fogok tanulni és meg fogok tenni, amire ő tanítani fog.

Mindnyájan elmosolyodtak és midőn végre búcsuztak, Ferencz egy agyagszoborminta előtt állott meg, amely száradás közben meghasadt.

— Egy csüörtököt mondott terv, — szólt a szobrász. — A könyörület szobrát akartam meg-

csinálni valamelyik jótékony intézet megrendelésére. De hiába kerestem ám; mindaz, amit találtam, olyan elcsépelt volt, hogy abbahagytam. Hadd pusztuljon agyagia. De majd meglátom; valahogy kell, hogy ismét hozzáfogjak.

Mikor kiértek, Péternek az az ötlete támadt, hogy elmegy egészen a bazilikáig, abban a reményben, hogy ott Rose abbéval találkozik majd. Mind a hárman megkerülték hát a dombot, a Gabrielle-utcán végighaladva, és újra a Chape-utca lépcsőzetes lejtőjéhez értek, amelyeken fölfelé igyekeztek. Midőn aztán a templom elé értek, mely deszka-gerendázatának sötét erdejével a derüs égbe nyult, Tamással találkoztak, aki a gyárból hazajövet a Lamartine-utczából fordult ki épen, ahol egy vasöntőnek adott megbízást.

— Jaj, de örvendek ennek a találkozásnak! — kiáltott föl szokatlan hévvel, mely rendesen oly néma és zárkózott valójával ellentétben álló sugaras ragyogást derített arczára. — Ugy hiszem, most már megtaláltam a mi kis motorunk nyitját. Mondja meg apámnak, hogy pompásan indul; csak gyógyuljon meg mielőbb.

Tamás e szenvedélyes felkiáltására mind a két fivére hirtelen mozdulattal, egy és ugyanaz érzésre hevülve szorosan melléje simult. Mind a hárman hősieks elszántságu, hármas csoporttá egyesültek, melyben csak egy szív dobogott és ebben a szívben egy öröm lüktetett arra a gondolatra, hogy

az apjuk örülni fog ennek a jó hírnek, és hogy a részükről jövő örvendetes üzenet némileg hozzájárulhat mielőbbi felgyógyulásához. Péter, aki most már ismerte és való értékük szerint becsülte őket, nagyon megszerette a három fiut; gyönyörködve nézte ezt a három hatalmas, egymásra meglepően hasonlító ifju alakot, akik hirtelen együvéforrva, hősies csoportba olvadtak össze, mihelyt gyermeki szeretetük lángra lobbant bennük.

— Mondja meg neki, kérem, hogy várjuk őt és a legelső jelre nála fogunk teremni.

Mind a hárman kezet szorítottak a pappal. És amint ez utánuk nézett és látta, mint veszik utjukat a kis házikó felé, amelynek kertjét a St. Eleuthére-utca falain át megpillantotta, úgy tetszett neki, mintha messziről valami határozatlan árnyképet különböztetne meg, egy napfényvilágította fehér arczot fekete hajkoronájának diszében. Valószínűleg Mária volt, aki az orgonabokrok fakadó rügyeit vizsgálgatta. Az estalkony ez órájában oly vakító arany-ködfátyolba borult a táj, hogy a látomány körvonalai elmosódtak benne és az ragyogó dicskörbe látszott veszni. Káprázó szemekkel fordult félre és az ég átellenben levő szélén nem látott egyebet, csupán a Sacré-Coeur rengeteg meszes tömbjét, amely így közélről nézve egészen eltakarta a látóhatárt vadonaturj kötömbjeinek rengetegével.

Péter mozdulatlanul állott meg a helyén és

lelkében a legellentétesebb gondolatok és érzelmek oly zürzavaros káosza kóválygott, hogy nem tudott tisztán olvasni önnönmagában.

A város felé fordult. A határtalan óriási Páris ott terült el lábainál a kora tavaszi alkony rózsás fényében. A tetőzetek végtelen tengerének körvonalai oly sajátságos határozottsággal domborodtak ki előtte, hogy meg tudta volna számlálni a kémények és az ablakok millióit.

A néma, esti levegőben a szobrok horgonyt vetett hajókra hasonlítottak, egy útjában veszteglő hajóraj hajóira, melyeknek magas szálfái a leáldozó nap sugaras bucsucsókjában tündököltek. Soha még Péter ilyen világosan nem különböztette volt meg e nagy embertenger két ellentétes tömegét: amott lenn keleten és északon a kézimunka városát, zürzajos gyárainak füstjével; míg amott délen, a Szajna átellenes oldalán a tudomány, a szellemi munka városa terült el nyugalmának fonséges csendjében. A kereskedelem lüktető szenvedélyének, hullámzó tömegének lázas, lökdöső sürgés-forgása zúgott és zajlott a kerekek dübörgése közepett; míg a boldogok, a hatalmasok, a gazdagok városa, akik a vagyon és a hatalom birásáért küzdöttek egymással, nyugaton bontá ki palotáinak erdejét a leáldozó nap mind biborosabb vérszint öltő máglya-tüzében.

És Péter érezte, mint száll föl hitvesztés okozta lelki megsemmisülésének, kétségbeesett kinos

lelki küzködéseinek mélyéből egy új hitnek enyhe fuvalma. Ő maga sem tudta volna még szavakba foglalni e reményét. Hiszen már a gyár durva munkásainak láttára belátta a testi munka szükséges voltát és megváltó hatalmát; noha eddig még annak csak nyomor és szörnyű igazságtalanság a díja és vége.

Ime, a szellemi ifjúság, a holnap fiatal nemzedéke, amelyről ő azt hitte, hogy megromlott, hogy a régi tévelygésbe, a régi tespedésbe visszasülyedt, most nyilatkozik meg előtte és szebb jövővel kecsegtető férfiakat ígér, akiknek ifjú lelkülete azzal az eltökélt szándékkal lép az élet küzdterére, hogy folytatják az apák művét és egyedül a tudomány segítségével fogják a jogot meg az igazságot teremteni.

Országos Széchényi Könyvtár

X.

Már jó egy hónapja múlt el, hogy Vilmos öcsésének neuillyi házában keresett volt menedéket. A kézcsuklóján esett seb majdnem begyógyult már és rég el is hagyta az ágyat, hogy órák hosszáig sétálgasson lenn a kertben. Noha már nagyon türelmetlenül várta azt a percet, amikor visszatérhet montmartrei otthonába, hogy az övéit viszontláthassa és folytathassa megkezdett munkálatait, a lapok hírei minden reggel olyannyira nyugtala-

nították, hogy minduntalan elhalasztotta a visszatértét. Mindig egy és ugyanannak az állapotnak ismétlődő örökös körforgása. A gyanuba fogott Salvat majd előkerült egy este a vásárcsarnokban, majd meg újra elvesztették nyomát; de azért a hirtelen elfogatás veszélye szüntelen fenyegette. Vajjon mitévő lesz ő aztán? Fog-e vallani? Fognak-e újabb nyomozásokat indítani?

Álló nyolcz napig a sajtó egyébbel se foglalkozott, mint a Duvillard-palota kapualjában lelt vésővel. Páris valamennyi »saját külön«-jei ellátogattak a Grandidier-gyárba; kérdésekkel ostromolták a főnököt, a munkásokat és bemutatták a véső rajzát. Sokan még a személyes tanuvallatásig is vitték a dolgot, hogy adott alkalommal maguk is nyakon csiphessék a bűnöst. Éles gúnynyal ostromozták a rendőrség tehetetlenségét és ez az embervadászat valóságos szenvedélyre lobbantotta a kedélyeket. A lapok kétszeres rémületükben túláradtak a legbalgább és legképtelenebb rémtörténetektől; mert új bombamerényletkekkel fenyegetődöztek és jogosan attól lehetett tartani, hogy Páris egy szép napon a levegőbe röpül. A Népszava nap-nap után mindig újabb hátborzongató történeteket eszelt ki; majd fenyegető levelekről, majd tüzvészszel ijesztő falragaszokról, majd meg homálylyal borított óriási titkos összeesküvésekről fedte fel a leplet. Soha még városon ennél butább és aljasabb ragály örületes áramlata nem tombolt végig.

Vilmos tehát minden reggel lázas izgatottsággal várta a lapokat; mindig attól rettegett, hogy Salvat elfogatásának hírét olvassa majd benne. Az a heves hajsza, amelyet ez ügyben indítottak, az a sok balgaság és vad kegyetlenség, amiről a lapok hasábjain olvasott, tulcsigázott ideges várakozásában önkivületbe ejtették. Egész sereg gyanus egyént tartóztattak le találomra, anarkizmus-sal vádolták egész hadát a becsületes munkásoknak; rablókat, illuministákat és naplopókat fogtak el a legtarkább egyvelegben, akikben Amadieu vizsgálóbíró erőnek erejével összeesküdt gonosztevők óriási szövetkezetét akarta fölfedezni.

Sőt valamelyik reggelen Vilmos már a saját nevét olvasta, amely egy nagytehetségű forradalmi ujságíró lakásán megejtett házkutatás alkalmával pattant a nyilvánosságra, aki neki jó barátja volt. Szívében méltatlankodó fellázadás lüktetett; de sokkal okosabbnak tartotta, ha csendes, békés neuillyi szülőházának mélyén rejtőzködik még egy ideig, miután minden perczen beállhatott az az eset, hogy a rendőrség behatol montmartrei kis otthonába és letartóztatja őt, ha ott találja.

Folyton megújuló titkos aggodalomtól gyötörve, a két szigoruan bezárkózott testvér a legmagányosabb, de egyuttal a legcsendesebb életet élte. Maga Péter is tőle telhetőleg kerülte a házon kívül tartózkodást és otthon töltötte a napokat. Márczius első napjaiban volt ez; a korai tavasz az

ifjulás varázsos búbáját és felséges enyhességét kölcsönözte a kis kertnek. Vilmos, amióta fenjárt, leginkább apjuk hajdani vegyműhelyében telepedett meg, amelyet Péter tágas dolgozósobává alakított át. A híres vegyész összes iratai és könyvei érintetlenül ott heverték még és a fiu apjának megkezdett értekezéseit fedezte fel; ez érdekfeszítő olvasmány őt reggeltől estig lebilincselte. Ő maga sem tudta, hogy e munkának köszönheti azt a türelmet, amelylyel önkéntes elzárkózásába belenyugodott. Péter is többnyire olvasgatott, a nagy dolgozóasztal másik oldalán ülve; de hányszor történt meg vele, hogy tekintete a könyv lapjairól tovasiklott és sötét merengésébe tovaveszett, a nemlét ama homályába, amelybe mindig újra meg újra elmerült. Órákhosszáig ültek így egymás mellett, mély csendbe elmerülve, anélkül, hogy csak egy árva szót is szóltak volna. De azért jól esett az a megható tudat, az a boldogító és bizalmas meggyőződés, hogy együtt vannak. Néha találkoztak a tekinteteik, összemosolyogtak; nem érezték a szükségét annak, hogy másképpen adjanak kifejezést annak a kölcsönös nagy szeretetnek, amely egyik a másika iránt szívében újra fölfakadt.

A multak lángoló testvéri szeretete újra fölgyult bennük és körülöttük feltámadt a multak hamvaiból a régi szülői ház, gyermekéveik tanyája, apjuk és anyjuk emléke, akiknek szellemeit úgy érezték, mintha körülöttük lebegnének e békés, csön-

des légkörben, amelyet magukba szívnak. Az üveg-
táblás nagy ablak Párisra és a kertre nyilott és
hosszas merengéseikből meg tanulmányaikból csak
olykor-olykor rezzentek föl néha, hirtelen támadt
aggodalommal szívében, hogy a nagy város távoli
moraját és növekvő zaját hallgassák.

Néha-néha föl is riadtak és elálmélkodtak a
fejük fölött szüntelen fölhangzó léptek egyhangu,
ritmikus kopogásától. Barthés Miklós volt az, aki
fönt az emeleti szobában ragadt meg, amióta Mo-
rin Théophil a merénylet estéjén ide hozta volt
és menedéket kért számára. Ritkán hagyta el a
szobáját; alig merte betenni a lábát a kertbe, at-
tól való félelmében, hogy észre találják venni és
ráismernek a távoli ház ablakaiból, amelyeket a
kert facsoportjának lombkoronái eltakarnak. Az
örökké konspiráló öreg forradalmárnak a rendőr-
ségtől való rettegésén szinte mosolyogni lehetett.
Ketreczbe zárt oroszlánra emlékeztető szüntelen föl
és alá járkálása; az örökös fogoly e konok, gépies
sétája, aki életének kétharmadrészét Franciaország
valamennyi börtönének mélyén töltötte mások sza-
badsága kedvéért, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy
ezen a csendbeborult házon megható búskomorság
hangulata borongjon, mindannak rejtelmes ritmu-
sát zsongva, ami nagyot és szépet az ember csak
remélhet, de ami valószínűleg nem valósulhat meg
soha, soha.

Csak ritkán állított be egy-egy vendég, hogy

a két testvér magányát megbontsa. Mióta Vilmos sebe hegedésnek indult, Bertheroy ritkábban látogatott el hozzá. Morin Théophil volt a leggyakoribb vendége, akinek diskkrét, halk csöngetése minden második este egy és ugyanazon órában verte föl a csöndet. Ő Barthés iránt olyan hódolattal és kegyelettel viseltetett, mint amilyennel vértanuk előtt szokás meghajolni, noha nem osztotta az ő nézeteit. Fölment hozzá egy-egy órára és ez idő alatt valószínűleg egyikük se szólt egy kukkot se, mert szobájukból a legkisebb hang nesze se tört fel. Mikor aztán egy pillanatra beszólt a vegyműhelybe, Péter mindig újból megütköződött végtelen unottságra és tucsigázottságra valló arczkifejezésén. Haja és szakála hamuszürkére vált; a tanárkodásba beleránczosodott arczából kilobbant az élénkség sugara; csupán olyankor gyult ki rezignált szeme, mint a fellobbanó parázs, amidőn Olaszországot emlegették előtte. Egy alkalommal, amidőn Péter Orlando Pradanak, a nagy hazafinak nevét említette, aki az Ezer hős legendájába illő hadjáratban vele együtt diadalmaskodott, megdöbbsent a lelkesedés ama hirtelen föllobbanó tüzétől, amely e kihalt arczon kigyult. De ezek muló villámok voltak csupán; a vén tanárban csakhamar fölülkerekedett Proudhon földije és jó barátja, aki később Comte Ágost föltétlen hívéül szegődött. Proudhontól ragadt rá a szegények föllázadása a gazdagok ellen, a vagyon egyenlő fölosztásának dörgő köve-

telése. Hanem az új idők szelleme megrémítette; úgy tanainál, mint jelleménél fogva nem volt a forradalom eszközeinek embere. Comte aztán a szellem rendszerében megingathatatlan bizonyosságokat szolgáltatott neki és azóta a logikához, a pozitivizmus világos és határozott rendszeréhez ragaszkodott, amely az összes tudást osztályokba sorozza és a haszontalan metafizikai hipotéziseket elveti abban a biztos meggyőződésben, hogy egyesegyedül a tudomány révén nyerhetnek megoldást az emberiség, a társadalom és a vallás nagy problémái.

Csakhogy szerénysége, csöndes néma megadása és szilárdul megóvott hite se volt ám híján a titkos keserűségnek; mert semmisem haladt a maga rendjén a remélt cél felé. Comte maga végre a legzavarosabb miszticizmusba csapott át; a nagy tudósokat mind az örök igazság tündöklő káprázatától való nagy rémület fogta el; a barbárok pedig újból beálló sötéttséggel fenyegették a világot; úgy hogy Morin a politikában szinte reakzionárius elveket vallott és előre is belenyugodott abba, hogy jó majd egy nagy törvényhozó diktátor, aki majd helyreállítja a rendet, hogy az emberiség művelődése befejeztessék.

Bache és Jansen volt a másik két vendég; ezek is mindig együtt jöttek, még pedig többnyire éjidején. Volt rá eset, hogy egyik-másik este reggeli két óráig beszélgettek el Vilmostal; különösen

Bache, kinek jóságos kis szeme majd beleveszett dús hajának ezüstjébe és hosszú szakállába. Atyászkodó, lassu, kenetteljes modorával, véget nem érő hosszadalmassággal perorált, mihelyt saját eszméit fejtegette. Futólag említette meg Saint Simont, a kezdeményezőt, aki legelsőül hirdette törvényként a munka kötelező voltát, amelynek saját szakmájában mindenki alá van vetve. De mikor aztán Fourierhez ért, hangja meglágyult és ekkor hitvallását beszélte el emelkedett hangon. Fourier a modern korszak várva-várt Messiása, az az üdvözítő, akinek lángesze a jövő világegyetem áldásos csirázatu magvát hintette el és a holnap társadalmát olyanná szabályozta, ahogyan az bizonyára alakulni fog.

Az általános harmónia törvényeit hirdette; az elvégre szabadjukra bocsátott és egészséges módon fölhasznált szenvedélyek lesznek az élet kerekai és maga a vonzóvá tett munka lesz az élet czélja és hivatása. Semmise lohasztotta le csüggedetlen bátorságát; csak kezdjen egyetlenegy község Fourier-féle falanszterekké összeállni; nemsokára az egész kerület követi majd a példáját; aztán a többi kerület fogja majd utánozni, végre pedig egész Franciaország.

Sőt még Cabetnak eszméjét is követni fogják, akinek teóriája nem is volt olyan együgyű gondolat, mint amilyennek hitték. Arra a mozgalomra utalt, amelyet ő 1871-ben indított volt, mi-

dön a Communeben székel, a czélból, hogy a francia köztársaság alkalmazza Fourier eszméit. Meglátszott rajta, miként szentül meg van győződve róla, hogy a versaillesi hadseregek, midőn a kommunizmus eszméit vérbe fojtották, egy félszázaddal késleltették a kommunizmus győzelmét. Most úgy tett, mintha nevetne, valahányszor szóba kerültek a tánczoló asztalok; de ez egy csöppet se gátolta abban, hogy szíve legmélyén konok, makacs, hajthatlan spiritiszta ne legyen. Mióta városi tanácsossá lett, egy szoczialista felekezettől a másikhoz tévelygett, aszerint, amint ezek többé vagy kevésbbé közeledtek hajdani hitvallásához. Egész énjével csüggött e hiten, az isteni hatalom után való sóvárgáson, amely előbb arra vitte, hogy Istent kiüldözze a templomokból, hogy később egy asztallábban újra föltalálja őt.

Jansen ép oly szófukar volt, mint amilyen bőbeszédű a barátja. Rövid mondatokat szalasztott ki ajkán; hanem azok úgy sujtottak, mint az ostor, úgy metszettek, mint a kard éle. Az ő eszméi és elméletei kissé homályosak voltak; annál is inkább, mert nehezeire esett azokat francia szóval kifejezni; minek következtében minden, amit mondott, valami rejtelmes ködbe burkolódzott.

Nagyon messze országból jött. Hogy orosz, lengyel, német vagy tán osztrák volt-e, azt senki se tudta biztosan; annyi bizonyos, hogy hazátlan bujdosó volt, aki hona határain kívül hordozgatta

magával a vértáhitozó testvérisülés álmait. Valahányszor halványszőke Krisztusarczával, amelynek egy izma se rándult meg, fagyos hangon ejtette ki rettenetes szavainak egyikét, amely tabula rasat csinált, mint a kasza a mezei rendek között, csak azt az elkerülhetetlen szükségességet hangoztatta, hogy így kell a népeket is lekaszálni a föld színéről, hogy egy ifju jobb nemzedek magvát vet-hessük el.

Bache minden egyes kijelentésére — vonatkozott az légyen a munkának kellemessé tételére fegyelmi szabályzatok révén, a falanszter kaszárnymódra való berendezésére, a pantheista vagy spiritiszta istenimádássá átalakított vallásra, — vállalt. Mire való ez a sok gyerekeskedés, ez a kétszinű toldozgatás és foldozgatás, amikor a ház amúgy is rombadől és az egyetlen becsületes eljárás csupán az, hogy lebontsuk és új építő-anyaggal építsük fel a holnap-i tömör, új, szilárd házat?

A tényleges cselekvés meg a bomba segítségével eszközölt propagandáról mélységesen hallgatott; csak végtelen reménykedésről tanuskodó taglejtéssel vett tudomást róla. Valószínűleg helyeselte is. Az a hozzáfűződő legenda, amely őt a barcelonai szörnyű merénylet egyik értelmi szerzőjének nyilvánította, rettenetes dicsőség nimbusát szőtte ismeretlen multja köré. Egy alkalommal amidőn Bache Bergaz barátját, azt a homályos multu coulissiért, aki már valami nagyobb-szabásu

lopási afférben kompromittálta magát, egész nyíltan banditának nevezte, Jansen nyugodt mosolyra szorítkozott csupán és azt mondotta szokott nyugalomával, hogy a lopás nem egyéb, mint kényszer-visszatérítés.

Ebben a művelt, finomult emberben, akinek multja tán bűnöket takart, de egyetlen tettét se az aljas becsstelenségnek, megérződött, hogy ő oly engesztelhetetlen, konok rajongó, aki kész a világot lángra gyújtani, hogy a saját eszméje arasson diadalt.

Némelyik este, amidőn Morin Théophil Bache-chal és Jansennal találkozott és mind a hárman késő éjszakáig elbeszélgettek Vilmossal. Péter kétségbeesetten hallgatta őket a szoba legsötétebb szögletébe megvonulva, de soha részt nem vett a vitatkozásban. Eleintén a hitevesztett emberek szenvedélyes lelkesedésével hallgatta őket. Saját vállastagadása folytán halálosan megsebzett lélekkel szinte beleőrült az igazság utáni szomju vágyba, mint aki a század eszméit akarja mérlegelni, és tanulmányozni akarja mindannyiát, hogy az eddig megtett utat és a révükön nyert hasznot saját boldogulására fordítsa. De mindjárt az első lépésnél, amidőn hallotta, mint vitatkoznak mindanégynélkül, hogy a teljes megegyezésre kilátás nyílnék, újra visszahökkent — és a régi kétségbeesés vett erőt rajta.

Lourdesi és római tanulmányutjainak kudarc-

cza meg e harmadik tapasztalat után, amelyet Párisban szerzett, teljesen tisztában volt azzal, hogy a század egész szelleme forog itt szóban, az új igazságok várva-várt evangéliuma, amely meg fogja változtatni a föld arczatát. És tulzássig hajtott buzgalomtól lángolva, az egyik hitvallásról a másikra tért át; azután ettől is elpártolt, hogy egy másiknak szegődjék liveül.

Miután eleintén Morin Theophillal együtt a pozitívizmus, Vilmos fivérével a determinizmus hívének vallotta magát, Bache emberbaráti humanizmusa meghatotta a lelkét a közeljövőben bekövetkező édeni ország felebaráti álmaival. Sőt még maga Jansen is megingatta egy pillanatig, amint meggyőződésteljes, szilaj büszkeségével fejtegette a megváltó individualizmusról való elméleti ábrándját. Aztán lába alól elvesztette a talajt; nem látott semmi egyebet, csupán a folyvást előrehaladó emberiség szembeszökő ellentmondásait és zürzavaros összefüggésnélküliségét.

Egymásra halmozódó elméletek óriási összetorlódása ez az egész lelki forrongás, amelyben eltévelyedett. Bár Fourier Saint Simon iskolájából került ki, azért bizonyos részben tagadta őt és valamint ez utóbbi valami misztikus érzékiség féliben dermed meg, az előbbi az elfogadhatatlan kasztrendszer kodifikátorává válik. Proudhon, a demokrata rombol, de nem épít. Comtenak, aki e rendszert megteremtette és trónjára emeli a

tudományt azzal a kijelentéssel, hogy ez az egyetlen fejedelem, sejtelve sem volt erről a társadalmi krízisről, amelynek örvénye mindent elsodrálással fenyeget és mint a szerelem kiválasztott apostola fejezte be pályafutását, meghódolva az asszony hatalmas varázsának.

Ime ezek a ketten szintén csatára indulnak és a másik kettő ellen harczolva, az elvakultság és torzsalkodás oly magas fokáig jutnak, hogy még azok az igazságok is, amelyeket közösen vallanak, ezáltal elhomályosulnak, eltorzulnak, alakot vesztenek és fölismerhetetlenné válnak. Innen a jelenkor rendkívüli zürzavara.

Bache, Saint Simon és Fourier hive, Morin, Proudhon és Comte követője, nem értik már meg Méget, a kollektivista képviselőt; elátkozzák és mennykövekkel sujtják őt is meg az állami kollektivizmust is, aminthogy különben a jelenlegi összes szocialista pártokat kárhoztatják, anélkül, hogy számot adnának maguknak arról, hogy tulajdonképen egy és ugyanazon mestertől veszik közös eredetüket. Ami látszólag a hideg és rettenetes Jansennak ama állítása mellett bizonyított, amely azt hangoztatta, hogy ezt a házat nem lehet már kitatarozni, hanem teljesen le kell rombolni, mert örületbe és korhadásba vész a mai társadalmi épület:

Egy éjjel, midőn mindahárom látogató távozott, Péter, aki Vilmostal most kettesben maradt

látta, hogy bátyjának vonásai elsötétednek, és hogy lassu léptekkel sétál föl és alá.

Kétségkívül ő maga is érezte az imént, hogy minden rombadől. Tovább beszélt, számot se adva magának arról, hogy csupán a fivére hallgatja. Elmondta, hogy mennyire irtózik Mége kollektivista álmától: a diktátor szerepét játszó államtól, mely az ókor rabszolgaságát állítaná vissza. Az összes szocialista felekezetek, amelyek egymást egy kanál vízbe fojtanak, ott vetik el a sulykot, hogy a munkát zsarnoki önkény révén akarják szervezni, hogy az egyént akarják lenyügözni a köz javára. Ezért tehát, kényszerítve lévén, hogy mindakét hatalmas áramlatot, a társadalom meg az egyén jogait, szépen összeegyeztesse, ő maga egész hitét a kommunizmusba vetette, abba az eszményi anarkiába, amelyben ő az egyént szabadnak álmodta, hogy fejlődhessen és virágozhassék minden kényszer nélkül, úgy a maga, mint a köz javára.

Nem ez-e az egyedüli tudományos elmélet? Világokat alkotó egyediségeknek, a parányoknak felismert törvénye ez, melyek a vonzás, a szabad és lángholó szerelem törvényeinél fogva egyesülésükkel az életet nemzik. Az elnyomatást gyakorló kisebbségek eltűnnek; csupán az egyes emberek tehetségének és erélyének szabad, korlátlan játéka marad fenn, amint azok fönséges harmoniává olvadnak össze, melynek egyensulya a fejlődő emberiség cselekvő erőihez és szükségleteihez mérten, folyton változik.

Olyan népről álmodott, amely az állam gyámsága alól felszabadulva kormányzó és ur sőt jóformán törvény nélkül élne; egy boldog népet, amelynek minden egyes polgára az egyéni szabadság révén, saját énje teljes kifejlődését érné el.

Innen eredne aztán a társadalom, a szabad csatlakozás révén alakuló egyesületek és társulatok száz meg száz különböző szövetkezete, amelyek a társadalmi életet szabályoznák; de amelyeken különben változtatni mindig lehetne; sőt amelyek egymással ellentétesek és egymással hadilábon állók volnának; mert a haladás csupán összeütközések és harczok révén érhető el, mert a világ csupán az ellenkező erők tusájából teremtetett.

Ennyi az egész. Nem lesz többé se szegény, se gazdag; a föld természetes munkaeszközeivel és kincseivel együtt visszaadatik közös birtokul a népnek, jogos tulajdonosának, amely azt helyesen és logikusan fogja élvezni, mihelyt semmisem fogja megakadályozni fejlődését. Akkor aztán csupán a szerelem törvénye fog működni; látni fogjuk, mint fejti ki óriási erejét az emberi összetartás, amely az emberek között az egyetemes vonzódás törvényének élő formájában nyilvánul s mint fogja ez őket egymáshoz közelebb hozni és egy nagy, családdá egyesíteni.

Szép, fenkölt és tiszta álom ez! A teljes szabadság, szabad ember a szabad társadalomban! Ez az álom az, amelyre a tudós fenkölt

elméjének végre rá kellett jutnia, miután a többi szocialista szektákon végigtekintett, amelyek mindnyájan a zsarnokság szennyfoltjának mocsokját viselték magukon. Az anarkista álmokép mindenestre a legfönségesebb, a legmagasztosabb; és minő gyönyörteli édes megnyugvással ringatja magát az emberi lélek abban a reményben, hogy meg fogja teremteni az emberek boldogságát, ha majd saját természetes erőinek szabad fejlődése biztosítva lesz.

Midőn Vilmos végre elhallgatott, mintegy álomból látszott fölocsudni, s némi megdöbbenéssel tekintett Péterre, mint aki attól fél, hogy sokat talált mondani, hogy megsértette öccse valóságos meggyőződését.

Péter, aki mély megilletődéssel hallgatta, sőt egy perczig szinte meghódolt Vilmos tanának, egyszerre érezte, mint kél lelkében a gyakorlati élet érlelte, rettenetes ellenvetés, amely minden reményt csirájában elfojtott. Miért nem működött ez a harmonikus összhang a világ első napjaiban, midőn a társadalom megszületett? Hogy történhetett meg az, hogy a zsarnokság diadalmaskodott és a népet kiszolgáltatta elnyomóinak? És ha valamikor meg is valósítják azt az eddig megoldhatatlan problémát, hogy mikép kellene mindent lerombolni és mindent újjáteremteni: vajjon ki kezeskedhetnék róla, hogy az emberiség, amely most is ugyanazoknak a törvényeknek van alávetve, mint azelőtt, nem indulna-e ismét a régi csapáson?

Az emberiség ma tulajdonképen olyan, aminővé az élet változtatta és semmire bizonyít amellet, hogy az élet nem teszi-e majd ismét ugyanazzá, amilyen volt. Ujból megkezdjék a világot elülről? Óh ezt igen! Csakhogy más czélokért. És vajjon ez a másik cél valóban benn rejlik-e az ember énjében; nem maga az ember az, akit meg kellene változtatni? Ha visszatérünk oda, ahonnan kiindultunk, hogy a megkezdett továbbfejlődést folytassuk, minő lassu lesz a haladás, mily hosszú a várakozás?

És aztán minő szörnyű veszély, minő veszedelmes késedelem fenyegeti az emberiséget, ha visszafelé venné az utját, anélkül, hogy tudnók, milyen uton fogjuk pótolni az elvesztett időt a romok kaosza közepett.

— Feküdjünk le, — szólt Vilmos mosolyogva. — Beh nagy bolondság volt az tőlem, hogy ezekkel a dolgokkal untattalak, amelyekhez neked semmi közöd.

Péter szenvedélyesen akart kikelni, ki akarta tárni a szivét, hogy megmutassa iszonyu lelki tusait De valami leküzdhetetlen szemérem tartotta őt vissza; hisz a bátyja őt úgy ismerte csak, mint a vallásához hiven ragaszkodó, erőshitü papot.

És feleletet se adva, bement a szobájába.

Másnap este tíz óráját Vilmos és Péter a nagy dolgozószobában olvasgattak, midőn a cseléd bejelentette Jansent, aki egy másik uri ember ba-

rátjával együtt akarta most tiszteletét tenni. Az a másik uriember Salvat volt.

— Beszélni akar önnel, — magyarázta Jansen a látogatást. Találkoztam vele és midőn értesült az ön megsebesüléséről és nyugtalankodásáról, kérve könyörgött, hogy vezessem ide . . . Nem tette ugyan valami okosan.

Vilmos e szokatlan lépés felett való megilletődésében meglepetten emelkedett föl a székéről; mi alatt Péter, akit ennek az embernek a megjelenése teljesen kihozott a sodrából, mozdulatlanul ült a helyén.

— Fromont uram, — szólalt meg végre Salvat, félénken és zavarodottan megállva előtte, — nagyon, nagyon bántott, amikor hallottam, hogy önt milyen kellemetlen helyzetbe hoztam; mert sohse fogom elfelejteni azt, hogy ön jót tett velem, mikor mindenki ajtót mutatott . . .

Félszegen billegette az egyik lábát és zavarodottan forgatta kerek kalapját majd a jobb, majd a bal kezében.

— Hát eljöttem, kérem alásan, hogy magam valljam be önnek, hogy az ön robbantóporából egy gyutacsot csentem el valamelyik este, mikor ön hozzám háttal volt fordulva; a történetekből ez az egyetlen cselekedetem okoz nekem igazi lelkifurdalást, mert ez önt esetleg kompromittálhatná . . . De egyuttal azt is meg akartam esküvel fogadni, hogy tőlem nincs mit félni; inkább százszor hagyom a

nyakamat leváogatni, semhogy az ön neve az ajkamra jönné... Ez az egész, ami a szívemet nyomta.

E szavak után visszaesett elfogult, szótlán hallgatásába, mialatt hűséges kutyára emlékeztető jóságos szeme, az a merengő és ragaszkodásteljes szem, hódolatteljes imádattal csüggött Vilmos arcán. Péter csak nézte, nézte; ama rettene-tes vizio kódén át, amelyet Salvat betoppanása ébresztett most lelkében; megújult előtte annak a szánsalomraméltó kis divatárus-lánynak, annak a szép szőke gyermeknek az emléke, aki felhasított testtel hevert volt a Duvillard-palota kapualjában. Hogy lehetséges az, hogy ez az örült, ez a gyilkos most itt áll előtte és hogy szeme könybe lábad?

Vilmos mély meghatottsággal közeledett Salvathoz és kezét nyújtott neki.

— Tudom én azt, Salvat, hogy maga nem rossz ember. De micsoda balga és szörnyű dolgot cselekedett maga, fiam?

Salvat a dorgálásért meg se haragudva, szeliden elmosolyodott.

— Ó, Fromont uram, ha még egyszer meg kéne lennie, megtenném még egyszer. Tudja kérem, ez nekem szent meggyőződés. Ismétlem, eltekintve az ön személyétől, minden pompásan indul; meg vagyok elégedve.

Nem akart leülni, néhány perczig elbeszélgett még Vilmostal, mialatt Jansen, mintha már egy cseppet se érdeklődnék a dolog iránt, ameny-

nyiben fölöslegesnek és veszedelmesnek tartotta ezt a látogatást, leült és egy illusztrált műben lapozgatott.

Vilmos pedig elmeséltette magának Salvattal mindazt, amit a merénylet napján tett; hogy bolyongott céltalanul, dühösen, mint valami kikorbácsolt kutya Páris utcazáin; hogy czipelte magával mindenüvé a bombát, eleintén a szerszámzacskójában, aztán a kabátja alatt; hogy jutott először is a Duvillard-palota kapujához, amelynek ajtaja még akkor zárva volt, onnan a parlament épülete elé, amelynek küszöbén az örök állották az utját, azután a czirkusz kapujához, ahol elkésve jutott arra a gondolatra, hogy itt rosszat nem sejtő polgárok hekatombját áldozhatná fel; végre ismét a Duvillard-palotánál állapodott meg, mintha maga a sors hatalma vonzotta volna oda. Szerszámos zsákja a Szajna fenekén nyugodott, ő maga dobta bele, hogy szabadabban mozoghasson; hirtelen ébredt vad gyűlölettel eltelve a munka iránt, amely még kenyeret se tudott adni neki meg az övéinek; így tehát csupán a bombát őrizte meg.

Azután elbeszélte, hogy szökött meg; leírta a rettenetes robbanást, amely az egész városrészt fölforgatta és milyen örömmel és meglepetéssel tapasztalta azt, hogy onnan csöndes utcákba került el, ahol még tudomásuk se volt az embereknek a történetekről. Már több mint egy hónapja, hogy, úgyszólván, megél a semmiből; maga se tudta, hol és

hogyan; néha a szabad ég alatt tölti az éjszakát és kenyere se akad mindennap. Egy este a kis Mathis Viktor adott neki száz soust. Más pajtásai is támogatták, szállást adtak neki egy-egy éjszákára és mihelyt a legkisebb veszélyt megszimatolták, azonnal továbbcsempészték. Egy hallgatóg bűnrészes szövetkezés mentette meg őt eddig a rendőrség kutató, éles szemei elől.

Külföldre meneküljön? Egy pillanatig erre is gondolt; hanem aztán eszébe jutott, hogy az ő személyleírása mindenütt megvan és bizonyára lesik őt a határon; így tehát csak siettetné a letartóztatását. Páris olyan, mint a tenger; sehol sincs nagyobb biztonságban. Különben nincs is elég energiája és nem is akar megszökni; a maga módja szerint fatalista; nincs is annyi erkölcsi ereje, hogy a párisi levegőtől megváljon; hanem bevárja, hogy letartóztassák és úgy szedjék fel a pusztulás színhelyéről, mint holmi zátonyra jutott, gazdátlan, a tömeg között ide s tova hányt-vetett társadalmi roncst, amelyet az éber álmodozások árja tova sodort.

— Hát a kis leánykája, a kis Céline? — kérde Vilmos. — Megkoczkáztatta-e a hazameneget, hogy meglátogassa?

Salvat néma taglejtéssel válaszolt:

— Nem biz a! Ő Theodora mamánál van. Asszonyoknak inkább akad valami hulladék. Megoszt minek is? Én nékem lefűtyültek, én már nem

tehetek senkiért semmit. Ép annyi, mintha meghaltam volna.

A szeme azért mégis csak könybe lábadt.

— Szegény kicsike! Mielőtt elmentem hazulról, forrón megöleltem. Hisz ha ő nincs, meg az asszony, akik szemem láttára majdnem hogy éhen gebedtek, tán soha eszembe nem jutott volna, hogy megcselekedjem azt, amit megcselekedtem.

Aztán egész egyszerűen kijelentette, hogy ő kész meghalni. Azért gyújtotta meg a bombát Duvillard bankárnál, mert nagyon jól ismeri őt; mert tudja, hogy ő a leggazdagabbja mindama polgároknak, akiknek apái a forradalom idejében megcsalták a népet, amennyiben minden pénzt és minden hatalmat elvettek tőlük; most pedig konokul magukénak vallják és még a morzsáit se akarják visszaadni. Ő a forradalmat a saját felfogása szerint értelmezte, mint tanulatlan ember, aki csupán a lapokból és nyilvános gyűlésekből szedi a tudását. Öklével ütögetve a mellét, nagyhangon hivatkozott a becsületességére, és nem tűrte, hogy az ő bátorságában kételkedjenek azért, amiért futásnak eredt.

— Soha nem loptam meg senkit, — úgymond — és csak azért nem jelentkezem önként a rendőrségnél; mert azt tartom, hadd vegyék maguknak ők legalább azt a fáradságot, hogy rám akadjanak és nyakon csipjenek. Hogy az én bűnöségem napnál is világosabban derül ki, azt tudom,

amióta megtalálták a vésőt és engem ismernek. De azért nagy butaság volna részemről, ha nekik a szájukba rágnám a dolgot. Ha nem is fognak el holnap, hát elfognak holnapután; kezdem már unni, hogy úgy üldöznek, mint valami vadat és hogy azt se tudom, hogy élek-e?

Jansen abbahagyta az illusztrált munkában való lapozgatást és érdeklődéssel nézett rá. Hideg vonásain mosoly villant föl. Töredezett francziasággal szólalt meg:

— Az ember küzd, védekezik, másokat öl meg és arra törekszik, hogy őt meg ne öljék. Ez a háboru.

E szavakat mély csend követte. Salvat lát-szólag meg se hallotta, hanem nagyhangzása szavait kusza mondatokba fűzve, hebegve hirdette saját hitvallását; hogy ő feláldozza a saját existenciáját, csakhogy a világ nyomora valahára véget érjen; hogy ő egy nagy tett példáját nyújtja abban a biztos meggyőződésben, hogy nyomában új hősök fognak feltámadni, akik folytatják a túsát. És eme feltétlenül őszinte hitvallásába, a megváltó átszellemült inspirációjába belevegyült egyszersmind a vértanu büszkesége: afelett való büszke öröme, hogy ő leszen majd a keletkező forradalmi egyház egyik imádott, dicsfényövezte szentje.

Ahogy jött, úgy távozott. Midőn Jansen ismét elment vele, úgy tűnt föl, mintha az éjszaka, amely őt idehozta, elnyelné őt ismeretlen titokzatában.

Csak ekkor kelt fel Péter a helyéről és kinyitotta a dolgozószoba nagy ablakát, mert majd megfuladt és friss levegő után sóvárgott. Igen enyhe csillagtalan éjszaka volt, sötét holdfény nélküli éjszaka, amelynek csöndjét csupán a szemhatáron elterülő, láthatatlan Páris elhaló nesze bontotta meg.

Vilmos, mint rendesen, úgy most is lassu léptekkel sétálgatott föl és alá. Aztán újra megszólalt, megfélekezve arról, hogy ahhoz a paphoz fordul, aki neki édes testvére.

— Szegény, szegény ember! Én meg tudom érteni ezt az ő erőszakos és reményteljes cselekedetét. Hiábavaló munkával és folyton növekvő nyomorban töltött multja adja meg a magyarázatát. Meg aztán ragályosak ám az ilyen eszmék; jelen volt ama sok nyilvános gyűlésen, hol a nagyhangu szavaktól megittasodnak; az egy huron pendülő czimborák titkos összejövetelein, amelyeken megszilárdul a meggyőződés és lánggra lobbannak a lelkek. No lásd, például ez az ember is, akit én nagyon jól ismerek, derék munkás, józan, becsületes ember. A sors igaztalansága mélyen elkeserítette őt. Lassankint aztán az a vágy, hogy az egész emberiség boldog legyen, kisodorta őt a reális való életből, amelytől undorodni kezdett. De hát hogy is kívánhatnók, hogy ne éljen álmországba, abban a bosszut forraló álmországba, mely tüzzel és gyilokkal való pusztításra ösztökél?

Jól megnéztem, amint itt előttem állott és

úgy tetszett nekem, mintha a hajdani Róma első keresztény rabszolgáinak egyikét látnám. A pénz- és dőzsölésokoza elkorhadásnak indult, elavult, pogány társadalom nyomta a vállait és földre sujtotta. A katakombákból jött, ahol nyomorult hitsorsosaival együtt a mély földgyomor homályában a szabadulás és visszatorlás szavait suttogták. És a vértanúság forró szomja izzott benne; a Cézárokat arczul köpte; meggyalázta az isteneket, hogy Jézus kora lerombolja végre a rabszolgaságot. És arra is kész volt, hogy a vadállatok fogai közt szenvedje a vértanuhalált.

Péter nem válaszolt rögtön. Néma meglepetéssel már régebben tapasztalta volt, hogy az anarkisták titkos propagandája és harcziás hitvallásuk mily feltűnő hasonlatosságot mutat fel a kereszténység kezdő korabeli rajongó apostolainak törekvéseivel.

Valamint azok, úgy ezek is egy új remény karjaiba veték magukat, hogy végre igazságot szolgáltatassanak az elnyomottaknak. A pogány vallás letűnik a földről, mert a testi érzékiség kimerülése folytán valami másnak, valami magasztosabb, istenibb hitnek szükségét érzi az emberiség. A feltámadó ifjú remény, mely történelmi logikával mindig megérkezik a maga órájában, nyilatkozik meg a keresztény paradicsom emez álmában, mely a tulnani életet hirdeti a maga jutalmaival. Manap, miután tizenhencz század kimerítette már ezt a

reményt is, hosszú tapasztalatok után az örökké bolonddá tartott rabszolga, a munkás, azt az új álmot álmodja, hogy a földre helyezi át a boldogságot, miután a tudomány napról-napra világosabban bizonyítja be, hogy a tulvilági boldogság hazugság, iszonyatos hazugság . . .

Legyen bár ez is csak dőre illúzió; de legalább ujhadjék, ifjodjék és váljék életképesse a megállapított örök igazságok szellemében. Hisz mindez nem más, mint a gazdag és szegény közötti örökös harcz; csak arról van szó, hogy több igazság legyen a földön és kevesebb szenvedés A nyomor-üldözöttek összeesküvése és testvéri összetartása mindig egy és ugyanaz marad, ugyanaz a régi titokzatos exaltáció, ugyanaz az őrjöngős hóbort, amely példákat kíván nyujtani és vért akar ontani.

— De te Vilmos, — szólalt meg végre Péter, — te csak nem tarthatsz azokkal a rablókkal, azokkal a gyilkosokkal, akiknek e vad erőszakoskodása megrémít? Tegnap csak hagytalak beszélni, midőn te egy oly fenkölt, egy oly boldog népről álmodtál, arról az eszményi anarkizmusról, amelyben minden egyes lény teljesen szabad az összemberiség föltétlen szabadsága közepett. Csakhogy milyen irtózat tárul elénk: a szív és ész milyen kinos fölháborodását kelti, midőn az elméletről áttérünk a gyakorlatra, a megvalósításra! Ha te vagy a tervező és gondolkodó agy; kié lesz vajjon az az undorító kéz, amely megöli majd a gyermekeket, be-

töri az ajtókat és kifosztja a házakat? Magadra vállalod te a felelősséget? Te, tudós ember létedre, a te nevelésseddel, a te műveltséggeddel, azzal az egész társadalmi öröklődéssel és leszármazással, amely mögötted van? Nem lázad-e föl valód e gondolatra, hogy ölnöd, rabolnod kell?

Vilmos megborzadva állt meg fivére előtt.

— Rabolni! Ölni! Nem, ezt nem akarom. De valljunk hát be mindent; állapítsuk meg helyesen ennek a rémkorszaknak a keletkezési történetét, amelyet most átélünk. Az örület lehelete zúg most végig a világon és a való igaz az, hogy mindent megtettek ennek a provokálására. Az anarkisták első ártatlan cselekedetei alkalmával oly kemény volt a büntetés; a rendőrség olyan durván büntette azt a néhány szegény ördögöt, aki a kezei közé került, hogy lassankint lángoló harag ébredt bennük, amely most ime rettenetes visszatorlásokban nyilvánul.

— Gondolj a börtönbe vetett és megbotozott apákra, az utcza kövezetén éhen gebedő asszonyokra és gyermekekre, ama rajongó bosszuállókra, akik minden egyes, a bitófán kimuló anarkista nyomán támadnak. A polgári rémuralom szülte az anarkista elvadultságot. Meg aztán nézd, az ilyen Salvat-féle embert. Tudod honnan ered a bűne, mik az okai? Az aljasság és a felebaráti gyűlölet, a jelen társadalom testét emésztő rákfenéi: az élvvágy, a gyengék lenéző megvetése, egyszerűen ez az egész

szörnyüségessé látvány, amelyet korhadásnak indult társadalomunk nyújt; innen ered a büne.

Újra megkezdte izgatott sétáját és tovább folytatta, mintha fenhangon gondolkodnék:

-- Oh mennyi lelki küzdelem, mennyi töprengő elmélkedés árán jutottam én el erre a pontra, ahol most vagyok! Hisz én eddig pozitivistá voltam, mint minden afféle tudós, aki a pusztán megfigyelés és a kísérletezés embere és aki nem hisz semmit, csupán a megállapított tényeket. Ugy a társadalomban, mint a tudományban az egyszerű, természetes, lassú átalakulás és fejlődés tanát fogadtam el, amely az emberiséget nemzi, ép úgy, mint az egyes embert is. És ekkor esett meg velem, hogy előbb a földgolyó fejlődésének történetében, később pedig a társadalomban kellett a vulkánnak helyet adnom, a hirtelen földrengésnek, a váratlan kitörésnek, amely minden geológiai fázist, minden történelmi korszakot átgyúr. Így aztán annak a megállapítására jutottam, hogy soha egy lépést nem tett az emberiség, soha haladás nem történt rettenetes katasztrófák nélkül. Minden haladásnak millió meg millió emberélet esett áldozatul. A mi szűk látókörű igazságérzetünk fölháborodik ez ellen; kegyetlen anyának mondjuk a természetet; de ha nem is kelünk a vulkán védelmére, mint előrelátó tudósok, bele kell hogy nyugodjunk és el kell, hogy viseljünk, amikor kitör. Aztán pedig... aztán... Lehet, hogy én is olyan álmodozó vagyok, mint

a többi, nekem is megvannak a magam meggyőződései.

És fenséges kézmozdulattal vallotta be, hogy benne, a lelkiismeretes rendszerhez ragaszkodó és a természeti tünetények előtt szerényen meghajló tudós lelkében, jó adag szocialista rajongás lakik. Folytonos törekvése arra irányult, hogy mindent a tudományra vezessen vissza és nagyon bántotta az, hogy nem tudja tudományosan megállapítani a természetben sem az egyenlőség, sem a jogosság tényleges lételét, amelynek sóvár szomszja őt társadalmilag folyton kísérti.

Kétségbeejtette őt, hogy a tudomány emberi logikáját nem tudja összeegyeztetni az ábrándozó, apostoli ember szeretetével. E dualizmusban a fenkölt szellem különválva végzi nagy feladatait, míg gyermekszíve az egyetemes boldogságról, a népek közt való testvériességről álmodott, midőn mindnyáján boldogok lesznek, s nem ellenségeskedés, háboru, hanem csak a szeretet fogja kormányozni a világot.

Péter, aki éjbe vesző szemeit Párisra szegezve a nyitott nagy ablaknál állott, ahonnan az est utolsó moraja hangzott föl, érezte, mint árasztják el egész lényét kételyeinek és tépő gyötrelmének háborgó hullámai. Ez már több, mint amenynyit ember elviselhet; először a fivére cseppent ide a házába, aki a tudós és apostol lángoló meggyőződéseit vallja; aztán a világ mind a négy vé-

géből idejöttek ezek a szocialisták, hogy a korvezéreszméit feszegessék és végre még Salvat hozza el ide örült tettének végső kétségbeesését.

És ő, ki eddig némán, mozdulatlanul hallgatta őket, anélkül, hogy arcának egy izma is meg-rándult volna; ő, aki a saját testvére előtt is titkolta lelki kinjait és a hívő pap gögös vallásosságának színlelésében keresett menedéket, egyszerre érezte, hogy szíve az iszonyu keserüségtől túláradva kicsordul, hogy nem tud tovább hazudni. A haragos föllobbanás, a gyötrő fájdalom öntudatlan kitörésében elárulta a titkát: -

— Oh bátyám, kedves bátyám, neked megvan a te eszményi álmod! Nekem is van egy sajgó sebem, amely a szívemen rágódik és kongó ürt marcangol benne. Hát nem látod, hogy a te anarkiád, a jogos boldogságról álmodott álmod, amelynek megvalósításán Salvat bombákkal dolgozik, a végső örület, amely mindent magával fog sodorni? A mi századunk romok között hal meg. Már több mint egy hónapja hallgatlak benneteket: Fourier detronizálja Simont; Proudhon és Comte megtagadták Fouriert; mindannyian rakásra halmozzák az ellentéteket és összefüggéstelenséget és csupán óriási kaoszt hagynak hátra, melyekben az ember már eligazodni se mer többé. A szocialista felekezetek gombamódra szaporodnak; a legokosabbak közülök diktaturára vezetnek; a többi mind csak veszedelmes álmodozás. És az eszmék e há-

borgó viharának vége a te anarkiád, a te merényleteid, amelyek arra vállalkoznak, hogy porrázuzva az ódon világot, véget vetnek neki . . . Oh hisz én előre láttam ezt a végső katasztrófát, ezt a testvér-gyilkos örületet, a társadalmi osztályok kikerülhetetlen tusáját, amelyekbe a mi művelődésünk menthetetlenül beleful.

— Oda lenn a nagy nyomor; odafönn az iszonyu önzés, mind-e tünet arra mutat, hogy a túlsok szenvedés és túlsok bűn sulya alatt roskadozó emberiség ódon, rozoga épületének recsegését halljuk.

— Midőn Lourdesba mentem, azért tettem, hogy lássam, vajjon az észbeli szegények istene fogja-e művelni a várt csodát, vajjon az fogja-e visszaadni a türt sok szenvedés folytán fölháborodott népnek az emberiség kezdőkorabeli naiv hitét? És midőn Rómába mentem, oda is az a naiv remény vezetett, hogy meglelem ott azt az új vallást, melyre a mi demokracziánknak szüksége van; azt az egyetlenegy vallást, amely meg tudja békéltetni a világot és visszavezérli az aranykorszak testvériességéhez. De oh mily nagy volt az én dőreségem! Itt is, ott is arra a meggyőződésre jutottam, hogy nincsen semmi, de semmi!

Ott, ahol oly lángolón álmodtam mások üdvösségéről, annyira jutottam, hogy enmagamat is elveszítettem, mint egy sziklazátonyon léket kapott hajó, amelynek soha egy szilánkját se fogják többé meglelni. Egyetlenegy szent kötelék fűzött még az

emberekhez: a könyörületesség; az a remény, hogy ezek sebet kötözni, enyhíteni, sőt nagy, hosszú idő múltán tán gyógyítani is lehet. És ime, ez az utolsó kötelék is elszakadt; a könyörület nevetségesnek és hiábavalónak bizonyul a fönséges és magasztos igazsággal szemben, mely mindjobban érvényesül és melynek megérkezését e pillanatban semmi, de semmi nem késleltetheti! Vége van mindennek; én enmagam kiégett tüzének hamva vagyok csupán. Nem hiszek már semmiben, semmiben, semmiben!

Péter felemelkedett és széttárta mind a két karját, mintha szívének és lelkének óriási megsemmisülését akarná lerázni magáról.

Vilmos pedig mély megütközéssel állott meg e vad istentagadó, e kétségbeesett nihilista láttára, aki most előtte megnyilatkozott. Reszketve közeledett feléje.

— Mit mondasz, öcsém? Te, akit oly szilárd-hitűnek, olyan nyugodt meggyőződésűnek hittem; te, a bámulatraméltó pap, a szent, akit ez az egész plébánia csodálva imád, te beszélsz így? Én még vitatni se akartam a te hitedet és te magad vagy az, aki mindent tagad, aki semmiben sem hisz?

Péter lassu mozdulattal tárta ki ujra a karjait.

— Nincs ott fönn semmi! Én arra törekedtem, hogy mindent megtudjak és csak annak a nagy, nagy semminek rettenetes tudatára jutottam, mely engem most teljesen lesujt.

— Péter, kedves jó öcsém, mennyit szenved-

hettél! Hát a vallás még jobban kiszárítja az agyat és a szívet, mint a tudomány? Téged a hit ennyire kiábrándított, míg én illúziókkal teli vén bolond maradtam?

Megfogta mind a két kezét és melegen szorongatta azokat; mert megdöbbenéssel vegyes szálnalom töltötte el a szívét; e fenséges és egyszerűsmind megdöbbentő jelenséggel szemben, a hitetlen pap magasztos alakjának láttára, aki mások hite fölött öröklik, aki becsülettel és szüziesen tölti be a hivatását éltenek hazugvolta fölötti büszke szomorúságában. És oh, milyen ólomsúlylyal nehezedszhetik ez a hazugság Péter lelkére, hogy ő ezt így bevallja egész lényének reménytelen, végleges összeroskadása közepette.

Egy hónappal ezelőtt, gögös magányának elzárkózottságában, semmi áron sem tett volna ilyen vallomást. Hogy ajkai szóra nyiljanak, ahhoz sok mindenféle külső befolyás összetalálkozásának kellett hozzájárulnia, melyek őt egész énjéből kiforgatták: a fivérével való kibékülés, azok a társalgások, amelyeket naponta hallott, ama rettenetes dráma, melybe önkéntelen belesodródott, hosszas elmélkedései és ama titkos remény, mit a holnap szellemi ifjúsága szított fel a szívében. Vajjon nem reszket-e már épen az ő tulzásig vitt tagadásában az új hit lehelete?

Vilmos látta, hogy fivére hosszú tartamu zárkózott hallgatásának bilincseit eltörve, soha le

nem csillapított felebaráti szeretettől reszket, és bizonyára megérthette, hogy mi megyen végre Péter lelkében.

Odaültette az ablakhoz és melléje ült, de el nem bocsátotta a kezét.

— De én nem akarom ám, hogy szenvedj, kedves öcsém! Nem foglak többé elhagyni, én foglak gyógyítani. Mert én sokkal jobban ismerlek, mint te magadat. Élted összes szenvedése onnan ered, mert a szived küzdött az eszeddel; és a te szenvedésed véget fog érni aznap, midőn közöttük helyre áll a béke és amikor szeretni fogod azt, amit tudni fogsz.

Azután végtelen gyöngédség elhalkuló hangján tette hozzá:

— Látod, látod, szegény apánk és szegény anyánk benned folytatják fájdalmas tusájukat.

— Te még fiatal voltál akkor, te még nem tudtad ezt. De én láttam ám, milyen boldogtalan életet éltek; az apám boldogtalannak érezte magát az anyánk miatt, aki őt úgy tekintette, mint valami elkárhozottat; az anyánk meg szenvedett apánk miatt, akinek istentagadása őt iszonyuan gyötörte. Mikor szegény apánk ebben a szobában a robbanás közetkeztében meghalt, anyánk Isten ítéletét vélte látni benne; és apánk örökké az a bűnös hazajáró szellem maradt, aki a házban kísértett. Pedig milyen egy derék ember volt az apánk; milyen nemes és jó szív, milyen nagy szellemi munkás, akit

a tudományos igazság rajongó szomja hevített, aki nem akart mást, mint hogy az egész emberiség boldog legyen és szeresse egymást. Mióta itt töltjük az estéket, érzem, hogy ő visszajár ide; az ő árnyéka borul ránk, ő ébredt föl körülünk és bennünk; . . . és az anyánk is, ez a fájdalmas szent anyja föltámadt; itt van közöttünk mindig, eláraszt bennünket anyai szeretetének melegével, sir, könnyezik és konokul vonakodik az igazság megértésétől. Tán ők tartottak engem itt vissza oly sokáig, és e perczen tán jelen vannak, hogy kezeinket testvéri kézszorításban egyesítsék?

Péter valóban úgy érezte, mintha most átsuhanna fölöttük az örökdő, éber szülői szeretet lehelete, amelyet Vilmos halottaiból fölidézett. Az egész hajdanvolt multat, másodvirágzásba borult ifjúságukat élvezték ők kéjes gyönyörrel, mióta az a szörnyű katasztrófa ide zárta be őket. Az egész kis házikóban a multak napjai ébredtek fel újra; különös, kéjes, édesbánatos szomorúság áradt szerte a tájékán, melyen az ujhodó remény fuvalata rezgett végig.

— Érted, öcsém? Ki kell, hogy őket békítsd, mert csak benned békülhetnek ki. Az apánktól vetted ezt a homlokot, amely olyan víhatatlan, mint valami őrtorony és az anyánktól örökölted e megvalósíthatatlan szeretetre valló szemeket és ajkakat. Légy hát azon, hogy őket összeegyeztess oly módon, hogy egy szép napon végre az eszed sugal-

latát követve, kielégítsed lángoló vágyadat, hogy szeress, hogy élj és az érzéki élvezeteknek add át magadat. Kinos lelki nyomorúságodnak nincs más oka. Térj vissza az élethez; szeress lángolón, odaadó, érzéki szerelemmel; légy férfi!

Péter kétségbeesetten jajdult fel.

— Nem, nem, a kétely gyilkos vihara végig zugott rajtam, mindent elfonnyasztott, mindent letarolt, és a hideg hamvakból semmi, de semmi nem hajthat ki többé. Teljes tehetetlenségre jutottam!

— De hát utóvégre, — szólt Vilmos testvéri szeretettől vérző szívvél, — lehetetlen, hogy ilyen abszolút tagadásig jutottál volna. Nincs ember, aki föltétlenül tagadna mindent és még a legkiábrándultabb atheista lelkében is van egy parányi zug, ahol az illúzió és a remény egy sugarát tartogatja. Nem, megvallom, ennye nem mentem soha, hogy tagadjam a könnyörületességet, tagadjam az odaadást, tagadjam mindazokat a csodákat, amiket a szerelem művel. És most, hogy bevallottad nekem, mi a lelked sajgó sebe, mért, óh mért nem mondhatom el neked az én álmomat, az én dőre reményemet, amely bennem tartja az életet? Hát a tudósok lesznek-e az utolsó nagy gyermekek és nemsokára odajutunk-e, hogy a hit csupán a gyógyészek műhelyeiben fog felvirulni?

Lázás igatottság reszketett át egész valóján, iszonyu tusa folyt szívében és agyában. Aztán egyszerre győzedelmeskedett rajta szerencsétlen test-

vére iránti lángoló szeretete és mély részvéte sugallatának engedve, megszólalt. Szorosan melléje simult és átölelve a derekát, magához szorította őt. E forró testvéri ölelésben összeolvadva a fivérével, most ő tett vallomást, halkuló hangon, mintha valaki megleshetné a titkát:

— Miért ne tudnád te az én titkomat? A fiaim nem tudnak róla. Te azonban férfi vagy és édes testvérem, és minthogy a pap meghalt benned, a testvérnek gyónok meg. Így aztán még jobban foglak szeretni és tán jól tesz neked az én vallomásom.

Aztán elmesélte neki, hogy egy új robbanószer fedezett föl, egy oly rendkívüli erejű lőport, melynek hatása kiszámíthatatlan. Ezt a lőport egy hadiágyuban kellene alkalmazni; egy speciális, egyenest e célra készülő ágyuban, amely szétlővellné a bombákat és amelynek használata föltétlenül biztosítaná a teljes győzelmet annak a hadseregnek, amely alkalmazná. Az ellenséges hadsereg szétverése néhány óra műve volna csupán és az ostromolt városok a legkisebb ágyuzásra porba omlának.

Sokáig kutatott, keresett, kételkedett; újra meg újra ismételtette a kísérleteit és számításait; de most minden megvan már, úgy a robbantószer biztos vegyképlete, mint magának az ágyunak rajza, melyet biztos helyen rejtett becses jegyzet-csomóban őriz. Hónapokig tartó aggasztó töpren-

kedés után arra határozta magát, hogy Franciaországnak fogja eladni találmányát, hogy a közel jövőben Németországgal folytatandó háborújában neki biztosítsa a győzelmet.

Csakhogy erre nem a szűkkeblű hazafiság ösztönözte; ellenkezőleg, neki igen széles látókörű felfogása volt a jövő művelődéséről. Ő csak szentül abban hitt, hogy Franciaország a világ uttörő szerepére van hivatva; különösen Páris nagy missziójában hitt, Párisében, amely a mai és a holnapi világ gondolkodó agyveleje, ahonnan minden tudomány és minden igazság ki fog indulni. Egyszer már innen szállott világgá a nagy forradalom leheletében a szabadság és testvériség eszméje és a végleges szabadság szintén Páris lángeszéből és hősiességéből veszi majd világgá szárnyaló röptét.

Párisnak győzedelmeskednie kell, hogy megváltassék.

Péter Bertheroynak a robbanóanyagokról tartott felolvasása révén megértette testvére szavait.

Ennek a tervnek, ennek az álomnak a mérhetetlen nagysága elkápráztatta már csak ama rendkívüli, szinte mérhetetlen missziójánál fogva is, amely a győzelmes Párisnak jutna a bombák mennyköveinek szikrázó tüzesőjében. De az a fenkölt magasztosság is meglepte őt, amelyet fivérének aggódó félelmét glóriába vont.

Csak attól félt hát tudós bátyja, hogy Salvatmerénylete következtében találmánya titkát dobra

kell vernie. A legkisebb indiskréció mindent elárulhat; és ez a kis lopott gyutacs, amelyen a tudósok elcsodálkoztak, nem árulhatja-e el féltve őrzött titkát?

Ő pedig maga akarta megválasztani az alkalmas pillanatot titkának leleplezésére. Érezte annak a szükségét, hogy a félrevonultság homályában cselekedjék, míg az ő napja felvirrad. Addig is csöndesen pihen a titka kijelölt rejtekében, a nagymama egyesegyedüli őrizetére bízva, akinek megvannak a szükséges utasításai és aki tudja, hogy mitévő legyen, ha Vilmos hirtelen baleset következtében el találna tűnni. Benne ép úgy megbizhatott, mint a saját bátorságában; mert senki hozzá nem férhet titkához, míg ez a néma és méltóságteljes felügyelő áll őrt mellette.

--- És most, — így végzé Vilmos, — most tudod, mi a reményem és mi az aggodalmam. Segíthetsz és helyettesíthetsz, ha magam nem tudnám teljesíteni a magam elé tűzött nagy föladatot. Mióta ide vagyok bezárva, szüntelen gondolkodom és lelken emésztő türelmetlenség és aggodalom rágódik. Vannak pillanataim, amidőn már nem látom többé tisztán és világosan a kijelölt utat, amelyen haladnom kell. Ime ez a Salvat, akinek a bűnében valamennyien részesek vagyunk és akit úgy üldöznek, akárcsak egy vadállatot. Ime ez a bolondos polgári osztály, amelynek élvzomja sohase csillapul, és amely inkább eltemetteti magát a dü-

ledező, ódon épület beszakadó omladéka alá, sem-hogy a legkisebb változtatást tűrné rajta. Meg ez a pénzthajhászó, telhetetlen, aljas sajtó, amely keményen lehurrogatja a kis embereket, gyalázza a magány embereit, pénzt ver a nyilvános bajokból és szívesen árasztja az örület ragályos leheletét, hogy példányszámaait megtizserezze! Hol van hát a jog, az igazság? Hol van az az egészséges bosszuló kar, az a logikus fő, amelyet föl kell fegyverezni a sujtó villámmal? Vajjon a győzelmes Páris, a népek urává lett Páris tényleg az a megváltó, az az igazságos bíró leszen-e, amelyre várva-vár a világ?

Izgatottan pattant föl ültéből és teste lázasan megborzongott abbeli haragjában és rettegésben, hogy az emberi nyomor óriási volta megtalálná akadályozni álma teljesültét. És e beállt mély csend közepett a kicsi házikó visszhangzott a szabályos és meg nem szünő léptek ritmikus nesztől.

— Az ám, meg akarod váltani az embereket, szeretni akarod őket, mindnyájukat szabadoknak és egyenlőknek akarod tudni! — mormogá Péter mély keserőséggel. — Hallgasd csak, mit válaszolnak Barthés fejünk fölött felhangzó egyhangu léptei, amaz élethossziglani örökös fogság mélyéből, ahová őt szabadságszeretete vitte.

Erre Vilmos csakhamar magához tért és szent meggyőződésének lángoló lelkesedésével zárta kar-

jaiba öcscsét, mint a szerető bátya, aki szívének egész világát csak neki szenteli.

— Nem, nem, nincs igazam, Istent káromlok; azt akarom, hogy velem tarts, telve reménnyel, telve meggyőződéssel! Dolgoznod és szeretned kell, új életre kell ébredned! Csupán maga az élet adhatja vissza neked a lelki békét és az egészséget.

Péter szeme könnybe lábadt újra; Vilmos meglep testvéri szeretete mélyen meghatotta.

— Ó, be szívesen hinnék neked; be szívesen kísérleném meg a gyógyulást! Igaz, hogy most is sejtelmes ujjáébredés megy végbe a lelkemben. De nem, nem tudok újra föléledni, nem, soha; a pap meghalt bennem örökre; üres sirbolt a lelkem, mely hitem hamvait földi.

Olyan keserves zokogás tört fel kebléből, hogy könnyei Vilmost is zokogásra fakasztották. És a két testvér, egymást szorosan átölelve, sokáig sirt, szívük mély, határtalan megilletődésében.

A nagy, nyitott ablakon át beáradt a kert illatos homálya; míg amott lenn a szemhatáron Páris aludta éjjeli álmát, rémes, sötét titokzatos-ságba veszte; a csillagos, enyhe tavaszi ég alatt.

XI.

Hamvazószerdán nagy jótékonyági bazárt rendeztek a Duvillard-palotában a rokkant munkások menedékháza javára. A földszinti fogadótermek: a három óriási XIV. Lajoskorabeli izlésben diszített szalón, amelyek ablakai a tágas, ünnepies csendbe borult, kopár belső udvarba nyilottak, teljes rendelkezésére állottak a vásárló³ közönség beözönlő sokaságának, mert több mint ötezer jegyet bocsátottak volt ki, amelyeket Páris valamennyi társadalmi osztályai között szétosztottak.

Nagyjelentőségű, valóságos tüntetésszámba menő esemény volt az, hogy ez a megbombázott palota, most, ime, szabad belépésre hívja meg a tömeget, kitárja mind a két kapuszárnyát és egyaránt nyitja meg a kapualját a kocsiknak meg gyalogosoknak.

Igaz, hogy maguk közt arról sugdostak az emberek, hogy titkos rendőrkémek egész raja őrzi úgy a Godot du Mauroy-utczát, mint a többi utat.

Ez a nagyszerű ötlet Duvillardban fogamzott meg és a felesége meghajolva ura határozottan kijelentett akarata előtt, kénytelen-kelletlen belenyugodott a vele járó nagy hercze-hurczába, ama jótékony intézet kedvéért, amelynek elnöknői méltóságát ő oly hanyag előkelőséggel viselte.

Az előtte való este maga a Globe, Fonségue

szerkesztőnek, a jótékony intézet ügyvezetőjének inspirációjára, igen szép cikkben hirdette a bazárt, kiemelve azt, hogy mennyi megható nagylelkűség, mennyi fenkölt nemesszívűség nyilatkozik meg a báróné emez elhatározásában, aki idejét, pénzét, sőt még saját otthonát is a könyörület szolgálatának szenteli amaz ocsmány büntett után, mely kevés híján porrá zuzta volna az egész palotát. A felsőbb társadalmi osztály magasztos válasza ez, melylyel az alsóbb néptömeg undok szenvedélyeire felel. És egyuttal megdönthetetlen válasz is mindazok yádjaira, akik a tőkepénzes polgárságnak a szemére vetik, hogy semmitse tesz a munkás-emberek, a napszám rokkantjainak és sebesültjeinek érdekében.

Délutáni két órára tüzték ki a bazár megnyitását, hogy esti hétig, azaz teljes öt óráig folyjon a jótékonycélú elárusítás. És noha a földszinten még be sem fejezték az előkészületeket, és a mesteremberek, meg napszámos asszonyok lázas sürgés-forgás közepette láttak hozzá az egyes sátrak földiszítéséhez és az áruk csoportosításához, ma is, mint rendesen, bizalmas reggelire gyűltek össze a ház barátai.

Ami pedig tetőpontjára emelte a Duvillard-palotában uralkodó zavart, az ama tény volt, hogy Sagnier éppen eznapi reggel vette fel újra a Népszavában izgató hadjáratát az afrikai vasutak ügyében. Gyilkos méreggel telített szavakban kérdezte:

vajjon sokáig szándékoznak-e még a türelmes közönséget ennek a bombának és ennek az anarkistának a történetével elbolondítani, akit a rendőrség még maig se kerített kézre? És ma már kereken kimondja, hogy Barroux miniszter az az egyén, akit kétszázezer frankkal vesztegettek meg és arra kötelezte magát, hogy legközelebb közzéteszi a harminczkét országgyűlési képviselő és főrendiházi tag nevét is. Mége tehát valószínűleg ismételni fogja az interpellációját, amely komoly veszedelemmel fenyegetett, még ama végkimerültségig fokozott izgatottság közepette is, melybe az anarkistáktól való rettegés ejtette az egész várost.

Másrészt meg annak is hire járt, miként Vignon meg a pártja nagy horderejű akciózt terveztek, hogy a jelen viszonyok kellő felhasználásával megbuktassák a minisztériumot. Szóval egész kikerülhetetlen és félelmetes politikai válság volt készülőben. Szerencsére a képviselőház nem ülésezett hamvazószerdán, hanem péntekre tűzte ki a legközelebbi ülést, hogy hamvazó szerdát megünnepelhesse. Ez a két nap a bűnbánó megtérés napja volt.

Éva e napon a szokottnál is bágyadtabb és szelidebb volt; a rendesnél halványabbnak látszott és szép szeme mélyén bánatos gond borongott.

Ő ezt ugyan azzal a valóban rendkívül elcsigázó fáradtsággal okolta meg, melyet a bazárhoz szükséges előkészületek okoztak neki. Hanem valódi oka az volt, hogy körülbelül öt nap óta Gé-

rard látható zavarral és elfogultsággal kerülte őt, miután minden újabb légyott elől kitért.

Biztosra véve azt, hogy ma végre látja őt, még egyszer megkoczkáztatta, hogy fehér selyembe öltözködjék, abba a fiatalos, habos ruhába, mely őt annyira megifjította. Azonban bármily szép asszony volt is, még mindig gyönyörű természetével, a szőke-haju nők hamvas arczbőrével és klasszikus metszetű bájos arczával — negyvenhatéves kora erősen meglátszott biboros foltokkal éktelenkedő arczán, ajkainak, szempilláinak és finom halántékának fonyadásán. Leánya, Camilla, ámbár természetesen előrelátható volt, hogy ő lesz a legkeresettebb elárúsítónők egyike, makacsul ragaszkodott szokott öltözködési módjához; sötét karmelitaszinű, cseppet se fiatalányos ruhát vett fel, valóságos vénlányos ruhát, mint ahogy szokott gunyoros modorában ő maga mondotta.

De hosszukás, megnyult majomarczában titkos öröm tüze lobogott és finommetszésű ajka meg nagy, mélytüzű szeme úgy szikráztak a szellemtől, hogy szinte szépnek látszott és majdnem elfeledtette pupos vállát.

A kék és ezüst kárpitozású szalonban, ahol Éva és leánya fogadták a vendégeket, az első keserű csalódás, amely érte, az volt, hogy Bozonnet tábornok, kinek unokaöccsével együtt kellett volna jönnie, egyedül érkezett; kimentette Gérardot azzal, hogy Quinsacné ma reggel gyöngélkedett, és

hogy Gérard, mint jó fiu, nem akarta magára hagyni az anyját. De azért rögtön eljön reggeli után.

Mialatt Éva némán hallgatta a tábornok fejtegetéseit és alig tudta titkolni abbeli félelmét és gyötrelmeit, hogy bent a bazárban talán nem fogja Gérardot nyílt magyarázatra kényszeríthetni, Camilla majd elnyelte a szemével. Éva asszony lelkében e pillanatban ösztönszerűleg is titkos sejtelve ébredhetett annak a szerencsétlenségnek, amely őt fenyegeti; mert ő is elhalványodott és nyugtalan tekintetet vetett leánya diadalmas arczára.

Aztán Horn hercegnő rontott be forgószélként a terembe. Ugy volt, hogy ő a bárónéval egy sátorban fog elárusítani, mert Éva asszony ép azt a hóbotos szeleburdiságot, azt a derültséget szeretete benne, mit Rosemonde szüntelen maga körül árasztott.

Tűzpiros, rikitó atlaszruha simult lányosan vészna testéhez és fürtös fejét bohókásan jobbra-balra forgatva, nevetve mesélte el az őt útjában ért balesetet, mely majd hogy ketté nem repesztette a hintáját. És mivel e perczen Duvillard báró és Hyacinthe elkésve kerültek elő a szobáikból, a hercegnő rögtön lefoglalta a fiatal embert és alaposan lehurrogtá, amiért tegnap hiába váratta őt tíz óráig; noha megigérte volt neki, hogy valami montmartrei lebujba kíséri, ahol, amint hallatszik, szörnyűséges rémdolgok történnek. Hyacinthe unott arcczal azt felelte erre, hogy barátai visszatartot-

ták valami spiritisza ülésen, ahol Szent Teréz szel-
leme jelent meg és szerelmi szonettet szavalt.

Nemsokára Fonségue is megérkezett a feleségével, egy sovány, hallgatólag, semmitmondó asszonynyal, akit a férje nem szívesen vitt el magával a társaságba, hanem inkább legénymódra csak egyedül járt mindenhova. Azonban ez egyszer kénytelen volt őt idehozni, mert a felesége szintén védnöknője volt a menedékháznak; ő maga pedig mint a bazár iránt érdeklődő ügyvezető vett részt a mai villásreggeliben.

Arcán szokott derüs vidámság sugárzott és az alacsonytermetű kis emberkében, kinek sötétbarna volt a haja még ma, ötven éves korában is, csak úgy pezsgett a féktelen életerő; úgy feszengett kifogástalan szalonkabátjában, mint aki világraszóló tervek kovácsolója, akinek kötelessége, hogy a lelkek fölött örködjék és megóvja a köztársaság jó hírnevét, melynek a Globe volt a szócsöve.

Aki azonban jól ismerte, az észrevette, hogy szempillái aggódó nyugtalansággal rezdültek meg időről-időre és midőn belépett, első tekintete kérdően kereste Duvillard arcát; mert kétségkívül izgatottan leste, vajjon hogyan viseli ez el a ma reggel rájuk mért új csapást. Midőn látta, hogy Duvillard megtartotta hidegvérét és szokott büszke magatartásával és virágos jókedvével tréfálgat Rosemonde herczegnével, ő maga is megnyugodott, mint a szerencsés játékos; aki még sohasem vesz-

tett és aki mindig diadalmasan győzedelmeskedett a szerencsén még akkor is, mikor ez hűtlenül el akarta őt árulni. Rögtön be is bizonyította háborítatlan lelki nyugalmát és egyesületi ügyekről kezdett beszélgetni a bárónővel.

— Méltóságos asszonyom, beszélt-e már Fromont abbéval annak a szegény aggastyánnak, annak a Laveuvenak az ügyében, akit oly melegen ajánlott figyelmünkbe? Méltóztatik tudni, hogy már eleget tettünk az összes formabeli kötelezettségeknek és most hozzánk szállíthatják már, mert három nap óta egy ágyunk van üresedésben.

— Igen, tudom; de azt nem tudom, hogy hová lett Fromont abbé; mert több mint egy hónapja már, hogy életjelt se adott magáról. Tegnap arra határoztam magamat, hogy irok neki és megkérem, hogy jöjjön el ma a bazárba. Így legalább alkalmam lesz, hogy előszóval közölhessem vele a jó hírt.

— Ép azért nem is értesítettem őt hivatalosan, hogy önnek tartsam fenn ezt az örömet. Nagyon kedves egy pap ugyebár?

— Oh, nagyon aranyos, rendkívül szeretjük.

Duvillard szakította félbe a beszélgetésüket. Azt tudatta velük, hogy Duthilra ne várjanak; mert ép e pillanatban azt sürgönyözte neki a fiatal képviselő, hogy váratlanul dolga akadt, amely őt visszatartja.

Fonségue lelkében újra felébredt a nyugta-

lanság, hanem Duvillard, hogy megnyugtassa, mosolyogva odasugta neki:

— Semmi komolyabb! Az én megbízásomban jár el; választ kell hogy hozzon nekem és azt csak később kaphatja meg.

Aztán kissé félrevonta Fonséguet és hal-
kan szólt:

— Jó hogy eszembe jut; valahogy el ne felejtse annak a kis cikknek a közzétételét, amit figyelmébe ajánlottam.

— Micsoda cikk? Hja igen, tudom már, arról az estélyről, ahol Silviane szavalt egy verset. Ép erről akartam önnel beszélni. Bevallom, kissé restellem a dolgot, mert tulságos magasztalással szól róla.

Duvillard, akinek büszke, hódítói arcán még az imént olyan derüs lelkinyugalom ült, most gyötrő aggodalmában fakóvá sápadt.

— De, kedves barátom, annak a kis cikknek okvetetlen meg kell jelennie. Ön engem a leg-
kinosabb zavarba hozna, mert megígértem Silvianának, hogy beletétem a lapba.

Szemének ijedt kifejezésében és ajka lázas rettegésében megnyilatkozott a kicsapongó vén ember zavara, aki kész bármilyen árral is megfizetni azt a gyönyört, amelytől meg akarják fosztani.

— Jól van, jól, — szólt Fonségue, aki lelke mélyén mulatott Duvillard reszkető aggodalmán és örült, hogy ő e közös titok meghittje, — kérem,

ha tudom, hogy komoly a dolog, hát föltétlenül közlöm a cikket. Becsületszavamat adom rá.

Valamennyi vendég együtt volt már, miután se Gérardra, se Duthilra nem számíthattak. Átmentek tehát az ebédlőbe, hová a földszinti bazártermekből felhallatszó kalapácsolás zaja hatolt be. Éva asszony Bozonnet tábornok és Fonségue között ült; Duvillard jobbján Fonségue asszony és Rosemonde hercegné foglaltak helyet és Camilla meg Hyacinthe az asztal két végében ültek.

Kissé zökkenős és felforgatott, nagy sebbel-lobbal lefolyó villásreggeli volt ez ma; a szobalányok két-három izben is háborgatták a háziaszszonyt, hogy előterjesszék a fenforgó akadályokat és további utasításokat kérjenek. Folyton csapkodtak az ajtókat; maguk a falak mintegy reszkettek a szokatlan fölfordulás robajától, melyet az utolsó előkészületek lázas sietsége okozott.

A társalgás is csak amolyan szaggatottan folyt; a belügyminisztérium tegnap esti báljáról áttértek a népünnepre, amelynek holnap lesz a napja, de mindig újra meg újra a bazár került szóba. Elmondták, hogy milyen árban vásárolták az elárusítandó tárgyakat és milyen árban fogják eladni; meg hogy mennyi tiszta jövedelemre lehet számítani, és mindebbe rendkívül érdekes történetek fűszere: tréfa és kaczagás vegyült.

Midőn a tábornok Amadiou vizsgálóbíró nevét említé véletlenül, Éva asszony megjegyezte,

hogy már reggelire se meri őt meghívni, mert tudja, hogy nagyon igénybe van véve a törvénytörésnél; hanem azért reméli, hogy eljön és ő is lerója az adóját a könyörületeség oltárán. Fonségue lángvörös ruhája miatt kötekedett Rosemonde herczegővel és ingerkedve példázgatott, hogy már most is a pokol tüzéhen izzik; amin a herczegnő lelke mélyén örült, mert a satanizmus volt ezúttal legujabb szenvedélye.

Duvillard kifogástalan udvariasságot tanúsított Fonségue asszony iránt, míg Hyacinthe a herczegnét azzal akarta megütköződő ámulatba ejteni, hogy hallatlan kifejezésekkel magyarázta meg azt a bűvészi eljárást, mely egy szűz férfit angyallá változtat, miután teljesen megfosztotta férfiaságától.

Camilla boldog izgatottságtól lángolva, időről időre egy-egy izzó tekintetet vetett az anyjára, ki mindjobban elszomorodott és aggódott, ugyanolyan mérvben, amint érezte, hogy lánya pillanatról pillanatra szenvedélyesebbé válik, s egyre fokozódó támadó kedvével könyörtelen nyílt harczra készül. Midőn a dessert végére járt, az anyja hallotta, hogy a leánya fenhangon, kihívó élességgel hangsúlyozva minden szót, azt mondta:

— Ugyan, Isten áldja meg, ne is emlegesse azokat a vén asszonyokat, akik úgy tesznek, mintha még babásdit játszanának, kifestik az arcukat és úgy öltözködnek, mint bér málkodó lánykák. Alap-

jukban véve pedig mindannyiok olyan, mint a mádi-
árijesztő. Utálom a fajtájukat.

Éva asszony idegesen pattant fel a helyéről és bocsánatot kért a vendégeitől.

— Bocsánatot kérek, hogy így sürgetem önöket. Igazán, az ember azt se tudja, hogy reggeli-
zik-e? Ugyanis attól félek, hogy nem marad időnk a fekete kávéra . . . És ott benn mégis szabadabb a levegő.

A kis kék és ezüst kárpitozatu szalonban hordták föl a kávét, ahol remek sárga rózsákkal teli virágkosár ontotta illatát, tanuskodva a báróné ama különös szenvedélyéről, amely a palotában örök tavaszt teremtett. A gőzölgő moka-készítéssel jobbjában Duvillard azonnal a dolgozószobájába vezette Fonséguet, hogy szivarra gyújthasson; az ajtó különben tárva-nyitva maradt, úgy hogy mély öblös hangjuk behallatszott a szalonba.

Bozonnet tábornok, afölött való elragadtatásában, hogy Fonségue asszonyban olyan komoly és higgadt társalgóra akadt, aki őt soha egy szóval félbe nem szakítja, valami rémhosszu históriát mesélt el neki egy tiszt feleségéről, aki 1870-ben minden ütközetbe elkísérte az urát. Hyacinthe nem kávézott; ő azt mondta, hogy a kávé házmestereknek való kotyvalék. Egy perczre sikerült neki megszabadulni Rosemondétól, aki egy pohárka likórt szürcsölgetett apró kortyokban; oda jött hát a nővéréhez és halkán sugta a fülébe:

— Hallod-e, Camilla, az nagy számárság volt ám, amit az előbb a mamának a szemébe mondtál. Én nem törődöm vele, csakhogy észreveszik azt mások is, és figyelmeztetlek, hogy ezzel az illem ellen vétesz.

Camilla merőn szegezte rá fekete szemét.

— Kérlek, ne avatkozzál az én dolgaimba.

Hyacinthe megszeppent és a kitörő vihart megszimatozva, azonnal elinált és arra határozta el magát, hogy Rosemonde herczegnét vezeti be a biborszínű szalonba, amaz ürügy alatt, hogy megmutatja az új képet, amit az apja tegnap vásárolt. Aztán behívta Bozonnet tábornokot is, aki Fonségue asszonynak karját nyújtva, hozzájuk csatlakozott.

Igy anya és lány egy pillanatig egyedül álltak egymással szemben. Éva, mintegy összeroskadva bánatának súlya alatt, az oszlopos tükörré támaszkodott. A legkisebb keserűség rögtön elcsüggesztette és lágylelkű jószívűségének naiv önzésével minden perczben azon a ponton volt, hogy könnyekre fakadjon. Vajjon miért gyűlöli őt a leánya annyira; vajjon miért iparkodik oly lázasan, hogy megzavarja utolsó szerelmi boldogságát, melyhez vénülő lelke ragaszkodik?

Fájó szívvél nézett a lányára; nem annyira a harag, mint inkább bús kétségbeesés fogta el a szívét és az a szerencsétlen ötlete támadt, hogy midőn a fiatal lány szintén át akart menni a sza-

lonba, ő maga tartotta vissza és valami megjegyzést tett az öltözékére vonatkozólag.

— Édes lányom, rosszul teszed, hogy szántszándékkal ilyen vénasszonyosan öltözködöl. Egy csöppet se válik előnyödre.

És az ünnepelt, körülrajongott és imádott szép asszony szerelmetes szemében világosan meglátszott az a mély szánalom, amit e szegény, rút és nyomorék teremtés iránt érez, akivel szemben sohse tudta megszokni, hogy saját édes lányának tekintse.

Micsoda, ez a csúf teremtés, akinek egyik válla magasabbra nőtt, mint a másik, akinek olyan éktelen hosszúak és soványak a karjai, akinek olyan fekete, kecskeábrázatu az arczéle, az ő tulajdon gyermeke? Lehetséges-e az, hogy egy ilyen szörnyetegnek adott volna életet az ő fölséges szépsége, az a szépség, amelynek odaadó ápolására és szeretetteljes imádására fordította az egész életét, melynek rajongó kultusza volt az egyetlen vallása? Hangjában megrezdült amiatt való kínos fájdalom és bántó szégyene, hogy ép neki van ilyen lánya.

Camilla lába gyökeret vert, mintha korbácsütést kapott volna. Visszafordult és odalépett az anyjához. E halkán odavetett egyszerű szavakból indult ki az egész rákövetkező kínos magyarázat.

— Azt találod, hogy rosszul öltözködöm? A te dolgod lett volna, hogy foglalkozzál velem. Mért nem ügyeltél arra, hogy a ruháim megfelel-

jenek a te izlésednek? Mért nem avattál bele abba a titkodba, hogy kell szépnek lennem?

Éva asszony máris megbánta, hogy kikezdett a lányával mert iszonyodott minden kellemetlen benyomástól, meg ezektől a szívet megsebző szóváltásoktól. Ki akarta kerülni a további vitát; különösen most, ez alkalmatlan perczen, amidőn lenn várták őket, hogy megnyithassák a bazárt.

— Jó, jó, hallgass, ne veszekedj most, amikor mindenki meghallhatja . . . Én mindig szerettelek . . .

Camilla visszafojtott, keserű kacajjal szakította félbe:

— Szerettél! . . . Jaj, szegény mama, milyen fűrsát mondottál . . . Mintha te valamikor szeretél is volna valakit! Te csak azt akarod, hogy téged szeressenek. Ezt megengedem, ez már más. De hogy szeretted volna a gyermekedet? Tudod is te, hogyan kell egy gyermeket szeretni. Mindig magamra hagytál, elűztél magadtól, eltaszítottál, mert rútnak s hozzád méltatlannak találtál; különben is se a nappalok, se az éjjelek nem voltak elég hosszúak arra, hogy betelhess önmagadnak imádatával. És csak ne hazudj, szegény mama; még most is úgy nézel rám, mint valami szörnyetegre, amelytől undorodol és amely utadban van.

Most már hiába volt minden tartózkodás; a jelenetet végig kellett szenvednie; arcz arcához ért, összeszorított fogakkal, lázasan suttogva folytatták:

— Hallgass, Camilla, parancsolom! Nem tűröm az ilyen beszédet!

— Én meg nem vagyok köteles hallgatni, hogy sértegetni akarsz. Ha megteszem is azt a bolondot, hogy vénasszonyosan öltözködöm, tán azért teszem, mert más valaki meg azzal teszi magát nevetségessé, hogy úgy öltözködik, akárcsak egy fiatal leány, vagy egy menyasszony.

— Mint egy menyasszony? Nem értelek!

— Oh, érted te ezt nagyon jól... De most már azt akarom, hogy tudd meg, hogy nem mindenki tart engem olyan csúnyának, mint amilyennek te akarsz engem erőnek erejével elhitetni.

— Te azért vagy csúnya, mert rosszul öltözködöl; én csak ennyit mondtam.

— Ugy öltözködöm, ahogy nekem tetszik és valószínűleg igen jól öltözködöm, miután úgy szeretnek, amilyen vagyok.

— Igazán, szeret valaki? Hát hadd vallja be nekünk és vegyen nőül.

— Minden bizonynyal, minden bizonynyal! Ugyebár örvideni fogsz, ha megszabadulsz tőlem? Maholnap majd menyasszonynak látsz.

Bárhogy is uralkodtak magukon, hangjuk szenvedélyessé vált. Camilla elhallgatott, mélyen föllélekzett és halk, éles sziszszénéssel tette hozzá:

— Gérard még a napokban meg fog látogatni és megkéri a kezemet!

Éva asszony halotthalvány arczczal, merően maga elé bámult, mintha nem értené.

— Gérard? Miért mondod ezt ép nekem?

— Mert Gérard az, aki engem megszeretett és aki nőül fog venni. Te végletekig vitted a dolgot és mindennap ismétléd, hogy csuf vagyok. Ugy bánsz velem, mintha valami szörnyeteg volnék, aki nem kell majd senkinek. Meg kell tehát, hogy magamat védelmezsem; meg kell tehát, hogy mondjam neked, miképpen áll a dolog; be kell, hogy bizonyítsam, miként nem mindenkinek olyan az izlése mint a tied.

E szavakra mély csend állott be; úgy látszott, mintha a czivakodásnak végét szakította volna ez a földézett szörnyű rém, mely egyszerre támadt föl közöttük. Mert most már nem anya és lány állottak egymással szemben, hanem két szenvedélyes vetélytársnő, akik egymásra gyanakodtak és a féltékenység kinjait szenvedték.

Éva mélyen föllélegzett és ijedten tekintett széjjel, vajjon nem jön-e senki, aki hallja és látja őket. Aztán elszántan mondá:

— Te nem mehetsz nőül Gérardhoz!

— Már miért ne mehetnék én nőül Gérardhoz?

— Mert nem akarom, mert lehetetlen.

— Ez nem ok. Mondd meg az okát.

— Az oka az, hogy ez a házasság teljesen lehetetlen. Többet nem mondok.

— Nem igaz. Majd megmondom hát én, hogy mi az oka, ha rákényszerítesz . . . Az oka az, hogy Gérard a te kedvesed! De hát mit bánod te azt, ha én is tudom és mégis az enyémnek akarom őt nevezni?

De villámló szemei hozzátették még azt is: «és ha ép azért akarom.» A nyomorék hosszú ideig eltűrt kinszenvedése, abbeli szenvedélyes dühöngése, hogy mióta a bölcsőből kikerült, mindig szépnek, ünnepeitnek, imádottnak látta volt az anyját, tajtékozva forrott benne és gonosz indulatu diadalban boszulta most meg magát. Végre, végre hát elrabolhatja az anyjától ezt a sokáig irigyelt kedvest.

— Szerencsétlen teremtés, — rebegte Éva, roskadozva a szívébe nyilaló szavak törzsúrásaitól. — Te nem tudod, mit beszélsz és minő fájdalmat okozol szavaiddal.

Mégis el kellett hallgatnia és felegyenesedve, mosolyt kellett erőltetnie halovány ajkaira, mert Rosemonde a szomszéd teremből hozzája surrant és odaszólott neki, hogy odalenn hívják őt. A palota kapuit azonnal megnyitják és neki ott kell lennie a sátrában. Igen, igen, rögtön lemegy! És Éva asszony odatámaszkodott a háta mögött levő oszlopos állványhoz, hogy le ne roskadjon.

— Hallod, Camilla, — szólt Hyacinthe, a nővéréhez fordulva, — szavamra mondom, nagy balgaság ez tőletek, hogy most ide álltok veszekedni. Sokkal okosabban tennétek, ha lemennétek.

Camilla durván rendreutasította őt.

— Hord el magadat innen és vidd magaddal a többieket is. Jobb lesz, ha nincsenek a nyakunkon.

Hyacinthe úgy nézett rá az anyjára, mintha azt akarná mondani, hogy ő mindent tud és nevetségesnek tartja az egészet. Aztán afölötti bosszúságában, hogy az anyja oly kevés energiát tanúsít gonosznyelrű lányával szemben, vállat vont és magukra hagyva őket, arra határozta magát, hogy lekiséri a többieket. A távozó Rosemonde hangos kaczagása behallatszott hozzájuk; a tábornok pedig Fonségue asszonyt vezette le a lépcsőn, akinek valami njabb történetet beszélt el.

Ámde ebben a pillanatban, midőn anya és leány azt hitték, hogy teljesen egyedül vannak, Duvillard és Fonségue hangja csendült meg a szomszéd szobában. Az apa még mindig ott volt és meghallhatta őket.

Éva érezte, hogy neki távoznia kellett volna. De nem volt elég ereje; érezte, hogy lehetetlen most távoznia a hallottak után, melyek arczulütésként érintették őt abbeli rettegésében, hogy elveszthetné a kedvesét.

— Gérard nem vehet el, nem szeret.

— De szeret!

— Te azt képzeled, hogy szeret; mert jó és szives irántad és nyájasan bánik veled csupa szá-

nalomból, amiért látja, hogy a többiek elhanyagolnak . . . De nem szeret.

— Szeret! Szeret, először is azért, mert nem vagyok olyan ostoba, mint mások; másodszor szeret, mert fiatal vagyok.

Ez újabb törsszurás volt, melyet kegyetlen gúnynyal ejtett az anyján és szavából felcsendült afeletti diadalmas öröme, hogy ime, tuléretté válik és hervadásnak indul ez az elbűvölő szépség, mely neki annyi gyötrelmet okozott.

— Az ifjuságom vonzza! Lásd, szegény anyám, te már nem tudod, hogy mi az, fiatalnak lenni. Ha nem is vagyok szép, de fiatal vagyok; az ifjuság zamatos illatát lehelem, a szemem ragyog, az ajkam üde. A hajam olyan hosszú és olyan sűrű, hogy ha akarnám, egészen beburkolódzhatnám vele és teljes ruházatnak beillenék. Hadd el; a leány sohase rút, amig fiatal. Mig ellenben mindennek vége, szegény anyám, mihelyt a nő nem fiatal többé. Hiába volt szép; hiába erőlködik makacsul, hogy még mindig szép maradjon; semmisem marad belőle más, mint a multnak romjai, mint a szégyen és az undor.

Oly vad kegyetlenséggel, oly éles gunynyal ejtette ki e szavakat, hogy minden mondata éles törként hatolt az anya szívébe; könnyek szöktek a szegény asszony szemébe, kinek sajgó sebét érintette minden szó. Oh jaj, igaz, hogy fegyvertelenül áll az ifjusággal szemben; hisz ez volt mindig ha-

lános gyötrelme, mely kinozta, hogy ime, vénülni kezd, hogy érzi, mint hagyja el őt a szerelem, hogy immár olyan, mint az ágról lehullott, tulérett gyümölcs.

— Gérard anyja soha sem fog abba beleegyezni, hogy téged nőül vegyen.

— Ez Gérard dolga, majd rábirja. Nekem két millióm van, azzal sok mindent el lehet érni.

— Mocskot akarsz hát ejteni az ő jellemén; azt akarod mondani, hogy ő a pénzedért vesz el?

— Nem, nem, Gérard nagyon derék, kedves ember. Ő engem magamért szeret és magamért vesz el. Meg oszt ő nem gazdag ember, még most, harminczhat éves korában sincs biztos állása. Hát bizony ezt is tekintetbe kell venni, hogy olyan aszszonyt kap, aki a szerelmi boldogsággal meghozza neki a gazdagságot is. Mert hallod, anyám, én fogom neki nyújtani a boldogságot, az igaz boldogságot, a viszonzott szerelmet, amelynek biztos a jövője.

Még egyszer szemtől-szembe kerültek egymással. A rettenetes jelenet, melyet a köröttük felhangzó zaj néha félbeszakított, majd szünetelt egy pillanatig, majd meg újból kezdődött és tovább szövődött. Valóságos titokban folyó dráma volt ez, melyben a szenvedély erőszakos gyilkos heve izzott; de nyílt botrányra nem került a dolog; tompán elfojtott hangon folyt a küzdelem. Sem az egyik sem a másik nem engedett a jogaiból, ámbár min-

den perczben az az eshetőség fenyegetett, hogy valaki váratlanul meglepi őket; mert valamennyi ajtó tárva-nyitva állott. A cselédség közül akár-melyik bármikor bejöhetett és az apa hangja közvetlen szomszédságukból csengett fel vidám beszélgetésben!

— Szeret! Szeret!... Azt te mondd csak. Ő nem mondta még soha.

— Mondta ő ezt nekem már százszor is; mindig ismétli, valahányszor magunk vagyunk!

— Igen ám, mint ahogy a férfiak mondogatják azt a leányoknak, hogy őket mulattassák... Soha nem mondta neked azt, hogy nőül akar venni.

— Még a multkor is mondta, mikor legutoljára itt volt. A dolog rendben van; én csak azt várom, hogy ő az anyja beleegyezését kivívja és aztán megkérje a kezemet.

— Hazudsz! Hazudsz! Szerencsétlen teremtés. Gyötörni akarsz csak. Hazudsz, hazudsz!

Szörnyü szívfájdalma e tiltakozó, szenvedélyes kifakadásban tört fel. Már nem gondolt arra, hogy ő anya és a saját leányával beszél. Csak a szerelmes asszony szólt belőle, akit vetélytársa sértet és kétségbeejt. És zokogásra fakadva, öntudatlanul röppent el ajkairól a vallomás:

— Nem igaz! Engem szeret ő. Engem! Még a multkor is megesküdött rá, hallod! Becsületszávára esküdött, hogy nem szeret téged, hogy soha nőül nem vesz.

— Szegény anyám, nagyon, igazán nagyon sajnállak. Milyen gyermekes vagy még! Igazán te vagy a gyerek. Micsoda? Te, akinek annyi tapasztalata lehetne, te még hitelt adsz egy férfi esküjének? Gérard pedig nem is rossz ember; hiszen ép ezért megesküszik ő mindenre, amit csak kívánsz tőle; mert alapjában némileg gyáva is és mint te mondád, csak örömet akar neked szerezni.

— Hazudsz, hazudsz!

— Nézd csak, beszéljünk okosan; gondolkodjál egy kicsit. Azért nem jár már hozzánk, azért maradt el a mai reggelitől is, mert torkig van már veled. Szegény anyám, igaz bizony, Gérard elhagyott téged; össze kell, hogy szedd hát minden erődöt és bátorságodat és bele kell nyugodnod ebbe a ténybe. Légy most nagylelkű és értsd meg, hogy ha igazán szereted őt, hát az ő érdekében kellene, hogy őt nekem minden habozás nélkül átengedd. Add vissza neki a szabadságot; majd meglátod, hogy én vagyok az, akit szeret.

— Hazudsz, hazudsz! Nyomorult teremtés, kinozni akarsz csak, meg akarsz ölni!

És dühöngő kinjában eszébe jutott Éva aszszonynak, hogy hisz tulajdonképen ő az anyja és ő neki meg kellene büntetnie ezt a gyalázatos, aljas gyermeket. Bot nem akadt a közelében; belemarkolt tehát a sárga rózsákkal teli kosárba, melyeknek kelyhei mindkettőjüket részegítették mámorító illatukkal és kiragadva egy marék tövises,

hosszuszáru virágot, ezekkel ütötte arczul Camillát. A fiatal leány halántékán, közvetetlen a szempil-lája mellett, piros vércsepp buggyant fel.

Camilla biborra gyult ez arczulütésre és ma-gánkivül rohant az anyjának, szintén ütésre emelt kézzel.

— Anyám, vigyázz magadra! Esküszöm, hogy úgy megverlek, mint az utolsó cselédet. És jegyezd meg magadnak jól, hogy én szeretem Gérardot; és nőül fogok hozzá menni és ha jószántodból ide nem adod őt, hát botránynyal rablom el tőled.

Eva, dühének tettleges kitörése után, megsemmisülten rogyott a karosszékre.

Most már felülkerekedett benne a zajos jele-netektől való undora. Hisz ő a csendes boldog életre, amaz önző élvezetre vágyódott, hogy mindenki hi-zelegjen neki, hogy becézgessék és imádják. Ho-lott Camilla fenyegető vad dühében ma először mutatta ki a fogafehérét, kegyetlenségtől mámo-ros, irgalmatlan kemény, sötét lelkét tárva ki előtte. Halk zokogásra fakadt, midőn Hyacinthe lélek-szakadva toppant be a terembe. Tekintete a két asszonyra esett, és arcza elnéző megvetés kifejezését öltötte.

— Nos? Most már boldogok vagytok? Mit mondtam én nektek? Hát nem lett volna okosabb, ha mindjárt lementetek volna? ... Tudjátok jól, hogy odalenn mindenki kérdezősködik utánatok. Ez igazán balgaság. Értetek jöttem.

Éva asszony és Camilla tán most se követték volna, mert egész lényök mélyen fel volt dülva és perzselőn izzott bennük az a szenvedélyes vágy, hogy egymást még jobban megsebezzék. De éppen e pillanatban kerültek elő Duvillard és Fonségue a pipázóból és kijelentették, hogy ők is lemennek. Éva kénytelen volt tehát fölemelkedni a karosszékéből; könyeit felszárítva, mosolyt kellett erőltetnie az ajkára; Camilla pedig a tükör előtt hozta rendbe a haját és zsebkendőjének sarkával törülte le a kis piros vércseppet, mely bal halántékán bugygyant ki.

Lenn már mind a három nagy teremben, melyek zöldlevelű növényekkel és szőnyegekkel voltak diszítve, nagy volt a sürgő tolongás. Az egyes sátrakat biborszínű selyemmel kárpitozták, ami páratlan derübe és kápráztató ragyogásba vonta az árukat. Nem volt még bazár, amely versenyezhetett volna az itt felhalmozott csecse-becsékkal. Nagy festők vázlataitól és híres írók autogrammjaiktól kezdve a selyemharisnyáig és fésükig itt mindent árultak. Maga ez a változatos sokféleség nagy vonzó erőt gyakorolt, meg se említve a buffet-t, hol szép, fehér kacsók kínálták a pezsgőt, sem a tombolát, melynek sorsjegyeit bájos fiatal leánykák a tömeg közé vegyült raja árusította. Maga Duvillard helyesen számított: a bazár legnagyobb vonzóereje az a jóleső hátborzongás volt, mely az előkelő szép asszonyokon végig didergett, midőn áthaladtak azon

a kapualjon, ahol a bomba fölrobbant. A főbb munkálatokat befejezték már; a falakat meg a mennyezetet kitapasztották és bemeszelték. De még a festők nem fogtak munkába és így a falon esett óriási sebek a vadonutaj kövek és a vakolat kréta-fehérségű foltjai megannyi friss forradásnak látszottak. És a kocsikból, melyeknek folytonos szakadatlan fölvonulása megreszkettette az udvar kövezetét, a szép asszonyok borzadva ugyan, de gyönyörködve kandikáltak ki. Amidőn aztán beléptek a szalonba és ott hullámozott a tömeg a sátrak előtt, nem fogytak ki a szörnyüködésből.

— Jaj, édesem, látta? Borzasztó, igazán borzasztó, micsoda szörnyű nyomokat hagyott hátra a bomba; kicsi hija volt, hogy az egész ház a levegőbe nem röpült. És ha elgondoljuk, hogy megtörténhetik ez még egyszer, amíg mi itt vagyunk... Valóban bátorság kell ahhoz, hogy az ember idejőjjön; csakhogy ez a jótékony intézet igazán olyan fontos; egy új épületszárny fölépítéséről van szó. Meg aztán hadd lássák azok a szörnyetegek, hogy mi nem félünk tőlük.

Midőn Éva báróné végre lement a lányával, az elárusítónők már lázas munkában voltak Rosemonde herczegnő igazgatása alatt, aki ilyen alkalmakkal bámulatos ravaszságot és szélhámoskodást tudott kifejtteni. Meglepő arczátlansággal zsarolta a vevőit.

— Ah, itt van végre, — kiáltott oda Éva asz-

szonynak. — Figyelmeztetem, őrizkedjék egy csomó vásárló hölgytől, akik azért jönnek ide, hogy olcsón jussanak mindenhez. Ismerem őket; ezek lesik az alkalmat, szertehányják a kirakatokat és bevárják azt a pillanatot, amikor az ember a fejét vesztí és nem ismeri ki magát, hogy aztán olcsóbban vásárolhassanak, mint a boltokban... No, majd meglátja, hogy milyen borsos árakon fogom én ezeknek az árut a nyakukba sózni!

Éva asszony, aki nagyon ügyetlen elárúsítónő volt, mert beírte azzal, hogy ott trónolt a sátorában, kénytelen volt a többiekkel együtt mulatni és nevetni. Szelid, gyöngéd hangon adott Camillának néhány figyelmeztető anyai utasítást, melyeknek ez mosolyogva engedelmeskedett.

Pedig szomorú és boldogtalan szíve majd megszakadt kinos izgatottságában arra a gondolatra, hogy neki most esti hét óráig itt kell ülnie és el kell titkolnia belső szenvedését e nagy sokaság előtt, anélkül, hogy enyhítne gyötrelmein.

Valóságos megváltásnak tekintette hát, midőn észrevette Fromont abbét, aki a sátor melletti piros bársony pamlagon várta. Roskadozó térdekkal ült le melléje.

— Ah, abbé ur, megkapta a leveletem? Jó hírt mondhatok önnek és önnek tartottam fönn azt az örömet, hogy személyesen közölhesse védenczével, azzal a szegény Laveuvevel, akit a multkor

oly melegen ajánlott . . . Minden formalitásnak eleget tettek, holnap beszállíthatja a menedékházba.

Péter néma megütközéssel nézett rá.

— Laveuve! . . . Hisz az meghalt.

Most a bárónő csodálkozott el.

— Micsoda, meghalt? De hiszen ön nekem egy szót se szólt erről. Ha elmondom önnek, hogy mennyit kellett ezzel az ügygyel bajlódni, mennyit kellett firkálni és megmásítani és újra elintézni. Mennyi vitatkozással és mennyi irkafirkával járt a dolog. Biztos ön abban, hogy meghalt?

— Igen, igen, meghalt. Már több mint egy hónapja, hogy meghalt.

— Egy hónapja. De hát mi nem tudhattuk, ön nem adott életjelt azóta. Jaj Istenem, milyen kellemetlen dolog az, hogy meghalt; most kénytelenek vagyunk ezt az egész ügyet újra semmisnek nyilvánítani.

— Igaza van, méltóságos asszonyom, kötelességem lett volna, hogy önnel ezt tudassam. De mit tehetek róla, ha meghalt.

Ez a megismétlődő szó: meghalt, a halottnak bus története, akivel ő már egy hónap óta foglalkozott, megfagyasztotta a vért ereiben és szíve csordultig telt meg kétségbeeséssel; mintha ez annak a hideg halálnak baljóslatu előjele volna, melynek örvényébe, úgy érezte, hogy önmaga is beleful utolsó szerelmének gyötrelmeitől. A mellette ülő abbé pedig önkéntelenül keserü mosolyra fakadt

a sors e rettenetes iróniáján. Ő sántalábu könyörület, mely akkor érkezik meg, mikor az ember már meghalt!

A pap még akkor is ülve maradt a pamlagon, midőn a báróné kénytelen volt felkelni, mert Amadiou vizsgálóbíró pillantotta meg, aki, hogy lerója a kötelesség adóját s jelenlétével mintegy tüntessen, nagy sebbel-lobbal valami csekélységet akart vásárolni, hogy aztán a törvényszékhez siessen.

A kis Massot, a Globe ujdondásza, aki a sátrak körül ödöngött, rögtön észrevette, s úgy csapott rá, mint a héja, hogy tőle új híreket csikarjon ki; kérdésekkel faggatta, ostromolta, hogy megtudja tőle, mennyire vannak Salvattal, ezzel a gépészmunkással, akit azzal vádolnak, hogy ő követte el a bombamerényletet. Igazán nyomára akadtak már? Nyakon fogják-e csipni? Amadiou szabadkozott; azt válaszolta, hogy még eddig ez az ügy nem tartozik rá; hogy csak akkor tartozik majd az ő hatáskörébe, ha Salvatot letartóztatják és őt bizzák meg a vallatásával. Csakhogy ravasz fontoskodásu arczkifejezése, a hiuzszemü világfi szerepét játszó állami hivatalnok kifogástalan magatartása annyi el nem mondott titkot sejtetett, mintha már a legkisebb részletet is tudná és holnapra nagy eseményeket jósolhatna. A hölgyek köréje csoportosultak; lázas kíváncsiságtól lángoló szép asszonyok hullámozottak körötte és egymást lökdösve, tolongtak köréje, hogy ajkairól hallhassák azt a

rablólhistóriát, amely hideg borzongatással járta át egész valójukat. Amadieu végre megszökött, miután Rosemonde hercegnőnek husz frankot fizetett egy harmincz krajczáros szivarkadobozért.

Massot most odament Péterhez, és kezét szorított vele.

— Ugyebár, abbé ur, ha ennek a Salvatnak gyors a lába és azóta folyton fut, már jó messze lehet innen... Mindig nevetnem kell a rendőrségen.

Rosemonde hercegnő Hyacinthe-al feléjük közeledett.

— Massot ur, önt választom birónak közöttünk, hisz ön mindenhova járatos. Mondja, a montmartrei Rémcsarnok, ahol Legras énekli az »Utcza virágait« — — —

— Oh, az egy isteni mulatóhely! Még egy zsandárt se vezetnék oda.

— Ugyan, Massot ur, ne élcelődjék; komolyan beszélek. Ugy-e, hogy tisztességes nő is mehet oda bátran férfi kíséretében?

Es időt se engedve neki a válaszra, Hyacinthe-hez fordult:

— Látja, hogy Massot ur nem mondja, hogy nem. Ön ma este oda fog kísérni. Megígérte, megígérte!

Aztán tovalebegett és visszatérve a sátrába, hat frankért adott el egy csomag gombostűt egy öreg hölgynek, míg Hyacinthe vállat vonva, annyit mondott csak kiábrándulásra valló vontatott hangján:

— Igazán hülye ez az asszony. Mit akar az-
zal a Rémcarnokkal?

Massot nagybölcsen vállat vont. Az asszonyok-
nak kell csak valamivel szórakozniok. Aztán midőn
Hyacinthe távozott és természetellenes nőgyűlöletét
a sorsjegyeket áruló szép lányok közé vitte, azt a
megjegyzést kockáztatta:

— Ennek az ipsének is nagy szüksége volna
arra, hogy egy asszony férfit csináljon belőle.

Aztán újra Péterhez fordulva, csodálkozva
mondá:

— Nini, Duthil. Mit is mondott Sagnier ma
reggel: hogy Duthil este a börtönben fog hálni...

Valóban Duthil volt az, aki nagy sebbel-lob-
bal, ajkán szokott mosolyával nyitott magának
utat a tömegben, hogy Duvillard és Fonségue kö-
zelébe kerüljön, akik a báróné sátra mellett áll-
tak. Kezeivel diadalmasan integetett, mintegy győ-
zelem jeléül, hirdetve azt, hogy sikeresen járt el
abban a kényes megbízatásban, amit kapott. Me-
részt hadicselről volt szó, amelynek az volt a célja,
hogy Silviane szerződtetését siettessék. Silvianének
ugyanis az az ötlete támadt, hogy a báró vigye
el őt ebédelni a »Café Anglais«-ba és hívjon meg
oda egyidejűleg egy befolyásos színházi kritikust,
aki bizonyára meg fogja nyitni számára a »Comédie
Française« zárt kapuit, mihelyt személyesen meg-
ismerkedik vele. Csakhogy nem volt ám könnyű
dolog, hogy a kiszemelt kritikust a meghívás el-

fogadására rábirják, mert igen mord és szigorú ember hírében állott. Vissza is utasította Duthil meghívását, aki álló három napig egész diplomáciai ügyességét kifejtette és a legtávolabb eső befolyások igénybevételével törekedett meghódítására. Most sugárzó arcczal tért vissza: győzött.

— Kedves báró ur, ma este félnyolczkor. Több bajom volt vele, mintha sorsjegy-kibocsátási engedélyt kellett volna megszereznem.

Duthil az olyan világfi könnyelmű arczátlan-ságával nevetett, akit politikai lelkiismerete egy csöppet se feszélyez és aki maga mulat legjobban megjegyzésén, mely a Népszava legujabb leleplezéseire célzott.

— Ne tréfáljon, — sugta a fülébe Fonségue, aki viszont azon akart mulatni, hogy őt kissé megremítse. — Rosszul állnak az akciók.

Duthil elsápadt, maga előtt látta a rendőrkapitányt és a börtönt. A rettegés időközönként úgy vett erőt rajta, mint a kólika. De minden erkölcsi érzés hijával csakhamar megnyugodott és elnevette magát. — Eh, hiába, csak jó az élet!

— Sebaj, — felelt vidáman, Duvillard felé kacsintgatva, — itt a patronusunk.

Ez elégedetten és hálásan szorította meg Duthil jobbját és kijelentette, hogy igazán derék fiú. Azután Fonségue felé fordult:

— Mondja csak, Fonségue, velünk tart ma este? Velünk kell, hogy jöjjön; azt akarom, hogy

Silviane körül impozáns társaság csoportosuljon. Duthil képviseli a parlamentet, maga a sajtót, én a pénzhatalmat.

Aztán hirtelen elhallgatott, midőn észrevette Gérardot, aki komoly arczczal, lassan és óvatosan nyitott magának utat a suhogó selyemruhák között. Magához intette őt.

— Gérard barátom, egy nagy szivességre kérném.

Aztán elmondta neki az egész dolgot, hogy a befolyásos kritikus elfogadta a meghívását, hogy ez a társas-ebéd dönteni fog Silviane jövője fölött és hogy valamennyi barátjának szent kötelessége, hogy most melléje csoportosuljon.

— Nem lehet, — felelt a fiatal ember zavarodottan, — az anyámnál ebédelek ma este, szegény kissé gyöngélkedik.

— A maga édesanyja sokkal okosabb aszszony, semhogy meg ne értse, hogy vannak olyan ügyek, melyek kivételes komolyságuak. Menjen haza, mentse ki magát, találjon ki valami megható mesét; mondja meg, hogy egy barátjának boldogsága forog kockán.

És midőn látta, hogy Gérard ellentállása ingadozófélben van, hozzátette:

— Egy szóval, barátom, nekem szükségem van magára. Egy arisztokratára van szükségem. Hisz ön tudja, hogy a színházban az arisztokrácia

nagy erő. Ha Silviane pártján áll az arisztokrácia, akkor megnyerte a játékot.

Gérard megigérte, aztán egy pillanatig beszélgetett a nagybátyjával, Bozonnet tábornokkal, aki nagyon jól érezte magát a szép asszonyok e hullámozó áradata közepett, amelyben úgy uszkált, mint egy ódon hajó. Miután megköszönte volt Fonségue asszonynak azt a kitüntető figyelmet, amelylyel sziveskedett végighallgatni történeteit és miután száz frankért megvette volt Martha püspök autogrammját, a fiatal lányok zsibongó raja közé keveredett. Mire visszajött, mind a két keze tele volt sorsjegyekkel.

— Barátom, nem tanácslom, hogy ezek közé a fiatal lánykák közé keveredj. Egy árva sous se marad a zsebedben. De nézd csak, Camilla kisasszony magához hív.

Camilla, midőn megpillantotta Gérardot, megszűröl rámosolygott. És midőn tekintetük találkozott, Gérardnak oda kellett mennie; ámbár ugyane perczen érezte, hogy Éva kétségbeesett tekintete szintén kérve, könnyörögve tapad hozzá.

Camilla tudva azt, hogy az anyja rájuk ügyel a legtulzottabb szeretetreméltóságot tanúsította Gérard irányában; mindazokkal az apró megengedett szabadságokkal élt, amelyekre a könnyörületos czél följogosította; mindenféle apró csecsebecsét csuszátott a zsebébe; egyes apró tárgyakat nyomott a kezébe; két sovány kacsójába szorította Gérard uj-

jait és mindezt azzal az üde, gerlebugásra emlékeztető kaczajjal, azzal a mosolyderüs ifju üdeséggel, amelylyel vetélytársának iszonyu kinszenvedést okozott.

Éva nem birta tovább ezt a kint; közbe akart lépni, el akarta őket választani. Csakhogy ép ebben a pillanatban Péter állotta el az útját; mert egy ötlete támadt, melyet a bárónénak akart előterjeszteni, még mielőtt távoznék.

— Méltóságos asszonyom, — szólott most Péter, — miután szegény Laveuve meghalt és ön oly sokat fáradt az üresedésben levő ágy ügyében. kegyeskedjék várni a további intézkedéssel, míg én nagytiszteletű barátunkkal, Rose abbéval eziránt ujjolag beszélhetek. Ma este elmegyek hozzá és ő, akinek mindig annyi nyomorról van tudomása, tulboldognak érezné magát, ha a sok szerencsétlen közül legalább egynek enyhithetné az inségét és szegényeinek egyikét a menedékházba bejuttathatná.

— Kérem, kérem, mindenesetre, — rebegette a báróné — nagyon fogok örvideni... Amint parancsolja, várok, várok... kétségkivül abbé ur... kétségkivül...

A szegény asszonynak egész valója oly lázas izgatottságban reszketett, hogy azt se tudta, mit beszél. Végre nem tudott tovább uralkodni a szenvedélyén és a faképnél hagyta Pétert; sőt teljesen meg is feledkezett a jelenlétéről, midőn Gérard

végre engedett fájdalomteli esedezésének s a leány kezei közül kiszabadulva, az anyához csatlakozott.

— Milyen ritkán lehet önt látni egy idő óta, kedves barátom, szólta meg Éva asszony fenhangan.

— Kérem, betegeskedtem, — felelt Gérard nyájas mosolylyal. — Biztosítom, kérem, hogy kissé gyengélkedtem.

Gérard beteg! Éva asszony aggódo anyai gyöngédséggel nézett rá. Büszke, szabályos szép arcza valóban kissé sápadtnak látszott és a nemes külső ma nem leplezte el oly sikeresen az alatta rejlő gyógyíthatatlan belső szervi elkorcsosulást.

Igaz, sokat szenvedhet veleszületett szivjóságánál fogva, úgy hiábavaló, tévesztett élete miatt, mint amiatt, hogy szegény anyjának annyi pénzébe kerül. Hát még mindama kényszerítő körülmények folytán, melyek őt arra indítják, hogy ezzel a dúsgazdag nyomorékkal házasságra lépjen, kit jó szive megsajnál. És Éva asszony e perczben érezte, hogy milyen gyenge e férfi maga is; milyen kinos lelki gyötrelem dúl e hánytvetett hajóroncsként az árral úszó gyermekben. Szive önkéntelenül kicsordult és mitse törődve az őt körülhullámzó tömeggel, amely meghallhatta szavait, alig hallhatóan suttogott, esdő könyörgésre fakadt.

— Te szenvedsz, Gérard! Hát még én mennyit szenvedek!... Gérard, négyszemközt kell, hogy találkozzunk! Akarom.

Gérard zavarodottan hebegte:

— Nem, kérem, még ne, várjunk még!

— Nem lehet, Camilla elmondta a szándékaidat. Nem utasíthatod vissza ezt a kérésemet. Találkozni akarok veled.

Gérard remegve arra igyekezett, hogy elhassza a kegyetlen kölcsönös magyarázatokat.

— Ott lenn nem találkozhatunk többé. Tudod, hogy ez lehetetlen. Rájöttek a czimre.

— Jól van hát, akkor holnap négy órakor a liget kis vendéglőjében találkozunk, ahol egyszer már voltunk.

Gérardnak meg kellett ígérnie, hogy eljön, aztán elváltak. Camilla éppen feljük fordult és reájuk nézett. Vásárló hölgyek egész serege ostromolta a báróné sátrát és ő szokott, nyugodt istennői modorával árulgatta a csecsebecseit; míg Gérard Duvillard, Fonségue és Duthil csoportjához csatlakozott, akik izgatottan néztek elébe a mai estnek.

Péter meghallott néhány szót a beszélgetésükből. Ő ismerte ennek a családnak a kulisszatitkait; tudomása volt mindazokról a lelki kinokról, azokról a fiziológiai és erkölcsi mizériákról, melyek a fény és hatalom csillogása alatt rejlettek. Folyton tovább elharapódzó, vérző és elmérgesedett seb volt ez, mely apa, anya, lány és fiu testén rágódott.

Hogy kijusson a zsufolt termekből, át kellett

törtetnie a vásárlók hullámszó tömegén, akik majd hogy agyon nem nyomták, oly tüntetően sereglettek ide a jótékonyczélu bazár nagyobb dicsőségére. Lenn pedig, a nyomor sötétségében, Salvat egyre bolyongott, csak bolyongott nyomtalan bujdosásában, míg a halott Laveuvenek tragédiája ennek a nagyhangu és illuziórius irgalomnak kegyetlen ironiával teli arczulcsapása volt.

XII.

Oh, mily jóleső, isteni béke uralkodott a derék Rose abbé cortot-utcza, kertre néző kis földszintes lakásában. Kocsizörgés nesze nem hallatszott oda; a zajongó Párisnak egy lehelete se hatolt oda be a montmartrei halom tulsó oldaláról. Távol-eső vidéki város nagy csendje és álmata nyugalma borult rá.

Hetet ütött az óra és lassan leszállt az estalkony, midőn Péter beállított a szerény ebédlőbe, hol őt vacsorával várták. Rose abbé ugyanis, akit nyugtalanított az, hogy színét se látta jó egy hónapja, amióta a fivérével neuillyi házának mélyében elzárkózott, az előző nap levelet irt Péternek és ebédre hívta, hogy nyugodtan beszélgethessenek közös dolgaikról. Péter ugyanis ezentul is rendelkezésére bocsátott neki egy bizonyos összeget közös alamizsnákra és még charonne-utcza menedékházuk

idejéből könyörületes czélu elszámolásaik voltak, amelyeket időről-időre hoztak aztán rendbe.

A derék pap arcza sugárzott abbeli örömben, hogy ilyen békés, nyugodt, kellemes estét fog-nak együtt tölteni, egyesegyedül az ő kedves szegényeivel foglalkozva. Mert ez volt az ő egyedüli mulatsága és egyetlen öröme, melyhez szívós ragaszkodással mindig újra vissza-visszatért, mint valami bűnös gyöngeséghez, noha már számtalan kellemetlenséget okozott neki.

Péter szintén boldog volt, hogy látogatásával az öregnek örömet okozhat és a saját izgatottsága is megcsillapult e békés hajlékban; néhány órai enyhülést és megnyugvást talált ennél az ebédnél, az őt környező szeretetteljes szivjóságban, távol esve mindennapi életének kínzó lelki gyötrelmeitől.

Eszébe jutott a rokkantak házában üre-sedésbe jutott hely és Duvillard báróné amaz ígérete, hogy annak betöltésével addig vár, míg Rose abbétől megkérdezi, vajjon nem ismer-e valakit, aki nagy nyomorban van és megérdemelné, hogy iránta érdeklődjenek. Rögtön szóba hozta tehát a dolgot, még mielőtt asztalhoz ültek.

— Nagy nyomor, amely méltó arra, hogy érdeklődjenek iránta? Edes fiam, minden nyomor megérdemli az érdeklődést. Ha valakit boldoggá akar tenni, különösen ha munkaképtelen kézművesekről van szó, csak a választás nehéz. Az a kinos lelki kétely és tépelődés gyötör, hogy ki legyen a

kiválasztott, amikor annyi más tovább is ott kínlódik az inség poklában.

Aztán mégis elgondolkodott és neki melegedve, noha kételyeinek kinos tusája dult a lelkében, határozottan kijelentette:

— Megvan. Ez bizonyára a legbetegesebb, a legnyomorultabb, a legszázalomraméltóbb mind között. Egy hatvanhét éves aggastyán ez, foglalkozására asztalosmester, aki nyolcz vagy tiz esztendeje, amióta nem kap sehol munkát, csak a nyilvános könyörületből él. Nem tudom ugyan a nevét; de mindenki úgy hívja: a magas, öreg koldus. Néha ugyan hetekig is elmarad szombati alamizsna-osztogatásaimról. Ha a felvétel sürgős, hát kénytelenek leszünk a fölkeresésére indulni. Azt hiszem, hogy az orsel-utczai hajléktalanok menedékhelyében szokott néha hálni; ha ugyan a helyszüke arra nem kényszeríti, hogy valamelyik deszkapalánk mellé gubbaszkodva töltse az éjszakát. El akar ma este jönni velem az Orsel-utczába?

Szeme lángra gyult; a tiltott gyümölcs nagy gyönyörűsége volt rá nevezve ez a látogatás a legsötétebb nyomor tanyáin, a csatornáknban megvouló legrémesebb inség fekvő helyei közt.

Tuláradó apostoli buzgalma nem merte többé megkoczkáztatni ezeket az irgalmas látogatásokat, amióta oly nagy bűnnek rótták ezt fel neki és oly keserűen szemére vetették.

— Nos, megteesszük, fiam? Csak ez egyszer.

Különben más mód nincs is rá, hogy megtalálhasuk öregemet. Így legalább van rá kifogásom, hogy tizenegy óráig nálam marad. Meg aztán nagyon szeretném önnek megmutatni a nyomor e rémes fészkeit. Lelkettépő nyomort fog ma ott látni, fiam. Tán oly szerencsések lehetünk, hogy valamelyik szegény szenvedő teremts baján enyhíthetünk.

Péter mosolygott a galambősz aggastyán fiatalos hévtől izzó buzgóságán.

— Legyen meg a kívánsága abbé ur! Nagyon fogok örövendeni, ha önnel tölthetem az egész estémet és valóban jól fog nekem esni, ha ez egyszer még önnel járhatom be a régi mesgyét, ahonnan mindig örömtől és fájdalomtól csordultig megtelt szívvvel tértünk vissza.

A gazdasszony behozta a levest. De ugyanabban a pillanatban, midőn asztalhoz ültek, valaki csöngetett és midőn az abbé hallotta, hogy Mathisné, a szomszédasszony, van künn és kéri a válaszát, azt az utasítást adta a gazdasszonynak, hogy küldje be őt.

— Szegény asszony, — magyarázta a dolgot Péternek, — kért, hogy kölcsönözzek neki tiz frankot, mert egy derékaljat akar kiváltani a zálogházból. Nekem ép nem volt annyi pénzem, de már kerítettem. Itt lakik a házban; ez is amolyan rejtett nyomoruság; olyan csekély évi jövedelmet huz, hogy nem tud belőle megélni.

— Mondja, kérem, — szólt Péter, akinek eszébe jutott az a fiatalember, akit Salvatéknál látott, — nincs ennek az asszonynak egy husz esztendőös fia?

— De igen. Vidékről valók és úgy hiszem, gazdag családból származnak. Az asszony, úgylátom, valami zongoramesterbe szeretett bele, aki őt Nantesban tanította volt; az aztán megszőktette őt és Párisban telepedett le véle, ahol meg is halt. Olyan ez, mint egy szomorú szerelmi regény. A fiatal asszony eladta a butorait és mindent pénzzé tett, amit az anyagi bukás romjaiból megmentett és így kétezer frank évi jövedelmet biztosított magának, mely lehetővé tette, hogy a fiát iskolába járassa és hogy maga is tisztességesen megélhessen.

— De újabb csapás teljesen lesujtotta szegényt; kétes értékű papirokba fektetett kicsiny tőkéje odaveszett, úgy, hogy most mindössze legfeljebb nyolczszáz frank évi kamatot huz. Ebből kétszáz frank a házbér, úgy hogy neki egy hónapra csak ötven frank jut a megélésre. Körülbelül tizen-nyolcz hónap óta a fia is elment hazulról, hogy anyjának terhére ne legyen és most azon van, hogy maga keresse a kenyerét, és úgy hiszem, sikerrel.

Mathis asszony, egy bánatos szelid arczu, kicsi, barna asszonyka lépett be. Mindig ugyanabban a kopott fekete ruhában járt; alig beszélt egy szót; teljes visszavonultságban élte napjait, és

magaviseletében folytonosan amaz aggódó félénkséget tanusította, amely a folytonosan sorsüldözte emberek sajátja. Midőn az abbé kézbesítette neki a diskkrét módon papirba göngyölített tiz frankot, a szegény asszony elpirult és megköszönte azzal az ígérettel, hogy vissza fogja adni, mihelyt felveszi a havi pénzét, mert ő nem koldus ám és nem akarja megfosztani azokat, akik éheznek.

— Hát a Viktor fia mit csinál? — kérdezte az abbé, — kapott-e már valami állást?

Az asszony habozott, mert igazán nem tudta, mit csinál a fia és néha hetekig se látta. Csak annyit felelt hát:

— Ő nagyon jó fiu, nagyon szereti az anyját. Nagy baj az, hogy tönkrementünk, mielőtt a tanárképzőbe belépett. Így persze nem tehetette le a fölvételi vizsgát. Pedig olyan szorgalmas, tehetséges tanuló volt a liceumban.

— A férje meghalt, ugyebár akkor, mikor a fiu még csak tiz esztendő volt?

Mathis asszony újból elpirult, mert azt hitte, hogy a két pap ismeri az ő szomorú történetét.

— Igen, az én szegény uramnak sohase volt szerencséje. A sok keserűség megmérgezte a kedélyét; exaltált eszméket szült a lelkében és szegény a börtönben halt meg. Egy nyilvános ülésen támadt összeütközés alkalmával olyan szerencsétlenül járt, hogy egy rendőrtisztviselőt megsebesített; emiatt aztán letartóztatták. Azelőtt, a com-

mune idejében, ő is a többiekkel egysorban harczolt. Nagyon szelidlelkü, jó ember volt, engem meg imádott.

Könyvek szöktek a szemébe. Rose abbé meghatottan bocsátotta el.

— Reméljük, hogy a fia örömet fog önnek okozni és hogy majd meg fogja hálálhatni mindazt, amit ön érte tett.

Mathis asszony távozott, nesztelen léptekkel surrant ki végtelen szomorúság fellegébe borult arczczal. Nem tudta ugyan, hogy mi van a fiával, hanem rettegett a sötét végzet kegyetlenségétől.

— Nem hiszem, — szólt Péter, midőn magukra maradtak, — hogy ez a szegény asszony számíthatna a fiára. Én csak egyszer láttam, de mondhatom, hogy a szemének tekintete olyan metsző és száraz, mint a kés.

— Gondolja? — szólt az agg plébános a jólelkü ember gyermekes naivságával. — Én igen judvarias modoru fiunak tartottam, aki talán kissé nagyon is vágyódik az után, hogy élvezze az életet... No de hát a mai fiatalság mind ilyen türelmetlen. Most azonban ülünk asztalhoz, mert kihül a levesünk.

Ugyanebben az órában Páris tulsó végében, a Szent Domokos-utczában, szintén leszállt az est Quinsac grófné szalonjára az ódon palota komor és csendes földszintjén. A grófnő egyedül ült a szalonjában Morigny márkival, a régi hű ba-

ráttal. Mindketten karosszékekben üldögéltek a kandallónál, melyben egy nagy fatuskó parázsra hamvadott el. A szolgáló nem gyújtotta meg a lámpát és a grófné megfeledkezett arról, hogy becsöngesse; nyugtalan aggodalmának szinte jól esett ez az árnyat hullató esthomály, mert sötétsége elfátyolozta ama be nem vallott gyötrelmeket, melyektől félt, hogy kimerült arczán meglátszanak. Csak a sötétben mert megszólalni, e nagy fekete árnyba borult szalonban, a félig kiégett kandalló előtt, hova a távoli kerékdüörgés legkisebb nesze se hatolt be, hogy az itt bűvös álmát alvó nagy mult csöndjét megbontsa.

— Az ám, barátom, Gérard egészségi állapota nyugtalanít. Hisz ön fogja őt látni; megígérte, hogy ma haza jön és itthon ebédel. Tudom, hogy nagyon egészséges szép arcza van, erősnek és izmosnak látszik; de csak én, aki annyit virrasztottam mellette, csak én, aki olyan nagynehezen neveltem föl, én ismerem őt legjobban. Ő folyton mindenféle kicsi bajnak van kitéve, amelyek nála mindig aggasztó komolyságu mérveket ölthetnek. És ő nem olyan életet él ám, amely előnyös hatással volna az egészségére!

Fölsóhajtott és elhallgatott; mert habozott, vajjon bevalljon-e mindent.

— Olyan életet él, amilyent élhet, — válaszolt halkán Morigny márki, akinek finom arczéle és előkelő szigorral párosuló gyöngédségre valló

agg nemesi megjelenése beleveszett a szoba sötét-ségébe. — Miután nem volt alkalmas a katonai szolgálatra és mivel ön még a diplomáciai pályával járó fáradalmaktól is rettegett, hát mit tehetett volna? Nem maradt egyéb számára hátra, mint hogy csöndes visszavonultságban töltse a napjait, bevárva az ország végpusztulását ez ocsmány köztársasági kormány alatt, amely Franciaországot sirba viszi.

— Kétségkívül, barátom. De ép ez a dologtalan élet az, amelytől félttem. Minden, ami egészséges és jó hajlam lakozott benne, az teljesen kihál belőle. Nemcsak azokról a szerelmi kalandokról szólok, amelyeket el kellett hogy nézzünk neki. Sőt utolsó szerelmi viszonya, melybe eleinte oly nehezen tudtam csak belenyugodni, mert egész hitem és gondolkodásom fellázadt ellene, később azt a benyomást tette rám, mintha jó hatással lett volna reá... Csakhogy Gérard ma holnap harminczhat esztendő lesz már és még se járja, hogy így folytassa az életet, czél és kötelesség nélkül. Lehet talán, hogy azért betegeskedik, mert nem tesz semmit, mert nem vitte semmire, mert nem fogja soha semmire se vinni.

Hangja újra elakadt.

— Meg aztán, ha már mindent be kell hogy valljak, egy idő óta magam sem érzem magamat a legjobban. Többször ájulási rohamaim voltak és én emiatt az orvosomhoz fordultam. Elég az

hozzá, hogy ma vagy holnap egyszerre hirtelen végem lehet.

Morigny reszketve hajolt előre és a mind sötétebben rájuk boruló esthomályban meg akarta ragadni mind a két kezét.

— Kedves barátnóm, hát el kell hogy vessítsem önt; önt, egyetlen utolsó gyönyörűségemet? Én, aki tanuja voltam a régi társadalom pusztulásának, melyhez magam is tartozom? Én, akinek egyedüli reménye az, hogy ha majd meghalok, az ön keze fogja majd le a szememet?

Quinsac grófné könnyörögve kérte, hogy ne növelje szenvedéseit.

— Nem, kérem, ne fogja meg a kezemet; ne csókolja meg; maradjon a helyén abban az árnyas félhomályban, melyben alig látom az arcát. Mind a sirig ebben áll a mi isteni önmegtadásunk ereje, hogy oly hosszú évekig szerettük egymást és se szégyen, se megbánás nem vegyül a mi szerelmünkbe. Meg aztán ha ön hozzám nyulna, ha közvetlen közelemben érezném, nem tudnám befejezni, mi mondani valóm van, mert még nem végeztem.

Aztán midőn a márki mozdulatlan hallgatásába merült el újra, folytatta:

— Ha én holnap meg találnék halni, Gérard még azt a kis vagyunkát se örökölné, amelyről azt hiszi, hogy még birtokomban van! Gyakran sok pénzembe került a kedves fiam, anélkül, hogy csak

sejtette is volna. Igaz, szigorubbna, okosabbna kellett volna lennem. Na de hát mit tegyek; mindig nagyon gyenge anya voltam és most anyagilag tönkre vagyok téve. Érti ön most, hogy milyen kínos gyötrellemel tölt el az a gondolat, hogy ha én meghalok, Gérardnak nem lesz miből élnie; mert ő nem tudja azt a naponkint megújuló csodát művelni, amelylyel én a házamat fentartom... Én ismerem őt; férfias, szép megjelenése alatt egy beteges, tehetetlen gyermeklény lappang, aki nem tud dolgozni; még azt se tudja, miképpen viselje magát. Mi lesz belőle, ha én meghalok? Nem fog-e végképp elzülleni és a legnyomorultabb inségbe sülyedni?

Most könnyei megeredtek; szíve vérzett és majd megszakadt sejtelmes előérzetében annak hogy mi lesz az ő halála után ebből az imádott, fiából, akiben egész ősi családja, tehát egy egész világ hal ki örökre. És a márki, aki mozdulatlanul és kétségbeesetten ült helyén, mert érezte, hogy nincs semmi jogcíme arra, hogy vagyonát följánlja neki, egyszerre megértette, hogy mire czéloznak a grófné szavai és tudta, hogy milyen újabb elzülésre vezet ez az anyagi bukás.

— Szegény, szegény barátnőm, — szólalt meg végre fájdalomtól és fölháborodástól reszkető hangon, — ön arra a házasságra gondol, annak az asszonynak a leányával történő ocsmány egybekelésre. Ön megesküdött rá, hogy soha sem adja a

beleegyezését, hogy inkább pusztuljon el minden. És most beleegyezik, érzem, — érzem!

Quinsac grófné még mindig zokogott a néma sötét teremben, a kialudt tűz mellett. Hisz Gérard és Camilla egybekelése boldoggá, nyugodttá tenné halála óráját, azzal a biztos tudattal, hogy a fiu gazdag, hogy van szerető felesége, hogy az élet terített asztalánál ül. De nemesi büszkesége még egy végsőt lobbant.

— Nem, nem egyezem bele; esküszöm rá hogy nem egyezem bele! Minden erőmmel küzdök ellene folyton megújuló lelki tusában, melynek kinjairól fogalma sincs.

Aztán őszintén bevallotta, hogy saját vereségét már előre látja.

— És ha egy szép nap mégis beletörődöm, akkor meg lehet győződve róla, hogy én csak úgy érzem az ilyen házasság undok voltát, mint ön... Fajunknak és becsületünknek sirja ez.

Ez a sohajos jajszó annyira földulta Morigny lelkét, hogy nem válaszolt rá semmit. A gögös királypárti és a jámbor katolikus megalkuvást nem ismerő hajthatatlanságával ő is már csak a végromlást várta. De oh, milyen szívfájdalommal töltötte el a tudat, hogy ime, ez a nemeslelkű, oly tiszta szerelemmel imádott nő is e katasztrófa egyik legszomorubb áldozata lesz. A titokzatos esthómály sűrű sötétjében azt a bátorságot vette most magának, hogy letérdeljen előtte és a kezét meg-

fogva, csókjaival borítsa. Mire a szolgáló behozta végre a meggyújtott lámpát, Gérard is beállított. A XIV. Lajos korabeli terem haloványszínű fafaragványaival a tompa fényben visszanyerte ósdi varázsát. A fiatalember zajos vidámságot színelt, hogy megnyugtassa az anyját és ne okozzon neki nagy szomorúságot azzal a hírrel, hogy nem ebédelhet vele.

Mihelyt említést tett róla, hogy baráti körben várják, az anyja önmaga oldotta föl adott ígérete alól, mert örült, hogy jókedvében látja.

— Menj, csak menj, édes fiam; csak ne maradjatok fönn nagyon sokáig. Morignyt itt tartom. Kilencz órakor a tábornok és Larombiere is eljönnek. Légy nyugodt, nem fogok unatkozni.

Igy hát Gérard, a márkival való néhány percznyi beszélgetés után, búcsut vett és a Café Anglaisba sietett.

Midőn odaért, prémes köpenyekbe burkolt hölgyek haladtak már föl a lépcsőkön; az egyes kis külön termek élvvagyó, mulató kompániákkal teltek meg; a villámos lámpák sugárözönt ontottak. A gyönyörvadászat, a fényüző prostituczió kéjvagyó heve lüktetve kezdett izzani a falak között. Abban a különszobában, amit a báró foglalt le magának, rendkívüli pompát fejtettek ki; a legritkább virágok, kristály- és ezüstedények diszlettek az asztalon, akárcsak valami fejedelmi ebéden. A hat személyre terített asztal olyan tündöklő

fényüzéssel volt megterítve, hogy mosolyt csalt Gérard ajakára és az étlap meg az abban felsorolt borok csodákkal kecsegtették; meg volt rajta minden legritkább és legdrágább csemege, amit az ingyencz izlés csak választhatott.

— Ez aztán sikkes? Mit? — kiáltott föl Silviane, aki ott volt már Duvillard, Fonségue és Duthil társaságában. — Ámulatba akarom ejteni a maguk befolyásos kritikust. Ha már az ember egy zszurnalisztának ilyen ebédet adott, akkor annak kutyakötelessége, hogy vizontszivességet tegyen, úgy-e?

Silviane maga azzal vélte meghódítani a kritikust, hogy feltűnő sárga selyemruhába öltözött, amely fölé mesés értékű, pompás d'Alençon csipke borult. A ruha derekát mélyen kivágatta és feltűzte valamennyi gyémántját; hajéket tűzött a hajába, nyakéket fűzött a nyakára, gyémánt vállcsokrot a vállára és a karjait meg az ujjait tele aggatta gyűrűkkel és karpereczekkel. Ártatlan madonna arczával, melyet hajának selymes fürtjei öveztek, olyan volt, mint egy oltári szent szüz, mint egy mennybeli szüz királyasszony, ki az egész kereszténység hódoló ajándékainak díszében tündöklék.

— Maga szép és ez elég, — szólt Gérard, aki néha kötekedni szokott vele, — azért hát így is fog tetszeni.

— Jól van, — felelt Silviane, meg se haragudva ez udvariatlanságért, — maga azt gondolja

magában, hogy én polgári származású vagyok és maradok és hogy valami egyszerű kis ruha meg egy szerény ebéd sokkal jobb izlésről tanuskodott volna. Hja barátom, maga sem tudja, hogy mitől döglök a légy, és hogy kell lépre csalni a férfiakat.

Duvillard helyeselte, mert ő gyönyörködött benne, ha Silvianet bálványként felcizcomázottan, teljes dús pompájában mutogathatta. Fonségue gyémántokról értekezett; azt mondta, hogy a gyémántnak most már igen ingadozó az értéke, mióta a tudomány a villamos kohó révén ama nap felé közeledik, amikor majd a gyémántok gyártása közismeretű dolog lesz. Duthil pedig elragadtatásában oly kecsesen és hízkelkedve forgolódott körülötte, mint egy komorna, és majd itt igazította meg a csipke egy redőjét, majd ott egy akaratoskodó kis hajfürtöt simított hátra.

— Ejnye, de neveletlen uri ember ez a maguk kritikusuk, hogy így várat magára.

A kritikus valóban késett is egy negyedórát és bocsánatot kérve, rögtön kifejezést is adott abbéli sajnálatának, hogy neki féltizkor távoznia kell, mert okvetetlen meg kell jelennie a Pigalle-utca egy kis színházában. Körülbelül ötvenéves, jól megtermett, szélesvállu, szakállas, telt arcú férfi volt.

Iskolamester volt és iskolamester maradt mindig, még nehézkes, merész fantáziájú mókáiban is. Amint belépett, rögtön azon volt, hogy Silvianeal szemben a leglángolóbb elragadtatást tanusítsa.

Látásból persze ismerte, sőt nagyon becsmértőleg is nyilatkozott néhányszor róla és játékaról öt-hat fitymáló sorba foglalt kritikájában. De ez a fejedelmi pompával felöltözködött szép lány, akit négy előkelő és fontos társadalmi szerepet vivő ember védnöksége alatt mutattak be neki, nem tévesztette el a hatást és az az ötlete támadt, hogy mi sem volna sikkesebb, mi sem vallana inkább a dohosszagu pedanteriából teljesebben kivetkőzött párisi szalonszellemre, mint ha ezt a lányt kezdené pártolni és tehetségnek jelentené ki.

Asztalhoz ültek; a kápráztató fényüzés a kiszolgálás legfinomabb előzékenységével párosult. Minden vendég háta mögött egy inas állott, aki az ételekről és borokról gondoskodott. A hónál is fehérebb abroszon szikrákat szórt a kristály meg az ezüst; a virágok mámorító illatot leheltek, míg az inasok a leginycsiklandozóbb, legpáratlanabb étkeket hordták körül. Oroszországból hozatott halakat, vadászati tilalommal védett ritka vadakat, az idény legutolsó tojásnagyságu szarvasgombáit, korai zamatos gyümölcsöket, amilyeneket csupán a nyári saizon érlel. Ez a lakoma arra vallott, hogy számítás nélkül, teli marokkal szórták itt a pénzt, ama gyönyörűség kedvéért, hogy örült árakat fizettek olyan csemegékért, amelyeknek élvezését csak ők engedhetik meg maguknak és kívülük senki más; ama dicsőség kedvéért, hogy elmondhassák: ennél többet senki a világon nem tud elfecsérelni. A be-

folyásos kritikus annyira meglepődött ezen a fényűzésen, hogy noha lucullusi lakomákhoz hozzászokott világfi könnyed fesztelenségét tanusította, aki hozzá van szokva a legfényesebb multságokhoz, csuszó-mászó alázatossággal ígérte meg a támogatását és sokkal többre vállalkozott, mintsem akarta. Nagyon derüs hangulatban volt; csak úgy sziporkázott a szellemes megjegyzésektől, sőt boros jókedvében kissé dévaj, kicsapongó tréfákat is megkoczkáztatott. A pecsenye és az erős bordeauxi borok után, midőn aztán asztalra került a pezsgő, fokozódó felhevülésében ellenállhatatlanul győzedelmeskedett valódi énje.

Polyeuctere terelték a beszélgetést és Paulina szerepét hozták szóba, melyet Silviane a Comédie Françaiseban való első fellépteül választott.

A híres kritikus ebben a dőre szeszélyben, amely nyolcz nappal ezelőtt még föllázította ereiben a vért, most már csupán a merész kísérletet látta, melyből Silviane, ha az ő tanácsait hiven követi, győztesen kerülhet ki. És eztán nekimelegedett; valóságos esztétikai előadást tartott erről a szerepről; kijelentette, hogy mindeddig egyetlenegy nagy tragika sem fogta föl helyesen, hogy Pauline eleintén, a dráma kezdetén, csupán tisztességes polgárlány és hogy a kifejlésnél ép az a szép és fölséges az ő hirtelen megtérésében, hogy csoda történik vele, hogy a mennyei kegyelem ihlete szállja meg őt, mely isteni alakká varázsolja.

Silviane nem úgy vélekedett; ő mindjárt első szavaiban valami jelképes legenda eszményi hősnő-jét látta benne. A kritikus azonban annyit beszélt, hogy Silviane végre úgy tett, mintha szavai meggyőzték volna és a nagy ember el volt ragadtatva szép tanítványától, aki oly engedelmesen veti alá magát a mester dorgáló virgácsának. Aztán, amint elütötte a tizet, hirtelen bucsut vett az illatos és izzóvá hevült ebédlőtől, hogy a kötelessége után járjon.

— Tyühaj, gyerekek! — kiáltott föl Silviane, — alaposan untatott engem ez a ti kritikustok. De nagy számár ő kelme, a maga elméletével, amely Paulinában csak egy jóra való kis polgárlányt lát. No, hiszen csak ne volnék rászorulva, hej de megadtam volna neki a magáét! Milyen hülyéket beszélt; öntsetek hamar egy pohár pezsgőt; valamivel fel kell, hogy üdítsem magamat.

A mulatság most felette bizalmas jelleget öltött a négy fölhevült férfi és a gyémántokkal ékes, kivágott ruhájú, félig pőre lány között, mi alatt a szomszéd termekből és a folyosókról elcsatant csókok és búgó kaczagások együvé szűrődő sóhajos nesze. az egész épületben fokozódva felmorajló élvezeteg zsibongás hallatszott be hozzájuk. Az ablak alatt pedig a népes boulevardon továbbhömpölygött a hintók és gyalogjárók hullámszó áradata, amelyben a lázas gyönyörhajhászás és a szerelmi alkudozások mámore látketett.

— Ne nyissa ki az ablakokat, lelkem, galambom! — kiáltott föl Silviane, amidőn észrevette, hogy Fonségue az ablakhoz közeledik, — megtalálnék hűlni. Hát olyan nagy melege van magának? Én nagyon jól érzem magam. Ugyan, Duvillard lelkem, hozasson még egy kis pezsgőt. Bámulatos, hogy megszomjaztam a maga kritikusától ...

A lámpák vakító fénye, a borok és virágok megsűrösödött illata fullasztóvá tette a levegőt. És Silvianének ellenállhatatlan czéczózó, kedve szotytyant; mohó, szomjas vágya támadt, hogy lerészegedjék, hogy trágárocsmányan mulasson, mint hajdan, pályája kezdetén. Néhány pohár pezsgőt szüresölt és az kiütötte a hordó fenekét; merész, zajos, kikapós, veszett jó kedve kerekedett. A négy férfi soha még ilyen hangulatban nem látta és Silviane valóban olyan bohókás mókázó kedvében volt, hogy maguk is mulatós kedvre derültek. Fonségue-nak távoznia kellett, hogy benézzen a szerkesztőségbe; Silviane tehát megcsókolta és megölelte, amint monda, kis lányos, gyermeki kegyelettel, mert Fonségue mindig tiszteletteljesen viselkedett irányában. Midőn aztán magára maradt a többi hárommal, olyan rendkívüli pikáns és fűszerezett szavakkal traktálta őket, hogy felkorbácsolta a vérüket és felizgatta az érzékiségüket. Minél jobban berugott, annál fokozottabb mérvű szemérmetlenséget tanusított. Ennek a lilium szendességű és ártat-

lan égkékszemű teremtésnek olyan pokoli ötletei támadtak, hogy a férfiakat majd megőrjítette.

Duvillard szóltanul türe, hogy Silviane mindjobban becsipjen; sőt még maga is töltögette a poharát, azzal az alattomos szándékkal, hogy majd ő fogja hazakisérni és nála is marad, ha a lány mámoros állapota védtelenül kiszolgáltatja hatalmának, De Silviane mosolyogva kitalálta Duvillard szándékát.

— Azt hiszed, hogy ma este engedékenyebb leszek, mert ma mulató kedvemben vagyok? Hohó, esalódol, öregem, a fejem azért tiszta. Nem eszel ma belőle; nem ám, amíg föl nem léptem a Comédie Françaiseban.

Duvillard, akit Silviane hat hét óta bőjtöltetett, mosolyt erőltetett ajakára, mert abban bízott, hogy ma mégis czélt fog érni, ha türelmesen bevárja a kellő pillanatot.

A fiatalok közül Gérard, akire Silviane ma leggyöngédebb pillantásait pazarolta, ama szerelmi szeszélyek emlékére, melyeket e fiatal arisztokrata nem egyszer keltett szívében, szintén majd elepedt a szerelmi kékj sovár szomjától; míg Duthil, aki folyton leste azt a szerencsés alkalmat, mely Silvanet az ő karjaiba vezeti, maga is lánggra lobbant, abban a hiszemben, hogy most végre ő következik sorra, ha ügyesen csinálja a dolgát.

Midőn Silviane látta, hogy mindahárman sovár epedéssel csüggnék rajta és majd elnyelik a sze-

mükkel, a leglehetetlenebb mesékkal és adomákkal traktálta őket, meglepő trágár és ledér képzelemről tanuskodó dolgokat beszélt.

A három férfi pedig megfizethetetlen teremtésnek tekintette, amint ragyogó, tündöklő öltözetében királyi szüzként ült ott előttük. Mikor aztán torkig volt már a pezsgővel és mánora majdnem az önkívületig fokozódott, egyszerre egy ötlete támadt:

— Hallgassatok ide, fiuk, csak nem maradunk itt; kezdek már elbutulni. Csináljunk valami okosat. Tudjátok mit? Vezessetek el engem a Rémcsarnokba s töltsük ott az est hátralevő részét. Meg akarom hallani azokat a híres ingcouplékat, amiket Legras énekel és amelyek egész Párist odaesődítik.

Most már Duvillard is tiltakozott.

— Nem én! Az a kuplé igazán nagyon ocsmány és trágár. Soha el nem viszlek én egy ilyen aljas lebujba.

Silviane rá se hallgatott, hanem máris talpra állt, noha forgott vele a világ és teli torokkal kaczagva rendbe hozta egy fali tükör előtt kusza haját.

— Meg aztán valamikor én is Montmartreben laktam; nagy gyönyörűségem telik benne, hogy oda visszatérjek. És azt is szeretném tudni, vajjon az a Legras nem ugyanaz a Legras-e, akit azelőtt én is ismertem... régen, oh nagyon régen. Egy, kettő, három, induljunk!

— De kedves kicsikém, csak nem mehet el

abba a lebuja ilyen feltűnő báli öltözetben. Képzelse csak el, ha ott megjelennék kivágott ruhában, gyémántokkal teliaggatva. Hisz kipisszegnék! Az istenre kérem, Gérard, térítse észre ezt a balga leányt.

Gérard, akit az ilyen kalandos meggondolatlanságnak csak a puszta gondolata is kellemetlenül érintett, közbe akarta magát vetni. De Silviane keztyüs kezével betapasztotta a száját és a boros mámor vidám konokságával ismételte:

— Csitt, ha kifütyülnek, annál pompásabb a mulatság. Induljunk, hamar, hamar...

Duthil, a tapasztalt világfi közömbös arczkifejezésével, akit semmi se lep meg és aki semmin se bosszankodik, eddig mosolyogva hallgatott; most udvariasan pártját fogta Silvanenak.

— De kedves báró, most mindenki odamegy a Rémcarnokba; kísértem én oda már a legelőkelőbb hölgyeket; még pedig ép ennek az ingkúplénak a kedvéért, amely egy cseppet se ledérebb, mint más dal.

— No lám, hallod dundikám, mit mond Duthil? Ő pedig országos képviselő és nem kopromitálná az ő tisztas nevét.

Aztán, minthogy Duvillard még mindig hevesen tiltakozott, mert szörnyen röstellte, hogy ilyen lebuja nyilvánosan mutogassa magát vele, — Silviane nem gyult haragra, sőt még vidámabb kedve kerekedett.

— Különben, dundikám, ahogy tetszik. Nincs szükségem rád. Te elmehetsz Gérarddal és együtt vigasztalódhattok . . . Én meg Duthillel odamegyek. Ugy-e Duthil, maga szívesen vállalja el a kalauz szerepét?

Azonban a báró nem ezt a kifejlést várta. Ijedt rettegés fogta el és kénytelen volt belenyugodni ennek a rettenes teremtésnek legujabb szélyébe, akinek pusztá közelléte is elkábította. Egyetlenegy vigasztalását abban kereste, hogy nem eresztette el Gérardot se, aki nemesi méltóságának egy utolsó fellobbbanásában makacsul megmaradt amellet, hogy ő nem tart velük. Megfogta mind a két kezét, visszatartotta és különösen hangsúlyozta, hogy ő ezt mint baráti szolgálatot kéri tőle. Olyannyira kérlete, hogy feleségének a szeretője, leánya vőlegénye kénytelen volt a férj és apa kérését teljesíteni. Silviane csak nézte őket és oly felségesen mulatott rajtuk, hogy nevettében majd kicsordult a könye. Egyszerre csak önkéntelenül megfledkezett magáról és elárulta Gérard iránt hajdanában érzett szerelmes epedéseit azzal, hogy tegezte őt és a bárónéval folytatott szerelmi viszonyára czélezott.

— No gyere már, te hatökör, kísérelj őt el; ezzel csak tartozol neki.

Duvillard úgy tett, mintha nem hallotta volna. Duthil aztán megnyugtatta azzal a kijelentéssel, hogy a korcsma egyik szögletében van egy páholy-

féle alkotmány, ahol az ember némileg félrevonulhat . . . Silviane hintaja szerencséjükre a kapu előtt állott már; egy nagy csukott landau, melynek kocsisa, egy gyönyörű deli szál legény, mozdulatlanul ülte meg a bakot. A kocsi elindult.

A »Rémkamra« nevű dalcsarnokot a boulevard de Rochechouart valami ódon kávéházában alapították, amely nemrég megbukott. A szűk, szabálytalan alaku zig-zugos teremre alacsony, füstös mennyezet borult. Diszítése a lehető legprimitívebb volt; a falakat egyszerűen teleragasztották a legmeztelenebb, legszentelenebb, élénk színezetű falragaszokkal. A terem legvégében, a zongora mögött, egy kis szinpadforma dobogót rögtönöztek, amelyre elfüggönyözött ajtó nyilott. Ezenkívül a terem széltében csakis pusztá padok vonultak végig, amelyeknek ülését se párna, se szőnyeg nem borította és amelyeknek mentén kis korcsmai asztalok sorakoztak, amiknek a tetején a poharak nedves és ragadós köreinek nyomai fénylettek. Semmi fényüzés, semmi művészet, még csak tisztaság sem uralkodott itt. Üvegbura nélküli gázlángok lobogtak a levegőben és iszonyu hőséget árasztottak. Az emberi lehelletből és pipafüstből összeszűrődött nehéz, fojtó ködből izzadtságglepte, vérbeborult ábrázatok bontakoztak ki, míg az egymás hátán szorongó embertömeg fanyar szaga növelte a mámoros elragadtatást és a tetszésmorajt, mely minden új dalnál fokozottabb lelkesedésbe lovalta a hallgató-

ságot. Semmi egyéb nem kellett, csak hogy föllállítsák ezt a vásári szinpadot és fölléptessék ezt a Legrast meg két-három énekesnőt; elénekeltessek velük vad dühtől tajtékzó és aljasságoktól hemzsegő műsorukat és ime az óriási siker magától jött rövid három nap alatt; egész Páris örjögve csődült oda és zsufolásig töltötte meg ezt a kétes-hirű kávéházat, mely tiz esztendőn keresztül nem tudott megélni a környék magánzóitól, amig ott csak a mindennapi szolid dominópárti járta.

A nemtelenség csiklandozó varázsa, a gyalázat és az undokság ellenállhatatlan vonzó ereje működött itt. Az élvhajhászó Páris, a pénz és hatalom fölött rendelkező vagyonos polgárság, amely úgy a gazdagságát mint a hatalmat az émelységig megunta már, de azért egy fikarcznyt se akart belőle engedni, csakis azért csődült ide, hogy obszcenitásokat és gyalázó sértéseket vágjanak a szemébe. Az irántuk tanusított megvetés annyira hipnotizálta őket, miszerint közeljövőben való hanyatlásuk tudatában szükségét érezték annak, hogy az arczukba köpjék nekik ezt az őket illető megvetést. Minő ijesztő kórtünet az, hogy a holnapi itéletnap e kárhozottjai önmaguk vetik bele magukat a pocsolyába, önként siettetik a széjjelmállásukat az ocsmányság szomjas sóvárgásával, mely az ilyen ronda lebujba tömegesen csődíti a komoly és becsületes emberek hirében álló férfiakat, a

mámorító illatot lehelő, bájban és pompában csáhosan ékeskedő, csodaszép asszonyokat.

A dobogó melletti, első sorbeli asztalok egyikénél a kis Horn hercegnő telepedett meg; remegő orrczimpái, hóbertos szenvedélytől szikrázó szemei arról tanuskodtak, hogy milyen határtalan elragadtatással csillapítja most amaz örületig fokozott vágyát, hogy személyesen ismerkedjék meg a párisi társadalom legalsóbb rétegeivel. A mellette ülő Hyacinthe, aki végre ráfanyalodott, hogy őt idevezesse, kifogástalanul végig begombolt hosszú kabátjában oly egyenes tartással feszengett, mintha botot nyelt volna és az asszonyi gyengék iránt való türelmes elnézéssel a szokottnál kevésbé unott arcot kegyeskedett vágni.

A szomszéd asztalnál egy kéteshirű spanyol embert pillantottak meg: Bergaz coulissiert, akit Jansen mutatott volt be a hercegnének, és aki azóta járatos volt minden estélyére. Közelebbet nem tudtak róla; még azt sem tudták, vajjon tényleg a tőzsdén nyeri-e azt a sok pénzt, amit néhatedeli marokkal szórt.

Negélyzett eleganciával öltözködött és magas, sugár termete, élveteg, biborszínű ajka és ragadozó madárra emlékeztető, ragyogó szeme bizonyos előkelőséget kölcsönöztek egész megjelenésének. Igen feslett erkölcsűnek mondták; ez este két fiatal ember volt vele; az egyik egy Rossi nevű, alacsony, napbarnította, sörtehaju olasz ember, aki azért

jött Párisba, hogy festőknek szolgáljon modellül; idővel pedig a kétes foglalkozások könnyű kenyérkeresetére vetemedett. A másik meg egy Sanfante nevű párisi fiú, egy halovány, bajusztalan, züllött erkölcsű, elfajult korhely fráter volt, aki lányosan fésülködött. és kétfelé választotta aranyszőke haját, melynek fürtjei koszorualakulag övezték sovány orczáit.

— Ugyan, kérem, — szólt Rosemonde, lázas izgatottsággal Bergazhoz fordulva, — ön úgy látszik, ismeri itt ezt az egész undok társaságot. Mutassa meg az érdekesebb alakokat; mondja meg például, hogy nincsenek-e köztük tolvajok vagy gyilkosok?

Bergaz éles hangján kaczagott és kinevette a hercegnőt.

— De, kegyelmes asszonyom, hisz ön ezt az egész társaságot ismeri. Ez a kis rózsaaarczu, filigrántermetű szép asszonyka amott amerikai nő; valami konzul felesége, akit ön valószínűleg a házában már fogadott. A másik ott jobboldalt, az a magas barna nő, aki olyan méltóságteljes magatartású, akárcsak egy királynő; valami grófnő, akinek a hintájával ön naponta találkozik a Bois de Boulogneban. És amott távolabb az a sovány nő, akinek a szeme úgy csillog, mint egy nőtényfarkasé, egy szigorú erkölcsösségéről ismert államtisztviselő barátnője.

Rosemonde boszusan szakította félbe:

— Tudom, tudom; de azok az alsóbb osztályu emberek, azok, akiknek kedvéért idejövünk.

Aztán kérdezősködésre fogta a dolgot, titokzatos és ijesztő arcok keresésére indult. Végre két fiatalember vont a magára az érdeklődését, akik egy sarokban vonultak meg; az egyik egy igen fiatal, halovány arczu, sovány gyerkőcz volt; a másik egy bizonytalan koru férfi, akinek ócska felöltője még az ingét is elfödte, úgy végig volt gombolva; míg a sapkáját oly mélyen nyomta a homlokába, hogy az arczából csupán a szakálla látszott. Mindakettőjük előtt egy-egy korsó sör állott, amelyből némán, lassan hörpintgettek egyet.

— Kedves herczegné, — szólt Hyacinthe, torkaszakadtából kaczagva, — ha maga álruhás rablókat akar látni, akkor rossz helyütt kereskedik. Az a szegény halovány fiu, akinek az arczán meglátszik, hogy nincs mindennap mit ennie, a Condorcet-liczeumban iskolatársam volt.

Bergaz meglepetten szólalt meg:

— Ön ismerte Mathist a Condorcetben? Igen, ott maturált. Ah, tehát ön ismerte Mathist. Kiváló tehetséges fiu, akit megöl a nyomor. De mondja csak, nem ismeri ön a társát, azt a másikat, aki mellette ül?

Hyacinthe megnézte a sipkás embert és már nemet akart inteni, midőn Bergaz egyszerre oldalba lökte a könyökével, hogy elhallgattassa. Aztán magyarázatul, halkán hozzátette:

— Csitt. Itt jön Raphanel. Egy idő óta gyanakszom rá! Mihelyt valahová beteszi a lábát, rendőr-szagot érzek.

Raphanel szintén egyike volt az anarkia ama kétes és homályos alakjainak, akiket Jansen mutatott be a hercegnének, hogy pillanatnyi forradalmi szeszélyének hizelegjen. Ez utóbbi, egy gömbölyded, vigkedélyű, gigerlimódra kikent-kifent emberke, akinek pisze gyerekorra beleveszett kövér orczáiba, dühös, vad őrzöngő hírében állott, aki nyilvános gyűlések alkalmával nagy garral hirdette a dobogóról a mészárlást és a tüzzel-vassal való pusztítást. A dologban csak az volt a bántó, hogy bár már több ízben bajba keveredett, mindig sikerült neki, hogy sértetlenül lábalt ki belőle, holott a czimborái börtönbe kerültek. Ugy, hogy ezeknek elvégre is szemet szurt a dolog.

Vigan szorított kezet a hercegnővel; be se várva a meghívást, melléje telepedett és kezdte szidni azt az aljas, piszkos polgári elemet, amely ily ocsmány lebuajok pocsolyáiban fetreng. Rosemonde leplezetlen gyönyörűséggel hallgatta, míg a körötte ülők bosszankodtak. Bergaz élesen látó szemét fürkészőn rászegezve, gyanakvóan visszamosolygott, mint aki cselekszik, míg mások beszélnek. Időről időre egy-egy egyetértő pillantást váltott Rossival és Sanfanteval, akiken meglátszott, hogy ők testestől-lelkestől az ő hivei és vakon követve őt, készek minden hasznot hajtó merényletre és

minden nagyobb szabású czéczóra, amelyre ő a jel-szót kiadja. Egyedül ők aknázták ki teljesen az anarkiát; egyedül ők üzték gyakorlatilag is, a következtetések rettenetes logikáját hasznukra fordítva.

Addig is, míg a műsoron Legras »Utcza virágai« következtek sorra, két énekesnő váltotta fel egymást a dobogón; egy kövér meg egy soványka. Az egyik trágárértelmű, buta, limonádéízű román-czokat dudolgatott; a másik pedig ledér refraine-
ket eresztett szélnek, melyeknek mindegyike olyan volt, mint egy arczulesapás. Óriási tapsviharral jutalmazták épen előadását, midőn a derüs kedvre hangolt közönség újabb tárgyat keresve, amelyen kaczaghasson, újfent hangos hahotára fakadt: Sil-viane jelent meg a háttér kis páholyában. Amint ott megállt a vakító fényözön közepett, félig fedetlen testtel, csillagként ragyogva sárga atlaszruhájában, gyémántjainak szikrázó káprázatában, fűlsiketítő pisszegés, kacaj, bömbölés, füttyök, örületes tapsokkal vegyes mormogás fogadta. A botrány nőttön nőtt; erősen fűszerezett szavak röppentek feléje, midőn később a három férfit, Duvillard bárót, Gérardot és Duthilt pillantották meg mögötte, akik komoly, előkelő arczczal, kifogástalan estéli öltözékben, fehér nyakkendősen feszítettek a páholyban.

— Ugy-e, hogy előre megmondtuk, — mormogta Duvillard, kit ez a kaland szerfölött kel-

lemetlenül érintett, míg Gérard igyekezett a páholy homályos háttérébe rejtőzködni.

Silviane pedig mosolygó arczczal, szemmel látható gyönyörűséggel fordult a közönség felé és szüizies arczkifejezésével úgy fogadta a rázúduló zajos füttyvihart, mint ahogy az ember teli tüdővel szíjja magába a hirtelen támadt szélvész éltető, idegettfelajzó szabad légáramlatát. Hisz ő innen származott, ez volt az ő gyermekkori légköre.

— Ugyan, mit akar, — förmedt rá a báróra, aki őt erőnek erejével le akarta ültetni. — Jókedvük van; ez pompás, nagyon pompás; haj, beh fölségesen mulatok!

— Persze, hogy pompás, — jelentette ki Duthil udvariasan. — Igaza van, nevetniök csak szabad.

A szüinni nem akaró zajongás közepett a kis Horn herczegné fölemelkedett ültéből, hogy jobban lássa az ujonnan érkezetteket.

— Nézze csak, nézze, — szólt hirtelen Hyacinthehoz, — hisz ez a maga apja, azzal a Silvianeal. Nézzen csak oda! No hiszen, a maga apjának is jó vastag bőre van, hogy itt a nyilvánosság előtt mutatkozik vele.

Hyacinthe lerázta Rosemonde karjába kapaszkodó kezét és nem akart oda fordulni. Kijelentette, hogy ez őt egy cseppet se érdekli; hogy az apja hülye fráter és hogy csak ostoba ficzkó az, aki így bolondul egy leány után.

A női nem iránt való megvetése már szinte sértő színben nyilatkozott meg.

— Ugyan, kedvesem, maga valósággal föl ingerel, — szólt Rosemonde, Hyacinthenak majdnem az ölébe ülve, mert határozott szándéka az volt, hogy ma este haza kísérteti magát vele és ott tartja amaz ürügy alatt, hogy egy csésze teával kínálja. — Maga hóbortos bolond ficzkó; aki úgy tesz, mintha nem kellenénk magának. Igaza van az apjának, hogy ezt a leányt szereti. Nagyon csinos, én imáadásraméltó teremtésnek találom.

Hyacinthe erre szentelenül mosolygott:

— Akarja, hogy megmondjam neki... Az apám majd bemutatja magát neki... nagyon jól fognak összeférni maguk ketten.

Rosemonde elmosolyodott:

— Nem, nem, én ugyan nagyon tudvágyó és kíváncsi vagyok, de ennyire nem megy a kíváncsiságom.

A zaj egyszerre lecsendesedett; mindenki viszatért a helyére és csak a lázasan lüktető terem hangos érverése hallatszott. Legras jelent meg a dobogón. Magas, testes, halovány, bársonykabátos férfi volt; gondosan leborotvált gömbölyű arcza, kemény tekintetű szeme és erőre valló szögletes állkapcsa olyan erőszakos férfi kifejezését kölcsönözték neki, aki nagy kegyben áll a nőknél, mert terrorizálja őket. Nem volt tehetség híján; elég jól énekelt és érczes hangjának rendkívüli pateti-

kus ereje és velőkéig ható, megrázó csengése volt. És a műsora, a hírhedt »Utcza virágai« teljesen megmagyarázta óriási sikerét; olyan dalok voltak ezek, melyekből a legalsóbb társadalmi rétegek minden szennyne és szenvedése, a társadalmi pokol undorító rákfenéje üvöltött fel és kiköpte a kinját eme vért és tüzet lehellő ocsmány, aljas szavakban.

A zongorán bevezető dallamot játszottak és Legras elénekelt az ing-nótát, azt a rettenetes dalt, mely egész Párist odacsődítette. A szegény utcza leánynak, a kicsapongásokba merülő nőnek utolsó öltönydarabját suhogó ostorcsapásokkal tépték foszlányokra ebben a dalban. Az utcza egész bujasága nyilatkozott meg benne méregfanyarságával és ocsmány pizsokjával. És a polgári osztály bünei nagyokat rikkantva bukkantak föl egy sárban fetrengő, közös sirban elhantolt, össze-vissza ütött-vert, meggyalázott, leplezetlen női test mögül.

De az arczot égető szidalmazás és sértés nem is annyira a szavakban rejlett, mint abban a modorban, melyben Legras szemébe vágta ezt a gazdagoknak, a boldogoknak, a szép nőknek, kik ott halomra csődültek össze, hogy őt hallgathassák. Az alacsony teremben, a pipafüst közepett, a gáz vakító lángkohójában teli szájjal eresztette neki ezeket a dalszakokat; mindannyia egy-egy arczulköpés volt, mint a vad, dühös megvetés pusztító fergetege. És midőn végére ért, valóságos őrzöngő delirium szállta meg a hallgatóságot; a leköpött

szép hölgyek le se törülték az arcukat, hanem örülten tapsoltak; az egész terem topogott, berekedésig ordított, magánkívül hengergődzött önnön gyalázatának fertőjében.

— Bravó, bravó, — ismételte a kis hercegné, éles, sipító hangon. — Meglepő! Bámulatos! Csodás!

Különösen pedig Silviane, kinek ittassága egyre fokozódott, mióta ez izzásig hevített kemen-cze felszította izzó szenvedélyét, egyre tapsolt és hangosan kiabált:

— Ő az, az én régi Legrasom! Meg kell, hogy ezért csókoljam; nagyon nagy gyönyörűséget szerzett nekem.

Duvillard magánkívül volt már és erőnek erejével távozásra akarta birni. Silviane pedig a páholy karfájába kapaszkodott és mind hangosabban kiabált; egy cseppet se lobbant haragra, sőt veszett jó kedve volt. Duvillard kénytelen volt alkudozásokba bocsátkozni Silviane-al, aki bele is egyezett végre abba, hogy elnegy innen és hazaviteti magát. Csakhogy előbb meg akarja csókolni Legrast, ezt a régi jó pajtását, ezt felfogadta magában.

— Menjenek le mind a hárman és várjanak lenn a kocsiban. Jövök én azonnal.

A teremben ezalatt kissé lecsillapult az izgatottság. Rosemonde észrevette, hogy a páholy kiürül, és mivel kíváncsiságát a hallottak kielégítették, ő maga is azon kezdett gondolkodni, hogy hazakisérteti magát Hyacinthe-al. Ez utóbbi, aki

bágyadt arczczal hallgatta az előadást és nem is tapsolt az énekesnek, Norvégiáról beszélgetett Bergazzal, aki állítólag beutazta volt az északvidéket. »Oh azok a fjordok! Oh azok a befagyott tavak! Oh az örökös tél tiszta, liliumfehér szüxies hidege. Ott, egyedül csak ott érti meg az ember a szerelmet és az asszonyt és a hó fagyos csókját!« így ömledezett Hyacinthe.

— Akarja, hogy holnap odautazzunk? — kiáltott föl a hercegné szokott orczátlan élénkségével. — Nászutra megyünk arra a vidékre... En itt hagyom a palotámat, lezárom a kapuját és illa berek, nádak erek, megszökünk.

De azt is hozzátette, hogy természetesen csak tréfából mondja mindezt. Bergaz azonban tudta, hogy tőle kitelik ilyen hóbortos cselekedet. Arra a gondolatra, hogy a hercegné tán őrizet nélkül itt hagyná a kis palotáját, villámsebes pillantást váltott Sanfante és Rossi barátjaival, kik még mindig némán mosolyogtak. Milyen pompás fogás volna az; milyen remek merényletet lehetne itt megkísérteni ama közös vagyon ellen, melyet a gyalázatos polgári osztály elkobzott.

Raphanel pedig, mintán kellő tapsokkal adózott Legrasnak, átható, szürkés szemével fürkészőn tekintett szét a teremben. És a sarokasztal melletti két férfi, Mathis meg a másik kopottas ruhájú, kinek csak a szakálla hegye látszott, magukra vonták éber figyelmét. Ezek ketten nem nevettek

nem tapsoltak; úgy ültek ott, mint két szerfelett kifáradt ember, aki pihenni akar, és meg van győződve róla, hogy az eltűnésnek legalkalmasabb módja az, ha a tömeg közé elegyedik.

Egyszerre hirtelen Raphanel Bergazhoz fordult.

— Ugyebár, az amott a kis Mathis. Ugyan kivel is van itt?

Bergaz kitérő mozdulattal jelezte, hogy nem tudja. De többé le nem vette a szemét Raphanel-ről; látta, mint igyekszik a legteljesebb közömböséget tanusítani, mint issza ki a sörét és bucsuzik tőlük, azon tréfás ürügy alatt, hogy a szomszéd omnibuszjegy irodában egy szép hölgy várja. Mihelyt kitette a lábát, Bergaz felpattant a helyéről; a padokon átugorva és mindenkit oldalba lökve, utat nyitott magának Mathishoz, kinek valamit sugott a fülébe. Erre ez rögtön otthagya az asztalt, magával vitte a társát és egy mellékajtón gyorsan elsomfordáltak. Mindez oly villámsebességgel történt, hogy senkise vette észre.

— Mi volt az? — kérde a hercegné, — midőn Bergaz nyugodtan visszatért a helyére.

— Semmi, Mathisszal akartam kezet szorítani, mert láttam, hogy elmenőben van.

Rosemonde kijelentette, hogy már most ők is utnak indulnak. Aztán ott időzött még néhány perczig. Norvégiáról beszélt, látva azt, hogy az örök jég és a nagy hideg pusztá gondolata is megnyeri, lelkesíti Hyacinthe-t. Arról ábrándozott

ugyanis, hogy az »Asszony vége« című, harmincz versből álló költeményciklusában, mely soha befejezésre nem jut, utolsó természeti diszletként egy jégdermesztette fenyőerdőt szerepeltet.

A hercegné beszélgetés közben felkelt, vidáman folytatta tréfás enyeltetését és azt mondta, hogy hazaviszi magához egy csésze téára és majd ott megállapodnak az elutazásuk közelebbi részleteiben, midőn Bergaz, aki félszeggel folyton az ajtót leste, önkéntelenül elszólta magát:

— Mondésir! Tudtam!

Egy ideges, zömök, kis emberke jelent meg az ajtóban, kinek pisze orra, domboru homloka és kerek arcza katonai durvaságra vallott. Azt hitte volna az ember, hogy polgári ruhába bujztatott altiszt. Vizsgaszeggel, csalódottan és megütköződve kutatta át a termet.

Bergaz, aki önkéntelenül kiszalasztott felkiáltását szerette volna visszavonni, nyugodtan szólalt meg:

— Megmondtam én, hogy rendőrszagot érzek.

— És ime, már is itt termett egy titkos rendőrkém, Mondesir, a vaserejű vig czimbora, akinek kellemetlenségei voltak katonáéknál... Látja, hogy szimatol, akár csak a vizsla, amikor elhagyja a szaglási érzéke. Csak lesd, kedves öcsém; ha ki is jelölték neked a jó vadat, keresheted azt, kiröpült a madár.

Künn, miután Rosemonde rávette volt Hyacintheot, hogy kísérje őt haza, kaczagva szálltak be a rájuk váró hintóba, mert szemükbe ötlött Silviane landauja, amelynek bakján mozdulatlanul ült a méltóságteljes kocsis; míg a három férfi, Duvillard, Gérard és Duthil még mindig Silvianet várták a járda szélén. Már közel husz percze álltak ott a külvárosi boulevard félhomályában, ahol a szegény külváros aljas fajtalansága és ocsmány bünei bujkáltak. Részeg emberek taszítottak rajtuk egyet-egyet; ide s tova sétáló lányok árnyai suhantak el mellettük, amint suttogva jöttek, mentek, a kerítők átkozódásaitól és ütlegeitől kísérve. Gyalázatos szerelmes párok keresték fel a falombok árnyait s telepedtek le a padokra és a legsötétebb és legszenyesebb zugokat szemelték ki, hogy ott szerelmeskedjenek. Ilyen volt az egész városrész; a környéken csupa kétes lebujok, ocsmány hotel - garnik, nyomorult kéjtanyák búvtak meg, amelyeknek ablakain niucsenek üvegtáblák, melyeknek ágyai lepedő nélkül szűkölködnek. Az emberi elfajulás ez émelyítő, undorító hullámmása, mely kora hajnalig zsibong és forr itt Páris fekete sarában, körülombolta és megdermesztette őket; de azért se a báró, se a másik kettő nem tági- tott a helyéről. Makacs reményük kitartásra sarkalta őket, amennyiben mindegyikük azzal kecsegtette magát, hogy ő fog utolsónak ott maradni és ő kíséri majd haza Silvianet, aki már sokkal má-

morosabb fejű volt, semhogy ellentállhatott volna az ostromlására feltétlenül az ő karjába dől.

Duvillard végre elvesztette a türelmét és bosszusan odaszólt a kocsishoz:

— Gyula, menjen be és nézze meg, hogy miért nem jön ő nagysága?

— Hát a lovak, báró ur?

— Legyen nyugodt, hisz itt vagyunk mi.

Finom, szitáló eső kezdett permetezni. És újra megkezdődött a várakozás, mely szinte örökkévalóságnak tetszett már. Egy pillanatra valami váratlan találkozás szórakoztatta őket. Ugy tetszett nekik, mintha árnyként valami feketeruhás, sovány asszony siklanék el mellettük. Legnagyobb meglepetésükre pap bontakozott ki a homályból.

— Micsoda? Ön az, Fromont abbé? — kiáltott föl Gérard. — Ilyen késő órában ebben a városrészben?

Péter már nem vette magának azt a szabadságot, hogy ő a maga részéről is csodálkozzék azon, hogy őket itt találja. Egy szóval se kérdezve, hogy hát mit keresnek ők ezen a tájon, megmagyarázta, hogy ő Rose abbénál időzött mostanáig, hogy vele együtt egy éji szállást tekintsen meg. Borzasztó, hogy micsoda rémítő nyomor verődik össze ezekben a büzhödt hálótermekben, amelyeknek istállószagától majd elszédültek. Mennyi kétségbeesés és végkimerültség roskad ott össze megsemmisülten, hogy a földre rogyott elcsigázott állatok

nehéz, nyomott álmát aludja, melyben a lét rémségeit kialuszszaák. Megnevezhetetlen zagyvalék nép torlódik ott össze; a szenvedés és az inség halommá verődik; a gyermekek, férfiak, aggastyánok, koldusok szétfoszló czondráival szégyenkező szegények elnyűtt kabátjai vegyülnek össze. Páris tengerén a naponkint megújuló hajótörések roncsai, a naplopás, a bűn, a szerencsétlenség, az igazságtalanság hajótöröttei, kiket a tovaömpölygő ár magával sodor és fölszínre vet a habok szennyével együtt. Egyesek tátott szájjal, hanyatt fekvé alusznak, nagyot horkolnak és álmukban is folytatják létük jogos panaszát. Vannak, akik nyugtalanul izegnek-mozognak, hánykolódnak és még álmukban is küzdenek a fáradság, az éhség és a hideg folyton növekvő lidércei ellen, amelyek rémes alakokat öltenek előttük. Mind-e szájalomraméltó teremtések-ből, akik úgy heverték a pusztá földön, mint véres csata után a sebesültek; a nyomor eme ambulanciájából, melyet a halál meg a rothadás büne megmérgezett; a vérlázító, émelyítő undorodás, a megtorlás bosszút forraló áhitozása gomolygott föl arra a gondolatra, hogy milyen édesen pihennek most a gazdagok hálósobáikban, milyen mámorosan kéjelegnek a boldogok párnáik csipkefodros hullámai között.

Péter és Rose abbé hiába keresték a csoporttá verődött nyomorultak között az agg asztalost, hogy innen a rokkant munkások menedékházába

szállítsák. Este ugyan bekopogtatott, de kiszorult innen is; mert oh borzalom, még ebbe a pokolba is csak a kiválasztottak jutottak be. Valami palánk alján, valami határkő tövében dőlhetett szegény pihenőre.

A szegény jó abbé kétségbeesetten tért vissza cortot-utczai otthonába; Péter pedig kocsira várt, hogy Neuillybe mehessen.

A finoman szitáló eső szakadatlanul permegetett és havas zimankós darává változott. midőn végre visszatért a kocsis és félbeszakította a pap elbeszélését, aki a két uri embernek leírta az imént látott borzalmakat.

— Nos, hol marad a nagysága? — kérde Duvillard nyugtalanul.

Gyula tiszteletteljes merevséggel, melyet csupán bal szájszögletének gúnyoros rángatódzása hazudtolt meg, közönbös hangon válaszolt:

— A nagysága azt üzeni, hogy nem megy haza és az urak rendelkezésére bocsátja a kocsit, ha méltóztatik parancsolni, hogy hazavigyem méltóságos uramat.

Ez már több volt a soknál és Duvillard báránytürelme fellázadt; ráállott, hogy ez a lány őt idecsalogassa, ebbe az ocsmány lebuja; itt leste a kapunál, abban a reményben, hogy hasznára fordítja Silviane mámoros állapotát és mindezt csak azért, hogy lássa, mint borul az a részeg dajna

Legras nyakába! Nem, ez több, mint amennyit eltűrhet. Silviane meglakol ezért.

Megállított egy arra robogó hintót és betuszkolta Gérardot.

— Jöjjön, kísérjen haza.

— De hiszen Silviane rendelkezésünkre bocsátotta a kocsiját — szólt Duthil, ki magában jót kaczagott ez érdekes kalandon — — — Szálljanak be; van itt hely hármunknak is. Nem, inkább fiakkeron mennek? Ahogy tetszik.

Ő maga beszállt, hátradőlt a puha párnákba és gyönyörködött a két gyönyörű arab ló tüzes vágtatásában, mialatt a báró a rázós, ócska fiakkerben szitkozódott és átkozódott, anélkül, hogy Gérard csak egy szóval is félbeszakította volna dühös kifakadását.

Ez a sehonnai teremtés, akit jótéteményekkel elhalmozott, aki már majdnem két milliójába kerül, így megsérti őt, őt, az urát és parancsolóját, aki emberek és vagyonok fölött szabadon rendelkezik!

Jól van hát, Silviane így akarta; ezzel minden kötelezettség alól feloldotta őt! Duvillard felleglezett, mint aki gályarabságból szabadult ki.

Péter nézte, mint robog el a két kocsi. Aztán a fák alatt keresett menedéket az eső elől, hogy ott bevárhasson egy arramenő üres kocsit.

Tusakodó lelkét fagy dermesztette meg; Páris gyönyörthajhászó éjszakáinak rémei felzokog-

tak körülötte. Lédér nők halvány árnyai suhantak el mellette, kenyérkereset után járva, midőn egyszerre az árnyak egyike elsiklott mellette és azt sugta a fülébe:

— Mondja meg a bátyjának, hogy a rendőrség Salvat nyomára akadt; csak órák kérdése, hogy kézre kerítik.

Az árny eltűnt; de Péternek úgy rémlett, mintha a gázlámpák sárgás sugaraiban Mathis Viktor halvány, kiaszott arczára ösmerne. Ugyanekkor maga előtt látta újra Rose abbé csendes ebédlőjében Mathis asszony szelid, szomorú arcát, kiben az az egyetlen remény tartja a lelket, hogy a fia ember lesz a talpán.

Országos Sz. Könyvtár XIII.

Csütörtökön, midőn a minisztérium óriási épületének valamennyi hivatalos helyisége kongott az ürességtől, Montferrand, a belügyminiszter, egyedül ült dolgozószobájában. Egyetlen ajtónálló őrizte a bejáratot és két inas ödöngött az első előszobában.

Montferrand eznap reggel rendkívül kellemetlen meglepetésre ébredt. A Népszava, amely előtte való este ujfent feszegetni kezdte volt az afrikai vasutak ügyét, amennyiben Barrouxt, a jelenlegi pénzügyminisztert azzal vádolta, hogy kétszázezer frankot zsebelt volna be, ma folytatta a hadjárá-

tot és azzal tetézte a botrányt, hogy közzétette a régóta kilátásba helyezett névjegyzéket: ama harminczkét képviselő és főrendiházi tag nevét, akik pénzért adták el szavazatukat Hunternek, Duvillard emberének, a mytikussá vált lélekkufárnak, aki most nyomtalanul eltűnt, odaveszett. És így Montferrand a saját nevét pillantotta volt meg a névjegyzék legeslegelején, ahol nyolczvanezer frankkal szerepelt, míg Fonséguet ötvenezerre taksálták, és aztán fokonkint kisebbedtek a megvesztegetési összegek. Duthil tizezer frankkal, Chagnieux háromezerrel figurált csak; ez utóbbinak a nyomorult szavazata volt a legolcsóbb mind között; a többiek ötezertől egész huszezer frankig váltakoztak.

Montferrand izgatottságába se meglepetés, se harag nem vegyült. Ő egyszerűen nem hitte volna, hogy Sagniert annyira viszi a botránycsinálás dühös viszketege, hogy tényleg közzéteszi ezt a listát, ezt a vészes papírlapot, melyet állítólag Hunter naplójából szakítottak ki és mely tele volt érthetetlen hieroglifákkal, amiknek jelentőségét vitatni és magyarázni kellene, hogy a valódi igazságot kideríthessék. Máskülönben ő teljesen nyugodt volt, tudva azt, hogy ő semmit alá nem irt, semmit se nyugtázott, és hogy az ember merész tagadással minden bajból ki tudja magát huzni. De nagy esemény ám ez a parlamenti fertőben! Előre érezte, hogy ennek az esetnek elkerülhetetlen következménye az lesz, hogy a leleplezések és pletykák ez

ujabb vihara elsöpri és megbuktatja a minisztériumot. Szerencséjére, a parlament ezen a csütörtöki napon nem ülésezik. Azonban másnap Mége azonnal bejelenti majd az interpellációját; Vignon és párthivei pedig megragadják az alkalmat, hogy szenvedélyes ostrom alá fogják a rég óhajtott miniszteri tárczákat. Montferrand már előre látta a bukását; számüzve látta magát ebből a dolgozószobából, hol nyolcz hónap óta kényelembe helyezkedett; ő nem sütkérezett balgán dicsőségének glóriájában; boldognak érezte magát abban a tudatban, hogy mint kormányzásra termett férfi, aki elég erőt érez magában, az őt megillető állásra tett szert, hogy a tömeget féken tartsa és kormányozza.

Megvető mozdulattal tette félre a lapokat és nagyokat nyújtózkodva emelkedett fel a helyéről, vészujjoló morgással, mint valami felbűszített oroszlán. Széltében és hosszában végigmérte a szinehagyott hivatalos pompával berendezett, mahagonifabutorzatu, zöld damasztal kárpitozott nagy termet. Amint így hátrakulcsolt kezekkel fel- és alá sétálgatott, vonásai nem mutatták szokott apai jóságának, mosolyderüs és kissé köznapi kedélyességének megszokott kifejezését. Zömök, alacsony termetű és széles vállu testében rejlő, harczratermett egyénisége egy pillanatra előtűnt, és megrepesztette jovialitásának áthatlan álarczát.

Érzéki ajkai, erős hajlásu orra, metsző te-

kintetü szeme azt hirdették, hogy neki nincsenek gyengéd skrupulusai, és hogy az a vasakarat izzik benne, amely nagy dolgokra termett. Vajjon mit tegyen? Belesodortassa-e magát a bukás örvényébe a becsületes, dörgőszavu Barrouxval egyetemben? Tán az ő személyes ügye nincs is olyan menthetetlenül veszve! De hát mi módon lehetne a többieket cserben hagyni, hogy aztán ő maga könnyűszerrel partra uszék? Hogyan meneküljön meg, míg a többi alámerül?

Nehéz volt a probléma, csiklandós a kérdés, amelynek megoldásán vergődve kinlódott abbeli szenvedélyes óhajában, hogy a kezében levő hatalmat megtarthassa.

Nem talált semmi kibuvót és dühösen szidta ennek az otromba, buta köztársaságnak az időnkénti erényrohamait, amelyek szerint teljesen lehetetlenné teszik a kormányzást. Hogy egy ilyen balgaság állíthasson meg utjában egy embert, akiben annyi az erő és az intelligencia! Tessék, hát kormányozzátok az embereket, mikor kiveszik a kezeteiből a leghatalmasabb kormánybotot, a pénzt! Szobája magányában keserűen kaczagott rajta. Olyan abszurdumnak tetszett neki ez a föltevés, hogy valahogy csak elképzelhető is lehessen az olyan idillikus ország, melyben a nagy vállalatokat becsületesen lehetne nyélbe ütni. Nem tudta, hogy mire határozza magát; míg aztán egyszerre eszébe jutott, hogy az lesz a legokosabb, ha Duvillard báróval

beszéli meg a dolgot, akit már régóta ismert. Meg is bánta, hogy már előbb nem hívatta és rá nem birta, hogy drága pénzen vásárolja meg Sagnier hallgatását. Eleintén az volt a szándéka, hogy néhány sort ír neki és az inasával elküldi a levélkét. De írott bizonyítékoktól való irtózata arra vitte, hogy inkább a telefonhoz folyamodjék, melyet egyedül a saját használatára vezetett be az íróasztala mellé.

— Duvillard báró az, aki beszél? Helyes! Igen, Montferrand miniszter, én magam vagyok a telefonnál . . . Kérem, látogasson meg azonnal . . . Helyes . . . Helyes . . . Várom.

Aztán ismét fel és alá járkált és kereste a mentő eszmét. Ez a Duvillard maga is nagy mester, majd tán ez a vén róka adja meg neki az ügyes ötletet. Aztán a legkalandosabb és a legbonyodalmasabb kombinációkba merült el, midőn az ajtónálló jelentette, hogy Gascogne ur, a rendőrfőkapitány van itt és minden áron beszélni óhajt a kegyelmes urral. Első gondolata az volt, hogy bizonyára a rendőrprefekturáról jönnek és kéri az ő utasításait, arra nézve, vajjon milyen intézkedéseket tegyenek ama két nagy körmenet alkalmából, mely a tömeg óriási csődülete közepett végigvonul az utcákon.

— Vezesse be Gascogne urat.

Egy magas, szikár, sötétarczbőrű, ünneplőruhába öltözött mesteremberre emlékeztető férfi lépett a szobába. Világos eszü, számító, fagyos-

modoru ember volt, aki bámulatosan jól ismerte a párisi társadalmi élet visszáját. De a hivatalos sablon esorbát ejtett rajta; sokkal okosabb ember lehetett volna, ha kevesebb észet tulajdonított volna magának és ha nem ringatta volna magát abban a szent meggyőződésben, hogy ő mindent tud.

Első sorban kimentette magát a prefektust, aki mindenestre személyesen tette volna tiszteletét, ha betegség nem akadályozta volna. De különben tán jobb is lesz, ha ő maga referál a miniszternek ebben a komoly ügyben, melyet ő alaposan ismer. Aztán elmondta, hogy mi az a komoly ügy.

— Azt hiszem, kegyelmes uram, hogy végre kézrekerítettük a godot du mauroy-utczai merénylet szerzőjét.

Montferrand, aki eddig türelmetlenül hallgatta, egyszerre élénk érdeklődést tanúsított. A rendőrség hiábavaló szenvedélyes hajszája, a lapok támadásai és élezelődései Montferrand mindennapi boszuságai közé tartoztak.

— Annál jobb az magúra nézve, Gascogne uram; mert előbb-utóbb a maga állásába került volna ez a dolog. Letartóztatták már azt az embert?

— Még nem, kegyelmes uram! Csakhogy már most órák kérdése csupán, már nem szokhat meg előlünk.

Aztán elmondta, hogy Mondésir rendőrtisztviselő az egyik titkos rendőrkiem útján arról értesült, hogy Salvat egy montmartrei korcsmában

időzik; de elkésetten ért oda, amikor a jó madár kirepült; aztán a szerencsés véletlen éppen szembeállította őt Salvattal, ki a korcsmától száz lépésnyi messzeségről leste a rendőröket. Ettől a percztől fogva üldözőbe vették abban a reményben, hogy czinkostársaival együtt a fészkében foghatják meg a madarat; így követték őt Porte-Maillet-ig, hol Salvat megérezve, hogy nyomában vannak, egyszerre hirtelen futásnak eredt és nekiiramodott a Bois de Boulognenak. Ott bolyong most reggeli két óra óta ebben a szitáló finom esőben, mely szakadatlanul zuhog. A hajnal virradtát várják be csak, hogy hajtóvadászatot szervezzenek és üldözőbe vegyék, mint valami vadállatot, melyet a végkimerültség kezökbe fog szolgáltatni. Ugy, hogy most csak perczek kérdése az elfogatása.

— Tudom, hogy kegyelmes uram mennyire érdeklődik az ügy iránt; azért gondoltam, hogy azonnal idesietek és kérem kegyes utasításait. Mondésir rendőrkém ott lenni van. Most már végtelenül sajnálja, hogy nem csipte meg az emberünket a boulevard Rochechouardon; de azért pompás volt maga az a gondolat, hogy észrevétlenül sarkon követi; csak azt lehetne szemére vetni, hogy nem számolt még a Bois de Boulogneal.

Ennek a hirhedt Salvatnak letartóztatása, akivel a lapok már három hete tele voltak, olyan fényes sikernek, olyan mesterfogásnak ígérkezett, mely óriási feltűnésre számíthatott.

Montferrand feszült figyelemmel hallgatta és merev tekintetü nagy szemének mélyén, vérszomjas ragadozóállatra hasonlító arczán meglátszott, hogy minő lázasan dolgozik az agya abbeli hirtelen ébredt szándékában, hogy hasznára fordítja ezt az eseményt, melyet a véletlennek köszönhet. Egyelőre csak homályosan szötte az összekötő szálakat ez elfogatás és Mége interpellációja meg az afrikai vasutak ügye között, mely szálak holnap a minisztérium bukását vannak hivatva megakadályozni.

Egy ügyes kombináció vázlatos körvonalai lebegtek már előtte. Nem az ő jó csillaga-e az, mely ime azt küldi elébe, akit keresett; azt az eszközt, amelylyel a közeljövőjü válság zavarosában szerencsével halászhat?

— De mondja csak, Gascogne uram, biztos ön abban, hogy csakugyan Salvat az, aki elkövette a merényletet?

— Oh teljesen biztos vagyok benne, kegyelmes uram. Be is fog ő vallani mindent, már a kocsiiban, még mielőtt a főkapitánysághoz vinnék.

Montferrand gondolkodóba esett és újra fel és alá járkált a teremben. Mialatt megfontolt lassúsággal adta az utasításait, jobbnál jobb ötletei támadtak.

— Az utasításaimat kéri? Hát, kérem, utasításaim először is oda irányulnak, hogy nagy óvatossággal járjanak el ebben a dologban. Első sorban ne lármázzák föl a Bois de Boulogneban

sétálgató közönséget ... Igyekezzenek, hogy a letartóztatás lehetőleg észrevétlenül történjék ... És ha a fogolyt vallomásra bírja, tartsa azt titkon és ne közölje a sajtóval. Azt különösen figyelmébe ajánlom, hogy az újságokat bele ne avassák a dologba. Aztán pedig jöjjön el hozzám és tudósítson a történetekről; de csak engem személyesen; a külvilággal pedig a lehető legnagyobb titoktartást ajánlom.

Gascogne meghajtotta magát és menni akart, de Montferrand visszatartotta, hogy tudassa véle, miként Lehmann barátja, a köztársasági főügyész, naponként anarkista leveleket kap, amelyekben azzal fenyegetik, hogy őt és a családját a levegőbe röptetik; úgy, hogy a főügyész, noha ő maga elég bátor ember, a családjá érdekében kéri, hogy őriztessék a házat polgárruhába öltözött rendőrökkel. A rendőrség már szervezett hasonló rendőri felügyeletet Amadien vizsgálóbíró háza tájékán. És valamint ez utóbbi igen nagytekintélyű, művelt férfi és nagyon szeretetreméltó párisi ember, ezenkívül kiváló kriminalista és pszikológus, sőt szabad óráiban jótollu író is; úgy a köztársasági főügyész érdemekben gazdag szereplése bátran mérkőzhet Amadiéuéval; amennyiben ő ama politikailag nagybefolyásu hatósági tagok, amaz óvatos és előrelátó fényes tehetségű zsidók egyike, akik becsületesen csinálnak karriért, oly módon, hogy mindig a hatalomhoz szitanak.

— Kegyelmes uram, — kérde Gascogne, — a Barthés ügye van még csak hátra, utasítást várunk. Letartóztassuk tán őt is a neuillyi paplakban?

Ama szerencsés véletlenek egyike, amelyek néha a rendőrtisztviselők kezére játszanak, nyomára vezette a rendőrséget Barthés titkos menedékhelyének Fromont Péter abbé neuillyi kis házában. De noha Barthés feje fölött ama percztől fogva, hogy Páris eszelős rémületében az anarkistáktól való rettegés grasszált, mindig az elfogatási rendelet Damokles kardja függött, mert gyanus egyén, akinek összeköttetései lehetnek a forradalmárokkal; Gascogne még sem merte formális rendelet nélkül rátenni a kezét ennek a papnak a házában, akiben az egész külváros szentet imádott és tisztelt.

A miniszter ez ügyben való kérdezősködésére szokatlan élénkséggel helyeselte a papsággal szemben tanúsított tartózkodását és magára vállalta ennek az ügynek az elintézését.

— Nem, nem, Gascogne uram, egy tapodtat se tegyen. Hisz tudja, mi az én elvem: a papság legyen velünk, s ne ellenünk. Fromont abbét levélben értesítem, hogy látogasson el hozzám még ma reggel, amikor nem várok senkit. Majd megbeszéllem vele a dolgot, most már önnek semmi köze hozzá.

Ezzel elbocsátotta; de ebben a pillanatban

az ajtónálló újra beállított, és jelentette, hogy itt van a miniszterelnök.

— Barroux! Ejnye az árgyéhusát! Kérem, Gascogne uram, távozzék ezen az ajtón; szeretném, ha senkivel se találkozniék; miután azt akarom, hogy Salvat letartóztatása titokban maradjon... Megértett, úgy-e bár? Egyedül csak engem tudósít mindenről és ha valami komolyabb dolog esnék közbe, telefonáljon nekem direkt.

Alig, hogy a rendőrkapitány befordult a szomszéd szalon ajtaján, az ajtónálló máris kitárta az előszoba kettős szárnyát:

— A miniszterelnök ő excellenciája.

Montferrand szokott nyilt és kedélyes modorával sietett elébe és mindakét kezét nyujtotta feléje megkapó előzékenységgel, melyben úgy a köteles tisztelet, mint a szives nyájasság hajszálig kimért arányban párosultak.

— Kedves excellenciás uram, ugyan minek fáradtál ide? Hisz ha beszélni kívántál velem, szerencsémnek tartottam volna, hogy nálad tiszteleg-hetek.

Barroux türelmetlen kézmozdulattal tiltakozott mindennemű előjog ellen.

— Nem, nem, szokott reggeli sétámat tettem a Champs-Elyséeben és oly aggasztó gondok súlya nyomja a lelkemet, hogy jobbnak tartottam, ha egyenesen idejövök hozzád. Azt tudhatod, hogy a történetek után nem türhetjük tétlenül, hogy ránk

száradjon ez a vád. És mielőtt a holnapi minisztertanács összeülne, amelyen meg kell állapítanunk a védelmi tervet, éreztem annak a szükségét, hogy előzőleg értekezsem veled.

A karosszékek egyikébe ült, míg Montferrand odatolt magának egy másikat, hogy háttal a világosság felé, vele szemben telepedjék le. A két férfi harczrakészen nézett farkasszemet. Barroux, aki Montferrandnál tiz esztendővel volt idősebb, hófehér hajának és ünnepies megjelenésének glóriájában a hatalom előkelő méltóságának megtestesítője volt. Simára borotvált szép arczával és ezüstszakállával a romantikus konventi tag ama büszke magatartását tanusította, amely arra törekedett, hogy a jószivü, bár kissé korlátolt eszü, egyszerű polgár lojalitását tőle telhetőleg megdicsőítse; míg a ravasz, nehézkes Montferrand a maga hétköznapi külseje, tettetett őszinte egyszerűsége és nyíltszivűsége daczára ismeretlen lelki örvényeket rejtett magában; az élvhajhászó kőjvadász és a zsarnok sötét lelke rejlett benne, aki nem ismer se irgalmat, se lelkiismeretfurdalásokat. Barroux lázas izgatottságában egy perczig kifujta magát; mert a vér a fejébe szállt és a szive hangosan dobogott amaz aljas sértések emlékére, melyeknek piszkos, zagyva áradatát a Népszava még csak ma reggel is rázudította.

— Nézd, kedves kolléga, ennek végét kell vetni, ezt a botrányos támadást be kell szüntetni...

Hisz magad is tisztában vagy azzal, hogy mi vár ránk holnap a képviselőházban. Most, hogy Sagnier közzétette a listát, valamennyi ellenzéki ránc fog zúdulni. Vignon erősen mozog — —

— Ah, mi hirt hallottál róla? — kérde Montferrand feszült figyelemmel.

— Arramenet láttam, hogy a kapuja előtt a fiakkerek hosszú sora áll. Valamennyi párthive tegnap óta talpon van és már husz oldalról is hallottam, hogy klikkje már eleve osztozkodik a tárczákon. Mert hát csak képzelheted, hogy a naiv és bőszt Mége most is másnak szedi ki a gesztenyét a tűzből. Egyszóval mi már meghaltunk és még csak azt akarják, hogy mielőtt osztozkodnak a prédán, előbb bennünket a sárba temessenek.

Méltósággal nyújtotta ki a jobbát és hangja ékesszólón csengett, mintha a szónoki emelvényen állna. Pedig igaz megindultság fogta el és könyek szöktek a szemébe.

— Én, én, aki a köztársaságnak áldoztam föl egész életemet; én, aki a republikát megalapítottam és megmentettem; én vagyok most kénytelen, hogy ez aljas ráfogások és vádak ellen védekezem; engem halmoznak el ocsmány sértésekkel. Én, én volnék az a miniszter, aki pénzért megvesztegetettette magát; én kaptam volna Huntertől kétszázezer frankot, hogy egyszerűen zsebrevágjam! Igaz, nem tagadom, hogy szóban forgott köztünk ez az összeg. De ha tudnák, hogy mi néven, minő

föltételek mellett. Bizonyára te is úgy vagy azzal a nyolczvanezer frankkal, amelyet Hunter neked adott legyen.

Montferrand határozott hangon félbeszakította:

— Nekem nem adott egy krajczárt sem.

Barroux meglepetten bámult rá; de árnyékba vesző, nagy, szögletes arczának kifejezését nem látta.

— Ah! Azt hittem, hogy te üzleti összekötetésben álltál vele és közelebbről ismerted!

— Nem én, éppen csak annyira ismertem őt, mint mindenki más; még azt se tudtam, hogy Du-villard báró kortese az afrikai vasutak ügyében és soha erről szó sem esett közöttünk.

Ez oly valószínűtlennek tetszett, annyira el-lentétben állott mindazzal, amiről Barrouxnak tudomása volt, hogy e kézzelfogható hazugsággal szemben egy pillanatig meghökkent és bambán bámult Montferrandra. De aztán vállvonogatva, újból áttért a tárgyra és mintegy nem avatkozva bele a mások ügyébe, a maga dolgáról beszélt.

— Nálam vagy tizszer is járt; telebeszélte a fejemet ezzel a vasuti ügygyel. Akkoriban volt az, mikor a sorsjegyek kibocsátása került szavazat alá a képviselőházban. Mintha még most is látnám magamat itt, ebben a szobában; mert hisz emlékszel rá, hogy akkoriban én voltam a belügyminiszter és a tied volt a közlekedésügyi tárca. Én az íróasztalomnál ültem; Hunter pedig ebben a karos-

székben ült, ahol most én. Azért keresett föl, hogy adjak neki utasítást arra nézve, miképpen használja föl azt a nagy összeget, amit Duvillard bankár a lapoknak szánt. Akkor aztán emlékszem, roppant haragra gyultam, mikor láttam, hogy milyen óriási summákat szántak az egyes monarkista lapoknak; mert az én jogos és helyes véleményem az volt, hogy ez olyan pénz, amely köztársaságellenes czélokat szolgál; úgy, hogy azután én, Hunter ismételt esedezéseire, felállítottam részemről is egy listát, melyben a sokat emlegetett kétszázezer frankról úgy rendelkeztem, hogy azokat a köztársasági szellemben szerkesztett lapok között arányosan felosztottam, melyek ilyenformán, — igaz ugyan, hogy az én közbenjárásom révén, — tekintélyes összegeket kaptak. Így áll a dolog.

Barroux fölkelt és öklével nagyot ütve a mellére, még hangosabban folytatta:

— Most már torkig vagyok a hazugságokkal és a rágalmakkal. Holnap elmondom a parlamentben, hogy és mikép áll a dolog. Ez lesz a védekezésem; a becsületes ember nem fél az igazmondástól.

Most Montferrand is felpattant és méltatlankodó felkiáltásával elárult mindent.

— Ez balgaság! Az ember sohse vallja be a tettét. Nem fogod megtenni.

De Barroux konokul ragaszkodott büszke kijelentéséhez.

— De én megteszem. Majd meglátjuk, vajjon a parlament egyhangu helyeslése nem fogja-e büne alól feloldani a szabadság egy agg harczosát?

— Nem! Általános pisszegés között meg fognak buktatni, és bennünket is magaddal rántasz.

— Sebaj! Ha bukunk, hát becsülettel, férfiakhoz méltón bukunk.

Montferrand szenvedélyes haragra valló mozdulatot tett. Aztán hirtelen lelohadt a haragja. Hirtelen felgyult világosság derengett egyszerre aggodalmainak zavaros sötétségében, melyben lelke tegnap óta vergődött. Most már tisztán látott. Ama homályos terv, mely Salvat közeli elfogatásának hírére fogant meg agyában, megérlelődött és merész kombinációvá fejlődött. Minek is akadályozná meg ő ennek a jóhiszemű, ártatlan lelkű Barrouxnak a bukását? Csak az a fontos, hogy ő ne buk-jék vele együtt; vagy ha bukik is, hát legalább kivághassa magát. Elhallgatott; csak tompa, félig elharapdált szavakat mormogott, melyekben ingerült fölháborodása mintegy kifujta magát.

Végre jóságos mogorvasággal dohogta:

— Hát, édes uram, Istenem, lehet utóvégre, hogy neked van igazad. Hősiesen kell viselkednünk. Különben is, kegyelmes uram, te vagy a vezérünk; vezess és mi követünk.

Egymással szembe ültek újra és a beszélgetés tovább folyt; bizalmasan megállapodtak abban, milyen magatartást fog a minisztérium tanu-

sítani a kilátáshan lévő holnapi interpellációval szemben.

Ez éjjel Duvillard báró le sem hunyta a szemét. Miután palotájának kapuja előtt leszállt Gérard kocsijáról, dühösen belevetette magát az ágyába, mint aki parancsolni akar az álomnak, hogy álmában mindenről megfeledkezzen és újra magához térjen. De az álom csak nem szállott piláira. Az éj hosszú óráin át álmatlanságtól égő szemekkel hánykolódott párnáin. Egész teste tüzen izzott Silviane bántó sértésének vérlázító hatása alatt.

Hisz ez hallatlan szörnyűség; ez a leány, akit ő gazdaggá tett, akit ő kincsekkel elhalmozott, most így dobálja őt sárral; őt, a mindenható urat, aki azzal áltatta magát, hogy ő Párist, meg az egész köztársaságot az ujja köré tekerheti; őt, aki úgy rendelkezik az emberek lelkiismeretével, mint ahogy egy nagykereskedő vásárolja össze valami tőzsde-coup céljaira a nyersbőröket vagy a gyapjat. Oh mily kínos tudat, hogy Silviane az a boszúálló rákfene, az a rothadó penész, mely őt, a mindent megfertőzőt, időnek előtte el fogja pusztítani!...

Hiába hessegette ezeket a rémlátomásokat, hiába akarta gondolatait az üzleti dolgaira terelni; holnapi üzleti teendőire, a milliókra, melyeket ő a világ négy végéről harácsolt össze, a pénz mindenhatóságára, mely az ő kezébe adja a népek sor-

sát! Mindig és mindenütt újra Silviane képe támadt föl előtte és ráfröcscsentette büneinek megbélyegző mocsokját.

Kétségbeesetten kapaszkodott most bele ebbe a vállalatba, melyre hónapok óta folynak az előmunkálatok: a híres saharántuli vasutakra, arra az óriási vállalatra, mely milliárdokat hoz majd forgalomba és megváltoztatja a föld ábrázatát. Silviane újra megjelent előtte és felpofozta őt az utszéli pocsolya sarába mártott kis kacsójával.

Végre hajnaltájt elszunnyadt, miután szenvedélyes dühvel megfogadta,¹ hogy soha többé feléje se néz, hogy ellöki magától, még ha térden csuszva könyörögne is bocsánatért!

Midőn reggeli hét órakor törődötten, fáradtan ébredt föl párnáinak bágyasztó izzadságos melegében, Silviane volt az első gondolata és már közel járt ahhoz, hogy gyáván meghunyászkodjék. Egyszerre az az ötlete támadt, hogy odaszalad és meggyőződik róla, vajjon Silviane hazajött-e, és ha igen, meglepi álmában, kibékül vele és megragadja az alkalmat, hogy újra kegyébe fogadja. Egy ugrással talpon termett, hideg vízzel megmosakodott és visszanyerte hősies erélyét.

Silviane nyomorult teremtés és Duvillard azt hitte, hogy most egyszersmindenkorra kiábrándult belőle. Tényleg meg is feledkezett róla, mihelyt kibontotta a reggeli lapokat. A Népszavában közzétett névsor megdöbbenett; mert mindeddig ké-

telkedett benne, hogy Sagnier ennek csakugyan birtokába jutott-e.

Amint egy szempillantással végigfutott rajta, azonnal meggyőződött a közzétett okirat azonosságáról, és fölismerte a benne foglalt néhány mákszemnyi igazságot, amelyek az aljas hazugságok és képtelenségek áradatába vegyültek. Ő maga még most sem érezte magát veszedelemben; ő csak egytől félt, Hunternek, az ő totum faktumjának az esetleges kézrekerítésétől, kinek per alá helyeztetése őt a törvényszék elé vitte volna. Nyugodt, mosolygó arczczal egyre azt hajtotta, hogy ő maga nem tett egyebet, mint amit megtesznek az összes bankházak, midőn sorsjegyeket bocsátanak ki és megfizetik a sajtó reklámját, alkuszokat alkalmaznak és busásan fizetik meg a nekik tett diskrét szolgáltatásokat. Ez üzleti dolog és az ő szempontjából ez mindent megmagyaráz.

Különben merész hazardjátékos volt és méltatlankodó megvetéssel nyilatkozott arról a bankárról, aki a közelmúltban hasonló botrány következtében azzal vélt végetvethetni mindennek, hogy föbelötte magát. Siralmas egy dráma volt az, a vér és sár valóságos fertője, melyből még bujában burjánzott fel a botrány kiirthatatlan és szapora vegetációja.

— Nem, nem! Emberül meg kell, hogy álljuk a helyünket; az ember küzd az utolsó garasáig, amíg az erő utolsó szikrája ég benne.

Kilencz óra felé megszólalt a telefon csengője, melyet az íróasztalán csakis saját használatára állíttatott föl; őrzöngő szenvedélye újra fölgyult benne; az a gondolat cikázott át agyán, hogy ez Silviane lehet. Annak a bolondos lánynak nem egyszer telt kedve abban, hogy legkomolyabb teendőiből kizavarja. Talán most tért haza és belátva azt, hogy tulment a határon, bocsánatot kér tőle.

Mikor aztán meghallotta, hogy Montferrand hívja őt a minisztériumba, egész testében megrázkódott, mint aki szerencsésen került ki egy örvényt, melynek szélén haladt. Behozatta a kalapját és a botját, mert szükségét érezte annak, hogy egy kis mozgást tegyen a szabad levegőn.

Megölje magát? Nem, ez gyávaság és balgaság; hadd jőjjön a vihar, érezte, hogy erős a lelke; hogy az ő akarata és erélye fölötte áll az eseményeknek és eltökélt szándéka az volt, hogy védekezni fog, mint egy hatalmas nagyur, aki hatalmából egy mákszemnyit se hajlandó engedni. Amint a minisztérium küszöbét átlépte, érezte, mint csapja őt meg a rettegett zivatar vésztjósló szele, mely viharosan zúg már szerte. A Népszavában közzétett rettenetes névsor megfagyasztotta a bűnösök szívét és mindnyájan belesápadtak és magukon kívül idesiettek, mert érezték, hogy alattuk ingadozik a talaj.

Legelőször Duthil tünt a szemébe, aki lázas

izgatottsággal harapdálta finom bajuszát; arcza görcsösen rándult meg abbeli igyekvésében, hogy mosolyt erőltessen halvány ajkaira. Duvillard megleczkéztette őt, amiért idejött; nagyon árt az ügynök azzal, ha ilyen dult arczczal itt ödöng és lesi, hogy mi az ujság. Duthil, akit a báró nyers dorgatóriuma szemmielláthatóan felvidített és megnyugtatótt, égre-földre esküdözött, hogy ő bizony el se olvasta Sagnier cikkét; csupán azért jött ide, hogy egy hölgyismerősét a miniszter kegyes pártfogásába ajánlja. A báró magára vállalta a közbenjárást és boldog ünnepeket kívánva, hazaküldte őt.

De legjobban sajnálta ezt a szegény Chaig-neuxt, akinek roskatag, ingadozó teste szinte megörbült hosszukás lófejidomu fejének sulya alatt. Olyan siralmas rettegés tükröződött az arczán és ruházata is olyan lompos és piszkos volt, hogy valami vén koldusnak illett volna be. Amint ráismert a duggazdag bankárra, megrohanta és alázatos tányérnyaló meghunyászkodással köszöntgetett neki.

— Oh Istenem, báró uram, de rosszak az emberek. Ez az én halálom lesz, meglátja! Megölnek! Mi lesz a feleségemből; mi lesz a három leányomból, akiknek én vagyok egyedüli támaszuk?

Ebbe a feljajduló panaszba belefoglalta a szomorú családlapja a politika szájalomraméltó áldozatának bús történetét, aki azt a hallatlan bolond-

ságot követte el, hogy otthagytá Arrast és jövedelmező irodáját, hogy Párisban a feleségével meg a három leányával szerepet vihessen, akiknek ettől a perctől fogva szégyenkező rabszolgájává süllyedt.

Édes Istenem! Hisz ő szívesen lett volna becsületes képviselő. De a folyvást pénzzavarral küzdő családapa, aki örökké azon töri a fejét, hogy honnan vesz az ember ezer frankot, a körülmények kényszerítő hatalma alatt milyen könnyen lesz megvesztegethető képviselő! A négy fehérszemély odahaza pedig annyira zaklatta, hogy még a pokolból is előteremtette volna nekik a szükséges pénzt.

— Képzelve csak, báró ur, végre sikerült, hogy a legidősebb lányomnak férjet kerítsek. Az első eset, hogy kedvez a szerencse; ezentul már csak hárman lesznek odahaza... Csakhogy, tesszik tudni, egy ilyen cikk, aminő a mai, depri-máló hatást gyakorol a fiatalember családjára. Azért siettem ide a kegyelmes urhoz, hogy az ég szerelmeért, szerezzen a jövődöbeli vőmnek valami titkári állást, amelyet neki megígértem, akkor még minden jóra fordulhat.

Olyan száanalomraméltó volt szegénynek a panasza és olyan megindító hangon beszélt, hogy Duvillardban az a gondolat fogamzott meg, hogy itt ama jövedelmező jótettek egyikét fogja művelni, amelyben befolyását és pénzét nagyon előnyösen kamatoztathatja. Mindig pompás dolog az, ha az ember a saját érdekében ilyen szerencsétlen, póruljárt

teremtéseket a nekik nyújtott falat kenyérrel örökre lekötelezhet, akikben szükség esetén czinkostársakat és készséges szolgálakat talál.

Magára vállalta hát kérelmének kedvező elintézését; valamint felkarolta volt Duthil ügyét és hozzátette azt is, hogy Chaigneux kopogtasson be holnap nála; majd megbeszéli az ügyes-bajos dolgait és segédkezet fog neki nyújtani leánya kiházásításában.

Chaigneux megszimatotha, hogy itt valami kölcsönre nyílik kilátása és hálás olvadozással köszönte meg az iránta tanúsított jóságát.

— Oh, báró ur, az egész életem rövid lesz arra, hogy hálámat kellően leróhassam!

Midőn Duvillard megfordult, legnagyobb meglepetésére az előszoba egyik szögletében Fromont Péter abbét pillantotta meg. A fiatal pap nem tartozott a gyanúsítottak közé; ámbár ő látszólag ujságolvasásba elmerülten, alig tudta rejtegetni gyötrő aggodalmait.

A báró feléje közeledett és kezét szorítva vele, bizalmas beszélgetésbe ereszkedtek. Péter szintén elmondta neki, hogy tegnap a minisztertől egy magairta levelet kapott, amelyben a kegyelmes ur mára kéri látogatását. Nem tudta, mi ügyben hivatják és hogy ne vegyék észre rettegő félelmét, mosolyogva adott kifejezést csodálkozó meglepettségének. Már egy jó negyedórája várt itt sorra. Csak meg ne feledkezett legyen róla a miniszter.

E perczben az ajtónálló nagy sebbel-lobbal közeledett a báróhoz:

— A kegyelmes ur várja báró urat. Jelenleg a miniszterelnök ő excellenciája van nála; de én utasítást kaptam, hogy vezessem be a báró urat, mihelyt a miniszterelnök távozik.

Barroux majdnem mindjárt távozott és midőn Duvillard az ajtóhoz közeledett, a miniszterelnök ráismert és feltartóztatta. Keserű panasz hangján szóba hozta a kérdéses ügyet, a becsületes ember méltatlankodó felháborodásával, aki a rágalom ostorcsapásai alatt ágaskodik. Hisz maga Duvillard is tanuságot tehet mellette, ha arra kerülne a sor, hogy ő soha egy krajczárt nem zsebelt direkt a maga számára.

Ingerültségében teljesen megfeledkezett arról, hogy bankárral beszél, hogy ő maga pénzügyminiszter, és a pénz iránti megvetésének adott kifejezést. Milyen megmértelyező mindent bemocskoló és meggyalázó ez az egész üzleti spekuláció. Aztán ismételten kijelentette, hogy arczul üti a rágalmazókat, mert maga a való igazság elég arra, hogy ő rehabilitálva legyen.

Duvillard csak hallgatta, csak nézte. És egyszerre újra Silviane jutott eszébe és ez a látomány konokul kísértette, anélkül, hogy csak törekedett is volna azt elhessegetni.

Azon tűnődött, hogy ha Barroux hajlandó lett volna arra, hogy az ő érdekében tegyen valamit,

amikor ő rimánkodott neki, úgy Silviane most a Comédie Française tagja lenne és a tegnap esti sajnos eset bizonyára meg nem történt volna. Mert Duvillard már-már kezdte önmagát is bűnösnek elismerni. Soha Silviane ilyen ocsmányul nem tette volna ki a szürét, ha Barroux akkoriban teljesítette volna hóbortos szeszélyét.

— Kegyelmes uram, tudja, hogy haragszom önre? — szólalt meg Duvillard, a miniszterelnök szavait minden teketória nélkül félbeszakítva.

Barroux meglepetten bámult rá.

— Micsoda, haragszik rám? És mi okból?

— Kegyelmes uram, tudja ezt jól, nagyon jól! Azért, mert nem nyújtott segédkezet barát-nóm ügyében, aki Polyeucteben akarta megkezdeni szereplését a Comédie Françaiseban.

Barroux nyájasan, leereszkedőleg mosolygott.

— Igaz, emlékszem, d'Aulnay Silvaneról volt szó. De kedves barátom, hisz Taboureau az, aki ellenezte a dolgot. A szépművészetek az ő hatáskörébe tartoznak és ez az egész ügy tőle függött csupán. Én nem érvényesíthettem a befolyásomat; ez a tetőtől talpig becsületes ember, ki valamelyik vidéki egyetemről cseppent ide be közénk, amolyan elavult szórszálhasogató lelkiismeretességgel intézkedik. Én persze, vén párisi létemre, mindent megérték és ezer örömmel tettem volna meg önnek ezt a kis szivességet.

Szerelmi élvezeteinek ez új gátló akadály

ujfent lángra szította Duvillard szenvedélyeit és az a mohó, ellenállhatatlan vágy fogta el, hogy most mindjárt kicsikarja azt, amit tőle megtagadtak.

— Taboureau! Taboureau! Na, hiszen azzal az emberrel is derék kolonczt kötöttek a nyakukba. Becsületes ember, hát nem mindenki becsületes ember? Nézze csak, kedves excellenciás uram, még van idő; neveztesse ki Silvianet; ez szerencsét fog magának hozni holnapra.

Barroux most már hangos kaczagásra fakadt.

— Nem, nem, most nem szakíthatok Taboureauval ebben a válságos pillanatban. Ezen ugyancsak kaczagna a világ. Egy minisztérium bukása vagy fönnállása a Silviane kérdésért!

Kezet nyújtott neki, hogy bucsut vegyen tőle.

A báró megszorította a feléje nyújtott jobbot és egy perczig a magáéban melengette, mialatt kissé elsápadva, nagy komolyan mondá:

— Nagyon rosszul teszi, kedves excellenciás uram, ha ezen kaczag. Már ennél jelentéktelenebb dolgok miatt buktak ám minisztériumok és ilyen csekélységeken fordult meg mindig, hogy újra lábra álltak... Ha ön holnap bukik, kívánom, hogy meg ne bánja.

Aztán nézte, mint távozik. A tréfás hang, mellyel a miniszter ezt a ránézve életbevágó ügyet elütötte, vérig sértette és kétségbeesett düh fogta el arra a gondolatra, hogy van valami, aminek

elérése teljesen lehetetlenség. Nem a remény sarkalta, hogy Silvianenal kibékülhet, hanem az, hogy megfogadta magában, hogy ha a világot kéne is felforgatni, azért is elküldi Silvianenak a kész szerződést, csupa bosszuállásból. Arczulütés legyen az, büntető arczulütés! Ez a pillanat döntött.

E perczen Duvillard, kinek tekintete még mindig Barroux távozó alakját kísérte, legnagyobb meglepetésére észrevette, hogy Fonségue, ki e pillanatban érkezett, nagy óvatosan félrehuzódott, hogy a miniszter észre ne vegye. Ez szerencsésen sikerült is neki és gyorsan befordult az előszobába. Rendesen oly kristálytisza szeme zavarosnak látszott és a szellemtől szikrázó és élénk élettől pezsdülő kis emberke egész valóján meglátszott, hogy magánkívül van félelmében. A rettegés vihara, mely még folyton végig zúg a városon, idehozta őt is.

— Nem találkozott Barroux barátjával? — kérde Duvillard.

— Barrouxval? Nem.

Ez a hidegvérrel elmondott hazugság mindent megvallott. Fonségue Barrouxnak testi-lelki barátja volt; álló tiz esztendő óta támogatta őt a lapjában; ugyanazt a politikai hitvallást, ugyanazokat az eszméket vallotta. De a bukás fenyegető percében bámulatos szimatjával megérezheté azt, hogy köpenyt kell fordítani, ha ő maga is nem akar a romok között veszni. Nem azért fáradt évek óta diplomatikus erkölcsösséggel és politikai óvatosság-

gal azon, hogy a legelőkelőbb, legmérvadóbb lapot alapítsa meg, hogy aztán egy becsületes ember balga ügyetlensége őt kompromittálja.

— Azt hittem, hogy maga Montferranddal haragban van, — szólt Duvillard. — Mit keres maga itt nála!

— Ugyan, kedves báró ur, egy nagy lap szerkesztősége soha senkivel sincs haragban. Az egyedül a hazája szolgálatában áll.

Bármilyen ingerült és izgatott volt is Duvillard személyes okai folytán, mégis önkénytelenül elmosolyodott.

— Igaza van; meg aztán Montferrand valóban vaserejű ember, akit érdemes támogatni.

Erre Fonségue azt kérdezte magától, vajjon meglátszik-e rajta benső aggódása? Őt, a merész játékost, aki mindig nyertes a játszmában, a Népszavában megjelent cikk megrémítette.

Először életében követett el egy nagy hibát, amely őt könyörtelenül kiszolgáltatta az árulkodó följelentés kegyelmének. Azt a megbocsáthatatlan meggondolatlanságot követte el, hogy egy háromsoros nyugtát irt alá. Az az ötvenezer frank, amit Barroux juttatott neki a sajtónak szánt hatszáz-ezerből, egy cseppet se nyugtalanította. De attól reszketett, hogy neszét veszik a másik összegnek, amit ajándékba kapott. Szokott hidegvérét csak a báró átható tekintete alatt nyerte vissza. Hisz ez

oktondiság, ha az ember már hazudni se tud és külső magatartásával is mindent bevall!

Az ajtónálló feléjük közeledett:

— Báró ur, bátorkodom arra figyelmeztetni, hogy a kegyelmes ur várja.

Fonségue most magára maradt Fromont abbéval és mihelyt megpillantotta őt, melléje telepedett le, csudálkozva azon, hogy őt itt találja. Péter elmondta neki, hogy a miniszter magához rendelte őt levélileg, anélkül, hogy neki halvány sejtelme is volna róla, hogy mit akar a kegyelmes ur tőle. Az az ideges reszketés, amely ujjain átfutott, elárulta, hogy minő türelmetlen kíváncsiság gyötri. De türelmesen kellett várnia, miután benn olyan komoly államügyekről értekeznek.

Midőn Duvillard belépett a miniszteri szobába, Montferrand mindkét kezét feléje nyujtva, sietett elébe. Bár feje fölött zúgott a rettegés vihara, ő szokott mosolyderűs kedélyességéből mitse veszített és a lehető legnyugodtabb arczkifejezéssel mondá:

— Mit szól ehhez a dologhoz, kedves báró?

— Eh, balgaság, — jelentette ki Duvillard vállvonogatva.

Aztán letelepedett abba a karosszékre, amelyet Barroux az imént elhagyott, míg a miniszter szembe ült vele. Mindketten arra voltak teremtve, hogy megértsék egymást; szakasztott ugyanazokkal a kétségbeesett taglejtésekkel és dühös panaszok-

kal jelentették ki mindaketten, hogy ezentul lehetlenné válik a kormányzás és lehetlenné az üzleti vállalkozás. mihelyt az emberektől azt a tiszta erényt követelik meg, mely nincs meg náluk.

Vagy nem az volt-e minden időben, minden kormányforma alatt, a természetes logikus taktika, hogy amikor arról volt szó, hogy a parlament valami nagyhorderejű vállalatot szavazzon meg, megtették a szükséges lépéseket a szavazatok elnyerése czéljából? Hisz feltétlenül szükséges, hogy a nagybefolyásu emberek szimpatiaját megnyerjük magunknak; egy szóval biztosítanunk kell a szavazatokat.

Már pedig mindent meg kell fizetni, az embereket ép úgy, mint minden mást; némelyiket jó szóval, másokat meg szivességekkel vagy pénzzel, rendszerint leplezett ajándékokkal.

De feltéve azt, hogy kelletténél is messzebb mentek volna a szavazatvásárlásnál, hogy történtek is visszaélések és egyik-másik csalafintáskodásnál nem is jártak el elég óvatosan: hát okos dolog-e az ilyesmiből ekkora hühhót csapni? Nem azon kezdte volna egy valóban erős kéz, hogy már csupa hazaszeretetből, csupa tisztességérzetből és a botránytól való undorodásból csirájában elfojtotta volna az egész botrányt?

— Lám, hisz ez világos dolog, igaza van, szent igaz! — kiáltott föl Montferrand. — Hja, ha én volnék az ur, meglátná, hogy milyen szépen elte-

metném az egész dolgot; elsőrendű temetést rendeznék neki.

Aztán, midőn Duvillard, aki ez utolsó szavakon kapott, merőn ránézett, a miniszter mosolyogva tette hozzá:

— De sajnos, nem én vagyok itt az ur, és ép ezért fárasztottam önt ide, hogy megbeszéljem önnel a helyzetet... Barroux miniszterelnök, aki az imént távozott, kissé különös kedélyhangulatúnak látszik.

— Igen, én is találkoztam vele. Néha olyan furcsa ideái vannak...

Aztán félbehagyta a megkezdett mondatot és élénken vetette oda:

— Tetszik tudni, hogy Fonségue künn vár az előszobában? Miután ő nyújtja a békejobbot, hát hívassa be, kegyelmes uram. Nem lesz itt fölösleges személy a mi tanácskozásunknál; ő okos tanácsadó és néha az ő lapja magában véve is győzelemre tud segíteni.

— Micsoda? — kiáltott föl Montferrand. — Fonségue itt van? Hisz én ezer örömmel nyújtom neki a kezemet. Hisz azok régi bűnök voltak, amelyekre egyikünk se gondol már! Oh édes Istenem, ha ön tudná, hogy bennem milyen kevés a haragtartás!

Mihelyt az ajtónálló bevezette Fonséguet, a kibékülés igen egyszerűen történt meg. Ők egymással az iskola padjain ismerkedtek meg szülőv-

rosukban; már tiz esztendő óta nem szóltak egymáshoz egy csunya eset következtében, melynek részleteit voltaképen senki sem ismerte. De vannak az életben órák, amikor el kell temetnünk a multakat.

— Igazán derék cselekedet részedről, hogy te teszed az első lépést! Tehát vége a haragnak, már nem neheztelsz?

— Nem én! Minek is marakodnánk, amikor közös érdekünk megkívánja, hogy egyesüljünk.

Minden bővebb magyarázat nélkül rátértek a dologra és az értekezés megkezdődött. Midőn Montferrand elmondta, hogy Barrouxnak határozott szándéka, hogy ő mindent kivall és megmagyarázza az eljárását, mindketten egyhanguan tiltakoztak. Hisz ez biztos bukás volna; no, talán meg tudják akadályozni; ezt a butaságot tán csak nem követi el? Aztán mindennemű eszközt megbeszéltek, melynek révén a veszedelemben forgó minisztériumot meg lehetne menteni; mert Montferrand ezt mondta egyedüli óhajának. Ő maga is úgy tett, mintha szenvedélyes tépelődéssel keresne utat módot arra, hogy magamagát és minisztertársait kihuzza a hinárból; noha ajkainak szögletén halvány mosoly játszadozott.

Végre úgy tett, mintha beadná a derekát és nem találva kivezető utat, abbahagyta a hiába-
való töprenkedést.

— Hagyjuk el, a minisztérium megbukott.

A másik kettő összenézett, mert rettegtek attól, hogy az afrikai vasutak ügye a következő kabinet kezébe kerüljön. A Vignon-minisztérium valószínűleg a föltétlen becsületességben fogja büszkeségét lelteni.

— Mit tegyünk hát?

E pillanatban a telefonhoz csengették a minisztert és Montferrand bocsánatot kért az uraktól.

— Megengedik?

Egy perczig hallgatta a telefont, válaszolt is néhány szóval, anélkül, hogy rövid kérdéseiből és feleleteiből megtudhatták volna, milyen természetű dologról értesítették a minisztert. A rendőrfőnök telefonálta meg neki, ígéretéhez hiven, hogy a Bois de Boulogneban nyomára akadtak ismét az emberüknek és hogy a hajsza javában folyik.

— Jól van, el ne felejtse az utasításaimat.

Most, hogy Salvat elfogatása biztosnak ígérkezett, lassan-lassan kifejlődő terve mindig határozottabb körvonalakat öltött és mikor visszatért a nagyterem közepébe, szokott bizalmasságával szólalt meg újra:

— Mit tegyek, kedves barátom? Ha én volnék az ur! Majd meglátnátok. Az ilyen botrányos ügyeket, amelyek valóságos darázsfészkei a legocsmányabb üzelmeknek, csak úgy temethetjük örök feledésbe, ha kiküldünk egy vizsgáló-bizottságot. Én nem vallanék semmit, nem én, hanem kiküldenék

egy vizsgáló-bizottságot. Majd meglátnák, hogy milyen szép csendesen simulna el az egész zivatar.

Duvillard és Fonségue mosolyogtak. Ez utóbbi mélyrelátó emberismeretével majdnem átlátott a szitán.

— Hallod, barátom, azért, mert a minisztérium bukott, abból még nem következik szükségképpen az is, hogy te vele bukjál. Ki is lehet foltozni a minisztériumot, ha az egyes részei jó karban vannak.

Montferrand abbeli félelmében, hogy a lelkében találnának olvasni, pro forma tiltakozott:

— Nem, nem, barátom, ilyen hamis játékot nem játszom. Hova gondol? Mindnyájan kölcsönös felelősséget vállalva, együtt élünk vagy halunk.

— Ugyan, kérlek, kölcsönös felelősség; de nem ám az olyan naiv oktondiakkal, akik készakarva ugornak bele a vízbe. Mert hát utóvégre, ha nekünk szükségünk van rád, nem tilthatja meg nekünk senki, hogy téged meg ne mentünk akaratod ellenére is, ugye Duvillard?

És most, hogy Montferrand leült előbbi helyére és nem tiltakozott többé, hanem várta a dolgok továbbfejlődését, Duvillard haragra lobbant megint, mert eszébe jutott Barroux visszautasító válasza, és haragosan felfortyanva, szenvedélyesen szólt:

— Magától értetődik. Ha a minisztérium felett pálczát törnek, hadd bukják. Mit is akarnánk

kihozni egy olyan minisztériumból, melyben egy Taboureaunak is van tárczája. Egy vén, kiszolgált professzornak, akinek se hire, se neve, aki idejön a nyakunkra valahonnan Grenobleból, aki soha életében be nem tette a lábát a színházba és akire rábizzák a színházak ügyeit. Hát persze, hogy egyik számárságot a másik után csinálja.

Montferrand teljesen tájékozva volt a Silviane-ügyben, de megőrizte komolyságát és egy pár perczig abban lelte a kedvét, hogy ingerelje a bárót.

— Az igaz, hogy Taboureau kissé száraz, szürke és ósdi egyetemi professzor; de olyan, mintha rátermett volna a közoktatásügyi tárczára, mert minden téren otthonos.

— Ugyan hagyjon békében, barátom! Hisz maga okos ember, maga csak nem fogja Taboureaut védeni, mint ahogy Barroux tette... Bevalom, rám nézve nagyon fontos dolog, hogy Silviane a Comédieben föllépjen. Ő egy nagyon kedves teremtés és valóban bámulatos tehetség. Mondja, kérem, van önnek valami ellenvetése?

— Nekem? Nincs! Egy csinos lány föllépésében mindenkinek gyönyörüsége telnék, erről meg vagyok győződve... Csak az a fő, hogy a közoktatásügyi tárca olyan ember kezében legyen, aki szintén így gondolkodik, mint jómagam.

Ajka körül újra megjelent szokott semmitmondó mosolya. Az bizony nem drága ár, ha Du-

villard báró befolyását és millióinak mindenható hatalmát azzal vásárolja meg, hogy ezt a lányt a Comédie-hoz szerződteti. Fonségue felé fordult, mintegy tanácsát kikérve. Ez komoly arczczal elgondolkodott, érezve a kérdés fontos voltát.

— A közoktatásügyi tárczára pompásan alkalmas volna egy birodalmi tanácsos... Csakhogy nem tudok senkit... abszolute senkit, akiben a megkívánt tulajdonságok egyesülnek... Olyan szabadgondolkodásu párisi szellemű emberre volna szükség, akinek a közoktatásügyi tárczával való megbízatásán nem ütköződnék meg a világ. Itt volna ugyan Dauvergne.

Montferrand meglepetten kiáltott fel:

— Kicsoda? Dauvergne!... Hja igen, tudom már, a dijoni birodalmi tanácsos... De hisz neki erre a tárczára nincs semmiféle hivatottsága; ő abszolute semmit se ért a közoktatásügyhöz.

— Hát kérlek, én csak találomra mondtam... Dauvergne mutatós külsejű, szép megjelenésű, magas, szőke. Meg aztán tudod, hogy roppant gazdag ember, hogy csókolni való kedves kis felesége van, ami sohase árt és hogy saint-germaini palotájában valóságos tündérmesébe illő estélyeket rendez.

Eleinte ő maga is habozva ejtette ki ezt a nevet. Lassankint azonban nekimelegedett és e választását valóságos szerencsés fölfedezésnek kezdte tekinteni.

— Várj csak! Hadd lám, úgy emlékszem, hogy Dauvergne fiatal korában Dijonban egyfelvonásos verses szindarabot adatott elő; Dijon pedig irodalmi központ, úgy hogy ez a tény azonnal irodalmi nimbust kölcsönöz neki. Aztán meg azt is tekintetbe kell venni, hogy ez az ember húsz esztendő óta ki se tette innen a lábát, tősgyökeres párisi, aki minden társadalmi osztályban otthonos... Dauvergne mindent meg fog tenni, amit akarnak. Mondom neked, ez a mi emberünk.

Duvillard kijelentette, hogy ismeri és helyesli a választást, különben neki mindegy, akár ő, akár más.

— Dauvergne, Dauvergne, ismétlé Montferand! Hát utóvégre Isten neki fakereszt. Lehet, hogy pompás miniszter válik belőle... Legyen hát Dauvergne.

Aztán egyszerre hangos kaczagásra fakadt.

— Lám, mi most új kabinetet alakítunk, hogy az ön bájos barátnője a Comédie Françaiseba jusson be! Silviane-kabinet!... No, most hadd lássuk, kiknek adjuk a többi tárczát.

Kedélyesen élczelődött; mert tudta, hogy a derüs kedélyhangulat néha a legnehezebb problémák megoldását is sietteti. És valóban jól számított; vidám mosolylyal állapították meg részletesen, hogy mi lesz a teendőjük, ha a minisztérium holnap bukik. Anélkül, hogy kereken kimondták volna a szót, az volt a tervük, hogy Barrouxt elejtik, sőt

hozzá is járulnak a megbuktatásához; azután pedig azon lesznek, hogy Montferrandot kimentsék a zavarból. Montferrand pedig velük édes örömet szövetkezett, mert szüksége volt rájuk; szüksége volt a tőkepénzes báró hatalmára; de különösen arra a hirlaphadjáratra, melyet a Globe szerkesztője indíthat meg az érdekében.

Viszont nekik kettőjüknek is, eltekintve a Silviane-ügytől, szükségük volt a vasmarku kormányelnökre, aki kötelező ígérte adta, hogy az afrikai vasutak botrányos történetét elsimítja oly módon, hogy ez ügyben vizsgáló-bizottságot küld ki, amelynek szálai az ő kezében lesznek. A három férfi közt csakhamar létrejött az egyezés; mert semmi se vonzza az embereket oly szorosan egymáshoz, mint valami közös érdek, amikor egymástól félnek és egymásra szükségük van. Azért hát midőn Duvillard Duthilt hozta szóba és említette azt a fiatal hölgyet is, kit ez ajánlott, a miniszter kijelentette, hogy a dolog rendben van. Ez a Duthil nagyon derék, kedves fiú, sok ilyen ember kellene a világon! Abban is megállapodtak, hogy Chaigneux jövődöbeli veje megkapja az ígért állást. Az a szegény Chaigneux olyan odaadással szolgálja a jó ügyet; mindig kész bármilyen megbízás teljesítésére, és tudják: hogy szegénynek milyen pokoli élete van odahaza azzal a négy fehérszemélylyel.

— Helyes! Rendben van.

— Rendben van.

— Rendben van.

Montferrand, Duvillard, meg Fonségue vigan paroláztak.

Aztán, amint a miniszter az előszoba ajtajáig kísérte látogatóit, egy violaszinszegélyes, finom papi csuhába öltözött főpapot pillantott meg, aki állva beszélgetett egy másik pappal.

A miniszter a legudvariasabb előzékenységgel sietett elébe és vigasztalhatatlannak látszott afölött, hogy Martha püspöknek várnia kellett.

— Ah, eminenciádat váratтам!... Méltóztassék besétálni, méltóztassék kérem.

De a püspök lekötelező udvariassággal tiltakozott az elsőbbség ellen.

— Nem, nem, Fromont abbé előbb volt itt. Méltóztassék őt fogadni.

Montferrand kénytelen volt Martha püspök e határozott kívánsága előtt meghajolni. Bebocsátotta hát a papot, de az audiencia nem tartott hosszú ideig. Ő, aki rendesen diplomatikus tartózkodást tanusított, mihelyt a papság valamelyik tagjával állt szemközt, most ajtóstól nekirohanva bökkentette ki a Barthés-ügyet. Pétert kétórai várakozása alatt kínos aggodalmak gyötörték, mert a vett levél egyedüli természetes magyarázata az volt, hogy fivérének nála való tartózkodására rájöttek. Mi fog most történni? És midőn hallotta, hogy a miniszter egyre csak Barthést emlegette és bőven magyarázgatta neki, hogy a kormány sokkal szivesebben látná,

ha Barthés megszöknék, mintsem hogy kénytelen legyen őt újra börtönbe vetni, megnyugodott.

Péter egy perczig megütközve bámult maga elé és nem értette a dolgot. Hogy lehetett az, hogy ennek az éber rendőrségnek, amely rá tudott akadni a mesebeli hősi összeesküvő titkos tartózkodási helyére, látszólag sejtelve sincs Vilmos ottlétéről? Ilyen a nagy rendőrségi tekintélyek vajmi fogyatékos zsenialitása.

— Mit kíván tehát tőlem, kegyelmes uram? Nem vagyok tisztában vele.

— Kérem, kedves abbé ur, egészen az ön bölcs belátására bízom. Ha az az ember még negyvennyolcz óra mulva is önnél lesz, kénytelenek leszünk őt börtönbe zárni, ami ránk nézve nagyon kellemetlen volna, mert tudjuk, hogy az ön háza minden emberi erény tanyája. Tanácsolja neki, kérem, hogy hagyja el Franciaországot. Nem fogjuk őt bántani.

Aztán nagy sebbel-lobbal kísérté ki Pétert az előszobába és arcza csupa mosoly volt, amint mélyen hajlongva a püspök előtt, alázatosan így szólt:

— Eminenciád, parancsoljon velem. Méltóztassék kérem befáradni.

A főpap, aki vidáman beszélgetett eddig Du-villarddal és Fonségue-el, kezét szorított velük, valamint Péterrel is. Abbeli törekvésében, hogy valamennyi szívet megnyerjen magának, ma dél előtt végtelenül kedves és nyájas volt. Ragyogó

fekete szeme sugarasan mosolygott; szabályos vonásu, határozott metszésü arczán lágyan behizelgő, mézédés vigasság ömlött el. És mindig győzedelmes, hódító, könnyed, fesztelen modorával sietség nélkül fordult be a miniszter szobájába.

Az elhagyatott miniszteri palotában Montferrandon és Martha püspökön kívül nem volt már senki. Így magukra hagyatva, véget nem érő beszélgetésbe merültek el. A világ azt hitte, hogy a püspök képviselői mandátumot ambicionál. Pedig ő ennél sokkal hasznosabb, előkelőbb és hatalmasabb szerepet játszott. Ő a háttérbe visszavonulva, a homályban uralkodott és a Vatikán franciaországi politikájának kormányzó, vezérlő lelke volt. Nem Franciaország-e az egyház legidősebb lánya, az egyetlen nagy ország, amely egy szép napon visszaszerezhetné a pápaság számára a világi mindenhatóságot? Megbarátkozott a köztársasággal, a szövetkezést prédikálta és azt hiresztelték róla a parlamentben, hogy ő az ujkatolikus párt sugalmazója. Montferrand pedig meglepődve az új szellem gyors haladásán, a miszticizmus e reakzióján, mely azzal kecsegtette magát, hogy a tudományt sirba viszi, a legelőzékenyebb nyájasságot tanusította a főpap iránt, aki mint vasmarku hódító diadalmas győzelmének céljaira minden kínálkozó erőt felhasznált.

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

